

*Përtej dhimbjes
drejt guximit*

Prishtinë, 2021

PËRTEJ DHIMBJES DREJT GUXIMIT

RRËFIME PËR TRAUMËN E DHUNËS SEKSUALE NË LUFTË

forumZFD – (Forum Civil Peace Service / Forum Ziviler Friedendienst e.V)

Prishtinë, 2021

Ideatorë dhe realizues të projektit:

Dr. Feride Rushiti

Korab Krasniqi

Drejtues të projektit:

Korab Krasniqi

Sebahate Pacolli Krasniqi

Redaktimi dhe lektura:

Gazmend Bërlajolli

Intervistat:

Dafina Arifaj

Mimoza Salihu

Selvi Izeti

Vjosa Devaja

Transkriptimi:

Aurela Kadriu

Jeta Rexha

Rita Berisha

Publikuar nga:

forumZFD – (Forum Civil Peace Service / Forum Ziviler Friedendienst e.V)

Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës

Prishtinë, 2021

Pikturat dhe ilustrimet:

Arbnor Morina

Emine Krasniqi

Fitore Berisha

Lendita Zeqiraj

Meriton Maloku

Mirjeta Qehaja

Bashkëpunëtorë:

Dr. Vjollca Krasniqi

Dr. Viola Davie

Përkthimi i parathënieve:

Abdullah Ferizi

Dizajni dhe kaligrafia:

Ardit Sheholli

Shtypi:

Prograf

Intervistë me:

- Bacën B

- Besimin

- Dardanin

- Hasijen

- Lulin

- Meritën

- Nitën

- NN

- Pëllumbin

- Refikin

- Shpejtimin

- Skenderin

(Shënim: Për mbrojtjen dhe sigurinë e të intervistuarve, emrat e rrëfimtarë/ eve dhe personazheve tjerë/a, lokacionet dhe detajet që mund të shpijnë në shpërfaqjen e identitetit të tyre, janë mënjeluar apo janë anonimizuar duke u zëvendësuar me kode)

Ky projekt realizohet nga forumZFD programi në Kosovë dhe Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT), me mbështetje nga Ministria Federale për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (BMZ), Ambasada Britanike në Prishtinë dhe Ambasada Zvicerane në Kosovë.

*Përtej dhimbjes
drejt guximit*

RRËFIME PËR TRAUMËN E DHUNËS SEKSUALE NË LUFTË

“Civilizimi fillon duke ndihmuar tjetrin në tejkalimin e vështirësive”

Margaret Mead

Këputja e zinxhirit të dhimbjes

Nga dhimbja e ndrydhur drejt solidaritetit shoqëror përmes rrëfimeve të të mbijetuarve

Në librin e kaluar të kujtimeve, botuar nga forum ZFD, Integra dhe Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT), me titull: “Unë dua të dëgjohem,” për herë të parë u shpalosën rrëfimet e grave dhe vajzave, të mbijetuara të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë, që ndër vite janë rehabilituar në qendrën tonë.

Dihet mirëfilli, që dhunimi si mjet lufte shërben për të futur tmerr dhe poshtëruar një popull të tërë duke hapur hendeqe brenda familjeve anembanë vendit, që pastaj pae-vitueshëm shfaqen edhe në komunitet dhe shoqëri. Lëndo, përçaj dhe shkatërro është qëllimi përfundimtar i këtij krimi të organizuar duke pllakosur heshtjen, përbuzjen dhe trishtimin, që shkon përtej të mbijetuarit si viktimë e drejtpërdrejt e dhunimit. Gjë të cilën, edhe ky libër e vë në pah dhe rithekson përmes secilit rrëfim nga protagonistët, ku: Pasojat e tij nuk kufizohen kurrë vetëm tek personi që përjeton drejtpërdrejt sulmin, por prek edhe familjen, komunitetin e gjerë dhe brezat e ardhshëm.

Fatkeqësisht, përmes heshtjes së këtij krimi, shoqëria jonë pa vetëdije ka zbatuar strategjinë e dhunuesve në luftën e Kosovës duke e lënë krimin të pandëshkuar. Heshtja ka qenë edhe më e theksuar në rastet kur të mbijetuarit kanë qenë burra, ku ndjenja e lëndimit të krenarisë dhe përgjegjësisë për mbrojtjen e nderit të familjes, ka bërë që ata të mos flasin për shkak të de-balancimit të normave statusore përbrenda shoqërisë. Kësisoj, rrëfimet e burrave dhe djemve, të shpalosura në librin: ‘Përtej dhimbjes, drejt guximit!’, në një formë apo tjetër i komplementojnë historitë drithëruese të të mbijetuarave, të librit ‘Unë dua të dëgjohem.’

Pra, kësaj radhe, QKRMT dhe forumZFD programi në Kosovë sjellin librin ‘Përtej dhimbjes, drejt guximit!’, i cili është një përmbledhje ekskluzive e rrëfimeve të burrave dhe djemve të cilët nuk u kursyen nga brutaliteti i dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë si dhe përjetimet e familjarëve të të mbijetuarve, me qëllim të informimit të publikut të gjerë mbi të vërtetën e dhimbshme dhe ballafaqimin me të kaluarën. Ky libër, thellon më tej të kuptuarit tonë të dinamikës gjinore të luftës së Kosovës, e cila atakoi edhe djemtë e rinj dhe burrat, duke nxjerre në pah edhe një të vërtetë të dhimbshme të cilën shpesh diskursi shoqëror e ka anashkaluar duke ua thelluar vuajtjen dhe pllakosur heshtjen më tej të mbijetuarve të këtij krimi.

Burrat dhe djemtë e dhunuar jetojnë me një stigmë të jashtëzakonshme në shoqërinë tonë, ashtu si gratë dhe vajzat që e përjetuan këtë krim lufte. Ata jetojnë me barrën e

rëndë të turpit që nuk kanë mundur të mbrojnë veten nga akti poshtërues i dhunimit, ndjehen të zhburrëruar dhe fajtorë, pa mundur të qasen drejt burimeve të ndihmës. Psikologjikisht, kjo ngjarje tronditë themelet e identitetit të tyre si burra dhe i shtyn ata ta mbajnë këtë vuajtje si sekret të turpshëm. Por, shtypja e dhimbjes nuk e zhbën atë, përkundrazi e shpëputë nga mundësia për trajtim dhe shërim.

Falë guximit të të mbijetuarve, një pune të gjatë dhe profesionale nga kuadri psikosocial i QKRMT-së dhe raportit të mirëbesimit të ndërtuar ndër vite, protagonistët e këtij libri arritën ta tejkalojnë ndjenjën e fajit dhe turpit që i kaplonte. Ata vendosën të flasin, duke e mposhtur dhimbjen dhe gjetur forcën për të ndarë me publikun e gjerë përjetimet e tmerrit të ndrydhura me vite.

QKRMT-së i janë dashur përpjekje të mëdha dhe të vazhdueshme për të ndryshuar situatën, si në sferën personale përmes punës psikologjike drejtpërdrejt me të mbijetuarit dhe familjarët e tyre, po ashtu edhe në sferën shoqërore përmes fushatave vetëdijesuese kundër stigmës, si dhe avokimit të pareshtur institucional. E gjithë kjo punë disa dekadëshe, ka mundësuar ndryshimin e paradigmes ku shumë të mbijetuarit sot ndjehen të inkurajuar për të folur rreth përjetimeve të tyre traumatike të dhunimit. Edhe ky libër është pjesë e së njëjtës përpjekje të QKRMT-së për rehabilitimin kuptimplotë të të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës.

Megjithëkëtë, trauma dytësore që përjetojnë familjarët e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës diskutohet dhe trajtohet edhe më pak se sa trauma e të mbijetuarve. Tmerrri që vjen nga të qenët dëshmitarë të krimeve makabre, të pafuqishëm para sulmeve më çnjerëzore të një makinerie shtetërore ku përjetuan dhimbjen dhe pafuqinë për të mbrojtur fëmijën, motrën, nënën apo gruan dhe anëtarë të tjerë të familjes, lë gjurmë të pashlyeshme në mendjen e secilit familjar apo dëshmitar të këtij krimi më monstruoz të historisë njerëzore.

Pasojat e traumës nga dhuna seksuale gjatë luftës janë shumë-dimensionale dhe fatkeqësisht nuk kursejnë as gjeneratën që vjen pas. Ato ushqejnë njëra-tjetrën në një cikël vicioz, i cili, nëse nuk trajtohet me qasje gjithëpërfshirëse, do të bartet ndër gjenerata si zinxhir i dhimbjes. Pra, pa përjashtim bëhet fjalë për familje të traumatizuara.

Por, në anën tjetër ndarja e rrëfimit me të tjerët ka efekt të fuqishëm dhe të pazëvendësueshëm drejt krijimit të një perceptimi të pranueshmërisë, legjitimitetit të përjetimit të tyre dhe inkurajimit për qasje në trajtim dhe tejkalimin e traumës.

Përderisa një shoqëri patriarkale, përcakton në mënyrë të ngurtë rolet dhe përgjegjësitë e burrave dhe grave duke i ndërlidhur me pritshmëri brenda normave të saj, kur një ngjarje tmerrri siç është dhunimi tronditë këto pritshmëri të patriarkalizmit, ndodhë një thyerje e thellë e vet-konceptit tek të mbijetuarit. Gratë dhe burrat ndjehen të përdhosur, të zhvlerësuar dhe të mposhtur si qenie njerëzore dhe shoqërore.

Vetëm duke folur dhe dëshmuar të vërtetën e luftës, me guximin e protagonistëve të këtij libri, ne sfidojmë një sistem të tërë vlerash toksike patriarkale.

Solidariteti shoqëror fillon me dëgjimin empatik dhe inkurajimin e të mbijetuarve për të folur dhe ndarë dhimbjen, ashtu që të mos ndihen vetëm, të pafuqishëm dhe të turpëruar. Ndërsa rimëkëmbja e të mbijetuarve dhe familjeve të tyre është e mundur vetëm përmes një ndryshimi të paradigmes shoqërore dhe mobilizimit të komunitetit për të mos i paragjykuar dhe për t'i pranuar. Dhe këtë solidaritet dhe ndryshim shoqëror, siç rrëfihen vetë ata në faqet e këtij libri, e kërkojnë pikërisht tek gjeneratat e reja:

Pra, t'rijtë i kisha lutë ma së forti, luftën mos t'e harrojnë çka kanë hekë këta ma t'moçmit. T'rijtë le t'mushën men.

E jemja osht me kallxu, edhe ishalla gjithkuj Zoti i nimon e nuk ia harron.

(Refiki - Protagonist i librit)

Por, jo veç për të rinjtë, por për të gjithë shoqërinë ky mesazh duhet të jehojë në ndërgjegje! Për të gjithë ne, këto rrëfime janë përkujtues që të vetëdijesohemi, dhe ky libër kujtimesh është një përpjekje konkrete për përmbushjen e kësaj porositë kaq qenësore të të mbijetuarve.

Ne shpresojmë që këto kujtime, kaq personale dhe të dhimbshme të të mbijetuarve dhe familjarëve të tyre të rezonojnë me lexuesit. Shpresojmë që ato do të frymëzojnë ndjenjën e dhembshurisë, vetëdijesimit dhe të gatishmërisë për mbështetje. Kështu, ky libër bashkë me librin e kaluar me të njëjtën tematikë do të jenë shtysë për luftimin e stigmës ndaj të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë.

Andaj, nuk duhet të harrojmë kurrë thirrjen e të mbijetuarve “Plaga ime ka zë, dhe ky zë është thirrja për ndëshkimin e krimit sepse vetëm atëherë do ta ndjejmë lirinë”

Dr. Feride Rushiti

Drejtoreshë ekzekutive, QKRMT

Kosovë, të dua

Me përhapje të luftës përhapet edhe izolimi, mizoria dhe urrejtja. Natyra njerëzore qëndron mbi aftësinë e pabesueshme për të dashuruar, e krahas kësaj, edhe për të shkatërruar. Përgjatë kohëve, fenomene si kjo e dhunës në Kosovë synojnë të shpërfaqen në konfliktet mes grupeve të ndryshme. Qytetarët manipulohen dhe ndikohen nga mizoria, dhuna dhe paparashikueshmëria e mizorëve.

Trauma është përgjigje psikologjike që dikush ka karshi përvojave të vështira. Lufta gjithmonë sjell trauma të ndërlikuara dhe pasoja afatgjate që ne i definojmë si Çrregullim i Stresit Post-Traumatik. Askush nuk mund t'i shpëtojë luftës dhe acarimeve plotësisht i padëmtuar. Dëmi i vazhdueshëm mund të hetohet në plagët fizike, mendore dhe emocionale të të mbijetuarve.

Të flasësh hapur për dhunën seksuale është sfidë në vetvete, sepse, si njerëz, ne kemi tendencë të shpërfillim atë që na sjellë përehati. E dhuna seksuale është shqetësim jo vetëm i të mbijetuarve, por i të gjithëve. Prandaj është tejet e rëndësishme të dëgjohet secila histori e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës dhe të ofrohet hapësirë për heronjtë e asaj mizorie të tmerrshme.

Shumë të mbijetuar të luftës përballen jo vetëm me përjetimet e veta, por edhe me gjetjen e aftësisë për t'i komunikuar botës së jashtme ato mizori dhe tmerrin që pason, në atë mënyrë që opinionin publik të jetë më pranues. Për gjetjen e një gjuhe efektive tregimtare dhe për të filluar ndarjen e traumës personale, duhet kohë dhe durim, mirëkuptim, përkrahje dhe dashuri.

Nuk ka kornizë të caktuar kohore; kjo varet nga vet personi dhe nga çasja e tyre në përkrahje dhe burime. Procesi i shërimit është gjithmonë i përqendruar tek individ, mirëpo nevoja kolektive brenda procesit të shërimit është mundësi për të mbijetuarit që të ndajnë tregimet e tyre. Përvojat e tyre duhet të tregohen që të jetë e mundur të fillojë shërimi i plagëve të ndryshme, si pasojë e luftës.

Të flitet për traumën do të thotë të diskutohen përvojat personale, dhimbjet dhe dëmtimi individual, nivelet çnjerëzore të mizorisë, abuzimit dhe torturës, si edhe pasojat e këtyre akteve të dhunshme.

Numrat janë të rëndësishëm por dhe mund të jenë çnjerëzuese për personin për të cilin mëtojnë se flasin. Në vend që të njohim një njeri, ne shohim përmbledhje numrash e përqindjesh. Numrat nuk e përshkruajnë saktë dhimbjen me të cilën të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës vazhdojnë të jetojnë. Numrat mund të jenë sipërfaqësor.

Kosova po punon shumë për të thyer stigmën shoqërore lidhur me dhunën seksuale gjatë luftës. Kjo punë e mahnitshme është absolutisht e nevojshme, për të rindërtuar perceptimin e njerëzve për kuptimet e dhunës seksuale. Pengesa më e madhe është se si të arrihet që opinionin publik të heq dorë nga komoditeti i vet dhe të mos keqinterpretojë ose mohojë përvojat e të mbijetuarve. Komoditeti nuk është vetëm një lloj privilegji, por mund të jetë edhe thelbësor për mbijetesë në një botë të mbushur me

realitete brutale. Mohimi paraqitet gjatë ballafaqimit me realitetet e ashpra të të tjerëve. Me qëllim të mbrojtjes së privilegjit tonë, ne marginalizojmë realitetin e tyre. Me këso mendimi, gjithçka që perceptohet si e pakëndshme dhe emocionalisht sfiduesem nuk është e mirëpritur.

Libri “Përtej dhimbjes, drejt guximit”, sjell tregimet e njerëzve që kanë vendosur të ngrihen për veten e tyre, për familjet dhe bashkësinë e tyre, duke i ndarë përvojat e tyre me botën. Është akt i guximshëm kur të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës janë në gjendje të rishikojnë të kaluarën e tyre dhe ta ndajnë atë rishikim me të tjerët, me shpresën për t’u shëruar. Kjo është edhe zotësi. Duhet zotësi të bëhesh i lëndueshëm para një audience me të cilën nuk ke ndonjë lidhje emocionale, dhe të jesh sa më transparent për vuajtjet dhe mundimet, në detaje të plota.

Për të qenë i hapur ndaj së kaluarës, duhet të posedohet ndjenjë e fortë e identitetit. Të mbijetuarit e dhunës seksuale gjatë luftës duhet të jenë të sinqertë me veten dhe me botën e jashtme lidhur me traumën e tyre, veçanërisht traumës lidhur me vet dhunën seksuale. Atyre ju duhet që brenda vetes të gjejnë një ndjenjë guximi që tejkalon fjalët.

Të lexosh dëshmitë e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë do të thotë të shohësh fuqinë e tyre për të qenë të durueshëm, ani që luftojnë me çrregullim të madh të stresit post-traumatik, me sindromën e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës dhe me pasojat tjera të shumta të torturës.

Të gjithë herojntë nga ky libër, të cilët iu nënshtroan torturës, dhunës seksuale dhe mizorisë; të gjithë ata mbijetuan sepse i mbajti gjallë identiteti i vet si prind i dashur, si bashkëshort/e, anëtarë të familjes dhe shoqërisë.

Të dish se kush je është një mbrojtje kundër fshirjes dhe shkatërrimit total. Keqbërësit munden që përkohësisht të poshtërojnë viktimat, të shfrytëzojnë dhe dëmtojnë trupin dhe mendjen e tyre, por shpirti dhe zemrat e tyre janë të trashëguara, dhe ato do të mbijetojnë edhe në shumë breza të ardhshëm.

Secili tregim është rrëfenjë për vitalitetin e kosovarëve, shpresën dhe vullnetin e tyre për jetë. Secili tregim jep mësim të rëndësishme për shpirtin njerëzor, për vendosmërinë në luftë kundër rrethanave të llahtarshme dhe për fuqisë së identitetit. Secili tregim demonstroi se si të mbijetuarit angazhohen në tejkalimin e pasojave të luftës dhe si ata shërohen kur të gjejnë zërin e vet dhe të kenë çasje në platforma që ju lejojnë atyre të dëgjohen dhe të shërohen.

E vërteta, përmes fuqisë së rrëfimeve të treguara nga të mbijetuarat e dhunës seksuale gjatë luftës, i sjell kryesit para drejtësisë. Aftësia e të mbijetuarve të dhunës seksuale gjatë luftës për t’u ngritur e për të folë, qoftë edhe me dhimbje të rëndë e me kundërshtim nga jashtë, është një ilaç për shërimin, jo vetëm të të mbijetuarit, por edhe të shoqërinë. Të gjitha tregimet nga libri janë një angazhim për të ndaluar përhapjen e traumave në brezat e ardhshëm. Përpjekjet e Kosovës për t’u shëruar si komb janë një investim në gjeneratat e tyre të ardhshme, që ato të mos jenë viktimat e traumës së trashëguar.

Tregimet dhe tradita e rrëfimeve kulturalisht kanë qenë një nga mënyrat më efektive për të mësuar dhe për të shkëmbyer përvojat tona, vlerat, traditat, besimet, por edhe traumat. Kur një tregim i vërtetë, e vërteta, ndahet me të tjerët, bëhet ndryshimi. Diçka që më parë ishte e papërshkrueshme, tani mund të identifikohet dhe të tregohet me fjalë. Rrëfimet personale japin kuptime dhe ofrojnë përvoja përkatëse, që ndahen me publikun.

Kujtesa e së kaluarës është e shënuar. Gjersa rrëfimtaret ndajnë përvojat e tyre, trupat dhe mendjet nisin t’ju ndejnë lehtësim nga trauma. Ky ndryshim ndodh brenda tyre, brenda familjeve të tyre, bashkësive ku jetojnë, e me kohë edhe në nivel kombëtar. Secili hero i Kosovës që ka marrë pjesë në këtë projekt libri, punoi shumë për të formësuar të ardhmen e vendit të tyre dhe botës. Ju jeni heronjtë, Baca B., Besim, Dardan, Hasije, Luli, Merita, Nita, NN, Pëllumb, Refik, Shpejtim and Skender. Ky libër ju kushtohet heronjve të shumtë që i shapllën luftë traumës së tyre, e u ngritën dhe folën. Ky është një libër për procesin e shërimit dhe për shpresën e brezave të ardhshëm.

Dr. Wiola Davie

Drejtoreshë klinike e programit residencial HANAC, këshilltare për dhunën seksuale në emergjencën e Presbyterian Methodist Hospital dhe terapiste e praktikës private në punën me të mbijetuarit e dhunës seksuale në luftë. Anëtare e Shoqatës Ndërkombëtare Psikoanalitike, Qendra e Terapisë e Institutit të Grave NYC. Psikoanaliste e licencuar.

Dhuna ende ndjekë:

Tregime të luftës, drejtësisë dhe shërimit në Kosovë

Kjo përmbledhje paraqet dëshmitë e njëmbëdhjetë qytetarëve të Kosovës për dhunën, keqtrajtimin dhe humbjen që ata dhe më të dashurit e tyre e përjetuan gjatë luftës në Kosovë, 1998-1999. Bëhet fjalë për përshkrime të përvojave nga nëntë burra dhe dy gra, për dhunën ekstreme në luftë dhe për traumën e cila manifestohet në jetën e përditshme në mënyra të ndryshme, dhe si pasojë, me ri-definimin e lidhjeve të tyre personale. Në këto narrativa ndëthuren përjetimet personale të dhunës gjatë luftës dhe përvojat e anëtarëve të afërm të familjeve të tyre. Folësit tregojnë për dhunën dhe keqtrajtimin të cilën partnerët e tyre, dhe/ose prindërit a motrat e tyre, e kanë përjetuar gjatë luftës. Ata/o e kujtojnë luftën – si përvoja personale, poashtu edhe kolektive – dhe situatat e dhunës ekstreme gjatë konfliktit, të cilat ekzistojnë, jo vetëm si konstrukt mental, veç se ajo përvojë vazhdon të jetojë, duke formësuar jetët e tyre edhe njëzet e një vite pas përfundimit të luftës.

Nga narrativa e tyre shpërfaqet mikroperspektiva e historisë së luftës në Kosovë nga perspektiva e grave dhe burrave të zakonshëm, duke ofruar çasje në situata të paimagjinueshme të cilat njerëzit i kanë përjetuar në luftë, por edhe mbijetesën dhe fuqizimin pas luftës. Këto tregime i kontribuojnë kuptimit tonë të shkaktarëve, dinamikave dhe pasojave të luftës. Narrativat gjithashtu flasin për sfidat e drejtësisë tranzicionale dhe integrimin shoqëror në Kosovë, sepse ato bëhen pjesë të kujtesës kolektive, duke dëshmuar edhe një herë se për kuptimin e luftës dhe për arritje të drejtësisë është e domosdoshme që përvojat e të mbijetuarve/ave të marrin vend qendror në fushën e drejtësisë dhe kujtesës kolektive.

Përpos kësaj, tregimet e të mbijetuarve ndihmojnë në kuptimin e natyrës gjinore të dhunës së luftës, e cila manifestohet në mënyra të ndryshme ndaj grave dhe burrat. Folësit tregojnë për dhunimin në luftë, robërimin, torturën dhe zhvendosjen e dhunshme. Dy burra flasin për përdhunimin, deri sa burrat tjerë flasin për dhunën seksuale të cilën e kanë përjetuar gratë dhe motrat e tyre; një vajzë flet për nënën e saj, e një grua për motrën e vet që është dhunuar në luftë. Në dy tregime bëhet fjalë për burra që kanë përjetuar dhunë seksuale në luftë, gjë që në masë të madhe mbetet e padukshme, respektivisht e heshtur dhe e padokumentuar në narrativat kosovare të luftës. Këto dëshmi e thyjnë heshtjen e cila sundon kur bëhet fjalë për dhunën seksuale në luftë, sepse shumica e të mbijetuarve më me dëshirë nuk flasin për këtë, për shkak të stigmës së fuqishme e cila i përcjellë dhunimet e luftës. Prandaj, përshkrimet e dhëna përmes këtyre narrativave mundësojnë kuptimin e dhunës seksuale gjatë luftës si armë dhe si strategji e luftës. Poashtu, tregojnë se si trupat e grave dhe burrave shndërrohen në fushë-betejë dhe instrument i maskulinitetit të etnizuar dhe forcës së militarizuar.

Nga këto tregime buron një fotografi e pamohueshme e dhunës gjinore dhe seksuale gjatë luftës, duke treguar se dhuna seksuale gjatë luftës nuk ishte rastësi, por ishte normë. Kjo paraqet dokument të rëndësishëm për dhunën seksuale në luftë, duke iu kundërvënë stigmës dhe turpit të cilat edhe më tutje fuqishëm ndërlidhen me këtë formë të dhunës në Kosovë. Dy burra që flasin për përvojën e tyre të dhunimit gjatë luftës i thyjnë tabutë e dhunës seksuale ndaj burrave. Shtypësi gjithmonë është shërbyer me dhunë seksuale ndaj burrave si strategji të veten; megjithatë, përgjatë gjithë historisë, përfshirë luftërat e viteve 90 në ish-Jugosllavi dhe në Kosovë, kjo ishte në masë të madhe pamjaftueshmë e raportuar. Këto narrativa zgjerojnë kuptimin tonë të marrëdhënies në mes të konstruktimit gjinor dhe dhunës seksuale nga njëra anë, si edhe mohimin e fuqisë në periudhën e pas-luftës nga ana tjetër. Përderisa dhuna seksuale është një fije që përshkon të gjitha tregimet, bëhet e qartë se ajo qëndron në hapësirat në mes të heshtjes dhe të folmes. Dëmin e shkaktoar dhe heshtjen e cila e mbështjellë dhunën seksuale, duhet respektuar. Por, duhet respektuar edhe kujtesën, bashkë me luftën e të mbijetuarve/ave që ri-ndërtojnë jetët e tyre. Pikërisht ky është edhe qëllimi i kësaj përmbledhjeje të dëshmitit.

Tregimet e përfshira në këtë përmbledhje nënkuptojnë interpretimin e përjetimeve të luftës. Në fakt, narrativat janë mjete të ndërtimit të identitetit dhe të kërkimit të kuptimit të jetës. Këto tregime nënkuptojnë subjektivitetet, kujtesën dhe kulturën. Ato janë më shumë se fjalë në letër; ato paraqesin interpretim të së kaluarës, kuptime që formësojnë të tashmen, por edhe vërtetim në vizionin e ardhmërisë. Këto tregime kontribuojnë në kuptimin e konfliktit dhe sfidave të sotme në Kosovë në lidhje me të kaluarën, drejtësinë dhe përfshirjen shoqërore. Narrativat e të mbijetuarve janë të rëndësishëm për të vërtetën, sepse ato i kundërvihen mos-ndëshkimit. E vëreta nënkupton dhënie të hapësirës që viktimat t'i tregojnë përvojat e tyre, dhe mundësi më të madhe për re-integrim shoqëror. Kujtesa dhe narrativat e viktimave i kundërvihen miteve të luftës dhe amnezisë. Tregimet e të mbijetuarve janë dokument i vlefshëm në formësimin e çasjes me viktimën në qendër, ndaj trashëgimisë së luftës dhe shkaktarëve e dhunës, si edhe për strategjitë për re-integrim të viktimave në shoqërinë e pas-luftës.

Si dëshmi të së vërtetës, këto tregime janë mekanizma të rëndësishëm të arritjes së drejtësisë, gjë që kontribuon në tejkalimin e mos-ndëshkimit për krime të luftës dhe për shkelje të të drejtave të njeriut gjatë luftës. Ato i drejtohen çështjes më të gjerë të ballafaqimit me të kaluarën dhe sfidave të drejtësisë tranzicionale. E kuptojmë se kërkimi i të vërtetës shkon përtej kompenzimit, ani që kompenzimet paraqesin pjesë të rëndësishme të drejtësisë tranzicionale. Këto dëshmi tregojnë si dhuna edhe më tutje i ndjekë të mbijetuarit/at, dhe si ata/o ballafaqohen me probleme ekonomike dhe shëndetësore, me ankth, si edhe me ndjenjën e turpit dhe të fajit. Në këto narrativa bëhet fjalë për dhunë individuale dhe kolektive, për drejtësi dhe shërim. Ato/a tregojnë se shërimi është një proces i gjatë dhe shumë-dimENSIONAL, me shumë pengesa por edhe kthesa pozitive. Edhe një herë, këto narrativa tregojnë se shërimi është i ndërlidhur me drejtësinë dhe të vërtetën. Folësit kanë arritë një nivel të caktuar të çlirimit emocional, të solidaritetit me të tjerët që kanë përjetuar dhimbje të ngjashme, dhe, më e rëndësishmja, janë në gjendje të vazhdojnë me jetët e tyre. Sistemi i përkrahjes dhe solidaritetit të cilat i përmendin folësit kanë përmirësuar lidhjet e tyre shoqërore dhe kanë ndikuar në shërim. Prapë, është e qartë se çasja klinike në shërim të traumës mund të jetë i rëndësishëm për trajtim të pasojave të dhunës seksuale dhe për rimëkëmbje, por krahas kësaj ekziston edhe nevoja për çasje gjithë-përfshirëse, që të sigurohet fuqizim i njëmendtë.

Drejtësia është gurthemel i paqes. Mos-ndëshkimi e mbanë gjallë padrejtësinë dhe ndjenjën e pafuqisë e cila i dekurajon viktimat në kërkim të drejtësisë, të vërtetës dhe integritetit social. Dëshmohej se si mos-ndëshkimi është kundër-efektiv në përpjekjet për paqe dhe pajtim. Në dëshmitë e paraqitura këtu nuk bëhet fjalë vetëm për përvojat e dhunës ekstreme dhe keqtrajtimit në luftë, por ato gjithashtu përshkruajnë se çfarë ka ndodhë në nivel personal, si edhe në shoqërinë e gjerë, si edhe për atë se si përjetimet e dhimbshme kanë ndikuar në individin dhe shoqërinë. Këto narrativa paraqesin interpretimin e të kaluarës dhe qëndrimet për çështje të drejtësisë dhe paqes, kundrejt ideologjive kryesore të luftës. Ato i kundërvihen diskurseve të njëtrajtëshme të luftës, sepse ofrojnë përjetime personale dhe interpretim të dhunës, drejtësisë dhe shërimit. Pikërisht dëshmi si këto mund të ndihmojnë në formësimin e një epoke të re në shoqërinë kosovare, e cila është e definuar dhe e cila udhëhiqet me principet e drejtësisë, të drejtave të njeriut dhe paqes.

Dr. Vjollca Krasniqi

Sociologe dhe profesoreshë e asocuar në Universitetin e Prishtinës

PËRTEJ DHIMBJES, DREJT GUXIMIT!

dy fjalë lexuesit nga redaktori i këtij vëllimi

Dhimbje, vuajtje, ankthe, makthe, sëmundje, frika, vetëstigmatizime, krejt këto mbetë nga tortura çnjerëzore, përdhunime, dëshmime të vdekjeve aneqark në kohë lufte, janë ndjenjat që rrëfihen prej dymbëdhjetë gojësh në këtë vëllim. Ky, në dorën tënde, i nderuar lexues, nuk është libër me rrëfime të lehta.

Viktimat subjekte të këtyre rrëfimeve, në ligjërimin publik i quajnë me frazën “të mbijetuarit e dhunës seksuale”. Cilësimi i këtillë e jep qartë nocionin e përdhunimit, po as për së afërmi jo edhe shumësinë e formave të dhunës fizike përnjëmend të vuajtur, herë-herë të kthyer në sëmundje kronike. I mungon cilësimit të mësipërm po ashtu – lexuesi do ta kuptojë mirë prej këtij vëllimi – e gjithë përmasa e dëmtimeve psikologjike që viktimat i vuajnë sot e kësaj dite, mbas dy e sa dekadash. Një motër që rrëfen historinë e tjetrës në këtë vëllim, pohon: «Motra asht viktimë e masakrume, jo e dhunume. E masakrume edhe e mbijetume».

Dhjetë nga rrëfimtaret e këtij vëllimi ndajnë të përbashkëtën se janë ndër më të dashurit e viktimës (të shpeshtën bashkëshortë), e që për vite me radhë kanë qenë të vetmit të afërm që ta kenë ditë të vërtetën e plotë mbi torturën e vuajtur prej viktimës në kohë lufte. Dy burra rrëfejnë vetë torturat që kanë duruar.

Një urti thotë se i ndamë, gëzimi dyfishohet, kurse dhimbja, e ndame përgjysmohet. Vetëstigmatizimi i të torturuarve nga frika se të gjithë e dinë dhe po ua përflasin të fshehtë, kthehet për të afërmit e tyre në bashkëndarje ankthi me viktimën. Le të kujtojmë, janë individë të mbijetuar, gra e burra, të cilëve nga torturat shpesh u bie të fikët. Në njërin nga rrëfimet viktimë madje alivanoset për çdo ditë për tri javë radhazi në kohë lufte.

Një urti tjetër thotë se do tinëzi të pathëna të shpirtit mundemi me ia çelë pos një njeriu krejt të huaj. Secili nesh që këtë e ka provu, e di sa e vërtetë është. Edhe më e vërtetë është tjetra, që thotë se me qenë në gjendje me e bashkënda vuajtjen e tjetrit sepse ta pasqyron aq fort vetjaken, është me e beku atë vuajtjeje në një mënyrë krejt të veçantë.

Personeli profesional i QKRMT-së përfiton nga këto urti. Në vargun e terapive – tregon njëri rrëfimtari – përdor edhe terapi grupe me të torturuarat. Viktimat takojnë të tjera si vetja. Nga i njëjti rrëfimtari mësojmë se terapia po e risjell dashurinë në jetën e të shoqes. Për jetën. Për shoqërimi të reja. Për gëzime. Rrëfimtari ndan me lexuesin kënaqësinë e vet që e shoqja i ka rigjetë të qeshurat, me shoqet e reja që ka zënë, nga të tjera vise të Kosovës, gjatë psikoterapive grupe mes grash që bashkëndajnë të njëjtën fatkeqësi. Bota e saj është zgjeruar. Vetëstigmatizimi është rrudhur edhe më tej.

Një rrëfimtare tregon se mbetet të rritet veç me nënën dhe vëllanë pas lufte, në shpi me axhën e familjen e tij shtatanëtarëshe, ndërkohë që i ati pëlqen me ndejtë vetë në Kroaci, ku drejton një biznes, por jo me ua pa rritën fëmijëve duke u kthyer në Kosovë, a duke marrë gjithë familjen ku është vetë. Kërshëria që rritet bashkë me vajzën mbi arsyen e kësaj ftohjeje, merr shpjegimin kur ajo piqet dhe kupton se ç'kishte ngja në kohë lufte. Rrëfimet si ky duken brumë i mirë për t'u kthyer në roman, të cilin nuk ke as pse ia trillon thelbin.

Megjithatë, rrëfimet brenda këtij vëllimi, janë edhe të qëndresës, të mbijetesës, të bashkëndijes. Ndonjëri madje edhe i heroizmeve rrallëherë të dëshmuar në sjelljet ndërnerëzore, deri aty sa për t'u bërë model njerëzimit, duke qenë prej atyre që individit ia kërkojnë jo një akt të vetëm madhështor prej heroi të paepshëm, po krejt një jetë. Një jetë në dashuri me të torturuarën/in. Veç kësodore zgavra e mbetur në shpirt që në kohë lufte, mbyllet dukshëm, edhe në mos u zhduktë ndonjëherë krejt.

Një nga të këtillët është rrëfimi i ish-ushtarit të UÇK-së, që plagoset rëndë në luftë dhe mjekohet diku në Kosovë, në një zonë të lirë nga forcat e Sërbisë. Aty takon një vajzë që rri te kryet e të vëllait të plagosur, e cila i thotë se nuk mendon të jetojë më, don të vetëvritet. Djali prej saj mëson arsyen. Pas pak ditësh i propozon martesë. Gjithçka luhet në javën e fundit të luftës. Jetën në liri e nisin të martuar. Kur mbaron rrëfimi, lexuesi mbetet me përshtypjen që sapo e pa një film.

Na vijnë, me këso lloj rrëfimesh të jashtëzakonshme, histori gojore që, meqë të vërteta, janë të dobishme për studiuesit e historisë sonë të vonshme. Kuptohet, profesionistit do t'i duhet t'i verifikojë referencat kohore, sidomos të rrëfimitarëve që nuk dëftojnë vëmendje të veçantë për datat.

Në fund, megjithëse rrëfimitarët dhe personazhet e këtyre rrëfimeve emërtohen me pseudonime, duke qenë vetë historitë të vërteta, e ftojmë lexuesin që dhimbjes këtu të ndryrë t'ia bëjë pjesëtimin e radhës, duke përvetësuar kësaj hisen vetjake të kësaj plagome kolektive, por edhe ta dyfishojë gëzimin e çdo suksesi të arritur nga familjarët dhe profesionistët për t'ua kthyer viktimave dashurinë për jetë.

Gazmend Bërlajolli

Redaktor dhe lektor

Trashëgimia e traumës së dhunës seksuale nga lufta e fundit në Kosovë

“Përtej dhimbjes, drejt guximit! Rrëfime për traumën e dhunës seksuale në luftë” është përpjekje për të dokumentuar dhunën seksuale në luftë, duke shpërfaqur mënyrat në të cilat trauma tejkalon subjektin me përvojën e jetuar dhe ‘përvetëson’ familjet, komunitetin dhe shoqërinë në përgjithësi. Libri synon të hedhë dritë mbi krizat dhe shkeljet e rënda të të drejtave të njeriut në luftën e fundit në Kosovë, duke i vendosë në sfond përvojat traumatike dhe duke i subjektivizuar viktimat, të mbijetuarit dhe familjet e tyre.

Me të vënë në përdorim historinë gojore si parim të punës, libri shqyrton implikimet e dhunës seksuale në luftë dhe drejtësinë sociale përmes tregimeve të burrave dhe grave, vajzave dhe motrave, që (bashkë)jetojnë dhe ballafaqohen me traumën, turpërimin dhe stigmen kolektive. Historia gojore, në këtë kërkim, krijon hapësira për ‘histori të panjohura’ - përvoja dhe realitete të huaja për shumicën - që të futen në fushën e vetëdijes tonë. Po ashtu, historia gojore, në kontekst të punës me të mbijetuar të dhunës seksuale në luftë dhe të afërm e familjarë të tyre, ofron mundësinë që rrëfimet e vështira mbi dhunën dhe përdhunimin të dëgjohen me nuancë delikate, e jo si përgjithësi e statistika.

Rrëfimet në këtë vëllim janë grumbulluar dukë vënë në qendër parimin ‘do-no-harm’. Ekipi i përbërë nga ekspertë disiplinash është themeluar dhe angazhuar për lehtësimin dhe realizimin e intervistave me bazë në përvoja traumatike. Rrëfimet dhe përdorimi i tyre janë rregulluar dhe realizuar në pëlqim të plotë dhe të nënshkruar me rrëfimtare, gjersa ekipi realizues ka nënshkruar marrëveshje konfidencialiteti, ligjërisht dhe moralisht të vlefshme. Intervistat janë organizuar në biografi të rrëfyerit në veten e parë, duke eliminuar pyetjet, nën-pyetjet, plotësimet, pohimet dhe bashkëbisedimet me humlues. Të eliminuara po ashtu janë edhe përsëritjet e përmbajtjeve rrëfimore, gjersa të dhënat e paraqitura në vëllim janë sistemuar në strukturë koherente, duke ruajtur autenticitetin dhe natyrën dialektore të gjuhës së rrëfimitarisë. Për sigurinë dhe mbrojtjen e rrëfimitarëve, përmbajtja është anonimizuar duke hequr / koduar elementet identifikuese.

Libri të cilin mbani në duar reflekton mënyrat se si trauma e dhunës seksuale në luftë ndikon në marrëdhëniet brenda-dhe-ndër-personale të rrëfimitarëve, vet-perceptimin dhe vet-realizimin, dhe kohezionin shoqëror. Përmes intervistave të thella me dhjetë anëtarë të familjes (partnerë dhe të afërm) të të mbijetuarave të dhunës seksuale në luftë dhe dy burra të mbijetuar të dhunës seksuale në luftë, libri ilustron se si ekspozimi i drejtpërdrejtë apo i tërthortë ndaj traumës së dhunës seksuale në luftë dhe stigmatizimit social ndikon tek të mbijetuarit, partnerët, familjet dhe komuniteti, në radhë të parë, e më tej edhe në marrëdhëniet personale, shoqërore dhe ekonomike, dhe në vetëdijen kolektive të shoqërisë Kosovare në përgjithësi.

Llojllojshmëritë e përvojave jetësore të paraqitura në këtë vëllim janë thelbi i njohjes dhe të kuptuarit të antagonizmave aktuale politike, shoqërore dhe kulturore në vend dhe në rajon. Derisa i lexoni këto histori, ndërlidhjet dhe fatet e përbashkëta të përvojave midis narratorëve sa shkojnë e dalin në sipërfaqe. Çdo rrëfim ndërton një copëz të një fotografie me përvoja të ndërthurura që zbulojnë një rrjet të shkaqeve dhe efekteve, veprimeve dhe reagimeve, në kushte të kërcënimeve ekzistenciale.

Rrëfimtaret në këtë vëllim theksojnë jo vetëm sfidat e pabesueshme të jetës nën regjim shtypës e të dhunshëm, ushtarak e policor, por edhe atë që ata duan, atë për të cilën vazhdojnë të jetojnë, atë për çfarë orvaten. Të mbijetuarit dhe familjarët e të mbijetuarave, po ashtu, përshkruajnë ndjenjat dhe kujtimet e tyre pozitive, duke theksuar një anë të jetës që shpërfaqë shpresë dhe dinjitet.

Ky vëllim vjen si seri e dytë, në vazhden e shqyrtimit të traumës që lidhet me dhunën seksuale në luftë, pas publikimit të “Unë dua të dëgjohem: libër kujtimi me rrëfime të grave të mbijetuara të torturës gjatë luftës së fundit në Kosovë” (2017) i cili ofron një vështrim të hollësishëm mbi përvojat e jetuara të dhunës seksuale në luftë, stigmatizimit, përjashtimit, mohimit etj. si dhe qëndrueshmërisë, mbështetjes dhe ngushëllimit.

“Përtej dhimbjes, drejt guximit! Rrëfime për traumën e dhunës seksuale në luftë” është burim dokumentues dhe avokues që shqyrton pasojat afatgjata të dhunës seksuale në luftë dhe traumës ndër-generata i cili e sfidon narrativin predominant, të njëanshëm dhe glorifikues për luftën, duke e diversifikuar atë me përfshirjen e zërave të mënjanuara dhe përvojave të marginalizuara të luftës.

Qëllimi në këtë vëllim, veç tjerash, është thirrja për reflektim dhe ndjeshmëri njerëzore përmes njohjes së përvojave të së kaluarës. Historitë të cilat abstraktojnë të kuptuarit tonë të natyrës dhe veprimeve njerëzore duhet të dëgjohen, të njihen dhe të shqyrtohen. Reflektimet mbi dhunën, përdhunimin, torturën, frikën dhe ankthin në kushte lufte, janë jetësore për ballafaqim të shëndoshë me të kaluarën e vështirë dhe vendosjen e kohezionit shoqëror dhe paqes së qëndrueshme. Rrëfimtaret në këtë libër, gjersa hedhin dritë mbi përvojat traumatike të luftës, gjithashtu dëshmojnë edhe për vlerën jetike të rrëfimitarisë dhe mbamendjes, si mësim për mos-përsëritje të gabimeve historike.

Korab Krasniqi

forumZFD programi në Kosovë

Drejtues i projektit

Paralajmërim: Ky libër përmban përshkrime të hollësishme dhe grafike të persekutimit, ikjes nga lufta, dhunës, përdhunimit, vrasjeve, torturimit, vuajtjes, urisë, etj. të nxitura nga lufta, të cilat mund të jenë shqetësuese për lexuesit apo ri-traumatizuese për ato apo ata të cilat/ët kanë përjetuar vuajtje të ngjashme.

Gjuha e përdorur dhe pikëpamjet e paraqitura në këtë publikim janë ato të familjarëve të të mbijetuarave të dhunës seksuale në luftë dhe burrave të mbijetuar të dhunës seksuale në luftë, të intervistuar për këtë projekt, dhe nuk pasqyrojnë ato të organizatorëve dhe partnerëve, të bashkëpunëtorëve apo të mbështetësve të këtij projekti.

Përtej dhimbjes drejt guximit

RRËFIME PËR TRAUMËN E DHUNËS SEKSUALE NË LUFTË

**“KA HEKË BACA B, PEJ KUR M’KA FALË
ZOTI E DEJ SOT. MA RONDË MA KA BO
QIKJO GRUE. EDHE PADREJTËSI BAC.
PASHA ZOTIN.”**

Më i moshuari rrëfimtari, Baca B., sot 83 vjeç, mban mend edhe Luftën e Dytë Botërore, kur ia patën vra të atin, bashkëluftëtar të Shaban Polluzhës. Nëna rimartohet me të birin e kunatit, që të mos largohet nga tre të bijtë. Baca B., si më i madhi, ndahet votre të axhallarëve kur është vetëm 13 vjeç. Në shtëpinë që ndërton te toka e trashëguar prej babës, merr nënën dhe dy vëllezërit. Nëna, që me burrin e dytë ka katër fëmijë, mbetet duke u endur sa në një shpi, sa në tjetrën.

Baca B. martohet. Gruaja ia bën shtatë fëmijë. Shtatzanë me të tetin, gruaja vdes. Prej luftës Baca B. ka të vrarë dy djem, të vëllanë dhe dy nipa. Gruaja e dytë është viktimë e dhunës seksuale nga paramilitarët serbë.

PA E DHONË T'DHIMSHMËN, T'KOJSHMËN S'UN E MERR KURRË

Meta jetim pesë vjeç. Vdiq baba, se e vranë shkijet në luftë të Shaban Polluzhës. O konë Shaban Polluzha atëhere, Mehmet Riza, e iu vesh atyne. Baba u vra në Rakenicë. Sot e atë ditë aty i kanë metë eshtnat, s'ka pasë kush me ia marrë. Tani dikur, e muer shteti, e boni ara aty.

Tokën e kemi pasë të ndame, baba sa o konë gjallë. Masi u vra, tre vllazën metëm na, unë ma i madhi. Babën e maj në men shumë mirë. Se, m'ka pasë lëshu Zoti mas tina, që mu çuditë. Ma shumë e kom dashtë babën një mijë herë se nanën. Baba o konë i mushtë atëherë prej meje, me dalë me punu. Dilke në ara me livru me plloqë. Iu kapsha në njonën dorë t'plugut, se me kije atëherë. I thojsha, “Lema babë mu njonën”. Kur e grryke plugun, thojsha kqyre qysh e rreshk.

Qitshim atëherë krelana, e këto gatimet. Ato tavat t'lloqit ishin, që e bojshim plloqën. M'ka pasë marrë nihere me çu ni cjaq n'Skenderaj, po nuk mujtëm me shitë. Prej Skenderajit e deri n'Llaushë për nja dy-tre kilometra knena, kah kthehemi prej shpije, m'pruni ngryk ai, shkojshim si në përpjetëse. E ka hekë setrën e vete, e ka bo dyfish edhe e ka qitë n'qafë. Bile ia bojshin hallku “O Hetem, e paske hypë djaln n'magar”.

Nana ka hekë shumë, hatri jonë u desh, pa u bo ni motmot qi u vra baba, me marrë birin e mixhës. Baba i saj ia boni, “Bijë bre, bone nijet për riza t'Zotit. I la Zoti pa babë, mos i le edhe pa nanë. Kthehu hatri i tyne n'kojshi, bile i lan e i pastron ti, e kep”. Me kepë, se atëhere s'ka pasë tjetër.

Ka pasë atëhere zhguna, tesha t'leshta, u marojshin me vek gratë, nana, gjyshja. Tani e çojshin e shkalshin n'Pejë. U bojke zhgun, kepshin tirq. Atëhere na e kena pasë dikun 20-30 metra qasi të marum, po valla nja nizet herë e kena qitë në bunar, me mshefë. Tetë pashë a nantë pashë o konë bunari. Masanej me grepa i nxjerrshim, se na i marrshin shkijet.

Kur e fitoi luftën Tita, deri vonë na kanë shti me ia çu aty, si në komunë, votë e pulës, na kanë shti me çu lesh t'dhenëve, djathë me çu. Se thojshin, duhet me e majtë popullin, bajagi. Neve na merrshin gjithçka. Deri kashtë u duhke me çu, se thojshin kanë kuaj, e kanë lopë. U duhke me dhonë pare edhe qi e ki qenin. Edhe për kerr.

Po, elhamdulillah prej Zotit, atëhere ka pasë njerëz pak ma t'dhimshëm. Ata përfaqësusit e këshilleve të katuneve, i thojshim atëherë, e dijshin që jom jetim. As nuk më kanë shti me pagu për qen, as për shpi e as për kerr. M'kanë nihmu si atëhere, sikur qitash që po më nihmojnë, gjithë m'kanë nihmu.

Ni kohë të gatë jena marrë me lëkura t'lopëve. Ku e prejshim pastërmën, e marshim lëkurën e prejshim. Si kish shi, ajo u lëshojke. Kur e kapshin e shtijshin n'shporet ose n'koftor me u terë, ajo u rrudhke. Tash mule apet me e dredhë. Si pe e bojshin. Me qato i marojshim opangat. Kur jonë dalë vonë dikur do opanga prej gume, jena gëzu. Po atëhere u kanë ma kollaj se opangat i kishe ngat veti, se me opanga krejt nëpër shpi kanë pasë. Edhe me qiri jena marrë. Shumëkush nuk kishin qiri atëhere, veç i bojshin me harna, me zejtin, me tlyen e lagshin naj harnë, e ajo bojke dritë.

Pasha Zotin, ku jom konë niherë ni vend, qitu hajshim na bukë, qitu lopët t'lidhne. Kur nisi u çu ni lopë me derdhë ujë, "U çu lopa". Krejt stërpikat e lopës që derdhi ujë, na ranë në sahan. Se atëhere ni sahan o konë. Jo sikur tash gjithsecili n'familje, edhe fmija ni motmot koftë, e ka sahanin, e ka tasin e vet. Atëhere dhetë a njizet vetë kena hongër me ni sahan, kena pi me ni tas. Ka hjekë populli atëhere, po pasha Zotin, dashni ka pasë. E kena pasë njonitjetrin.

Atëhere, amin o konë ma i madhi çka ka thonë. Nuk kena guxu as te dajhtë me shku pa thonë babëgjyshi shkoni. Na thojke, se ai kojshia jonë ish fukara, 'Kah t'vini, hiqeni atë cigare, mos t'nihet, se lakmon ky që nuk ka. E nëse ki pare, kur t'e nxirrsh kesen, nxirre msheftë. Mos t'i sheh ai që nuk ka, se lakmon". Ka pasë shumë varfni. Po, lezeti o konë, shhyreti.

Shpinë e kena pasë me do tulla, kurrqjo s'ka pasë. Nuk kishim as dru. Me do dushka, sa mujshim m'u nxe. T'dobta jonë konë shpijat atëhere. Sa mos me t'rrokë veri.

Nana, ishalla na ka bo hallall, se ka hekë për neve. Kur u rrita, u bona 13 vjeç, dola n'shpi teme. Mas tetë vjete te mixha. Se te mixha, i kom bo do sene, po i hongër mixha ato. Masi dola, burrit t'nanës i thashë, "Une po du me dalë n'shpi teme. N'daç me marrë hise prej babës tond, hajde me nanën, kom me t'ditë sikur me t'pasë babën tem. Kom me t'neru si me t'pasë babë. Përndryshe, liroma nanën teme". Po çka me i bo nanës? Nana katër fëmi anena, na mujshin neve. Dy çika, dy djem me tjetrin burrë. Dy çikat jonë dekë, njona e vogël krejt, tjetra ma vonë. Dy djemtë hala jonë.

Po, unë dola në shpi teme me gjithë nanën. E bona shpinë në hisen e tokës teme ku e pata. E nuk kena mujtë me i pasë raportet e mira me djaln e mixhës, se ai nuk m'merke mue me nanën. Herë ia marrke fminë nanës që i kish ma t'mdhaj, herë ia jepke. Une qata fmijë i kom majtë, une i kom rritë, une i kom martue.

Niherë, kur vi n'shpi, e kish bo nana do hi tubë, e ka qitë demek ni kulaç me u pjekë. U qitke buka n'hi shumë here. E kur hina, tha, "Qe qysh e kom mashtru fëminë, tybe n'ka kulaç këtu hiç". Jom shku n'Vërboc te nifarë Halil Tokniqi, nja tri kilometra prej neve. Pasha Pereninë, pa e nalë vrapin. Ish konë n'oborr ungjun. O konë nana si kusheri me

tò. E u fala, i kallxova pse kom ardhë. E ka thirrë grunë e vete. Atëhere gratë i bajshin dofarë peshqirash t'zi, ni metër me ni metër. I tha grues, "Shko mushma miell qito". E kom kapë atë miell, e qatëhere ka gatu nana, ju ka qitë atyne fëmive me hongër. Katër fëmi ishin t'atijna t'mixhës.

U rrit ni djalë, shkoi ushtar. M'tha mu, "Bac, çka me bo, a me thirrë për tesha?" I thashë, "Lypja babës tond nihere. Une t'i çoj, veç lypja babës nihere". Ia lypja babës, i kish thonë, "Hajde me tesha t'ushtrisë". E m'tha mu, "Qeshtu m'ka thonë baba". Thashë, "Hajt se t'i çoj une teshat", e ia çova. Kur erdh, ia nxuna ni nuse n'Kqiq, kapun për Vushtrri. Baba i tijna ish ungjë aty, se u çojshin dashamirtë, ma bojshin, "Përhajr Baca B që i ki nxonë vllaut nuse!". Atijna s'mujshin me i thonë, se e kisha rritë une. Sot jom hala tu i majtë.

Pasha Zotin, e ka pasë munu nanën bash fort, se kur lindi çika e parë, i kish pasë thonë nanës, si burrë i veti, "Le të rritet, kem me ia dhonë filanit për gru". I ndrojjshin atëhere çikat, me dhanë ni çikë për djalë. Nanën, pasha perëninë, e rrehke e sakatojke. E une tu i majtë ata, fëminë e tijna.

Mas atyhit e shitke tjetrën çikë, dy-tri here e ka qitë prej shpisë teme. Pasha emrin e Zotit prej shpisë teme jonë dalë. Une i kom bo t'gatshëm për me shku. Une jom shku e kom marrë s'pari për me ardhë në gjini. Iu kanë bo fëmija, unë jom shku i kom marrë, bile dikur vonë u bonën kallabllak se pesë çika i kish kjo motra, e dy djem.

N'shkollë kom shku veç katër klasë. Atëherë shkolla o konë tmerr. Pasha Zotin, qysh ishëm, u duhke me pritë, bojke vaki gjysë ore derisa u kryjke ajo klasë, me hi tjetra, se s'ka pasë. Vonë u çelë shkolla. Dikun dhjetë vjet i kom pasë kur jom hi n'shkollë. Nja pesë-gjashtë muej jena shku n'Polaq, komuna e Skenderajit, se s'ka pasë këtu. Mas pesë-gjashtë muejve, u kthymë te kjo tjetra, se ajo ma larg edhe udha ma e keqe, ma lloq. Msusi o konë ni Ramiz Peja. Na shtijke edhe shtaga me i çu, edhe thupra, për me na rrehë duersh kur s'dijshim. Ma rrehi, në kojshi e kisha, njonin. E rrehi fort duerve pse nuk e diti mësimin. E une kajta. Kur kajta une, m' tha, "Ti me m'ardhë te shpija". Kur shkova, m'tha, "Pse kajte?". Thashë, "Nuk e din ti qysh osht ai, se pasha Zotin kurrë shtagë s'i kishe ra, as s'i kishe thonë gjo! Se edhe ai e ka nanën t'martume, sikur une. Dy vllazni qi i ka jonë tu i bo zullum, e s'guxon as me e kapë librin, as me kapë fletoren, as me mësu. E qeshtu tu e rrehë, kah me mësu ai? A e ki pa qysh osht' i dobët?". Ka pasë herë që kur shkojshim n'shkollë nëpër borë, krejt i kish gishtat ja themrën zdathë. Mo nuk e ka rrehë.

Kur u kry shkolla, më thanë do, "Hajde Baca B shkojmë n'Mitrovicë e regjistrohemi me korrespondencë me i marrë ligjëratat". Thashë, "Pasha Zotin s'kom pare". Vallai ni shok shkoi e kreu edhe hini mësus. Tash i ka njizet vjet që u dekë, n'gjeneratë jena konë.

U martova vonë. I kom pasë dikun 30 vjet e ma tepër. Atëhere o' konë me pare me e nxanë grunë. I lypshin tre mijë banka atëherë me i dhanë, për me dalë nusja. Une tybe s'i kisha. Mas tre-katër vjete ni tezak i nanës ma gjet ni nuse n'Prekaz, e mora. Kur e nxunëm, u gëzumë, që u bo shpija me t'zot.

Ia fali Zoti grues shtatë fëmi, e mas shtatë fëmijve vdiq. Gruen e kisha shtatzanë. E çova n'Gllgovc, te doktori. Ish konë ni shkinë specialiste, prej Prishtine aty. Tha, "Kqyre udhëzimi. Për Prishtinë me çu, se osht' fort smutë". Ish prishë Jugosllavia atëhere, kish dy-tri vjet qashtu. Po gruja tha, "Jo pasha Zotin nuk shkoj, se s'muj me i lonë fëmitë e vogël te shpija". E ejte u konë ajo ditë. Nana e kish marrë atë fëminë e vet, edhe ni djalë temin, ni çikë temën, e ish shku te ni çikë që ish shëru. Shtatë fmijë i kom pasë unë, tri çika e katër djem. Gruja o konë shtatzanë me të tetin, edhe dy muej ka pasë me lindë. Djalë e ka pasë n'bark.

Kena hongër darkë e u bo mas darke, sen s'ka pasë. Mu m'kish pasë marrë gjumi. Kur u bo kah ni e dy sahati qashtu, ma ka bo, "Çou more njeri, se mete pa mu. Çu se smutë jom". Jom çu, e kom thirrë nanën. E kanë shtri n'hamamxhik. E kanë la, ia kanë ndërru teshat, krejt gjak ish konë. E kena kapë, e kena qitë me nifar kerri, e hajde po shkojmë deri n'Gllgovc. Kur erdhëm, u çuen ato motrat, thojshin deri n'orën 7 të sabahit nuk na vjen mjeku. Tu i ra grues t'ligët, u avit ni motër tha, "O vlla, minuti o' i madh për to, po merre çoje për Prishtinë". Për Prishtinë s'kisha qysh, atje s'guxojshim me çu. Ni tjetër më tha, "Merre çoje n'Skenderaj, osht' Riza Mala mjek". E kom ditë ku e ka pasë banesën. E të shkuem n'Skenderaj.

Jom hi n'atë banesë. E i kom cakatë n'derë doktorit. Tha, "Hiç mos u nalni, po për Mitrovicë, se une vij dej t'shkojsh ti". Jom zhdrypë teposhtë shkallëve e iu kom thonë "N'am-bullatë me i maru letrat shpejt." Ai me gjithë gru doktor, gjinekologe gruja e ky tjetër. Shpejt jena hypë n'dramë, pasha Zotin qysh i ka grahë dramës ai, veç kqyrsha kur bijmë me ndoj prru. Po shkuem.

Kur shkuem, e kena qitë n'lift e n'tretin kat. E kisha djalë e madh me veti. "Çka e ki ti?", e vetën aty. Tha "Nanë". Tha, "Dil jashtë." "Ti çka e ki?" Thashë "Gru". Tha, "Nimomë ta deshim". Deri erdhën tjerat mjeke, une tuj munu m'i hjekë teshat, o ardhë Doktor Nura, si tezak i nanës. Veç ka thonë "Urgjent n'sallë". Tani ishin tubu po s'më kallxojke diçka. Dul ni shkinë qi ish konë si pastruse, tha, "Vallai zor, se u pllahu ftyrës". Ajo ish konë dekë, se kur duel ai tezaku tha, "Kjo prej bubregëve o konë smutë". Tha, "Une kom me çu për Nish kta". Po e kish pasë me m'mashtru mu.

Shkoi gruja, metën shtatë fmijë jetima. I ka pasë 38-39 vjet. Ni vlla që e kisha prej none, i hyp dramës, shkon e merr mjekin n'Gllgovc e bjen, e ia jep inekojat fmive për m'u qetësu. Po vllau i grues, daja i fmive, edhe kunata e grusë, na i kanë dashtë fëmijët fort. Edhe gruen kjo kunata e ka dashtë tepër fort. N'orën nja m'ka ardhë i vllai i grues. O kur jonë ardhë, pasha emrin e Zotit jom konë trullavt, s'disha sen. Kur o hi n'odë, tha "Jom ardhë me Zojën". Shkojke Zoja edhe i mashtrojke edhe e dojshin fmija, sikur me pasë nanën e vete. Ma i vogli fmijë qatëherë i ka pasë katër muej.

Nana më mbet vëlla, nana më met babë, nana më met tana. O konë e zoja, e mençme. Kom thonë, kur t'më desë nana, kom m'u tranu prej mërziye. Pse vjen puna me u gëzu masi diq nana, sikur me ma dhonë dyjenë. Veç punët e Perënisë. Diq nana në ofenziva. U çova i thirra kah dy për shpi, në 60-70 shpi katuni për me ia bo vorrimin. Erdhën do kusheri, thashë, "Ju kom thirrë me shti në dhe, po atje ish ni punkt i tyni, e gjujtën njonin e faruen". Se shtatë me ni familje përnihere u patën vra me ni granatë. Si kanë dalë prej shpije, granata bum iu ka ra, nanën e tre vllazni, e dy motra e grunë e ni vllaut, edhe ajo shtatzanë edhe ni muej ka pasë me lindë. Tanë të vdekun. Veç ni djalë prej tyne o' gjallë. Më thojke, "Nuk dijsa Baca B" se e kishin pasë çelë gjak ata, "cilin me shku përpara me kapë. A nanën, a vllazninë, a kunatën, a motrat".

Dajtë i kanë pasë shpijat në ni xhade. U bo luftë, që luftojke Adem Jashari. Ikën dajt, erdhën te na. Me gja, me çka kanë pasë, niqind familje u duhke me i shti n'derën e shpisë. E kisha edhe ni odë, i shtrimë do qebe e çka mujshim se nuk kish as sfungjera për ta. Nana ish shumë smutë. Ni dajë ma boni, "Baca B, edhe në dektë nana, kemi me e krye t'pamën". Na tre muej t'mshelun, qysh me dalë? Kur diq nana, kah dy kojshi të mahallës, u bonë nja 20 vetë a ma shumë. Erdhën dy kushëri t'mahallës tonë, po larg me shpi shumë, "Pashë t'madhin Zotit, mos paç, po t'nihmojna na. N'daç ti sot me da katunin kah dy shpi, po t'nihmojmë na". Thashë, "Jo vallahi kom", se kisha gjind. Jonë dalë, i thirrën katunin.

U bonën 70-80 vetë e kusur, në vorrim me shku. Edhe ish larg. Pasha Zotin, kur e kom qitë nanën n'kerr e vargu i xhematit tu shku, nuk kom ditë kah jom shku a qysh jom shku, prej tute që bjen granata n'xhemat, e m'jet edhe xhenazja n'udhe. Edhe m'i faron nipat e dajve, e dashamirët. Po, dashti Zoti, atij i kofshim falë, e shkuem te vorret, e shtinëm nanën n'dhe e u çkepën hallku. Kur jom ardhë te shpija, m'u ka dokë që p'e shoh nanën 15 vjeçe gjallë, qaq që u gëzova që e shtinëm n'dhé. Ma muer menja që u ngjall nana. E tash iu thom djemve e sebebave, qy qysh o konë situata, kom mendu ka me dekë nana e s'kom me ditë pos idhnim e mërzi, e u bo m'u gëzu që e shtina xhenaze n'dhé. Koha e boni t'veten. Masi u qetësova pak, sikur atë barrën kur e ki në trup e që të pezmaton, m'rroki mërzia.

Nuk shkoi shumë gatë, nisi lufta. Kur nisi lufta, tremdhetë here m'ka ra m'u dorëzu nëpër punkte të tyne. Se fëmija jetima, kah m'i lonë.

M'çuen n'UDB n'Gllgovc. Kur shkova, thashë "Për çka?". Ai udbashi ish konë lodhë tu i rrehë hallkun. Tha, "Ti je n'katun qi i run, e i kqyrë, e i udhnon". Thashë, "Pasha Zotën au-toblindë me m'ardhë n'derë, s'e kisha pa, se nuk osht kollaj. M'ka dekë gruja, m'i ka lonë

shtatë fëmijë jetima. Ma ka lonë ni fëmijë 4 mujsh. S'kish sen ma zor se mashkulli me la lagshti t'fëmijve e me ushqy bebën me cucëll. Autoblindi me m'ardhë n'derë s'e kisha pa, e jo me dalë vetë me rujtë katunin". Dashti Zoti e nuk m'rrehi, pshtova me qito fjalë.

Po qysh u bo lufta, tonë m'i vrajti. Pesë mashkuj. M'i vrajti dy djem, ditën e Bajramit m'kanë bo batare. Njoni i ka pasë 17 vjet, njoni 23, edhe vllau 55 vjeç e dy djem të vllaut. Dy xhenaze hala s'po mujnë i gjajnë.

Ikëm, shkum n'Tërdevc. E kishim ni motër atje, prej nane. Robnimi metën, veç e mora qat' djalin edhe ni djalë t'vllaut. Nimdhetë orë kena bo natën dej jena ardhë n'shpi. Kur jena ardhë, ata s'kanë ditë kurrë. U çu djali e na qiti nifarë kryelane me duqa. Kur ia kena nisë me hongër, iu thashë djemve, "Përhajr ju koftë Bajrami". Ata ka ora 5 n'aksh-am mu m'kanë bo batare, une s'e kom ditë hiç.

Tani prej atyhit na kapi ofenziva. N'katun tonë u bonën 30 mijë e kusur robë e fëmijë, e jena konë njo 15-16 burra pleq. Nimdhetë shporetë na i bonën aty tuj gatue. E po m'thotë ni desetar, edhe 40 ditë e kish me e kry ushtrinë, "Me t'kallxu n'besë diçka". E nxori letrën prej xhepit, tha, "2000 përqind jemi tu e thy ligjin. Kqyre letrën. Likovci, Makërmali, Polluzha, Shqytica edhe Qereqi e kem urdhën qito katune as mos me lonë gardh, as bunar, as sen t'gjallë, as kashtë, as shtallë, as inson. M'i lonë shkret". I pajshim do dhen, do dhi, dy kilometra larg. I thojshim fëmijëve, "mulni grahnu". Fëmija u grahshin dhenve e dhive, e si i bijshin, i prejshin. E tu çpurdhë, ni komë jau kputshin, veç jau dhojshin fmijve, "Shkoni t'jau pjekin nonat e juve mishin". Ishin konë pasë metë lopët, iu kishin fry gjijtë ni lope e britke. E 30 mijë gra jonë konë aty, pleq e plaka, nuk guxojke kush me iu rrasë asaj lope. Ni mashkull, ma i vjetër se une, i hini lopës sa mujke me mjelë. Fëmija me do tasa. Tu iu qitë fëmijëve tamël me pi.

Tonshi ni kusheri e rrehën fort. Ni tjetër e mytën n'ahër. Aty e kanë pjekë, masi e kanë djegë ahrin. Ai desetari m'tha "Osht ni bunker ktu", n'Picë, nifar katuni qi e kanë çelë bunar e s'iu ka dalë ujtë, njo 5-6 metra fell. E ushtria jonë, ku gjejshin shkije, e milic e, qi jonë konë zullumqarë, e mytshin, e çojshin aty. Tha, "E me kallxu ju nesra, vjen special kombësoria. Me kallxu, kush me gisht s'guxon me ju prekë, e mos me kallxu, juve tonëve ju faron". E ni paramilitar o avitë, ni qen o konë aty. Ky fap automatin e vrajti qenin. Britën fmija atje. Erdh çika që e kisha me veti. Kish kujtu që m'vrajtën mu.

Tani natën e mramtë na kanë hi. Aty jonë konë 30-40 shkije, edhe ushtarë, po ma shumë ka pasë paramilitarë. E natën e mramtë, qi e kishin pasë nijet me na hjekë pi atyhit, t'iu kanë hi grave. Pej qatyhit ia kom mërzi sot ushtrisë. Po pse bre, kur e kanë ni atë bërtimë, s'vijshin me na i qi nanën tetanëve me ka ni plum. Bile naj plum me na e dhanë. Në shtatë anë jonë shku brimat atë natë. Përmi niqind e kusur femna qi jonë dhunu atë natë. Njonin e kisha kojshi, ia hjekën renë me rrehë, e ajo brimë e piskamë.

Tani kunatën, dy fëmijët ia kanë hekë, e kanë marrë, e kanë qitë jashtë. Briti gruja jeme, se e kom grujën e dytë, masi m'diq gruja e parë. E briti gruja jeme kur e muerën kunatën. Mandej edhe këtë e kanë marrë. Kur jena shku t'nesrit, s'mujke m'u nalë. Sot e atë ditë o metë. Tash pasha Zotin, zor e kom me tã. Kan, bërtet, bile dikush m'tha "Osht mirë me lajmru ti, e noshta i kish dalë gjysë penzie grues që po hjek".

Po hupi ajo tuj bërtitë. Kur janë shku gratë e kanë gjetë, t'preme teshat, e t'zhytme teshat nëpër lloç. Allah-Allah qysh m'ka metë kjo mu tash. E ka ni djalë t'hasretit. Nestra dahet ky tjetri djalë, vallahi ngusht osht për atã.

Kur erdha qitu te ju, m'nimuen edhe kto motrat. Kurrë s'jau harroj. Bile ajo Psikologia edhe Feridja ma bonën, "A osht e aftë kjo me dhonë deklaratë?". Thashë, "Jo pasha Zotin, rrin gjithë ditën qetu për që mun me të dhanë deklaratë". E m'kanë thanë, "Duhët me shku te mjeku, m'ia marrë ni vërtetim e me ardhë me dhanë ti deklaratën". Mas dy-tre muejve m'u ka dashtë me ardhë, me dhonë deklaratën për tò, se s'u bojke.

Gruja herë kan, kesh tu hongër bukë, i teket. Dikur ia nis kan, pasha Zotin n'dert jom. E kur thotë, "Eh bre i faroftë Zoti". Ose thotë, "Edhe une budallë që bërtita Abën kur e murën." Atã 2-3 herë e kanë munu, po qatë natë e muerën edhe këtë. T'nesrit na erdh urdhni, si jem çu ka 8 sahati, gra, çika e plaka, "Dojmë me ikë arave, le t'na vrasin tanëve". Thashë, "Nalni po presim ihere dej ka gjysa e ditës, çka po bohët". Pasha Zotin, s'kom ditë gja, veç qatë ditë thashë mos po luen nojsen. Dashti Zoti, erdh urdhni që me na hjekë prej k'tuhit e me na çu në Skenderaj. Na çun n'Skenderaj. Kur shkue, "Hini ku t'dush". Çika m'i ka pasë dikun 14-15 vjet. Djali u konën përpara. Pesë javë kena nejtë aty.

Me ni kusheri ishëm ungjë, ka nja 50-100 metra ish shtabi i tyne. Pika ku rrishin. Aty e kanë pasë ni sobë, e u nijshin kah i rrehin shiptarët që i kishin zanë. Brima e tyne, Zoti na rujtë. E ishëm dalë ata, na ishëm nër hije. Ishëm konë kah dojnë me na gujtë neve. Veç kur ka fishkllu fort "fiiu". Ky ma ka bo "Ik se na vrajtën!". Ikëm. Kur dojshin me i gujtë ballonat, vishin milicia e i britshin fëmijve "dilni", e gujshin sheqera nëpër oborr. Me ardhë fëmija n'oborr, me i pa ata fëmijën e bajagi mos me na gujtë. Hishin nëpër neve m'u mshefë.

Ka hekë Baca B, pej kur m'ka falë Zoti e dej sot. Ma rondë ma ka bo qikjo grue. Edhe padrejtësi bac. Pasha Zotin. E kom pasë shpinë me damtim t'parës kategori. Kur m'xuni vjeshta, mu ka deshtë, komandatit të ni pike t'UÇK-së, Raif e kish emrin, po Lugat i thojshin. N'hall temin atëhere se s'kisha ka i marr, 50 marka m'u ka dashtë me i marrë hua e me ia dhonë qatij Raifit, me ma qitë shpijën prej t'parës kategori n't'pestën. Me ma dhanë veç kulmin. Dhetë herë o konë komisioni e m'kanë thonë, "Nuk osht kjo për banim, s'bon me hi n'to". Se balli i shpisë krejt n'armaturë. Krejt i shpum o konë. Bile kur jonë konë kta t'komunës qi jonë ardhë prej Prishtine me kamera, jonë çuditë, "Po kjo tek osht me lonë për muze se s'osht për me banu mo n'to".

Prej Skenderajit, se qaty rrijshim, kur hini kambësoria, u kthym nëpër katun. Nëpër katun, qai kusherini që ish me mu, tha “S’kem ku shkojna”. “E pse?” “Po kem me dekë uni, se s’na kanë lanë bukë as kurrigjo atje te shpija. Jonë kallë”. E jena dalë, i kapshim për qafe këta t’NATO-s që erdhën me tenka. N’katun tonë - Zoti risk - kur na dulën do përfaqesues t’katunit. “Sa antarë jeni?”. Na dhanë mill kur shkojshim nëpër shpija na. Edhe nime shpijat, kur shkuem, kallun. Edhe ma të parin n’mahallë m’kanë kallë mu. O, m’u kanë dhimtë televizori, e veglat, sharki e çifteli, e violina, se i rajsha violinës n’odë. Kur shkoj, sharkisë iu gjindën telat, t’violinës jo, se ishin kallë. S’kish metë sen i Zotit, veç muret. Sen mi tokë hiç. Ish mushë shpija qeremide e hi, e lloç. Tu i hjekë çikat e fëmija.

Muer njoni i Bërballiqit, tha, “Hajde se e kom ni kushe n’Mitrovicë, që ka landë, e dër-rasa”. Kur shkum p’i thotë atina, “Ta kom pru ni mushteri, pesë anëtarë t’vramë, e kan ronue n’ballë t’shpisë fort. Nuk po të thom pa pare, po n’mujsh m’i nimue diçka”. Ai tha “Vallahi, n’marrsh trena ka 5 euro ty ma lirë trenin, n’marrsh me metër 3 euro e ki ma lirë, që merr kubik t’drrasave 50 euro e ki ma lirë”. “Kur m’tha kështu, s’mujta m’u duru e m’dulën lot, s’kom mujtë m’i majtë. Ish boshnjak ai. Ia nisi po munohët shqip me m’dhonë gajret, e s’mujke, s’dijke me folë. Thashë “Fol serbisht, se e di”. Tha, “Qysh ia paske nisë, bon vakia luen, e i merr n’qafë edhe qata fëmijë çka t’kanë metë. Se çka ka nërmjet toke e qielli pare, edhe çka ka nërmjet toke e qielli hallk me thonë po vijmë, e po kallmi mas teje, ajo o bo, nuk çbohët mo”.

Muer vendim komuna me na i dhanë ka 4 a 5 ari për kush kemi t’vramë. Kur shkova une s’mi kishin dhanë. Katërmדתet herë te kryetari, s’më pranojke. Të pesëmdhetën hina, thashë “Le t’më rrehë”. Tha, “Çka o puna?”, i kallxova. Ia nisi, “Pasha ktá e ktá” tu m’bo be që nuk ka ditë për këtë punë sen. E vetë kryetar, edhe kryetar komisioni qaty.

Më kanë kapërcy, s’më takon bajagi mu. Gjashtë viktimat e s’më takon. Ku me ditë, me t’ngjofshëm puna. Tha, “Kjo o mshelë, o kry. Tybe nuk muj as une, as kërkush me t’bo gjo, veç ni banesë kom me ta dhanë”. Thashë “Ani bre, ni banesë, ni banesë”. Kur u bonën banesat shkova. Aty u bo burrë, tha, “Du me t’kallxu drejt. Kish pasë gjind ma t’zotë se ti. E shumë gjind, e jonë shku banesat, e s’mujta me ta nalë. Veç ni djalë kom me ta shti n’punë”. Thashë, “Eh çka me bo, ni djalë, ni djalë”.

Mas zori e kom pasë kur hijsha n’tubime. Edhe kur dilsha n’pazar, si i pajsha hallkun, s’mujsha m’i majtë lotët. Dul qiky Hashim Thaçi sefte për m’i pa gjindjen n’Skenderaj, ish aty fusha e topit. O qysh m’ka pasë hupë mue fuqia, s’mujsha m’u çue. Ma ligsht se sot qi i kom 80 vjet. E u ula qaty p’e kqyri, lott varg. Thojsha, “Kqyre tanë ky hallk qi o pshtu, e mu m’kanë shku djemtë e vllau”. Edhe s’e disha hale ku jonë xhenazet. E

kur dul Hashim Thaçi, po rrehin shuplakë gjindja. Qaty e kom pa sefte, se ma përpara veç n’televizor. Tha, “Vllazën e motra, Drenica ka psu ma s’shumti, materialisht, ekonomikisht, fizikisht”. I ra koxha gatë, veç tha, “Qikjo udhëheqsia e sotit qi na kanë pru qit liri, ka m’i jau ditë me gram, me kime t’flokut, mërzinë e këtyne që na kanë liru, që e kanë derdhë gjakun për kit tokë”. Pasha Zotën, muj boj be qi ma muer menja që çohna edhe ngaj. Qaq mora kurajo. Thashë muj me u çu qitash edhe me lujtë me top, qaq i fortë u ndiva. Thashë, “Elhamdulila prej Zotit. Edhe qi jonë shku ata mashkuj, meqë po dojka me marrë dikush e që po interesohët, e që po dika me pasë drejtësi”.

Unë kishe përnime, po 20 vjet po bohën pasha Zotën, e veç Halil Kastrati o ardhë dikur, edhe para ni javë dite m’ka ardhë nifar çike, e m’met marak me nejtë pak ma shumë, e Kryqi Kuq qi m’i ka pru 100 marka. Se insan i Zotit s’më ka ardhë n’derë me thonë, a je bre gjallë, a po mërzitësh, a i ki ment, a t’hangtë dreqi, a t’nimoft Zoti. Kurrë.

Qekjo Selvia, më tha, “Baca B, sa çika i kie?”. “I kom tri”. Tha, “Edhe mue shtinëm n’qat ren, bonëm hesap edhe mue”. E tash çikë po i thom. Shkova te organizata, e po m’thonë ato punëtoret e saj, “Çka je ardhë?”. Thashë, “te çika jeme jom ardhë”. E ia nisën po keshin.

Thashë, qatëherë mas lufte, nashtë se po dojka me pasë rahmet. Jonë dekë mashkujt, po çka me bo. Pa e dhonë t’dhimshmën, t’kojshmën s’un e merr kurrë. Po, pasha Zotën, s’ish kanë ashtu. As nuk m’dhanë shpi, as nuk m’dhanë trull, as nuk o kanë insan i Zotit me thonë “qe merre qitë”. Para ni javë dite o konë një motër, m’i ka pru 100 euro. “E kena bo kshtu shoqata, për kush ka t’zhdukun”, m’tha. Thashë, “faleminerës oj motër.”

Hala nuk dihen ku jonë, njo i vllaut e njo i jemi. Ai i vllaut o konë 23 vjeç me atë temin qi o’ i vramë. Ky qi s’osht gjetë i jemi, 17 s’i ka pasë bile. Që kush m’pajke, thojke, “Allahile” e s’un i majke lott, “A qai djali i mirë t’u ka vra?” për atë t’madhin. Vallahi te dytë. Edhe vllau, 55 vjeç ai. Metëm tash qe qishtu.

Une kom pasë punu mjeshtër n’firmë t’Pejës. Ndërtimtari. U kam pasë rrzu, e i kom pas vra tri brij edhe pesë unaza i kom të nxjerrme n’shpinë e n’qafë. Kur shkova te mjeku, te Shaban Hasi edhe ni Kemajl, i Pejës ish kanë, po dojnë me m’bo operacion. Shabani ish kanë ma i dobët, e Kemajli ish ma nalt. Erdh Shabani, tha, “A don me u bo operacion nestra?”

Thashë, “Çka po m’pyet mue? Mjek s’jom!”. E pat marr qekaq njëfarë filxhani, kishe m’i largu gjakun në aksham, e t’nestrit me hi në operacion. Tha, “Mos i thuj Kemajlit se

nashta m'bërtet. Me m'ngu mu, nuk bohesh.” “Pse?” “Kqyre! Në krejt botën me shku, nuk ka mjek që t'bon operacion pesë unaza, e që nuk jet me ni mungesë ma t'madhe. Ja t'mytë, ja bon vakia nuk mun flet, ja veshi s'të nin, ja dora, ja kama paralizohet, ja jet n'kolicë krejt. Nëse nuk ki dhimtë, nuk t'kisha shti me t'bo”. Thashë, “Qysh t'thuesh ti”.

Shkau m'i dhajke 300 marka atëhere, shqiptari tash m'i ka nalë krejt. Qe dy vjet ma ka nalë penzinë. Pasha Zotën, janë do që i di une, koxha shumë që marrin. E marrin penzinë, e mu s'ma dhajnë, se i marr këto 200 euro për t'zhdukun e për t'gjallë. Nejse, për vëllanë 200 euro m'i dhanë, po penzinë ma kanë nalë. Ku me metë une gjallë? Ku me u qetësu une? Në vend qi me thanë, “Ky e ka la tokën...” Une e kom la qit Kosovë me gjak. Une e kom la tokën me gjak. Une nuk kom dhanë lopë me pre, ja dhenë, ja... po mashkuj! Krejt botën me ma dhanë, po veç atë që e kam t'pagjetun, s'më paguen. Krejt bota çka ka, sum vyn gja. M'tha një vlla, “Bac! Niqind t'rij ishin pa kanë në ni burg n'Serbi. E me pasë kqyrë more bac. Me marrë vesh, a diqysh me pare m'i nxjerrë”. Veç, më tha, “Nuk po majshe m'u marr vesh mo me ta. Se ishin pasë hupë pej torturave, pej t'rrehmeve”. Thashë, “Jaaa! Po edhe me ma pru qetu, une s'e nali! Kur s'më ngjeh ai mue, edhe s'e din çka po i thom, edhe s'e din mue çka më ka, une atë s'e marr! Çka me e marrë? Ai koka i dekun!”.

Vallahi, 1000 marka m'kanë shku tu nga për qetë. Njoni m'thotë, “O ky po kqyrka n'kafe”. Nga une, shko. “Oh, n'emër t'Zotit mrena dy dite kom me ta... Ami 100 marka!”. Ai tjetri qashtu. Shko te ky, shko te ai. Tu nga, badihava ish kanë ajo punë. Mërzi e çmërzi. Vallahi veç i falenderona Zotit xhelishanehu, atij i kofshim falë, që Ai e ka pasë fuqinë, e Ai m'ka rujtë, se sot qetu s'isha. S'isha prej mërzie.

Sa për qata mashkuj, apet kisha bo diçka, se janë shkue edhe t'hallkut, edhe ma n'moshë se une. Po qekjo o' padrejtësia! N'katun tonë iu kanë dhanë troje, pasha emrin e Zotit, e une s'kam. E iu kanë dhanë banesa, e kanë pasë shpia. E pasha Zotin iu kanë çelë bunare, e iu kanë ndreqë shpijat, tanëve që s'janë kanë hiç. O bac! N'degë o therë njoni kur pat ikë, o grrithë, e thojke, “M'ka ra granata”. Sot e ka penzinë 400 a 500 euro, sa e kanë kta, se s'di. E qekjo padrejtësi m'kall henëz. Çka i ka bo penzija jeme? Une e kom fitue ata që jom rrëzue, edhe shkau atëhere e ka vlerësue qysh jom, 300 marka m'i dhajshin në muj, e shqiptari m'i nali. Kurrë nuk pajtohna tashti! Po cka me thanë? Edhe e kanë ditë qysh i kam fminë jetima, edhe qysh e kam shpinë. Qetu m'kanë ardhë.

E maj n'men që gjithkush atëherë kena thanë, “Veç m'u lirue toka e Kosovës, m'u hjekë shkau prej ktuhit”. Çka na bojshin milica bre neve, tu na bo gjithçka. Na bojshin çka dojshin. Gjithkun ashtu, jo veç na. E u hoqën shkijet, po qekjo padrejtësi... zor me qitë n'krye. As s'ma marrin një djalë në punë. Herë punon tri ditë, a katër ditë, a një javë, a një muej, sa me punue... Herë punon tre ditë qatje e herë anej. E mos me thanë, “Qiky bre i ka dhanë qita mashkuj, me ia shti bile djalit n'punë”. Çka kom hjekë dej te kom shti djalit e vllaut, 22 vjeç.

Kanë thanë pleqtë, këta të përparshmit, t'mençmit, “T'raftë e mos e harrofsh qet mërzi”. Tashti shkuen djemtë, e e harrova, tash këtë. Tanshi herë tue hjekë vetë, po çka me bo. Ish konë shkruar qashtu për mue, me hjekë prej kur jom le e dekteri tash.

Para dy javë dite, m'kanë ardhë një çikë e një djalë, vlla e motër, prej Anglie. E, ku me ditë, kanë ni që ia kom dhanë atë intervistën për shpi Halil Kastratit. E kur erdhën, u gzuën, na gjetën, se thanë, “U tutshim që s'po t'gjajmë ty”. E sa fotografinë e kena bo për dy orë a ma shumë qi kena nejtë me ta. Mirëpo s'mujke m'u durue. Pak si folsha, i dilshin lott asaj çikës. M'kanë thirrë para një javë dite. “Veç kom me ardhë për vit të ri, apet kom me ardhë drejt te ju”. Thashë, “Hajde Bac kur t'duesh. Te une ki me nejtë sa t'dush”.

Tash jam une me dy djem. Djali i madh më ka dalë. Në Gjermani shkoi ai. Edhe ma mërzi për mue. Tetë vjet a nantë vjet nejtë djali atje. Ia bleva une bllokat e shpisë. E valla i kanë ndihmu nipat, një dajë, e blenë, ia maruen shpinë. Tri çika i ka, si tri molla. Ai osht i damë prej meje, e dy djem tash i kam. I kam të kësaj.

Vallahi, Zoti, atij i kofshim falë, m'i ka rujtë mendët. Valla kom mujtë me lujtë mendsh. Vallahi kur e merrshim nanën, tre fëmijë, ai mixha anej, i vijshin fëmija deri të gardhi, “Oj nanel”. Çka ka hjekë nana, veç ishalla more Zot na bon hallall. Mërzi mas mërzi. Dikush e kish t'leme qeshtu.

Për qata ia kom bo edhe Halil Kastratit, “S'muj ta qes edhe atë mërzi teme”. E kur i thashë ashtu, ia boni menaxheri, “Bonu i sinqertë, a kishe mujtë me i përballu gjithë qeto padrejtësia e gjithë qeto mërzi, deri qetu, si qysh i ka përjetu baci Baca B?” “Vallahi”, tha, “veç Zoti i ka nihmu se kërkush s'kish mujtë me i nihmu”.

Vallahi pak dikush kish mujtë me pritë qeshtu sikur unë. Se ngarkesë e madhe. Po Perenia, atij i kofshim falë, m'ka nihmu edhe o ka m'nihmon henëz. Se problem me hi e me dalë. Nevojli s'jom bo për kërkun. Një lopë e kom qaty, p'e çoj here knej e herë anej, po shëtitna, po knaqna. N'shpi s'ki ku rrin. Atje n' Vërrsnik fëmi s'kam që me t'bo llaf e muhabet. Ni televizor gjithë ditën, lajme. E sportin, ka dashtë Zoti, e kqyri. E kom pasë qef Barcelonën, e tash m'hupi edhe ajo. Fort ma mujtën. Çka me bo.

**“... IA NISI PO KAN. THASHË, “FOL, SIKUR
ME VLLA TANIN”. THA, “UNE DU ME MYTË
VETËN, SE JAM E DHUNUNE”.
NI TRISHTIM M’HINI. NI TMERR, QI MOTRËS
TEME M’I PASË NDODHË AJO, NUK ISHA
MËRZITË MA SHUMË.”**

Besimi ishte adoleshent në Suharekë kur nisën vitet '90. Për shkak se me tre shokë përleshën me do sërbe gjatë shkollimit të mesëm, detyrohen me ikë nga policia serbo-jugosllave deri në Gjermani. Pavarësimi i shteteve të huaja i frymëzon shokët me dalë në Shqipëri, ku punojnë dhe krijojnë lidhje me të tjerë që po stërviteshin me hy në Kosovë si luftëtarë.

Në Kosovë, shpërthimi në afërsi i një predhe minahedhësi, gjatë një përleshjeje me forcat ushtarake jugosllave, e ngre Besimin gjashtë metra në ajër. Bie në tokë me nëntë plagë. Dy nga tre shokët e ngushtë, bashkë që nga Suhareka në Gjermani e në fushëbetejë, vrapojnë për ta tërheqë. Të dy i vrasin.

I shpëtuar, Besimi mjekohet në fshatin Krojmirë, të mbajtur prej shqiptarëve. Aty, në muajin e fundit të luftës, vjen një grup civilësh që po iknin nga Klina për në Maqedoni. Njëri është tepër i plagosur për të vazhduar tutje. Mbetet të mjekohet në Krojmirë. Me të mbetet edhe e motra dhe dy prindërit pleq. Ajo i kërkon Besimit t'ia japë besën se, me të mbaruar lufta, do t'ia kthejë të vëllanë deri në shtëpi. Besimi bëhet kureshtar se pse vajza po synon t'i ndajë shtigjet e jetës me të vëllanë e plagosur.

UNE S'MENOJ ME JETU

Unë jom nga fshati Tërbesht. Në klasë të dytë kur isha, në moshën 8-vjeçare, kena dalë në Suhareke, edhe hala jetoj n'Suhareke. N'fshat si fëmijë m'kujtohet kur lujshim me top. Po edhe gjanë kur i rujsim bashkë. Kur vijke noj musafir, u gzojshim, se s'pashim gjind shumë. Tani kur kena dalë n'Suhareke, jeta o konë me shumë shoqni, shkolla kish nxanësa ma shumë. Pi gjysëvjektorit të dytë të klasës s'dytë unë vazhdova në Suhareke.

Jena konë ni familje jo shumë e pasur, se baba ka punu përpara n'Slloveni, po kena pasë nifarë problemi me do kojshi. Kanë pasë bo fjalë. Baba o konë invalid, njonin krah s'e ka pasë. Me ato kushtet e veta o mundu me punu pak, po edhe e ka pasë nifarë asistence t'jashtit. Kena jetu diqysh. Shtatë fëmijë jena konë, tre motra e katër vllazni. Me babën jom konë ma i afërt, se o konë invalid. I vyjke ndihma. Jom konë djali i tretë.

Shkollimi nuk o konë keq. Po na dojshim pak m'u halitë, nuk msojshim, nuk e ngojshim msusën fort. O konë msusja Nazlije, e kom pasë dej n'klasë t'pestë. Pi klasës t'pestë e kom pasë kujdestar klase, një arsimtar n'za. Sot foli me tã jo ma si me arsimtar, po si me babë tem. Pijmë kafe, kena muhabet shumë t'mirë. Jena konë ni klasë krejt problema. Thotë ai, "Ma problemat jeni konë, e ma së miri kom kalu me ju. Ju ishit konë lule, çka m'kanë ardhë ma vonë".

Kur thojshin "osht kujdestar i korridorit" kujdestari jem, asni derë s'ka guxu me u çelë. Ai vetë ka thonë, "Unë du me marrë atë klasë që osht ma problematikja". Edhe na ka eduku, e ia dijna për falemnerës, se jena shoqnu qaq shumë me tã. Sot zatetemi, i ka bo do vjet, po hala del n'msim. Histori jep. I kena hala ndjenjat e atëhershit. Kur zatetëm hala m'dokët vetja që n'shkollë fillore jom. Jena konë t'lidhun si familje. Asni çikë t'klasës s'ka guxu kërkush me na e ngucë. Ose me ia bo t'padrejtën dikush prej neve.

Shkollën e mesme për elektrikist e kom pasë t'regjistrume. Na u zgjojke ajo ndjenja që s'ban me shkijet. N'shkollë t'mesme i kena do kujtime ma t'randa, se ia nisi m'u da pak. Jonë konë vitet '89-'90. Njëpër oda bojshim msim. Shkolla njëpër shpia o konë ma shumë si me humor, "po shkojna te Filani", se ish puna edhe mos me marrë vesh policia, kishe po shkojna mysafirë. E majshim msimin, profesorat shpjegojshin, po qaq shumë që u lidhëm me gjind që ardhshin prej katuneve, hiç pa e njoftë kurrë përpara, se na u doke sikur ata kanë ardhë e po na përkrahin neve. Ni vjet e gjysë pata vazhdu t'mesmen.

N'vitin e parë kena kalu mirë. Shoqinë e kom pasë t'mirë. Qata shokë çka i kom pasë, 20 prej tyre ushtarë janë kanë t'veshtë edhe 14 kanë ra dëshmorë. Shokë t'ngushtë, si vllazën me i pasë. I kom pasë edhe kojshi. E gjashtë veta jena hala gjallë.

Vitin e dytë kur ia nisëm, i erdh letra vllavit, që ish tre vjet përpara meje, për me shku n'Nish, rekrutim për ushtri. Se i vrajshin ushtarët. Po, n'vitin e dytë u patëm rrehë me do sërbë. Edhe mu m'patën shkru n'listë t'zezë. Na njekshin policia masanej. Me patën lypë te baba. Po une e kom pas marue nifarë grope, si odë që i thojshin përpara, nër tepiha, e hijsha edhe u rujsha prej tyne.

Nifar pejani pat ardhë aty, babës i pat thanë, “Du me t'çu n'kodër atje”. Baba ia ka bo, “Veç ndreqmi letrat, se n'ven shkoj”. I tha ai, “S'ka nevojë letra për me t'çu n'katun”. Baba tha, “Jo, une jom tu menu për Shipni”. Une isha në ato drrasat edhe p'i nij çka folshin. U tutsha që p'i sjellin babës, se une u çojsha. Tha, “Nuk po t'thom për Shipni”. Baba ia boni, “Ah, kjo osht tjetër sen, po une menova që po m'thu për Shipni, se veç nxirra pasoshin e po shkoj”. Kjo o konë ni ndjenjë që m'ka prekë në zemër, se thojsha po ma rreh babën edhe m'u dashke m'u çu. Isha i ri e i msheftë, isha i rrezikum. Tani erdh vendimi me lshu Kosovën une.

Nifarë shoku i babës o konë tu punu n'Gjermani, e më tha “Duhët me t'hekë prej Kosovës”. Jom dalë me pesë shokë. Atë natë për familje u mërzita, po isha i ri, thojsha me veti, po punojnë gjinja, shkoj edhe une, punoj e kthehna. Punë zori, se u përmallsha për Kosovë. Me hi s'guxojsha, veç folshim n'telefon. M'thojshin “Mos hajde se mirë je”. E pajshin situatën ata, edhe nuk m'lejojshin me ardhë.

Disa vjet i pata bo pa hi n'Kosovë, se qysh 17 vjeç kom shku n'Gjermani. Po tani m'njekshin edhe atje. E dy vjet pa ni muej kom nejtë n'Gjermani, ni qytet Koln i qujtun.

Tani kom ikë n'Shipni, atje kom nejtë tre vjet e gjysë. Në vitin '92 kom dalë n'Gjermani. Në vitet 94-95 jom konë në Krujë, masanej n'Durrës, n'96-tën jam kanë n'Tiranë. Kom nejtë 3 vjet. Edhe tani kena shku n'Kukës. Prej Kukësit n'Durrës, e n'Kavajë. N'Kavajë kena nejtë gati dy vjet. Tani pej Kavajës apet kena ardh n'Durrës ma s'mrami. Punojshim aty n'Durrës. Tani kemi ardhë n'Tiranë. Aty jena zatetë me kta t'Lidhjes. Qëllimin e kishum mu zatetë me ata të lidhjes.

Në Shqipni punojsha ndërtimtari, si mjeshtër. Nimojsha me stiropore. I nimojsha tani familjes, se u prishën senet, baba nuk mujke. Iu deshshin do letra, se u prish Jugosllavia. U dashke m'iu nimue, me qato kushte iu kom nimu.

Po kërseti lufta. P'e harroj datën kur u vra Adem Jashari, po mas dy mujve kom hi n'Kosovë. U bashkova me UÇK-në, n'zonën Pashtrik 123, njësi intervenuse jonë konë. Në maj jom plagosë.

Me ata shokët jom konë ardhë pi Gjermanie. Dy janë t'vramë, njo o gjallë hala. Jom plagosë para tyne. Ata tani tu m'tërhekë mu, janë vra të dytë.

Na patëm ushtru në Tropojë. Tani zgjati nja 3-4 muj dej u bo reni me hi. I kishim ato ushtrimet. Kur kom hi n'Kosovë, n'Rrasë t'Zogut, m'u ka dokë qi m'ka thirrë zani i nanës, edhe jam nalë, kom dhezë cigare me ni shok, që o ra dëshmor. I thashë, “M'u duk ni za, nana m'thirri”. Ish fundi i 98-ës. Kish kapak gurë kah ecshim, po na s'e nijshim. T'rij ishim, ka 23 vjet. Sot, kur p'i shkoh t'rijtë ka 23 vjet, po shkojnë dredhtë, nuk e di kur t'i bojnë 40 vjet qysh kanë me konë. Na ishim si ujqit. Une jom konë me mendimin qi me kallash kom me kapë edhe tenkën. Po nuk ish konë ashtu. E pamë kur hinëm mrena. Po, qajo vaki n'Rrasë t'Zogut m'kujtohet. Nona ish konë n'ankth që i kisha bo 4-5 vjet pa e taku. Tani pi gzimit, prej atje ma nijke trupi.

Gjashtë muj masi pata hi n'Kosovë, pat ardh vllavi i madh, kish nie që kom hi n'Kosovë, se mo s'u lajmërojsha. Shok mas shoki o marrë vesh që jom hi n'Kosovë. Ka ardhë n'Kleçkë, se aty isha i sistemum, i pata ba tri javë. Prej zonës n'zonë na çojshin, se jena konë njësi intervenuse. Ni shok po m'thotë, “T'ka ardhë vllavi”. Qaq shumë qi kisha ndryshu une, edhe ishim bo pa pastu, ish luftë, ishim zdral, edhe 4-5 vjet kishim pa u pá. Po shkoj nja 50 metra, p'e shoh, po s'e njofsha. Kur jena afru, vllavi m'u drejtu, tha, “Shkoi ni ushtar me thirrë Filanin”. E njofta n'za, se folshim n'telefon, edhe m'pshtun lotët. Thashë, “Qatá që e ki thirrë, une jom”.

E kom hekë kapuçin, e kom përqaftë, e kena nejtë nja dy orë. Po ish problemi tash qysh me përcjellë, qysh m'u da prej tij? Edhe u damë, dikur as s'kisha çare, se ai s'ish ushtar. I ka kallxu nanës, nana mas dy mujve ka ardhë. Pata dalë n'zonën e Nerodimës, edhe i pata kallxu shok mas shoki se ku jom. Ata furnizusit i njihshim n'qytet. Ka ardhë bashkë edhe motra e madhe, qi osht n'Zvicerr tash. Pa mashqi, pa kurrigjo, veç sa për me m'vizitu.

Aty nana fort o mërzitë. Se evladi. I thojsha, “Pse po mërzitesh? Duhesh me konë krenare qi ki djalë. Ki bo për Kosovën djalë, i ki edhe tre n'shpi”. M'ka pasë thanë, “Edhe tre i kom, po venin tond kërkush s'e zen”. Me atë t'thonme, m'ka dhanë shumë vullnet. Mendova, e paskam dikon përmas, paskna vend. Kena nejtë nja 3-4 orë me to. Po motra e madhe kur shkoi, ma la ni brengë, se nisi me kajtë. Motrat tjera ishin t'vogla. Ajo osht ni vjet ma e vjetër. P'i thom motrës, “Sha ki?”. “Jo, kurrigjo”. Thashë, “Po apet vi”. Tha “S'e di”. Thashë “Qysh po thu s'e di?”, Tha, “Po, a vjen?”. Thashë, “Po, vi unë”. Tha, “Jo, s'nijta mirë”. Edhe sot, kur vjen prej Zvicrrës i thom “A don me ardhë? A don me nejtë, a s'don? Mos ma ban sikur atëhere, se m'ke pasë tranue”. Edhe sot e kena atë thanie.

Tani pat vazhdue ofenziva e parë. Tani e dyta. Tani mas gjashtë mujve, u nal. Armëpushim, ish dimën. Po thotë ni shok, “Munësh me shku te shpija”. Ish armëpushim, nuk ish luftë. Thashë, “M'ka marrë malli edhe për sera t'katundit se jo për prindë”. Kena shku natën, kena hy n'shpi. Ai te shpija e vet, une te e jemja. Kom nejtë tri orë, ma shumë jo, se m'rrehekun do kojshi t'mi, do bashkëpunëtorë të shkive.

M'kishin pasë hetu. Ni fmijë m'ka pa edhe ata t'mdhajt kanë shku e kan kry, se fmija s'ka mujtë. Plaku jem o konë vrojtës i fortë. I ka pa prej largi, edhe po thotë, “Duhesh me dalë pej shpije”. Kom shku te ni kojshi tjetër. Veç zidnat i kena kapërcy, po besnik e dishim. E kom çu nanën e qatij kojshisë, shko te filan shpije e shokit tem, thuj “Ruju edhe ti”. Ai o konë i martum, edhe gruja e ti sot kallxon kur ka shkue kojshikja i ka thonë “Ruju”.

Ai qind përqind n'banjo o konë, tuk qi o vonu qaq shumë. Ka dalë veç me tesha t'brendshme. Edhe me atë plakën nëpër terr ka ardhë te na. Ata ia kanë gjetë do tesha. Edhe aty nifarë vullneti qi kishim gjind edhe mrena n'qytet që na përkrahshin. Se kishke zana që jena t'UDB-së e t'Serbijës. Po e pamë që edhe në popull na përkrahshin.

Nuk o konë lehtë as për nanën e atij kojshisë, qi pati shku me rreziku vetën nëpër kerre të policisë. Por ata e kishin pas qëllimin te unë, se ai shpijuni kur ka shku, i ka thanë për Besimin, jo për shokin tem, që o konë pak ma larg me shpi. Po une pshtova, e atë shokun qysh me e pshtu, e kom rreziku atë plakën. Sot e du si nanë. Gjallë hala osht, 83 vjeç. Osh plakë e fort e mençme, guximtare, edhe tash. Edhe kena dalë n'pesë sahati prej qasaj shpije. Mandej, dej u kry lufta, nuk kena guxu m'u kthy me rreziku familjën. Na guxojsim, por m'u kthy e rrezikojsim familjën.

Qatë ditë që m'kanë rretheku, masi s'um kan gjetë, m'i kanë marrë babën edhe vllavin. Kanë hi n'shpi, kanë kontrollu. Nana kallxojke qi kanë ardhë ata kojshija masi i kanë marrë babën edhe vllavin e madh, e po i thonë, “Po ninja qi i murën. Plakin noshta s'e ngucin, masi osht invalid, po djaln kanë me e rrehë shumë”. E u mërzita, se pi mllefit nana m'tha, “S'ki pasë nevojë me ardhë hiç, se na kishim ardhë te ti. Kqyre qysh i rrezik-ove tash këta”.

Edhe këto fjalë që m'i tha, tani s'më lejke me ardhë mo. Babën e vllavin i kanë majtë tri ditë e tri net, tu iu lypë emna t'UÇK-së. Ata s'kanë pranë kurrë. Së mrami ata vetë ia kanë qitë emnat që i kanë pasë pi shpijunave. Edhe me kon asht Besimi, krejt ata të Suharekes rend. I kanë thanë, “Djaln e ki n'filan vendi, me qit datë o konë n'filan vendi”. Krejt datat, t'dhanunat, ia kanë kallxu plakit. Ai iu ka thanë, “Une s'e di. E di që osht n'Gjermani tu punu. Do pare m'i çojke, mo s'osht tu m'çu”. Masi i kanë lëshu, dhetë ditë baba ka nejtë shtrinë me lëkura t'dhenve. Iu thojshin përpara posteja. E vllavi i ka pasë veç duert e ajta, edhe pse edhe nëpër trup o konë i rrehtë. Edhe ashtin e hunës ia kanë thy, se i kanë mshu shkëlqim. U mërzita une, se e zisha vetën fajtor. Thojsha, jau kom bo sherrin. Normal s'e kisha bo me qëllim, po ish mërzi, edhe malli i famlijës, për me shku m'i pa.

Masandej pata shku apet n'rradhat e UÇK-së. Kërsiti ofenziva e dytë. Kishim qef me luftue, ish nifarë ndjenje që, sot me m'thonë, “A je për me dalë n'front prapë?”, dal. E kom atë farë ndjenje që osht mirë për vend tanin me luftu. Nuk i bi pishmon kurrë çka kom bo.

Erdh urdhni me shku n'zonën 121, ndihmë me iu dhanë, se o konë rrethekue. Kena shku, tri ditë atje kena luftu. Mas tri dite jena dalë n'123-sh apet, ku e kishim shtabin

kryesor. N'mujin prill të vitit '99, me datë 21 kena fillu, për me marrë atë pjesë që kishim synim. Me t'29-in e kena marrë vendin. O konë vend qi e vëzhgojke krejt komplet zonën 121, zonën e Nerodimës. Na patëm shku natën edhe e patëm rrethekue venin. Edhe ma n'fund ia arritëm.

M'kanë ra shumë shokë në atë betejë. I kena pasë disa të plagosur, po s'e kena lëshu. Me të 3-in maj, n'ora 8, e di qi jena pozicionu e që kom shku m'i marrë nja dy qenik fishekë te Sharrci. O konë ora 8 e 15 kur kom mrrri te Sharrci, domethonë 8 e 30 o konë ora kur m'ka rrokë minahedhësi edhe m'ka çu 6 metra nalt. Pra, m'ka hekë pi rrugë krejt. Edhe e kom nie, shokun e ngushtë, i ka piskatë shokut tjetër, “Besimi o plagosë, hajde shkojna e marrim”. E nijsha, po s'mujsha me livritë, se m'pat ça. Kamën e kom pasë t'çame, kah brijtë. Nontë plagë, ma shkurt, gjak n'tana anët, po edhe m'trullavi tymi i minahedhësit. Kanë ardhë ata dy, m'kanë kapë. Tu m'qitë me nifarë rrafshine n'kodër, e rrok plumi shokun tem të shpirtit n'lulë t'ballit. Dektë e len. Tmerr o konë. Ia ka mshelë sytë ky shoku tjetër. M'ka kapë mu me m' qitë n'shpinë edhe veç kur ka bo “Ufaaa”. Kurrfarë zhurme tjetër s'kom ni. E kish pasë rrokë plumi edhe i kish dalë tejteje. Të dy vdiqën qaty.

Ishin konë shokët tu na përcjellë, po kur e kanë pa që ata dy mo s'po livritin, e une i dhasha zor po s'mujsha me livritë, se le mo m'iu dhanë ndihmë atyne. Kanë ardhë shokët tjerë, ata m'kanë tërhjekë. Une pata ngulë kamë qi mos m'i lanë shokët. Nihere i kom shti shokët me m'i hekë, ata dy t'myt aty. Bile komandati, po m'thotë, “Na jemi n'zor ma shumë për t'gjallët se për t'dektë”. Thashë, “N'daç gjallë, n'daç dekë, sot na jena njo, krejt mujna me dekë, po pa i hekë këta, une s'dal. S'du me m'prekë”. E kisha armën n'dorë, ma s'mramti i kom kërcnu, thashë, “Pa i hekë kta as mu s'guxoni me m'prekë”. I kanë tërhekë, i kan pru do ushtarë qashtu zhag,

Tani mue m'kan que, me ni fshat ngat Suharekes. Ish shtabi i përgjithshëm i zonës Nerodimës. Mjekësia anej ish ma e fortë, se s'mujshin anena me m'çu masi u shpartallu brigada jonë. Aty qaq shumë dhimtë kisha. P'i zateti do djem qi s'i kisha pa gjashtë vjet noshta. Ma kujtojshin fëmijërinë e rininë. Vishin e m'përqafshin, bile njonit qaq shumë ju dhimta, tha, “Ku e gjetën ty kështu me t'bo, qe sa s't'kom pa, e me t'pa kështu”.

Po m'thotë ni doktor, “Hee, shka u bo kështu”? Thashë, “Kesh tu jau çu ujin, po ata ishin konë untë për bukë”. Tha, “Mos bo hajgare, se koke shumë i plagostë”

O konë doktor shumë i mirë. E kom pasë plagën e madhe, e ai i ka marrë gërshanët, e ka pre lëkurën rreth m'rreth edhe e ka zgatë për me kepë, kah m'kish ça n'tana anët. Tre doktora, kirurga të fortë, ata m'kanë bo operacion me ma nalë gjakin. Edhe n'3 t'natës m'kanë marrë, m'kan largue prej aty, mas operimit. Qaty ishin konë do t'plagostë, kish t'zonës Pashtrikrit e s'mujshin me dalë n'Racë, ku ishin tubë t'plagostit e zonës Nerodimës.

Jonë konë përmi 20 metra me hi, m'u ulë teposhtë e atje mandej ish si dhomë. E kishin pas ndreqë, aty kena nejtë ni ditë e ni natë me mjekë. Mas 4 majit, t'nestrit ka ardhë ni ushtar edhe ju ka thonë, “Kush t'muni ikni, se ju kanë rretheku shkitë”. Na kanë lonë neve t'plagostit tri ditë e tri net pa bukë, pa ujë, pa ilaçe, pa asni ndihmë. Po forca, mora-li na majke edhe mas tri dite kanë ardhë nja dhetë ushtarë t'zonës t'Nerodimës edhe na kanë tërhekë qysh kanë mujtë ata. Mal ish, ven i keq. Po na kanë tërhekë krejtve, na kanë çue n'fshatin Krojmirë. Ish qetësu pak, kishin hy OSBE-ja, edhe ish qetësu pak. O konë dikun 18-19 maj data. Tanaj na kanë sistemue, me ni shator edhe nja dy shpija t'vjetra. Aty kena nejtë nja dhetë ditë. Kjo mas ofenzivës t'dytë. Aty m'kanë mjekue do mjek tjerë dhe dy infermjere. Edhe tekniket, edhe doktorët janë konën fort t'mirë. Doktorë që jo veç punë bojshin, po me zemër.

M'ka pasë ça granata qitu nër krah e ai m'ka pasë kepë, edhe sot i kam shejat. M'ka pasë kurtalisë, se shumë gjakderdhje e madhe.

Aty n'fshatin Krojmirë erdh ni grup i Klinës, se ish rreziku. Na si ushtarë atë anë fort nuk e dishim ku i bjen, si sot që e dijna. Nuk isha konë përpara kurrë. Thanë po vijnë do gjind civilë t'Klinës, për me dalë për Maqedoni. I pritshim si familjarë, me respekt t'madh. Ata u vonuen, se kishin pasë pengesa udhës. Kur jemi çu t'nesrit n'sabah, kishin ardhë ata natën. Edhe zatetna me vlla t'grues qi e kom sot.

Po m'thotë, doktori që o konë aty, “shumë keq i kanë punët kta t'Klinës që kanë ardhë”. Tha, “Po, nja dy ma s'keqti i kishin punët”. Shkova, thashë t'i kqyri. Me shtaga isha, s'un ecsha mirë. E shoh aty njonin, ish konë i shnoshë, e kish pas rrokë plumi knena n'gojë. Po kët Gëzimin, vllaun e grues qi e kom sot, e shtrunë se s'mujke me livritë. E doktorët, për atë tjetrin thanë qi veç u dashka me ia pastru plagët.

N'ato momente po vjen kjo çika, ishim aty te t'plagostit, po thotë, “Doktor, e kam vlla, po janë tu m'shku kusherinjtë për Maqedoni. Shka muj me bo une me vlla?”. Se deri aty ishin ardhë me ata kusheritë e me krejt ata civilët. Une u stepa, se s'e njofsha, s'e disha kush osht. I tha doktori, “Shka po thu ti me ba?”. Tha, “Me çu vllavin për Maqedoni”. I thashë, “Ku i ki ata kusheri?”. Qito llafe ma s'pari. Tha, “Ata u nisën”. Une e disha qi ata kur t'nisën, ma s'kthehën. Thashë, “Po ti, qysh don me marrë kët djalë, e me i zanë ata?”. Tha, “E kam një vëlla tjetër n'Gjermani, edhe po kam qef me qitë vllavin n'Maqedoni e me lanë n'dorë t'sigurt”, se prind e vjetër, s'po dojn me lëshu venin. Tha, “Mu s'o tu m'interesu jeta jeme, po e vllavit”. E vllavi i plagostë, gati tu dekë. Ia nisa pak llaf me i bo, tu u munu me qetësu. Thashë, “A ke pi, a ke hangër bukë”? Tha, “Po”. Po e pajsha qi ish terë te buzët, ish lodhë, rraskapitë.

E pajsha qi o mërzitshëm, po tu u mërzitë për vlla. P'i thom ni kuzhinjerit, e njifsha shumë mirë edhe e dojsa si shok, “A ka mundsi për ni person me na e siguru do bukë edhe do gjellë, çka t'kish”. M'tha, “M'ka metë do lang gullashi, tjetërsen s'kam. Do vegetë.” Thashë, “A munësh me ma qitë me ni pjatë”? E kom marrë, ia kom afriu. P'e veti sa vllazën i ka. Hangri bukë, banojke pak ma larg në atë fshatin Krojmirë. Edhe kisha ngulë kamë m'i nimu vllavit sajna, hakikat për riza t'Zotit. Po ardhke kjo tu u mërzitë.

Ni ditë erdh nana jeme me m'pa mu aty. Fshati Krojmirë osht ngjit me Shtimën. Edhe do cigare m'i kish pru, do shiqer e do çaj. Tu nejtë n'oborr t'ambullantës nër hije, ardhke kjo çika. E p'e prezantoi, p'i thom “Nana jeme osht, kjo osht ni motër e vogël e nji t'plagosti”. Kjo pijti çaj edhe shkoj masanej te prind e vet, te shpija ku rrishin. Po nana, pak iu kish trullu kryt, e po m'thotë “Kjo çika kon e ka, a e ka t'vramë nojkon a, e kahit osht?” Thashë, “Osht e Klinës, vllavin e ka t'plagostë”. Tha, “A shumë e ka t'plagostë? Se diçka shumë e mërzittë”. Këta kurrë s'e harroj. Thashë, “Osht shumë keq, po o tu u bo ma mirë”. Se e mjekojshin mjektë. Po tani edhe u qetësu gjendja, kishin edhe ilaçe.

N'ditën e nantë p'e veti, “Qysh p'e kalon n'atë familje”? Ish nervozu, nuk e di çka kish deshtë me folë n'telefon edhe po m'thotë, “A ma jep besën që munësh, qi kryhet lufta, qet vlla edhe qata pleqë me ma çu n'shpi?”. Thashë, “Une me t'i çu n'shpi po, po s'ta di ma s'pari shpijën. Si t'kryhet lufta, n'mos mujsha me çu une, masi jom i plagostë, i kam vllazninë”. I thashë, “Po lufta ka m'u kry”. Ish pa përfundu lufta, po NATO kërsitke. Ish dikun 6 ose 7 qershor 1999.

Hinëm n'bisedë. P'e veti “A ki vllazni tjerë?”. Se nisa me menu, pse kjo vet me pleq me vlla te plagosur. S'i disha une senet e sajna. I thashë, “Une kom me çu vllavin tand, me pleq, po ma së pari ti me m'kallxu çfarë qëllimi ki, a don me shkue najkun, a m'u martu a, du me ditë. Se kur t'i çoj këta n'shpi, duhna m'iu kallxu ku iu ka metë çika”. “Martesa jeme e ka pasë”, tha. Ajo ni çikë e mirë, e sjellshme. Thashë, “ti çikë kaq e re, lufta o për krejt, nuk o veç për ty”. Tha, “Jo, mu m'ka ndodh ma shumë”. Thashë, “A je e plagostë?”. M'tha, “Jo, s'jom e plagostë, po ma zi se e plagostë”. “Sha ka ndodhë?”, se s'më shkojke menja.

Ia nisi po kan. Thashë, “Fol, sikur me vlla tanin”. Tha, “Une du me mytë vetën, se jam e dhunune”. Ni trishtim m'hini. Ni tmerr, qi motrës teme m'i pasë ndodhë ajo, nuk isha mër-zitë ma shumë. M'pat kallxu ma herët çka kish hekë në jetë. Tash, meta une, s'mujsha ma as vetë kurrëgj me thonë. U shtanga krejt. P'i thom dikur, “Zgjdhje nuk osht me mytë vetën, po duhët me kqyrë njeri çka munët me bo. Shyqyr Zotit, t'ka pshtu vllavi. E nuk t'ka ndodhë veç ty. Na kena ndi raste që ka ndodhë edhe te mashqit, se le mo te femnat”.

U çu me shku te ajo familja ku nejke. I thashë, “Nestra du me t’pa ma herët këtu”. Ajo fjala e sajna m’bregosi, po ajo nuk e dike që u bregosa qaq shumë une. Po foli une ni doktor aty. P’i kallxoj. Tha, “Si t’kish munds m’i nimu, duhët me nimu”. Thashë “Kqyrja vllavin, se vllavin duhet m’ia shëru”. Tha, “Jena tu e kqyrë sa po mujmë”.

Ajo ka shku dej n’gjys t’udhës edhe o kthy. Po çfarë qëllimi ka pasë që o kthy, nuk e di. S’e kom vetë kurrë. Po qëllim jo t’mirë, qëllim shumë t’keq kish pasë, se ajo ka kujtue që une kom hi mrena, edhe ka ardhë m’u përshëndetë me vlla për herë t’funit, kto e kom vrejtë une.

I thashë, “A ki harru najsen?”, se ishim me doktorin tu folë për tã. Tha, “Jo nuk harrova, po deshta me pa vllavin edhe nihere”. Ia kena nisë llaf tanaj. Aty trishtimi edhe ma i madh, se hini e m’kallxoi, se gjanë e vetsha, “Qysh t’ka ndodhë?”. Po kallxon, tha, “Jemi kan shumë veta t’strehum në ni shpi. I kanë qitë do burra çka jonë konë aty,– njeni iu kish pasë ikë e sot osht gjallë – e krejt qata i kanë mytë n’oborr t’sajna. Masanej kanë dalë ata t’strehuet prej asaj shpije, krejt kanë ikë. Tri ditë i kanë lanë kufomat qaty n’oborr. Shkijet aty ngat rrugës, kallxojke, jonë konë t’stacionum. Kanë ardhë, e kanë marrë ni viç. Kjo ka dalë, e ka marrë vllavin, e ka shti mrena. Po kur i kanë pa refugjatët qi ka dalë, janë kthy pisat me kqyrë a ka gjind tjerë. Kanë hi nihere dy veta, njeni i zi, tjetri ma i bardhë, po ai s’ka folë as serbisht as shqip. Ai i ziu ka folë nihere serbisht, ia ka sha nanën. Më tha, “Po vllavi s’mun livritke, se i plagum, edhe m’ka marrë m’ka shti në sobë tjetër”. Aty ka fillu dhunimi.

Masi m’i kallxoi qeto, vjen doktorin me m’dhonë inekciën, i thom “S’du”. “Shka ki?” Thashë, “S’du me marrë inekcinë”, qaq që ma prishi trunin, që mo s’i nijsha dhimtë e plagëve t’mia. Doktorin m’tha, “Ku po t’dhem?”. Thashë, “Jo, s’o tu m’dhimtë kërkun”.

S’flejta hiç atë natë. O konë ni komandat aty, m’ka nie gjatë natës tuj u rrotullu. Çohët n’sabah, tha “Besim, a s’je konë mirë? Gjithë natën ki pi cigare. Kurrë s’ka ndodhë me pi cigare n’dhomë ti”. S’i kallxojsha. U bo data 9, ma shkurt dy ditë e gjysë une pa gjumë, pa hangër, pa pi. Mendimet te kjo çikë. U munojsha me marrë ni vendim, po s’disha qysh me marrë a çka m’i thanë. Kajhere menojsha kur t’kryhët lufta me çue me gjithë vlla, e pleq te shpija, si motër, si familje. Thojsha, s’pranon. Dikur menojsha masanej qysh kanë mujtë me ia ba këtë t’zezë? Mas dy ditë e gjysve u pata lodhë shumë, ajo erdh ia pruni vllavit t’vet do tamël. Mu m’u kish terë fyt. Kurrë s’e harroj atë ditë. Tha, “Ku je konë, s’tkom pa, kom menu që je largu”. Thashë, “Jo s’jam largu, jam konë ktu mrena” se s’kisha dalë jashtë hiç. Edhe m’jep tamël ajo. Ajo ish mërziqshëm, tu kajtë. I thashë, “Une jom tu kqyrë me marrë ni vendim për ty”.

N’dytën natë mora vendim, se thashë ajo me çu n’shpi nuk pranon, e vendosa m’i propozu martesë. E p’ia thom çka kisha marrë vendim. Tha, “Shansa s’ka hiç, se une s’jom metë për kërkun mo. Jom e punume n’dyja anët, edhe s’i vyj kërkujna ma”. I pata paramendue do sene, e p’i thom, “A m’kallxon dishka tamon? Si me ni femën kur je tu folë, jo me mashkull”. Tha, “Hë?”. E veta, “Menstracionet kur i ki pasë?”. M’tha, “I kom pasë qe dy herë”. Thashë, “Ngo çka po t’thom, gabim t’madh bon ti qi tenton me ba dishka”. Tha, “Pse”? Thashë, “Ti duhesh m’u konë e knaqtë qi shtatzanë s’je”. Se m’thojke kom mujtë

me metë shtatzanë. Thashë, “Tash jeta vazhdon, kto sene munet e duhet m’i përballu njeri”. Mas nja tri orëve p’i thom, “Në dish që ka Zot dikun, une jam betu n’Zot, veç une e ti e Zoti m’i ditë këto punë mas ditës sotit. Mas ditës sotit këto punë mshelën”. Thashë, “Për mu mshelën, po edhe ti duhësh m’i mshelë e m’i hekë pi krejës. Duhësh me marrë vendim, se une e kom pru qet vendim edhe po t’propozoj martesë”. Nuk pranojke.

T’nestrit n’sabah ka ardhë, “S’mujna ktã me majtë msheftë. S’muj me ta prishë jetën ty. S’muj me jetu me këtë barrë”. “Po nuk t’ka ndodhë veç ty” folsha tu e bindë. Po, nafaka e Zotit, nafaka jonë për asi vllavi, Zoti ia dha forcën, u çu n’kamtë e veta. Iu dha, tha, “Po kom qef m’u çu n’kamë t’mia. A mi jep Besim shtagat?”. Ia dhashë, edhe p’i thirri nja dy shokë, hajde nimone, ajo e kapi për ni dore edhe n’shtaga t’mia ka hecë dy hapa. Kësaj i erdh nifar vullneti, e pashë n’fytër, se s’e kqyrsha ma tjetërkan. S’i kqyrsha, kisha qef veç qysh me bindë mos me mytë vetën, qaq.

Mas ni ore a dy, p’i thom, “Çka po ta merr menja për propozimin tem?”. Tha, “Krejt mashqit qishtu thoni edhe mas ni vjete mun e përmendni. Qatë ditë qi t’ma përmendsh kam me mytë vetën”. Thashë, “Ni be t’Zotit po ta jap që s’kam me ta përmendë kurrë n’jetë. Kurrë pi gojës teme, kjo për mu me këtë ditë t’Zotit ka dekë”. Iu kom betu mos me ia përmën. Ma përpara i mshoj plum vetit se qi i thom, “Ti je e bame qishtu”.

M’kanë ardhë nana me vllavin n’qato llafe. Une kisha me marrë terapijën, m’ka thirrë mjeki, ajo o shku ka folë me nanën, kanë bo llaf si gratë, po jo për këtë punë. E ka vetë nanën, pra ato renet, se s’jena njoftë. Nana e ka vetë, “E kahit je?”. E kam ni nanë t’dashtme, e ajo i ka kallxu pak qysh kan hjekë. Se nana e ka vetë. Kanë hi n’muhabet të femnave. Dola une masi e mora terapinë. Ajo kish pasë shku, e po m’thotë nana, “Kqyre bir, çka t’mujsh m’i nimu koka qik e mirë”. Për vllavin e vet e kish fjalën, se “Kishin hekë të dytë”, m’tha. I thashë, “Nanë, këtë djalin me kqyrë po, po atë çikën jam tu e kqyrë ma fort”.

Une e kisha vendosë, po e pritsha vendimin e sajna. Tha, “Mos u bo pis. Mos ma hup ftyrën, ruje ftyrën tane, se lufta osht. S’e njeh, nuk t’njeh”. Thashë, “Une nanë kom vendosë, qi don ajo, une kam me marrë”. Po çehrën nuk e ndrroi nana, ia di për falemnerës. E kisha vllavin përpara, nuk ish as reni m’u martu une. Vjen vllavi i madh t’nesrit, pa marrë kjo vendim, i kallxoj atij çka kom vendosë. I thashë, “Kom marr vendim, ja qatã e marr, ja kom me mytë vetin”. Tha, “Ti e merr, po a t’pranon ajo?”. Jemi konë shumë t’lidhtë me vllavin e madh. Shumë jena deshtë, edhe sot duhëm. E vllavi e ditke qi e kom pasë ni lidhje, o konë ni shoqe e katunit. Po une kisha nie qi o martu para 3-4 vjete ajo. S’kena pasë lidhje tamam, veç shoqni kështu, po ni teze ma ka pasë propozu.

Erdh t’nestrit çika, edhe i dola përpara. E i propozova, thashë “Ja ki m’u martu me mu, ja une kom me mytë vetin. Po ty nëpër rrugë s’kam me t’lonë”. Ajo s’e ditke qi kom nejtë une tri ditë e tri net pa hangër, pa pi, pa gjumë, tu menu për tã. S’i kallxojsha.

Po tash e menojsha, qi Klina shumë larg, këta kah kanë me shku? Une kom pasë menue edhe pleqt e vllaun m’ia majtë, se jo veç këtë. Qato menime i kam pasë. Tu ba llaf, u bo 11 e natës. Del qai doktorin, ish tu i ngu lajmet, thotë, “Besim, e pranoi Millosi me hi NATO me kambori”.

Une kësaj i kom folë, po as dorën kurrë prekë s'ia kom. E pi gzimit, e kom marrë, e kom përçafë. Pi gzimit që hini NATO. Ajo u shtang. T'nesrit, me 12 qershor, kena shku n'fshatin ton, i kemi dhanë njani-tjetrit besën që mos me ia bo pa t'drejtë njani-tjetrit, m'e kqyrë njani-tjetrin, po ato punë mo me dekë e mos m'u përmendë kurrë. N'katun ishin mixhallarët, ishin vllaznija. Jena shku natën. Qatë natë që ka hi NATO n'Kosovë, na n'qatë natë e kena bo martesën. Martesën formale, qi e pranum njani-tjetrin. Se isha n'gjendje jo fort t'mirë me shnetë, po asaj qi m'ia kthy menjën, ajo natë o konë, se na lidhi jeta.

Kur kena ardhë te shpija, te familja jeme, gjithë e kom pasë brengën, se folke pak, kur flejke, folke jerëm. Kcejke. Kur dalsha une, me shku te mjeki, ose me shku dikun, gjithë e kisha brengën masi te ze gjumi. Se sa here dalsha, i thojsha “Mos flej, se tanaj natën s'po t'merr gjumi”. Bile m'tha, “Qysh po m'thu?”. Po une e disha qysh i ndodhke natën.

Na e fali Zoti n'2000-ën tani ni fëmijë. Për mu ke ni gzim, nifarë lumturije, po ma së forti e kisha se thojsha gruja m'kthjellët. Mentë te ajo i kisha gjithë. Se natën kur folke, i përmendke do emra, “Ik mos m'prek”, kcejke përpjetë, piskatke n'kupë t'qjellës. Nihere, mu m'kish pas marrë gjumi, isha pas lodhë, e pata marrë nifarë terapije, se e pata operu kukun. I pata hekë nja dy copa të granatës, isha lodhë. Gruja ka piskatë natën, e nana në dhomë të vet e ka nie. O detyru prej atjehit me ardhë. Sigurisht ka ni edhe baba, i ka thonë, “Shko kqyr çka ka ai i trenti, a po e rreh grujën a shka?”. Une n'gjumë, se isha lodhë pi operacioni. Vjen nana e kqyr. Ajo tu piskatë, une n'gjumë. Ma prish gjumin, e kish kallë dritën. Grues i kish dalë gjumi. “Çka ki?”, e ka vetë nana, po kjo s'ka ditë çka m'i thanë. M'thotë nana, “U tuta kur e niva tu piskatë mos t'ka lëshu shpirti ty”. Piskatke natën se pajke andrra, pajke tmerr.

U çojke natën, jerëm. U pat mërzitë shumë. Niherën e çeli banjon. Dul, po kur ka dalë, pe nij tu kërsitë n'kuzhinë, e nuk e di qysh Zoti m'ka çu. U çova, po ajo ish kthy për banjo, tu e mshelë ajo derën e banjos, ia kom pa n'dorë Vim-in. Edhe i thom “sha o tu t'vyjtë vimi n'dy t'natës?”. Tha, “Po m'vyn dishka”. “Çele derën!”, i thom. E kom thy derën. “Sha je tu ba”? “Du me pi se se nuk ka jetë për mu”. Trishtimin e kom pa atë natë, se duel edhe kunata, une isha betu mos m'i kallxu kërkuj çka o tu ndodhë, as nanës që m'ka bo. Nuk e din, as s'ka me ditë. Bon vakia ka me hi nër drrasa edhe ajo edhe une, e s'ka me ditë se jam betu për atë punë. Tani duel vllavi, duel kunata se e theva derën. Thashë “O mërzitë për beben e kishim smut shumë”.

Jena çu. Une tani tu e marrë me t'mirë, tu e lmu, se e disha çka ka, po ata s'e dishin. Tu e përkdhelë, jo si grue, po si çikën teme. Dikur tani, tonë natën e rujsa mos po bon vetëvrasje.

Tanaj na fali Zoti djalin. N'2001-tën. U qetësu pak, se lindi prap. I erdh vullneti. N'2005-tën a n'2006-ën e ka pasë edhe ni abortim. Aty ju keqësu gjendja pak ma keq se në t'parën herë. Tash djalin e kishim, po nuk e di çka i erdh.

Edhe, na djalin e kishim, po u dajtëm prej bashkësisë familjare, se brenga jeme ma e madhe ish veç që po zbulohët qikjo. S'kisha qef mu zbulu, masi i bojke natën qato gjestet, se ditën jo. Tani fmija dështoi, s'kishim bash boll pare, jeta ardhke tu u ngarku. E shoh niherë natën, po bon qisi lëvizjesh nëpër kuzhinë, e thashë dishka ka. Nihere ndodh. E kom gjetë tu e çelë kapakun e vim-it. “Sha je tu ba”? “M'u ka mërzitë jeta”. Tri herë n'jetë qi o konë tu m'befasu. O konë tu m'tranu. Se ka deshtë mas lufte me mytë vetin.

Une gjithmonë e kom kqyrë, e kom përkrahë, edhe e përkrahi apet, se jom betu te Zoti. Nuk jom betu veç hajt para sajna, po te i lumi Allah. Se une besoj te i lumi Allah, edhe i kofshim falë atina. Ia kom dhonë besën Zotit edhe kësaj. Pra te Zoti ma s'pari që mos m'ia bo t'padrejtën edhe me përkrahë edhe ma shumë se vetën. I thom edhe nër sy, edhe ata me vetën e du me shpirt. Po jom i vendostë te Zoti, te i lumi Allah. Edhe i kom çu mentë te Zoti, që e ka sjellë ai n'dorë teme, për me jetu kjo.

Sot e shoh, qe tri vjet qi ka nisë me u trajtu. N'qatë fillim kur patë ardhë për trajtim, i përmendke do emra. Une e pasha që i përmendke do emna, po tash ka zanë shoqni t're. P'e shoh qi edhe p'i kalon, se përpara bajke vakia, qysh ish tu nejtë, nifarë piskame e lshojke, nifar nervoze i ardhke. U duhsha me marrë me t'mirë. Gati ni orë nuk u kthjellke.

E çojsha te mjeku, po bojke vakia tanaj, ni javë a 10 ditë nuk i ndodhke kurrgjo. Po qysh i vike për momentin. Ka ndodh shumë here në prezence të tjereve me bë reagime të momentit bo vakia para musafirëve. Jom dalë e kom marrë me të mirë. Qishtu e kom pshtu, e kom mshefë edhe e kom mshelë atë punë.

Tani u rujsa. Sot ia di për falemnerës motrës. Jo që e din këtë farë rasti, se une i kom thonë, “Ka trauma prej kur ia kanë plagosë vllavin,” do me thonë veç ato tjerat krejt. Edhe tash i rrin gati motra, e une i nimoj financiarisht asajna, po jo që e bon, se ajo s'e din hiç për sha jam tu i nimu, po vetë i nimoj, kom qef. Ajo i rrin gati. Kur e kam motrën n'shpi, m'dokët qi ma shlireshëm dal. Edhe gruja ka muhabet, se ajo e përkrah, po ajo e din veç si traumë t'luftës.

N'televizor e kish pa ni rast. Kur shkova, po m'thotë, “Ni çikë t're 13-14 vjeçare, qish-tu-qishtu e kishin bo”. E p'i thom, “Po, a ish gjallë?”. Krim osht ajo sha kanë bo, po une dojsa me mlu punën. Tha, “Gjallë osht Besim, po 14 vjeçe”. Thashë, “Po shyqyr qi ka

pshtu". Une apet po du me mlu. T'nis ajo e t'përlahët me mu. "Qysh po thu shyqyr qi ka pshtu"? "Po, shyqyr qi ka pshtu se ka mujtë me dekë krejt". Po m'thotë, "Qysh po thu ti kështu? Qysh po munësh"? Kom reagu, e kam kundershthu. Ai kundershtim reagoi te kjo mirë, po une isha betu mos me kundershthu kurrë. Qe 22 vjet martesë i kom, s'jam sjell keq kurrë. Thashë, "Tri sene i du prej teje me m'i respektu, hajninë, kurvlinë edhe rrenën i kam tullusum. Nëse e bon punën nihere me t'rrehë, pshton diqysh, n'dytën pshton diqysh, a n'tretën mos m'prit". S'du dhunë n'familje. Kom dal jashtë, e ia nisa me veti, "Qysh u sjella ashtu? Qysh ia bana ashtu?" e të nisa me kajtë.

Mas gjysë ore duel, ish tre e natës. Ma bani ni kafe e m'tha "M'fal". E prej 2011, deri ka ardhë te ju, ka pasë trauma. Po si ka ardhë kho, sidomos prej mas detit e knena, dhe ma përmend një shoqe, e do emna tjerë të grave të mbijetuese. I kanë kajtë hallet nërmjet veti, se tash e dinë që koka edhe tjetërkush, e po bojka me jetu n'këtë dhemje. Une nuk e veti fort për takimet, s'kam qef, s'muj. Nuk e veti për shoqe, e veti veç qysh ish, a ish mirë. Jo për asi senesh. Po kur ta shoh qi fol n'telefon, nifarë qetësimi m'dokët mu që p'i vjen. Sidomos kur zatetën me shoqet. Po jeta osht shumë ma normale. Nuk osht si sha kom hekë përpara. Shumë ma ma shlireshëm dal te ni shok, dal me punu. Se p'e di që osht pak ma e qetë. Me përkrahë e kom përkrahë gjithë e kom me përkrahë. Për sa t'kam shpirt. Shpinën s'e kam menjën m'ia kthy kurrë. E kam për zemër, po e kam edhe nanë t'fmive. Bile "çika e madhe" i thom. Po, jam tolerant, edhe jam betu te i lumi Allah qi mos m'ia kthy shpinën. E bojmë ni jetë normale.

Raportet i kemi t'mira edhe menoq që kanë me shkue dej n'vdekje qishtu. Jam betu para Zotit, s'mujna m'i ikë fjalëve, erdh qysh erdh puna. Po fjalët sha i kam thanë para Zotit, s'm'i ka ni qetërkush. Zoti m'ka ni. Une tri net pata nejtë pa gjumë dej e kom marrë vendimin mos me e lanë sokaqeve. Se e kom menu që ka mujtë m'i ndodhë edhe motrës teme.

E pasha unë atje, që kjo rreth nuk kish. Nuk kish ni njeri që e përkrah. Tjetërkush e pasha që nuk e përkrahke. E m'erdh ni bindje, a Zoti m'i çoi ato men, e m'bindi që une me marrë vendim me pshtu prej asaj gjendje. Nuk po thom që e kom pasë lehtë.

Kom deshtë m'u pendu se kom hekë shumë. Po s'më ka lanë vetë bindja m'u pendu. N'atë gjendje qi ardhke, kur iu keqsojke gjendja, kajhere thojsha me veti, "Sha i bana vetit". Po s'ka zgatë as pesë minuta ajo edhe thojsha tanaj, "Besim, sha je tu thanë"?! Kom deshtë m'u pendu, ama m'ka kthjellë Zoti. E, ka nja dy-tre vjet, ma mirë m'dokën senët. Po edhe fmija jonë rritë. I kena tre djem, dhe një vajzë.

Kumeditë sa pasuni s'kena, po qato që i kem, i kem taman. Kur nervozohët, e marr e qes, e shetiti. Kurrëgjio hiç s'e ka t'nalume. Vetë ku t'don me shkue, veç ta di, jo që xhelozoj, po ma s'forti tuta qi mos p'i ndodh najsen. E di sha ka përjetu, sha ka hekë, çfarë sjellje bajke mas lufte, dej u ba stabil. Po edhe m'ia prishë nuk ia kom prishë, se thojsha p'i ndodh e po i kthehet.

M'ka thirrë n'telefon e m'ka thanë, "O ardhë motra, a ban me shku n'filan veni?". Bon vakia s'ka ba, po i kom thonë, "shko". Nashta jom metë vetë, jam kthy e kam ba bukën,

po i kom thanë "shko". Se thojsha po bahët nervoz. Gjithë tu i menu ato ma t'kqijat. Ka kalu ni krizë që i ka ndodhë, se jeta e ban t'vetën. Me ni anë edhe mu m'shtike n'depression, se s'dijke njeri sha m'i ba.

Nihere pata deshtë me hi n'llaf, edhe m'i thonë, "Shkojna te ni mjek, ni psikolog", se rashë n'qatë gjendje une që le ta dijë krejt dynjaja, veç qysh me shëru. Ma s'ish tu m'interesue a p'e kupton a s'p'e kupton dikush, n'qasi gjendje erdha. Tha, "Une s'jam e trentë". Thashë, "Jo e trentë, po mjeku ka kry shkollë për qit' punë. Se si me t'dhimtë lukthi, si me t'dhimtë kryet a kama, osht mejku i kamës, i krejës". Ma zoni kryet, tha, "A e din që ma ki dhanë fjalën?". Thashë, "Po e di, po o mirë për mu e për ty". Tha, "Veç a e din?". Edhe i thashë, "U kry, asni fjalë mo s'e foli" se m'la pa tekst. Edhe dola jashtë.

I kom pi nja 3-4 cigare. S'kisha ça me menu, as qysh me nisë llaf për s'dyti. Me dhunë s'e çoj te mjeki, m'i than m'u ka tranu gruja. Edhe s'kom tentu mo. Me pasë pranu ajo vetë, e kisha çu ktu e jashtë, kisha shitë tokë e shpi, vec me gjetë shërim, se heke gruja, po heksha edhe une. Mu m'bojke me trauma, se kqyrsha m'i nimu e s'mujsha.

Po, e falenderoj Zotin, prej kur o ardhë n'qit shoqatë me ato shoqet, pej mas detit e knena, shumë ma mirë osht. Edhe nejtën p'e ban ma taman, edhe andrra po ka ma pak. Nuk i sheh mo ato andrrat që i shihke përpara.

Niherë m'tha, "Nja dy shoqe po dojnë me ardhë. Mu m'pëlqen muhabeti me to, a muj m'iu thanë hajdeni?". Thashë, "A ta kom nalë najhere?". P'i thom motrës, "Që ki mundsi shko pak ma herët, se i vijnë do shoqe, e i nimon". Edhe i thashë, "Ngoji mirë sha janë tu thanë!". Nuk e kisha për aty, se s'osht nevoja me folë ato nër sy t'motrës teme, po çfarë reagimi po ban, a po qetësohet prej muhabeti. Ka shku motra. Kur e thirri une n'telefon, m'tha, "Vallahi ti me ditë qysh o tu keshë gruja jote, ta kisha çu n'Viber e t'u kish knaqë zemra". Thashë, "Shyqyr që po kesh, veç mos t'kan, se për me keshë jena tu u munu". Tha, "Tu keshë e tu u knaqë, thu se jonë rritë me njona-tjetrën". Ato normal, kanë bo llaf krejt qetër. Menova me veti, mirë koka puna masi po keshin.

Masi ka dalë motra, po m'thirr gruja, "A bon n'kafe me dalë me shoqet?". Thashë, "Ku t'dush". Tha, "Shkojna ku o ma lirë". Thashë, "Jo ku o ma lirë, po ku o ma s'miri". Janë knaqë. Njona shoqe ish konë me kerr t'vetin, e ishin shku me kerr.

E i thashë te shpia ma vonë, "A p'e sheh? Ajo p'i grah kerrit t'vet. E ka kapë jetën, pa ndihmë t'kërkujt". Ty tu t'nimu, e s'pe merr vetin. Vetë duhët me marrë vetin. M'i thanë vetës, "S'ka ndodhë kurrëgjia. Ka ndodhë, o kry ajo punë, ti me kapë jetën përpara".

Po e shoh pi atyhit që ma mirë o puna. Ma mirë osht me gjendje. Sigurisht e ka edhe ni përkrahje plus, jo veç pi meje, po edhe t'shoqnijës. I falenderohna organizatës, shoqeve. Tash ajo punë ka ndodhë, duhna m'u pajtu jo veç une, po çdo familjar, se nuk jam veç une. Se s'osht veç ksaj që i ka ndodhë. Ka vy ma herët m'u kanë ky grup shoqnie, ka mujtë m'u kanë n'secilën komunë. Që m'u bashku, me nejtë, se tjetërsen osht me ia ditë halin njana-tjetrës, tjetër osht me majtë n'veti edhe mos me mujtë me shprehë. Po apet ma mirë vonë se hiç. Me këta sha osht bo, duhët m'u pajtu edhe ato, edhe na si familjarë.

Ma s'pari falenderoj Zotin që na i ka falë fmitë, ata janë shtylla e sajna, shtylla jeme edhe e kena ni familje taman. Qysh t'bahet, te une e ka përkrahjën, jo qi e kam gru, po iu kom përkushtu që s'du edhe s'kom me lanë kurrë n'udhë. Atëhere s'i kom menu kto sene, që me i përkrahë shteti, as s'më ka shku menja, po veç qikjo iniaçitivë që e kanë marrë, p'e shoh që ka rezultat në psikikë t'sajna.

Shtirë osht, nuk osht kallaj çka iu ka ndodhë. Po vallain as une nuk e kom pasë lehtë m'i marrë kto vendime. N'fillim s'o konë kumeditë sa, po mandej e kom pas zor, se trauma shumë t'mdhaja ka pasë. Pasha Zotin, kanihere qaq ma vështirsojke, m'vlojke truni. S'kisha as qysh mi dhanë ndihmë, s'un e çojsha as te mjeki. S'dike njeri çka me bo. Po, kom vendosë me përkrahë, kom me përkrahë sa t'muj. Kanihere ma s'kollajti osht: kallxoje rastin, shfryje sha ki mrena. Po veç kallxoje!

Une kom kqyrë me çu te psikologji. Thojsha ia qet noj hap, e trajton. S'ish pytja te parja, po veç sado kudo, kur fol, e shpreh çka ka mrena. Tani n'2017-tën m'dokët ia nisën edhe përmes televizorit me folë. Nja dy herë ma ka pasë shymë televizorin. I nijti edhe u çu ma shymi, po une s'guxojsha me reagu, se ishin rritë fmija. Po kisha qef m'i ditë senet. Se mu m'vyjke psikolog. S'e kisha te parja. Dikur folshim, une tu e marrë si me t'mirë, mos p'ia shti n'kry. Edhe murëm vendim, se ke Doktoresha Feride n'televizion.

Po m'thotë gruja, "Shkyme!". I thashë, "Jo s'e shkymi, se kjo o tu e thonë t'drejtën. Kjo o tu ju përkrahë juve, o tu na përkrah neve". Nihere u nervozu, po tani ia nisi Feridja po kallxon sa veta janë, e bani thirrje, që jo veç gratë, po edhe burrat që janë tu hekë, don-methonë që e kanë pranë po s'mun kanë ba zgjidhje.

E kom falenderue doktoreshen Feriden, se tha qysh ajo që hesht, nuk ban kurrë, e ajo që fol, e qet t'keqën jashtë. Ajo që hesht p'e mshef krimin. Tani une i përdorsha fjalët e sajna. Munën m'u dënu qata që e ka bo krimin, po jo tu heshtë.

E kena ardhë n'Prishtinë. M'ka kthy prap. N'semafora tha, "Kthehu!". Une s'kisha as ku m'u kthy. Tu i thanë, "Qe po kthehna qitu, qe qitu", kur e pashë qi e çeli derën, jom hi me ni rrugë teposhtë. Krejt n'krah tjetër dola, veç me qetësu. Jam kthy e kom nalë kerrin, i thashë "Sha bane?". Tha, "S'du me shku!".

Mas tri jave prap e kom bindë. Dul apet një emission në TV. Edhe u bind vetë qi m'u çu me ardhë. E kom pru te ju. Ju falenderoj si organizatë qi e keni qetësu sado-kudo. E keni qetësu. Ju p'i jau dini dhimtë, brengat që i kanë n'shpirt. Jo veç gruja jeme, po krejt ato shka e kanë përjetu, janë n'shpirt t'plagosta. Une jam gjujtë me minahedhës, e i kam nontë plagë n'trup, po këto janë ma t'damtume se na. Une për veti, qatë ditë qi e kom qitë kallashin n'krahë, e kom ditë qi muj m'u vra. E këto jonë konë t'pambrojtuna.

Kuptohet, gjithkush ka qef me pasë, po për mu s'osht Zot parja. Me bo ni jetë normale, stabile, mos me mashtru gjind, mos me tradhtu gjind, se si t'e tradhtojsh ni njeri, miliar-dat e dynjasë s'tvyjnë. Mu për veti qashtu m'dokët.

Ishalla bahët ligji, isha bahët shteti si shtet, këta kriminelët me i kapë, dëshira e jemja ma e madhe osht. Jo vec për gruen teme, po për krejt popullin. E kur ta shohin që po dënohen kriminelët, pak ma lehtë e nijne vetin. Se edhe shqiptari me bo ktò, krim une i thom, se ky sen s'bohët. Kta kriminela me mujtë m'i gjetë e m'i dënu. Menimi jem osht m'i dënu. Kurrë s'osht parja çka osht me ia shnohë zemrën.

Po nihere për nihere s'p'i shoh senet që janë tu shku, po ishalla ecin, se e mira vjen kadaldal e e keqja vjen shpejt. Ishalla Zoti don, e del njeri i mirë e na prin se s'kanë këto sene pa dalë në dritë herdo-kurdo. Po vonesë ka pasë. Qe 22 vjet, shumë. Se e meritojnë m'i dënu, sa nanat shqiptare i kanë idhnu. Trishtim osht, për ni njeri që e ndjen dhimbjen.

Me mujtë m'i përkrahë sa t'ketë mundësi njeri, e edhe jashtë mundësive me dalë osht mirë. Ma së pari duhet m'u pshtetë te i lumi Allah, i kofshim falë atina, tanaj jeta ka sakrifica, sprova. Të sprovon Zoti sa je i fortë me i majtë vendimet. Ishalla Zoti secilës i jep forcë. Se pa e marrë vendimin vetë, s'munësh as mu ba e fortë. Po edhe i lumi Allah ishalla i nimon secilës ia afron mentë.

Na duhet mu bo t'fortë, m'i përballu tanat, me dalë para drejtësisë e m'i kallxu botës se sha kanë ba. Knaqësia jeme shpirtnore osht m'i dënu ata kriminela. Po edhe une po nihna pak ma i lirë se si familje, prej se ka ardhë shoqja këtu, osht ma mirë, ma e qetë, se p'e sheh ni përkrahje. S'kanë pasë deri tash te kush me kajtë halle. Gruja jeme e ka pasë përkrahjen teme, po s'ka pasë tjetërkon, me kajtë hall për këtë punë. Ajo e ka majtë mrena, e me majtë mrena asht vesvese me t'u ba, t'bohët psikikë n'kry. Po ju si organizatë keni bo punë t'madhe, ju si psikologe, e doktoresha Feride që ia ka nisë iniciativën. Kjo osht e mirëseardhun për ato gra, ato nana, ato motra. Po personalisht, për familje teme, na keni ndihmu shumë, se kur t'osht gruja mirë, edhe na jena mirë.

**“... JOM DALË PREJ SHPISË. NUK KOM DASHTË
ME NEJTË ME KËRKON, S’KOM DASHTË ME FOLË
ME KËRKON. ATË NATË NUK JOM KTHY N’SHPË.
NUK MUJ ME PËRSHKRU. NDJENJAT MA T’KQIJA,
M’U KA SILLË N’KRY GJITHÇKA, GJITHÇKA M’KA
ARDHË N’KRY. TULIFAR MENIMI.”**

Qysh adoleshent, Dardani frymëzohet prej Zahir Pajazitit dhe kupton se veç me luftë arrihet liria. Është 22 vjeç kur i bashkohet UÇK-së. Në vitet e shkollës së mesme shoqërohet dhe fejohej me një vajzë. Gjatë luftës, në njërin nga kthimet e fshehta në shpi, i shkrep të martohet. Idenë fillestare e ka që nusen ta marrë me vete në mal, por eprorët nuk e lejojnë.

Meqë forcat serbe e trazojnë fshatin, familja merr arratinë dhe Dardani humb kontaktin. Kur i gjen në fshatin e tezës, heton se gruaja i flet ftohtë.

Mbaron lufta, njerëzit u kthehen shtëpive të djegura. Dardani ndodhet me detyrë në kazermë me ushtarët e UÇK-së, por vjen një herë në disa ditë në shtëpi. Aty mëson nga e shoqja se ka qenë në spital në Prishtinë për të abortuar. Duke dënesur, ajo ia tregon arsyen prapa vendimit të saj.

SA T'JEP ZOTI YMËR KI ME KONË GRUJA JEME

Jom rritë në ni fshat të komunës së Mitrovicës. Nji familje skamnore, shumë kall-abllak. Andrrat që i kena pasë si fëmijë, kurrë s'kena mujtë me i realizu. Si n'katun mo! Shkojshim me gja, po çka kena pasë në fëmini, osht që nuk pritshim me dalë me lujtë me top. Kur shkojshim me gja, u mledhshim krejt çobanët e lujshim me top.

Unë prej së kam fillu me shku në shkollë jom shku me bagëti, prej shtatë, hajde tetë vjeç. Zakonisht shkojsha me ni një kushëri, ma të rritun se une nja tri vjet. Po kur ai osht angazhu dikun, s'ka ardhë, ka ndodhë që jom shku vetë, edhe për atë nuk e kom ni tutë prej diçkafit. Në klasë të gjashtë, m'kujtohet ni rast, o konë terr natë vonë. Na patën hupë diçka e vlefshme për ne, hajde me dal me lypë. Prej shpisë tone, ku pata shku une, i ka pasë dikun gjashtë kilometra; as banim aty, as kurrfarë drite, të noj shpije dikun. E di që jom kthy, po kryet nuk kom guxu me kthy mrapa me kqyrë. Veç përpara jom shku, e jom kthy në shpi. Prej qatij momenti nuk di m'u tutë, a me pasë fobi prej diçkafit. Muj me pasë tutë të çastit, me më ardhë diçka zgabim, po kështu m'u tutë jo.

Nuk jom konë nxanës aq i mirë, bile pak problematik. Tonë kohën kryet e kisha veç mas topit. Për top, iksha prej ore. Në familje nuk ka pasë familjarë që na kanë përkrahë për mësim. Nana o konë amvise, veç me punët e shpisë. Baba pak smutë, probleme me eshtna, s'ka mujtë me punu. O marrë me bagëti ma së shumti, i ka pasë qef. Unë me nanën, prej që kom lindë, i kom marrëdhانيت pak ma të ftofta. Nuk e di pse; natyra e nanës osht pak ma e mbylltë me mue, për me tjerët s'e di. Me babën i kom pasë raportet shumë të mira.

Kena punu me mal. Tonë kohën, jom kthy prej shkolle, e kom marrë ni sharrë dore, n'mal e kom marrë ni metër dru, e kom shitë. Prej si fëmije e kom pasë paren. Ma përpara kom lypë borxhe se me i lypë vëllaut, "Ami do pare, po m'duhet me shku n'shköllë".

Mas viteve 90', se me data kom pak telashe, jena nda prej mixhës, jena dalë në shpinë tonë. Vëllavi i madh osht feju në qat kohë, osht martu shpejt. Kom jetu me nanën, me tre vllazën edhe me katër motra në shpi. Filloren e kryva në fshatin tem. Shkova në shkollë të mesme, osht konë vetëm gjimnazi i përgjithshëm. Mundësi s'kena pasë për me udhëtu deri në qytet në shkollë tjetër, se gjimnazi nuk më ka pëlqy kurrë. Në shkollë të mesme, s'jom konë aq i flaktë me kry shkollën. Veç shkojsha, hajt te marr të mesmen, po jo të mësoj e të di diçka. S'ma ka dashtë.

Në vitin e parë jom njoftë me grunë teme. Ajo ka qenë në klasën e tetë. E njehta shkollë; kta paradite, na masdite. E kom njoftë veç si person, nuk kom ditë kurgjo për familje t'saj, kush, tek, çka osht. Si nxanësa atëherë, hajt t'dal me qit' çikë. Në vitin e parë nuk muj me thonë se e kom fiksu për seriozisht, me bo martesë, po hajt si nxanësa. Dy a tri herë kur jem zatetë, ma ka kallxu biografinë, m'ka thanë, "Unë jom qikjo". Aty, që thojnë ni fjalë, e kom pre kryet. I kom thonë vetit, këtu lojë nuk ka. Kom vendosë me u martu me të. Po, jena taku, kena nejtë krejt në mënyrë të msheftë, si përpara. S'ka pasë telefona, o duftë sot me folë, mas ni muji me lonë ni datë, a munesh a s'munesh me dalë. Edhe bon vaki qajo na ka dështu.

Gjatë shkollës fillore, që me pasë inspirim për vendin tonë, ka qenë Zahir Pajaziti. Si familje jena njoftë nërmjet veti. Na ka ardhë në shpi shumë herë. Njani vëlla ka pasë lidhje. Në shkollë fillore, Zahir ka ardhë shpesh edhe ka ndodhë na ka hi në klasë. Na ka folë për shkijet, "Mos iu besoni".

E tanë kohën na ka folë "Mos iu besoni, doken që po t'keshin, që po t'përkrahin, po kur e dijnë që e kanë momentin e duhun, ai të myt, të pren, të vran". Na e ka shti në krye që atyne s'bon me iu besu. Prej aty e kom marrë guximin që duhet veç me luftë, pra prej shkollës fillore. Në shkollën e mesme, majshim si nxanësa do mbledhje, qysh me ia bo me do turnire. Fillova me ditë çka osht mbledhja, çka osht organizimi. Zakonisht atëhere kena bo turnire. Në ato turnire na ka ardhë gati gjithë Zahir. Jo që lujke. Noshta lujke ni pesëminutësh, ni dhetëminutësh, e rininë gjithë e afrojke, po kurrë jo me dalë me thonë, "Une p'e boj". Gjithë e ka lonë dikon tjetër, osht kujdesë qysh po shkon, çka po bohet. Në qato takime e ka shfrytëzu rastin me na folë për shkijet, "Këta nuk janë policë, rujuni mos i kallxoni gjithçka dikujt për këto takime". Unë kom menu që ai na thojke "msohnu qysh bohen msheftësitë, qysh me punu". Ai ka punu në ilegalitet. Tjetër që nuk i dha Zoti ymër, po noshta e ka pasë qëllimin me na shti në rreth të vetin. Une në qat kohë nuk e kom ditë kush osht Zahir. Kur e ka marrë vesh krejt Kosova, e kom marrë vesh edhe unë çka ka bo Zahir.

Kujtime të mira kom në shkollë fillore. Ma të mirat i kom turniret mes shkollave. Mos me ma hjekë topin, 24 orë jom konë në gjendje me nejtë me to. Shpesh ka ndodhë që bukë me hongër kom haru, deri m'ishojshin kamët. Në klasën e tetë, e kena pasë ni turnir edhe aty e kom njoftë gruen teme. Shkolla e fshatit te saj, osht ardhë te shkolla jeme për turnir. Aty e kom njoftë tash gruen. Krejt prej shkollës t'fillore që me veçue, e kom qat ditë. E kom ni veten shumë të lumtun, edhe që fituem në turnir, po edhe që e njofta, se nuk isha msu me nejtë me ni çikë të huaj përpos shoqeve të klasës.

Në shkollë të mesme s'kom najfarë kujtimi të mirë. Osht keqësu situata, nuk na lejshin në shkolla. Na ndiqshin, po gjithë e kena pasë: sot po shkojna, po hijna në klasë, po mundet me ndodhë dhetë minuta e na qesin prej shkolle. O konë nifare frike, mos po vijnë po na rrehin. Kurrë nuk e kena ni veten shlrë. Gjithë e kena pritë që diçka ka me ndodhë.

Shkollën e mesme e kryva diqysh. Prej shkollës t'mesme e kom ni shok, që noshta nuk takohemi aq shpesh, po e kom muhabet taman shok. Kom edhe tjerë që zatetna, takohna, rrijmë, pijmë kafe. Edhe prej shkollës e kom ni shok, bile edhe afër me shpi. Kem muhabet prej klasës t'pestë.

Në familjen teme, të mesmen e kanë kry gati krejt. Shkolla e mesme o konë si obligim. E fakultetin, prej familjes teme të ngushtë, djali jem tash e ka kry. Osht i pari që ka shku në fakultet. Osht fmija ma i madh.

Gruja nuk e ka vazhdu shkollën e mesme, familja e ku di unë. Unë për veti atëhere nuk kom mujtë me ndiku te familja e saj. Boll jom munu me i thonë vazhdoje shkollën, se jo që i duhet në të ardhmen, se nuk ka pasë te na fort për shkollë me të përkrahë dikush. Po e kisha që me pasë ku me taku, se nëse nuk vijke në shkollë, nuk mujsha me taku sa here dojsa. Kur e dijsa që ni ditë po dal prej shpije, kom m'u zatetë me to, e nijsha veten shumë t'lumtun. E dijsa që sot e zateti, e shkojnë dy-tri javë a ni muaj, e bon vaki mo nuk e shihsha.

Mandej u fejuem. As mas fejesës nuk kom pasë liri prej familjes të saj që me shku me marrë e me dalë n'qytet me pi ni kafe a diçka. O konë e ndalume ajo, po jom taku, njejtë si para se me u feju, në qat mënyrë.

Në gusht-98 jom bo pjesëtar i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. Nji kushëri pat shku para meje. Për me na shti në UÇK, osht angazhu vllavi i heroit, Zahir. Në atë listë jom konë edhe une, me shku ni mashkull i secilës familje. Po e kena pasë ni rast gëzimi qato ditë, në familje. Edhe mos me qenë une aty, osht ditë se, "Ku osht Dardani? Pse s'osht në shpi?" Jena tutë që po dyshojnë diçka edhe po merret vesh. Atëhere o konë shumë herët me folë për UÇK, o konë hala msheftë. Kusherini ka shku, osht përgatitë ni mashtrim që po niset për jashtë. Tani isha në rend une me shku. I thashë kusherinit "Du me shku ku je konë ti". Tha, "Unë jom konë në Hungari". Thashë, "Une e di, ti s'je konë në Hungari". Unë e dijsa, se kom pasë kontakt me dajë. Daja ka qenë atje. Ai kur osht ardhë në nifare pushimi, m'ka kallxu që osht UÇK-ja në Shalë. Edhe i kom thonë kusherinit, "Jo, ti je konë në filan vend". Ia kom kallxu krejt ku ka qenë edhe osht detyru me m'thonë. Edhe osht shku, ka bisedu me ata, e kanë lanë ni takim. Domethonë, u ba puna me shku dhe une. Jom konë 22 vjeç, kur e kom kapë armën.

Në Shalë, kur ma dhanë armën, e niva veten ma të lumtunin në botë. E kom kapë, e kom thonë, “E qita shkaun prej ktuhi”. M'u ka dokë që ni automatik kumeditë çka bon, e në realitet ish konë kurrëgj jo. Na e kena njoftë ni epror t'anës tonë me familje. O konë udhëheqës koxha i naltë edhe na ka spjegu për armën e na ka motivu. Nuk e harroj kurrë, na thojke që me bo me pa tenkën, “Mos i dil përpara me automatik, se as ngjyrën nuk munesh me ia gërvishtë, e jo me bo diçka ma shumë”. Une e kom pasë në kry që edhe tenkën e shkatërroj me to, e në realitet automatiku ish konë me mbrojtë veten 50 metra, jo ma shumë.

Kom shku, e kena kry nifarë lloj stërvitje. N'familje nuk e ka ditë kërkush ku jom. Kanë menu që po provoj me dalë jashtë. Muj me thanë ni 30 përqindësh njëra prej motrave e ka ditë diçka. Ajo nuk ma ka thonë as kur jom kthi që ku jom konë.

Tani kena vazhdu në pjesën tonë, osht formu ni grup prej 30 vetëve edhe kena vazhdu me aktivitete në bazë të urdhname të eprorit. Kur ka pasë nevojë me dalë në pjesën e Shalës, na kanë çu. Ka pasë nevojë me nejtë ni javë, dy javë, ni lloj ndihme me ju bo ushtarëve.

Në familje gjatë asaj kohe kom nejtë pak e hiç. Kom mujtë me shku ni ditë, dy-tri ditë, ma shumë jo. Familja e kuptun kur duel UÇK-ja publikisht. Po masi jom kthi prej Shalës, familja e ka marrë vesh, mas njo ni muji, se jom ardhë shumë i lodhët. E kena pasë ni odë, e qaq i lodhët, kom harru me hekë uniformën, me mshefë e me i veshë civilkat, me hi me ra. Kur o' ardhë motra, ajo o konë gjithë e interesume me ditë çka boj, kah shkoj. Me qat motrën i kom raportet shumë të hapuna. Nuk mshefim kurgjo prej njeni-tjetrit. Noshta shumë sene me gruen nuk i bisedoj, me të i bisedoj. I rujmë sekretet, edhe çka m'kallxon, edhe çka i kallxoj. E kom jo motër, po shok. Tash, ajo o martu e me fëmi, na kanë largu pak, po t'paktën muj me thonë nuk shkon ni muej pa u zatetë me pi ni kafe, ose m'u zatetë dikun n'Prishtinë, ose me ardhë n'shpi me bisedu njo dy sahat, m'u çmallë.

E, ma gjetën uniformën. U muer vesh se ku jom. Pak kishin dyshu, se shkojke me dy-tri ditë nuk vijsha në shpi, tu thonë, “Jo jom te shokët, jo po shkojmë me punu qatje”. Po kur u kthejsha në shpi, vëllau i madh thojke ki punu pa pare. Gjithë m'u ka dashtë me inskenu diçka, “Jo s'na i dha. Jo s'kish pasë. Jo na i jep ma vonë”. Deri në momentin që jom konë qaq shumë i lodhët, i pagjumë, dy net pa flejtë, e kur jom ardhë në shpi e kom harru uniformën veshun edhe veç jom shtri. Aty u muer vesh. Aty iu kom thonë, “Une sot jom këtu, për sa të zgatë lufta, a vrahna a s'vrahna, te une mos llogaritni kurrëgj. Mos llogaritni që jom dikun a se punoj ose boj diçka derisa t'përfundon qikjo. Nëse pshtoj, ajo osht diçka tjetër”. Po gjasat jonë konë shumë të vogla me pshtu. Luftën ishalla s'e përjetoj kurrë mo.

Kam hekë në luftë shumë, deri n'katër ditë pa hongër bukë. Në fillim ka pasë ni organizim, kena pasë ushqime me gatu, po kur kanë fillu bombardimet e NATO-s, jena dalë prej komandës, gjithçka u nda. Nuk kena mujtë me konë të organizuem mo si ushtri, me pasë ni komandë, “Shko bone qitë, bone qatë, ti je qitu, ti qitu”. T'ka thonë “Je qitu”, ka ndodhë dy ditë s't'u ka lajmru mo hiç. Pra, luftimet nuk ishin si ma herët. Në '99-ën, në

muejin e tretë mos gabofsha, krejt popullata kanë qenë në katundin tonë.

Pata shku edhe ma herët, mas nji ofensivës, në vitin '99. Jonë kry luftimet, na kanë ra pesë shokë aty. Mas dy dite, kur jom kthi n'shpi, i kom thonë, “Gjene ni njeri i mixhës t'grues edhe kallxoni që t'dillën e marr”. Nuk di. M'u pik atje sa jom konë. Une me ni qëllim tjetër, po nuk u realizu. E mora gruen n'qat kohë për me marrë me veti n'luftë. Mu konë bashkë me to. M'u ka dokë mënyrë ma e sigurtë, edhe për të edhe për veti. Jonë shku e kanë marrë, e kanë pru n'shpi. Pra, jom konë ushtar i UÇK -së kur jom martu. Po, tani m'u bo ni ngarkesë n'kry që ia shtova edhe ni gajle vetit. E ndijsha veten që tash kom obligime ma të mdhaja se e kom marrë gruen n'shpi, e duhet m'u kujdesë ma shumë për të. Nuk u konë lehtë mas tri dite martesë me lonë gruen n'shpi e me u kthi ushtar. Mas dy dite jom shku. Ka ndodhë, mas ni jave jom kthi ni natë ose ni ditë, natën m'u ka dashtë me dalë prap. Nuk u konë lehtë asni pikë. E provova me marrë gruen atje, nuk më lanë. Aty ku isha unë, ka pasë shumë pak femna në UÇK, pak e hiç. Ka mujtë me shërby n'kuzhinë a dikun me bo bukë, po ushtare ka pasë shumë pak.

Masanej kom bisedu me ni epror. M'pat thonë, “Gruja duhet me nejtë tjetërkun, ti tjetërkun”. Thashë, “Une du me nejtë me to”. M'tha, “Jo, s'lejohej”. Aty jom zhgënjy shumë. Edhe u mërzi, pse e mora, t'paktën mos t'isha martu. Se nuk e dijsa çka ka me ndodhë me mu. Asni njeri nuk o' shku me thonë, po shkoj n'luftë e po pshtoj. Une as nuk e kom menu që kom me arritë me kriju familje. Kom pritë çdo ditë kur ka me m'kapë plumi, a sot a nesër.

Gruja e pat ditë e para që jom ushtar i UÇK-së. Para të gjithëve. Nuk e ka ditë veç kur u pata kyçë n'fillim. Osht taku me një shok temin, e ka pytë, “Ku osht se s'pe shoh kërkun, s'po m'lajmrohet. I kom vetë plot, a osht në shpi a ku?” Shoku i ka thonë, “Vallahi, po m'vjen keq, po o nisë për Hungari”. Kjo e ka ni veten shumë t'zhgënjy, që po shkoj jashtë edhe nuk po i lajmrohem mo. Po une kom pasë kontakt. Shokut i kom thonë, “Kallxoj që shpejt kthehna e s'shkoj n'Hungari”. Pak ia kish pasë marrë menja asaj, se u pat përhapë që po shkojnë ushtarët. Jom kthi, kur jom zatetë i kom kallxu që jom ushtar. M'ka bërtitë shumë, “Masi menjen e ke pasë me shku, pse je lidhë me mu? A po menon që pshton? Ki me u vra! Ku jes une? Çka boj une pa ty?”.

Në kohën kur u vra ni ushtar atje, i kanë largu njerëzit prej katunit tonë. Ni natë përpara kom qenë n'shpi, tri-katër orë. Edhe iu kom thonë, “Bonu gati, nesër ikim prej ktuhit”. M'ka pytë vëllau, “Ku me shku, krejt njerëzt ktu”. Thashë, “Këta nesër kur t'bohet 5 sahati, ki me i pa kah lëvizin”. “Ku p'e din ti?” “Bonu gati, ndreqni senet që keni m'i marrë, edhe ecni”. I kanë bo gati, une jom kthi n'shpi n'ora 8 e gjysë dikun. Kur jom kthi, veç i kom ni kadale kah ecin, krejt”.

Krejt katuni çka jonë konë njerëz, jonë konë kah lëvizin. Se veç filluen me gjujtë shki-jet, me ardhë tu njëkë, tu spastru. Une kom nejtë me tre vetë. Kurrë nuk e harroj edhe shpesh e përmeni. Thom, “Kurrë n'jetë teme çaji ma i shijshëm nuk m'ka ardhë”. Jom konë n'kokërr t'shpinës pshtetun me ni jastak, tu pi çaj. Edhe masi kanë kalu, kanë ecë, mas nja ni ore e kanë gjujtë ni predhë n'shpi tonë. Prej nji veni noshta 700-800 metra larg. Krejt u rrotullu shpija, se i ra ni mur, u konë me gurë, i podrumit.

Jena dalë në pjesën mas shpisë, na kanë gjujtë nonstop. Kena ikë prej atyhit edhe komanda me ushtarë tjerë m'ka hupë, nuk kom mujtë me pasë kontakt. Atë ditë u konë tmerri i tmerit. Prej momenti në moment kanë ndërru senet. Na kanë gjujtë nja gjysë ore. Nuk di, po i lumi Allah, s'më ka kapë asni plumb. Tu ecë veç m'bishin, po mu asnji plumb s'më kapi. Jena dalë në katunin tjetër edhe i kena pytë do njerëz t'afërm që i njofshim, "A e keni pa familjen?" Na kanë thanë, "Po, kanë pshtu. Kanë shku n'drejtim prej Gradice".

Mas nja tri jave, kanë fillu do njerëz me ardhë n'atë katun. Tonë ditën i bojshim sytë katër, mos p'e gjojmë edhe dikon që po vjen. Filluen njerëzt me ardhë nëpër shpija t'veta. Zakonisht vijshin qata t'katunit, me marrë naj ushqim, ja me kqyrë a ka pshtu shpija. Na n'katun njihemi. Edhe i kena dalë ni njerit aty, e kena nalë, se kur t'jesh në ni vend, shumë sene sheh, kur t'jesh në lëvizje ma pak sheh. Kurrë s'e harroj, se mas njo dhetë dite kishim metë edhe pa cigare, a ai na e qiti ka nja. E vetëm, "Kah ti ktu? Ku jonë njerëzt?" Tha, "Krejt njerëzt që kanë kalu në këtë katunet afër neve, kanë kalu për Prishtinë. Jonë zhdergjë për poshtë n'kamë n'Makovc. Ni pjesë o' metë n'Prishtinë, ni pjesë e kanë kthye përsëri në vendin ton.

S'e kena ditë ku i kan qu familjet tona, tha që ka njerëz aty ne fshatin afer neve, po dhe familjet tona ishin konë aty. Ky njeri i njifke familjet tona. "A e ke pa veç a jonë ardhë për knena? Prej Prishtine a e ke pa najkon që jonë nisë t'familjes tonë?" Tha, "Une nuk i kom pa. A kanë mujtë mu nalë n'Prishtinë, a jonë ardhë knena, nuk e di". Tha, "Po, jonë dikun...e përmendi fshatin e të afërmëve të mij. N'moment që ka thonë atë fshat, une e kom ditë që jonë aty, se e kom tezen aty edhe e kom ditë që qind për qind te tezja jonë. Kur e dishim që munen me konë aty, u bonëm gati me hi n'katun.

I takova aty, po gruja, sado që osht munu me majtë veten, me m'folë si ma herët, e pashë shumë t'ftoftë. N'atë moment unë s'kom ditë kurrigjo. Kom nejtë me të atë ditë, po me bujtë s'kom bujtë për shkak t'sigurisë, edhe jena tërhekë se nisën njerëzia, "jonë ardhë do ushtarë të UÇK-së" me thonë. Asajde lëvizshin edhe shkijet, jem tërhekë edhe kohë mas kohe jom shku i kom taku.

U kry lufta, njerëzit u kthyen nëpër shpija. Nuk e kom menu se çka ka ndodhë. Po kom menu, pse s'mujta me marrë në UÇK, e lashë me familje tem, noshta i kanë bo keq. Janë pasë bo dy muej e diçka që s'ishim taku. N'qat kohë jom taku nja dy-tri here sa shkojsha n'katun tezës, po aty jom shku ni pesë-dhetë minutësh, na u ka dashke me u tërhekë ma shpejt. Se edhe familja e atij shokut u konë për skej, edhe e jemja.

Mas lufte jena konë në Prishtinë, në kazermë, na ushtarët e i UÇK -së. Vijshim ndërkohë n'pushim. Dy ditë rrijshim atje, të tretën ditë vijshim. Kur vij n'shpi, m'thotë motra, "O konë në Prishtinë, ka abortu". U niva shumë keq. Kur hi, tha, "U bo ma mirë që kom abortu", "Pse?" Tha, "Veç"! S'dojke me folë. Më met ajo fjalë n'kry, me veti thojsha, pse me thonë këtë fjalë? Shkova n'kazermë, nejta dy ditë, i thashë eprorit m'duhet me shku në shpi.

Gruja filloi me qajtë, më thotë, "Kom me t'allxu diçka se nuk muj kështu". Une krejt do menime që mos po më thotë, "S'po du me jetu me familje tonde". Qat menim e kisha, se une nuk e disha qysh jonë raportet, kur s'rrisha aty. Thotë, "Kom me t'allxu diçka, e di që jeta jeme përfundon". Kur tha jeta më përfundon, menojsa që gjatë udhëtimit nëpër katune, ka mujtë me ndodhë me dikon me pasë najfarë... Thashë, ia paska bo dikush ni t'keqe diçka. Une ia pata pa ni shejë, po mu për atë shejë m'pat thonë që o rrëzu, n'qat periudhën që s'kom ditë kurrigjo. E m'boni kureshtar.

"Mu", tha "m'kanë dhunu shkijet". Rrafsh m'u ka dokë që krejt bota rend m'ka ra n'kry. Edhe e kom kapë për krahësh, "Kfillu! Çka je ka thu? A je tu ditë çka je ka thu?". Tha, "Po, jom tu e ditë, m'ka ndodhë qeshtu". Nuk kom folë mo! I kom thonë dikur masanej, "Me kon je konë? A e din dikush?" "Kunata e din", gruja e vllaut. Tha, "Nana nuk e din, noshta e din, po nuk ma ka përmën, se i kom thonë 'më kanë rrehë'".

Jom dalë prej shpisë. Nuk kom dashtë me nejtë me kërkon, s'kom dashtë me folë me kërkon. Atë natë nuk jom kthy n'shpi. Nuk muj me përshkru. Ndjenjat ma t'kqija, m'u ka sillë n'kry gjithçka, gjithçka m'ka ardhë n'kry. Tulifar menimi. M'u kanë kujtu shumë fjalë të eprorëve tonë edhe të njerëzve n'luftë që m'ka ra me nejtë, që jonë konë edhe në Kroaci. Ata i kanë ditë do sene ma shumë se na. Kanë kallxu çka ka ndodhë e çka kanë bo.

Jom kthy n'shpi, e kom marrë. Asaj nuk iu kishin terë sytë. Kur shkova n'shpi, ish shumë e ftoftë. E qysh erdh situata, metëm veç une e ajo në shpi. Dul motra në shehër, nana shkoi te dajtë, metëm une e ajo. I thashë, "Kqyre, t'ka ndodhë, nuk je veç ti". S'di qysh m'kanë ardhë ato fjalë, s'di qysh m'kanë dalë. "T'ka ndodhë, mos e bo llaf me kërkon". Fjalën e parë ma tha, "Ti m'len. Une s'muj me konë gruja jote mo". Thashë, "Për sa t'jep Zoti ymër, ti ki me konë gruja jeme". Thashë, "Mos fol, mos kallxo. Kunatës thuj shuj". E mori veten që nuk iu bo edhe ni e keqe, me e çu une në shpi.

Une nuk ia kom përmën mo kurrë. Ka ndodhë, kena pasë mospajtime në diçka, ajo nuk e ka vazhdu debatin, e ka ndërpre. E ka ndërpre me tutën "Ky ma thotë". Une nuk i kom thonë kurrë.

Në vitin 2000, jom hi në punë. Nuk kom pasë vullnet, une pata luftu për me konë t'libër, për me jetu, m'u knaqë, me dalë, kom menu, tash nuk na rrin kush me stupc te kryet. Nuk e kemi punën që mos me guxu me dalë n'qytet. Kur jom shku n'punë, mentë i kom pasë te gruja. Kur t'kthehna thojsha, o kom me gjetë t'varun o ka me i ra vetit thikë, ose me pi diçka. Nuk e kishim ma dashninë qysh e kena pasë përpara. I shtyjsha krejt senet me zor, krejt i shtyjsha me gjyks. Jom shku n'punë, mentë knej. Metëm pa shpi, pa kurrnga. Lugët që hajmë o dashtë me i ble, se s'na kish pshtu kurrngo.

Në punën tem, jonë konë rrogat shumë t'vogla. Vullnetin e kom pasë me marrë me dalë me shëtitë, po kur s'ki pare, s'un dalshe. I kom marrë 150 euro rrogë, ku m'i çky ato, a me hongër diçka, çka me bo? Jom munu me punu privat e me dalë me punu n'mal, n'katun atje. Po tonë kohën, derisa m'ka lindë djali, e kom pasë n'krye që kur t'kthehna kom me gjetë... ka me ndodhë, ka me e bo, o konë e mbylltë, s'ka folë. Gjithë kur ka dalë, ka dalë e struktë. Une që e dijsa, e vërejsha ma shumë, e tjerëve që s'e kanë ditë, noshta s'iu ka ra n'sy qaq shumë.

Kur u mërzitke, u munojsa me marrë, hajt se po shkojmë, se e kish mixhën pa qef. Jo që jena shku te mixha i saj, po jom munu me dalë dikun. Qat ditë e kom shfrytëzu, hajt t'dalim ni kafe dikun.

Në fillim o konë shumë e hapun, po kur u mshel ashtu, filluen njerzit e shpisë me m'thonë "Lëshoje, pse p'e man? Kjo ia ka nisë m'u bo budallë. Ti a pe sheh? S'flet kurrë!". Une tonë kohën tu u munu me mrojtë, me ikë prej asaj që ka ndodhë, po me iau gjutë fajin atyne, që janë tu i bo presion se une s'po jom në shpi. N'qat kohë jom munu, kur e kom pa që u mërzitë tepër, me marrë me qitë pak, m'u relaksu.

Kur na u lind djali, ish ni ndjenjë e veçantë. Kur e kom marrë në prehën djalin, e kom ditë që osht evlad i jemi. Kom marrë fëmijë edhe përpara, po ndryshe ish ndjenja. Aty ka fillu me ndryshu gruja. Filloi me marrë veten se nuk kish kohë fort me menu për veten çka i ka ndodhë, po mas djali. Kur u bo çika, e përkrahsha edhe ma shumë. Kom gjetë hapësinë ma shumë, p.sh. p'e marrim djalin, p'e çojmë te mjeku, ose o mërzitë djali, p'e qesim dikah me shëtitë. N'qat kohë jom munu pak me qitë. Kur t'del njeri, rrin me dikun, komunikon, ia hek pak mërzinë. Une n'qat kohë e pashë që qikjo e relakson pak ma shumë. Tash edhe e kish kohën, u dashke me u marrë pak me djali. N'anën tjetër, kisha kohë ma shumë, punojsha në ndërrim. Filloi rroga pak m'u ngjallë. Hina me ni kredi, fillova me maru shpinë teme. E bona ni themel, meta, se menojsa që me 3000 euro e kryen shpinë. Po ish ni plus për gruen, se i thojsha që p'e nisim shpinë, derisa t'mujmë me maru, edhe po dalim n'shpi tonën. "Mos i shti vetit siklet", i thojsha. Kur u bo fëmija, e kom pasë pak ma lehtë, se nuk e kom menu që gruja ka me bo naj gjest diçka n'vete. Jom konë ma i shlibë. Na fali Zoti, tani mas ni viti e nja pesë muejsh, ni djallë tjetër. Gruja n'qat kohë u lodh, se i bishin edhe dy fëmijë mi kqyr, une isha n'punë.

E maruem deri dikun shpinë. N'moment që jom dalë n'shpi temen, e kom pasë presionin prej familjes. Motrat edhe vëllau i vogël, "Çka u bo me tá? Qysh u konë e qysh osht! Qysh p'e man ti? A p'e sheh qysh t'u ka bo gruja budallë? S'flet". Filluen me shti që po i rreh fëminë. Noshta edhe i ka rrehë, po nuk ka njeri që munet me ma mushë menjën që

i ka rrehë për faj t'vetin. Gabim, për rastin që i ka ndodhë, me i rrehë fëminë. Po fëminë kanihere edhe mos m'i rrehë, t'qesin mendsh. I ka rrehë noshta kur osht lypë nevoja, me ditë pak m'u tutë.

Edhe une kom gjetë shkas te familja, "Po m'boni presion, çka po përzini çka boj une me gru teme". M'erdh pak ni lloj fuqije, se ma çelën udhën kur thanë po t'i rreh fëminë, t'u ka bo gruja budallë. Thashë, ani, e lshoj udhën krejt, s'iau lo në shpi hiç.

E marova shpinë qysh mujta edhe dola në shpi temen. Po n'moment që kena dalë në shpi, ka ndërru edhe gruja. Kom pasë kohë, mo s'i kom dhonë llogari kërkujt ku dal. A jom dalë tonë ditën, a s'jom kthy n'shpi hiç. E kom marrë gruen, s'jom kthy n'shpi hiç. S'më ka thonë kërkush as ku ke, as pse s'erdhe, as po del gruja jote, se jom konë në shpi teme. Atëhere e kom përkrahë ma shumë, e kena dalë m'u shëtitë ma shumë, kena shku për Shqipni. N'moment që kom hetu diçka, kohë pas kohe, që jom kthy prej pune e kom pa t'mërzitshme, e kom thirrë shefin, i kom thonë, "Ni javë ditë pushim, s'vij".

E kom marrë, kemi shku n'Shqipni, jena shëtitë rahat n'qytet, n'Rugovë, nëpër Kosovë kahmos. Kur e kom pasë mundësinë edhe kur e kom hetu që osht e mërzitun, si vijsha pi pune, "Çka ki?" "Jo kurgjo" veç e qitke dorën. Aty, kur kena dalë n'shpi, kom fillu m'i folë. "Mos u bo budallë. T'ka ndodhë. A e ke bo me qef? Jo! Sot bile munet me t'ndodhë. Del ni psikopat, ni i çmendun, apet ndodh. Po... t'ka ndodhë, nuk je veç ti. Kqyr lajmet, jonë 20 mijë gra". "Po, po m'doket që krejt p'e dijnë". "Po s'e din kërkush". Noshta edhe qityne n'rreth, krejtve iu ka ndodhë, po ti s'e din. Jom munu me i folë që duhet me vazhdu, jonë bo fëmija, shqyr Zotit t'shnoshë. Duhet me punu për ta, me luftu për ta. Ka fillu me marrë veten pak, po badihava, se tanë kohën e ka pasë n'kry që çka i ka ndodhë asaj s'i ka ndodhë kërkujt, e p'e dijnë krejt.

Kur kena bo llaf, ma qitke pak për okolla ku janë nalë, dojke me kallxu ngjarjen. E kom ngu deri n'momentin kur thotë që janë hi n'oborr edhe thotë që jonë ardhë shkijet. Ajo n'qat mënyrë e shpreh, "kur jonë ardhë shkijet", kanë hi në oborr. Aty i kom thonë stop, nuk e di qysh ka ndodhë, çka ka ndodhë, E di që thotë masanej, gjatë udhës i ka marrë dikush, i ka pa që janë t'lodhtë, i ka qitë mi traktor. Mos gabofsha, i ka pru kho. Atë pjesën nuk e di, noshta osht gabim i jemi, se noshta ish shlibu ajo me folë, po qat pjesë sa t'më jep Zoti ymër, s'kom qef me ditë.

Kur ka ardhë te qendra e viktimave të dhunës prej lufte, n'ditën e parë une e kom pru. Deri o ardhë, prej shpisë tu i folë unë gjithë, "A p'e sheh, ki vend ku e shpreh, ia kallxon dikujt. Flet me dikun". Tani u interesova me ditë historinë e kësaj organizate. E kom pa ma herët, po s'ma koiqe fort me i thonë, "Çu shko!". Edhe vendosi vetë, "Po shkoj, krejt p'i përkrahin. Noshta osht ma mirë. Çka po m'thu?" Thashë, "Shko, veç a je që shkon. Une s'kom mujtë me t'thonë, po të çoj vetë".

Te ni pjesë e njerëzve, me shku te psikologu e mendojnë që s'je mirë. Une e shoh si budalaki ato, pse mos me shku te psikologu? E une m'i thonë, "Shko, ish mirë se ish ni psikolog", gjithë e menojsa mos p'e lëndoj ma zi. Po, kur e ka pa n'televizor edhe i ka pa rastet, tha, "Valla qeshtu na trajtojnë me kto, kto, kto". Jo anej, jo knej, derisa vendosi. Erdhëm, e pruna.

Ditën e parë që o' dalë prej ktuhit, masi ka bisedu me ju, kom pa pozitivitet n'tò. U hap, foli, po ma shumë thojke "M'tha, m'tha, m'tha..." Bile ia bojsha pak si n'hajgare, "Ajo paska thonë boll, po ti a the najsen?". "Jo valla, ma shumë e ngova, veç pak m'vetke do sene, jeta anej-knej". E pashë n'shpi ma me vullnet filloi me marrë jetën, jo ma me atë ngarkesën. Sa here o' ardhë, gradualisht, o ardhë tu msu, tonë kohën. Tash, muj me thonë, s'osht ajo Nora që u konë derisa o ardhë te ju. Osht 90 përqind tjetër, osht shumë ma e shlrë.

Dhetëvitshin e fundit nuk o konë n'pytje parja. Une e kom marrë rrogën, ia kom dhonë, "Qe ku e ki, menaxho, bo çka t'dush". Nuk u konë n'pytje skamja, që s'ka pare, s'po dal, s'po shëtit, s'p'e blej këtë. Pare ka pasë, e ka pasë lirinë, veç i kom thonë, "Nuk kom qef me m'thirrë dikush me m'thonë e pashë gruen tonde n'filan vend. Kom qef me m'thirrë ti, me m'thonë: po dal deri n'qytet ose po shkoj n'Prishtinë. Ti thirrëm, edhe paq. E jo ti me dalë prej shpije e mos me m'kallxu. Une du me ditë. Po shkoj me ni shoqe, a me dajë, a nip, a tezak, dikon t'familjes ose vetëm, du me ditë që po shkon. E jo me m'thonë dikush, e me t'thirrë une. Atò s'ma ka bo kurrë.

Tash i kemi raportet shkëlqyshëm. Jo që e kom gru, po edhe shok. Jom munu gjithë me bo edhe gru edhe shok edhe gjithçka n'jetë, po s'kom mujtë. Boll kom tentu, tona metodat që m'kanë ardhë n'krye, i kom përdorë, po nuk ka pasë sukses. Suksesi ma i madhi për gruen teme osht qendra e juej. I kena bo tre fëmijë, ka fillu me marrë veten e pak me harru, m'u marrë me fëmijë, po prej që ka ardhë te ju osht 90 përqind tjetër, prej që e ka qitë. Osht ndoshta gabim i jemi që nuk e kom lonë me kallxu, nuk kom mujtë me gjetë ni njeri t'besushëm që me i thonë: fol me gruen.

Kuptohet, gruja nuk osht që munet me shly prej kujtese çka i ka ndodhë. Po osht shumë ma e lumtun, osht ma e qetë, flet ma shumë edhe me mu. Kajhere m'ndodhë që ni orë e gjysë më kallxon "M'tha Psikologjia kështu, e i thashë kështu, m'ka thonë qeshtu, çka po ta merr menja? A p'e sheh që une e kom pasë gabim". Domethonë fjalët e psikologes prej qendrës, nja 50-60 here i ka transmetu edhe jom n'gjendje me i kallxu krejt fjalët që e kanë ndiku. Pra osht përqendru te bisedat me psikologin. Se ajo thotë, "Psikologjia din diçka, e ka thonë për t'mirën teme".

Tash e kom ni jetë ma t'mirë, se e shoh tu keshë. Kur shkoj n'shpi, del, m'pret tu keshë. I kom 23 vjet martesë, e përpos ditëve të para, martesë o' konë me copa. Tash kur shkoj n'shpi m'pret tu keshë. Edhe m'u çu në mëngjes, me ma qitë ni kafe edhe me m'thirrë hajde pijna kafe, nuk ka ndodhë përpara. I kom dhonë liri se i kom thonë për mu nuk ki nevojë me u çu. Çohna, n'm'u piftë, e qes vetë, s'ki nevojë me prishë gjumin. Une jom munu hajt se flen pak, e pushon. Po tash më thotë që tybe s'kom pasë kurrë qef me ta qitë.

Shpesh thotë "Veç s'kisha çka boj se sytë m'dhimshin me t'pa". "Pse çka t'kom bo une?" i thom. "Jo veç, pse s'më thojsh qatëhere n'fillim ec hiqmu prej ftyre? Kisha ditë çka kisha bo me trupin tem, me jetën teme". Thashë, "Une jom munu për ma mirë, s'e kom ditë që paskam bo gabim". Tash kthehet, "Jo, mirë e ki bo ti".

Shyqyr Zotit, fëminë e kem të shnoshë, nuk kem telashe me ta. I kem të ngushëm, na respektojnë, sidomos për nanë t'vet, fëmive une iu kom folë shumë, të treve. Noshta që e kom ditë rastin jom munu, se ata e bojnë pak ma t'lumtun, edhe jonë tepër t'lidhun me to. Osht e pamundshme ni orë dy kur s'e shohin nanën, mos me ia ngjitë për qafe kur t'kthehen.

E kemi ni jetë shumë t'lumtun, si nga ana financiare, nuk hjekim për kurrëgj, ni shpi me-satare, s'muj me thonë luks. Ni kerr, ni jetë, sot gruja ose fëmija me pasë qef me shku n'Shqipni, jom n'gjendje me shku. Përpara me m'thonë n'Prizren po du me shku, m'u ka dashtë me thonë jo se jom nxanë qet javë, kem me punu a diçka, se s'kom pasë. E kom pasë gjendjen ma të kufizime, sot jo. Sot osht ni ndryshim shumë i madh.

Unë n'vete thom shpesh, "Kesh n'luftë, luftova, njerin tem ma t'shtrejtë s'mujta me mbrojtë". Aty e kom ni dobësi, nuk ia kom thonë kurrë kërkujt, po vetit i thom nuk u kallxova i aftë. Noshta u konë e pamundshme, po shpesh thom pse s'e mora, pse e veta komandantin. Hiç mos me e pasë vetë kërkon. Po, osht shkru me hjekë, sfida. Për mu nuk u konë lehtë, shpesh e menoj që me luftu ni armik, e armiku me ta bo qato, e ti mos me pasë çka me i bo. Une tabelat sot kur i shoh t'Serbisë jom n'gjendje me i thy.

Veç tabelat kur ia shoh, qaq shumë i urrej, jo që m'ka ndodhë ky sen, po edhe para se me ndodhë. I kisha zhdukë si racë e njerëzve. Për shpirt që kom, i kisha zhdukë, nuk m'kish stresu a ka fëmijë, a ka burrë a gru a çka osht a kush osht. A une nuk muj e boj qit sen, ni serbi s'kisha mujtë me ia bo, plumb e kisha vra, e qit sen s'kisha mujtë me ia bo. Po ata e kanë qat urrejtjen jo që me t'bo me hjekë, po me t'lonë me hjekë tonë jetën. Jo me hjekë se ta ka kallë shpinë, e deri ta marojsh shpinë edhe ditën e mirë. Po ata me ta lonë pasojë tonë jetën, edhe brengë n'krye tonë jetën, që nuk munesh as me qitë, sa t'ka dhonë Zoti ymër, ta ka bo ni sen që as me bo llaf me dikon s'munesh.

Une nuk e kom kqyrë kurrë gruen teme me synin se çka i ka ndodhë. Te fëmija, kur m'ka pasë thonë "Boll mirë që abortova," ajo ka dysu, po veç tash nja dy here e ka bo llaf. Qat dokument une s'e kom rujtë, po kur o ardhë n'shpi masi e ka bo abortimin, e kom vetë, "A e ki pas letrën n'spital? Çka ka thonë?". "Jo, s'di ku o metë". Une s'e kom ditë qat periudhën kur e ka bo abortimin, se në dokument ka shënu sa javësh o konë. Po ajo prej tute, hajt te maj msheftë.

Jo që i ka ndodhë asaj, po s'kisha pasë qef asni njerit n'botë me i ndodhë, me pasë ni rast si të grues teme. E kom ni veten t'dobët, po tu i thonë vetit kadal, lufta na ka bo ma t'fortë. Une n'luftë e kom ditë që po ndodhin rastet, po jo me menu që m'ndodh mu. Nuk ka send që e kom përjetu ma ronë n'jetën teme. I bona tan këto vjet, nuk kom përjetu sen ma t'ronë se kur m'ka kallxu.

M'ka dekë baba, jom konë shumë i ri, m'osht dhimtë se babë s'të bohet tjetërkush. Për ktò jom konë ma i pjekun, ma i kom ditë senet. Rast ma t'ronë nuk kom përjetu. M'doket që edhe n'tru m'ka kërситë.

E mas luftës tani, s'mujsha as me i nihmu grues as vetit. E ngarkova kryet si tepër. Mas lufte kom nejtë në neuropsikiatri 1 muaj. Nja pesë ditë s'e kom njoftë kërkon. Qajo smujë m'ka përcjellë deri në 2014-tën. As s'kom mujtë m'u gëzu shumë, as m'u idhnu shumë, gjithë m'u ka dashtë nifar bilanci. Te çdo mjek jom shku, deri edhe te Mentor Petrela, ai m'ka nihmu shumë, me tri fjalë m'ka nihmu shumë. N'qat kohë kom pasë shumë presion n'veti. Shpesh m'bijke t'fiktë. Dikur fillova me menu që p'e hupi edhe punën, ia nisa me ngarku veten shumë.

Doktorri me pate thane hiqi prej vetit, e gjuj n'deti se deti i madh, i bán krejt. Shkurt po t'thom, merri senet me lehtësi. Leji senet le t'rrjedhin vetë. Sot e ki ni punë, mos tento veç sot me kry, sen që bon me u kry edhe nesër. Leje për nesër do, mos i jep zor”.

Mu ma ka nihmu, e qato fjalë jom munu edhe grusë me ia thonë, “Kadal, leji senet le t'rrjedhin vetë. Mos u muno çdo sen me i dhonë zor, se veç pëlçet”. Po ajo gjithë m'ka thonë, “Kollaj e ki ti, se ty s'të ka ndodhë”. Kur ma thojke qat fjalë, ndodhke që pesë minuta m'qitke prej loje, s'disha çka me i thonë. S'mujsha me i thonë valla hajt se kollaj osht, hajt se o harru, se s'e kisha përjetu vetë.

Po, jom munu në maksimum me përkrahë. Edhe me mujtë krejtve i kisha thanë, shkoni shpreheni me dikon, folni me ni profesionist, se ish mirë. Une nisna prej grues teme. M'u ka lehtësu shumë edhe me përkrahë, kur e kom pa që po përmirësohet. Kom pasë vullnet edhe me e përkrahë në mënyra të ndryshme se nuk osht veç ni mënyrë, po ka tulifare: hajde dalim me pi kafe, hajde shkojmë dikah. Noshta ni cikërrimë, dhuratë shumë e vogël, e bon t'lumtun.

““KU T’MET GJITHË AI MISH PËR TRE MUJ,
OJ MOTRA JEME, ÇKA JE DOBËSU KESHTU”?
“O, KOM HJEKË”, M’THA. “KOM VUJTË.”

Hasija është ndër gratë që në secilin nga dy vitet më të trazuara të Kosovës, 1998 e '99, e lind nga një fëmijë. Pa nisë bombardimet, me foshnjen pakjavëshe në gji dhe vajzën pakëz mbi njëvjeçe e gjysmë, detyrohet të marrë arratinë drejt Kukësit. Burri rend t'i rrahatojë disi prindët e vet në Lezhë. Hasija mbetet në kufi, katër ditë në veturë. Me gjithë fëmijë, është vetë e teta.

Vazhdojnë deri në Shëngjin, por kanë humbë lidhjen me të vetët. Vijnë lajme për vdekje të familjarëve nga të ardhurit e rinj. Kur, mbas shkëputjes domuajshe, me t'u kthyer në shtëpinë e djegur, ritakohen për të mësuar se janë të gjithë gjallë, kuptojnë se vëllai më i madh ka pasë keqtrajtime. Te sjellja e motrës së madhe, kur e ritakon, heton diçka shumë të ndryshme. Këmbëngul të dijë ç'është ajo që e heton.

AS MOTRA QË E KOM N'SHPI S'E DIN

Une kom lindë n'Orllan, komuna e Podujeves. Jena shtate fmi, tri motra e katër vllazën. Motra që osht e keqtrajtume prej serbëve, osht e para, tre vjet para meje.

Jom shumë ma e re se vllau i madh. Kur o martu ai, jom konë n'klasë t'dytë a të tretë. Pak e maj n'mend. Veç, kemi pasë raporte t'mira se s'kemi pasë rreth t'gjanë e jemi konë t'lidhtë mes veti shumë. Motra me vllazni e me prindë.

Axhallarë e rreth t'gjanë nuk kam. Veç me nanë e me babë jemi rritë. Jemi kanë familje shumë përparimtare, me ni jetë normale, shumë t'mirë. Besa edhe kushtet shumë t'mira. Baba m'ka punu n'KEK, nana, për shkak qi kemi qenë shumë fmi edhe qi baba ka pasë pasuni shumë, s'ka mujtë me punu, po as s'ka pasë nevojë. Se o dashtë m'u marrë me ne. Vllaznit e kanë punu tokën. Kanë pasë disa hektërë tokë, dy hektërë mal. Kena pasë para lufte shitore.

Tre vllazën i kom pasë jashtë, tash i madhi o kthy. I madhi o detyru me qitë jashtë vllaun e vogël kur e lypshin për ushtri, që osht mas meje dy vjet. Ai për veti e kish gruen, dy fmi, u dashke për ta m'u kthy. Tash vllau i dytë edhe vllau i vogël m'jetojnë jashtë.

Na të trija motrat edhe dy vllazni jena këtu. Une me motrën e madhe jetojmë me ni shpi, se jena t'martume për dy vllazën. Edhe motra e vogël osht e martume, po asaj i ka vdekë burri para dy vjetëve. E ka lanë me dy fmi. Edhe vllaznia jane me gra, kemi t'gjithë fëmijë. Jemi të gjithë nëpër familjet tona.

Babën, edhe pse e kom pasë haxhi, s'na e ka imponu qysh me jetu jetën. Ka thanë feja respektohet, po duhet m'u shkollu, me ecë përpara, na ka dhanë shtytje shumë t'madhe. Shkollën fillore e kom kry, edhe te mesmen, drejtimi elektro, po me situatën qysh ish në gjeneratën teme, u dasht me ndërpre për shkak t'regjimit

t'atëhershëm. Ishim gjenerata '72-'73, e din gjithkush që kena mësu nëpër shpija, se u mbyllën shkollat Po une nuk kisha qysh me udhëtu, se ishin ushtarët serbë n'mes te rruges, e u tutshim me shku n'kamë.

Sot e asaj dite e kom pike punën e shkollës. Tri vajza m'dokët jena konë t'Orllanit që nuk guxojshim me udhëtu. Ka ndodhë që kom udhëtu me dymdhetë mashkuj, shokë t'klasës, po ata do ditë vishin me mu rrugës s'asfaltume, e dikur u bo shumë e thanë, "Vallahi, nëse don malit" se i bijshin ma shkurt. Për shkak temin vishin me mu, po dikur iu bo boll, e une vetë s'guxojsha. Ata shkojshin nëpër pyll, ma shkurt.

Ma rand iu ka ardhë vllazënve që e kom ndërpre, sesa prindërve. Prindët e dishin që po tutna shumë, e me frikë as mësim s'un merr, po vllaznit e kanë pasë ni besim që kom me arritë shumë, se e disha shumë mirë matematikën. Edhe e kishin dugojën, e ju vysha une me kry matematikën për me ju ndihmue n'biznis.

Mas dy-tre vjetve qi e kom ndërpre, nja dy profesora ku i kam taku me kane thane," Hajde vazhdoje, nuk osht vonë". Mas lufte, me provime, e kom përfundu shkollën e mesme.

Gjatë shkollimit kom pasë shumë shokë. Ni shoqe e kom pasë t'ngushtë, ajo tashti osht e ndjerë. Edhe ni tjetër, ajo tash jeton n'Gjermani. Shokët krejt jonë jashtë. Se janë gjenerata që i kanë lypë me shku ushtarë regjimi serb. Ka 10-15 vjet që s'e kom pa asnjonin. E, kena pasë raporte shumë t'mira. Jena shku n'shollë bashkë, kena udhëtu bashkë, kurrë ni fjalë t'keqe s'ma kanë thanë. Jena konë taman shoqni e pastër. Po para lufte jonë konë qashtu gjeneratat.

Vllau i madh ka pasë vujtje shumë gjatë luftës. Atij i ka taku edhe pensioni, po ai s'ka dashtë me folë, se edhe gjatë luftës, po edhe n'89-tën mas demonstratave o konë i burgosun. Fati që burri i halles ka pas intervenu se i ka njoft do. O konë bajagi i maltretum. Edhe gjatë shërbimit ushtarak ka pasë maltretime. Ai osht 1960-sh i lindun. Me politikë, vllau i madh o kyçë pak, po jo shumë se ka pas probleme shendetesore.

Vllau tash punon ne biznesin e vet. Osht i operum n'kry prej tumorit. Nji doktorr e ka operu. Tani, e ka pasë ni lëndim, tetëmdhetë operacione i ka n'kamë, nuk osht i aftë me punu shumë. Masi po hec e s'ja kanë kputë kamën, prap mirë. Familje ka kriju shqyqyr.

Na sikur famije shqiptare e kena respektu ma shumë vllaun e madh, e kemi pytë për gjithçka, po m'iu frikësu jo. Jena konë shumë t'libër, shumë t'civilizum. Nuk e ka pengu vllaun që jena dalë, a që jena shkollu. Kom punu n'dugojë me vllaznit, iu kom ndihmu. Edhe pse jom konë e re, kena punu kah jonë shku vllaznia. Jena konë t'lira n'përgjethsi. Veç çka m'pengon ma s'shumti asht që s'kom mujtë me vazhdu shkollimin. Kom mujtë mas lufte me vazhdu, po m'u bonë fëmija. Jena konë shumë t'djegët te vjehri.

N'95-tën jom feju, mas nje viti jom martu. Tani e kom lindë çikën e madhe. Motra e madhe asht e martume me kunatin. E kom njoftë vllaun e tij, edhe jom shku te ni familje shumë e mirë, shumë e qetë. Qe 25 vjet jemi bashkë, fëmijët na u kanë rritë. Vajza e motrës ka vajze e djale.

Me motrën e madhe jom konë shumë a lidhme. E vogla o konë pak ma ndryshe, i ka ndimu nanës, e motra e madhe edhe une jemi konë shumë t'lidhta mes veti. Noshta qatá kam arritë me pa që s'osht ma motra qysh o konë para lufte.

Unë prej vitit 2004 punoj. Për shkak që jom konë veç sezonale, na kanë largue. N'2008-tën jom kthy n'pune.

Punën e du shumë, nuk ia pritoj hiç. Shkoj edhe kur jom e mërzitne, se bajagi kom pasë mërzi gjatë, mas lindjes së djalit, po n'punë jom ndi e knaqun. Shkoj çdoherë e buzqeshne, se prej natyrës jam. Edhe jam shumë aktive në punë.

Ni vajzë e kom t'lindun n'97-ën. Mas saj, n'98-ën jom kanë shtatzanë me djalin, edhe na kanë detyru me dalë prej shpije, n'qershor m'dokët. Kom shkru edhe për përjetimet e luftës, po edhe për lindjen e vajzës s'madhe, që e kom lindë në "Nanë Terezë". Aty t'majshin veç dy orë, u tutshe a po t'ishon gjakderdhja. Nuk kishin aty kreveta me të majtë. Po, e falenderoj shumë stafin e "Nanë Terezës" atëhere, nuk i maj n'men shumë mjekët, se për dy ore s'mundesh m'i majtë n'men. E di veç që mjekja kryesore gjatë lindjes o konë e mirë e m'ka përkrahë shumë. As s'më kanë operu, as kurrë. Me ndihmën e tynve me çarshaf kom lindë. Mas lindjes, gjithçka o shku n'rregull, masandej kom metë shtatzanë pa dije, me djalin. Se bajagi nuk kisha menstruacione t'rregullta, e qatá.

Shtatzanë isha kur u detyrum me dalë prej shpisë. Na thanë, "Për ni kohë t'shkurtë m'i lshu shpijat". E na qitën prej shpijave, jena detyru me shku ne Podujeve. Kur shkojmë, thanë i kanë dhanë urdhën edhe Podujeven me lëshu.

Me familje, nana, baba, une me motrën jemi detyru me shku. Une e kom pasë vajzën, motra e madhe i ka pasë tre fëmijë, edhe me vjehrrin. Burri m'ka metë ktu, në punë. Burri o metë n'KEK. Na jena shku te dajtë, kena nejtë nja dy javë. S'po jom e sigurt sa, veç e di që ia kom festu ditëlindjen e parë çikës te dajtë. Aty u bomë shumë kallabllak. Edhe te daja i madh ishin shumë kallabllak. N'atë kohë, te mixhallartë e nanës, jemi kone rreth 50 vetë.

Jena konë aty s'di sa familje. Edhe jena detyru me ardhë vneshtave, n'shpi te tezja e burrit. O konë shpi e pabanume, po e rregullume, se ajo ka jetu n'banesë n'Breg t'Diellit, edhe na pat thonë, "Shkoni n'shpi teme". Aty shkum veç familja e burrit, se t'mitë metën ne fshat.

Mas ni kohe po na thirrin, "Hajdeni n'Orllan, masi o shku". Motra e madhe vazhdoi me nejtë n'Prishtinë me tre fëmijët. Une e mora vajzën teme. Ish shumë e randë, isha shtatzanë, çika e vogël, ia nisa m'u mërzitë se burrin nuk e disha ku e kam.

Burri ish ardhë n'shpi, po e kishin detyru me shku në ni katun tjetër, atje ka pasë shumë që jonë dalë prej Orllanit. Ai në 98-tën o metë në punë, se tani n'99-tën jo. E nja dy-tri javë nuk u pamë hiç. Masandej, ni ditë p'e shoh që po vjen me djalë t'dajës s'vet. Mas dy ditëve tha “Hasi, me m'ngu mu, e marrim na, masi e kem veç ni fëmijë. Le të vazhdon vllau me kunatën – motrën teme – me fëmijë të vet këtu, e me nanën, se nana e smutë prej sheqerit, e une e ti po shkojna n'Orllan masi u hap, e kena ma afër fshatin, shkojna kqyrim çka po bojnë n'shpie”. Njëpër mal hishin njerëzit, jo rrugës kryesore.

Shkum na n'Orllan. Aty n'Orllan e kom gjetë kunatin e madh temin, tani tjetrin. Ishin ardhë n'shpi t'babës tem. Kur shkova, p'e shoh vjehrrinë e mi, kunatin e madh me kunatën e me katër fëmijët e vet. Kur po hi n'oborr, po m'del vjehrra përpara, o konë t'për e smutë prej sheqerit. E vjehrra o konë shumë mirë edhe me shëndet edhe fizikisht. Iu thashë, “A keni pshtu?”. Atëhere shumë pak telefonat u përdorshin. Thashë, “Ata jonë metë te tezja n'Prishtinë, e une u ktheva masi jonë ardhë prindtë e mi”. Tani erdhën edhe vllaznia, vjehrria kanë nejtë dhjetë ditë te baba jem, me kunatë e me fëmijë t'kunatit.

Mas ni kohe jemi kthi n'shpi, kemi pastru e kemi ndreqë, nuk kishin pasë bo dam kurgjo. Pak e hiç. Gati krejt '98-tën e maj n'mend, kom pasë edhe shkrime, po ma kanë marrë n'shkollë. Kom shkrujtë qysh iu kanë hi familjes Jashari n'Ramazan, qysh i kanë plagosë çikat.

Çka kom ndigju n'lajme kom shkrujtë. Jom konë e interese me majtë shënime. Me ia lanë historinë tonë fëmijëve t'mi, çka kena përjetu, që edhe nëse bojna naj gabim, le te dinë që jena gjenerata e luftës, kena vujtë shumë. Asni njeri s'kam qef me i përjetu ato që i kemi përjetu na. Tani n'99-en mars jom shku me lindë. Jom shku për kontroll, kah ora 4 e gjysë. Burrin tem edhe burrin e motrës i kom pasë aty. Çdo herë kom udhëtu me dikon bashkë, se me orë policore, s'u dike. Kemi hypë n'kerr e jom shku veç për kontroll, po atje m'thanë “Ti ke hecë shumë, dej n'mramje lind”. Aty shihsha shumë vujtje, s'kish kushte besa, dy kreveta ishin krejt për lindje. Tu i pa gratë, m'u hoqën dhimtë e bebës, u largunën prej tute. Besa ish edhe orë policore, s'disha a po m'rrijnë burri me kunatin. Ata s'kishin mujtë me shku n'shpi, po kishin shku te tezja e vet n'Breg t'Diellit. Aty n'spital bajagi u munojsha m'iu ndihmu grave çka kishin ma shumë dhimtë, se mu dhimtë m'u largunën pi tutës.

T'nesrit n'mëngjes kom mujtë me lindë. E di që m'kanë fillu pak ma shumë dhimtë e lindjes, edhe o ardhë ni motër kryesore, duhet ta përshëndes, ishalla ka fat e shëndet. Ajo m'ka pa n'shpi t'babës tem n'98-ën, se pata qillu te baba. O ardhë ajo njëpër pyll. O dalë baba jem, i ka thanë, “Hajdi çikat e mia ksajd, une ju qes dej anej”. Edhe ajo m'ka pa mu shtatzanë, aty veç kemi fole. Fati jem, m'ka tregu që punon në “Nanë Terezë”, se n'atë kohë çka disha une qysh jane procedurat e lindjes.

Gjatë rrugës kur m'qitën prej spitalit, e pashë vetën qi nuk jam mirë. E shihsha që po shkoj tu u lodhë. Po i thom shokut, “Hajde merrëm”. Tha “S'kena mujtë kurgjo me marrë se kemi metë te tezja veç pe bi ni batanije t'madhe, se s'kem qysh, orë policore, me nxjerrë djalin prej atyhit”. Edhe qysh kom mujtë, m'kanë ndihmu edhe motrat, e kom marrë djalin, jom hypë n'kerr. Kah jom shku rrugës n'Dumnice, n'urë t'madhe kom pa edhe kufoma. Data o konë marsi '99-ës. E kom zgjatë kryet me kqyrë nër urë, m'kanë thonë kunati e burri, “Jo, jo, ktheje kryet se kurgjo s'osht”. Jonë munu me ma hekë se gratë lehona jonë ma të ndishme, dej t'i bojnë bile ni muj. Krejt të freskta i kom hala, se vujtjet s'p'i harrojshe.

Tani u tuta edhe ma shumë. Kur jom shku, e kom pasë dhomën me dritare kah punkti ku rrihshin serbët. S'kom guxu me dhezë dritën me ndërri bebën. As m'i dhonë gjë me dritë, se m'ka thanë vjehrra, “Po shihet drita”, e ata gjujshin për qef. Më tha, “Ma mirë me ardhë poshtë n'dhomë teme, se nuk munesh këtu me kqyrë bebën”. E kanë pasë traditë ata, ni muj ditë s'i kanë lonë me ra poshtë gratë që jonë lehona, e na kanë majtë n'dhoma. Po une n'dhomë s'kisha qysh. Kushtet i kena pasë t'mira te vjehrra, nuk guxoj m'u anku, po për shkak të policëve që rrihshin aty. Si kodër asht, aty rrihshin serbët. Vëzhgojshin edhe gjujshin për qef.

Ni kojshi t'burrit, vendas, për qef e kanë gjujtë. Veç pse kapuçi i bardhë, e kanë gjujtë, e kanë mytë njerin pa kurgjo hiç. Aty tani fillun stresi, tuta. Tani rashë poshtë. Jom detyru n'dhomë t'vjeçrit me nejtë. Me 24 mars, e di që o ardhë tu nga burri, motra, se motrës iu kom dhimtë shumë. E shihshim çka po bohët, që situata s'osht e mirë. Tha motra, “Hajde motra jeme, çu, se e dhanë lajmin qi p'i bjen NATO-ja”. Burri ka ardhë me m'marrë. I kom thonë, “Merre ti çikën, une djalin”. Çika i kish ni vjet e 7-8 muj.

Kur jom dalë n'derë t'hymjes, sikur kur don me ta kurdisë vetë, i ka ra NATO-ja. Aty o konë ushtria e rregullt serbe. Sot ushtria jonë osht aty e vendosun. Kom pasë xhemper t'kuq edhe pantolla, ama m'u ka dokë krejt trupi gjelbërt. Se flaka kur po bike, masi ish shumë afër, teshat e kuqe u dukshin t'gjelbërta. E kom piskatë. Thashë, “Kuku, ma mytën familjen”. Se familja jeme o konë e rrehekume.

E djali n'dorë i hupi ndjenjat, e kom piskatë. Aty m'ka fillu lodhja, shkojsha tu hupë peshë, s'kisha gjë m'i dhanë djalit. Kisha pagjumësi, ni lloj depresioni. Ka zgjatë edhe mas lufte, dej n'2006-2007-tën m'ka zgjatë. Kom pasë nevojë për trajtim, po nuk i kishim kushtet.

Masanej kanë fillu me ardhë e me na qitë prej shpive. Hinën, erdhën na lajmrnunë “Ishoni shpijat”. Besa kom pa njerëz tu i rrehë. Na kanë nalë, dikon-dikon e kanë rrehë. Me kerr kemi udhëtu drejt kufinit.

Kur jom shku për Kukës, periudha ma e randa o konë n'kufi. S'kisha çka m'i dhanë djalit, prej tute m'hupi gjini. Jom detyru me i dhanë ujë me sheqer, n'ven t'gjinit. Në kufi na kanë nalë shumë, se kolona e gjatë. Vijshin gratë prej Mitrovice, t'lutshin “Majma pak bebën”, se kamtë e ajta. Kemi përjetu gjithçka. Nja 7-8 orë na kanë majtë qaty.

Tani jemi dalë, e kena kalu kufinin. N'kufi kena pasë shumë mërzi t'madhe se katër kerre para meje jonë ra n'mina. Në zonë kufitare me Shqipninë. E kishin pasë minu krejt rrugën. Kush u largojshin prej rrugës bishin n'mina. Ra ni familje, vendas t'burrit. Çikën e dajës burri e ka pasë t'martume n'qatë familje. Ajo aty ka vdekë me çikë 17-vjeçare edhe me dy djelt. Aty jonë mytë pesë antarë t'familjes.

Une aty e mora teposhzën, ia nisi me m'hupë çdo gja, shkojke veç mbrapsht. Më majke pak shpresa që e kisha djalin mirë, po edhe djali filloi m'u lodhë. Katër ditë e kom majtë n'kerr. S'e kisha burrin afër hiç, veç me kunat e me motër. Burri ish tu u munu mi çu prindët e vet n'Lezhë a dikun m'i largu, se nanën me sheqer. U dashke dikush m'u marrë me prindët. E kunati me motër, e me pesë fëmijë kena nejtë me ni kerr. Tetë vetë n'kerr, katër ditë. Qaty i kom ndërru fëmijën, se edhe çikën e kom pasë me pelena. Veç e falënderoj vjehrrën shumë. O dalë, tha, "S'kemi ku i pastrojmë mo pelenat", u dashke m'i çky qato tesha çka i kena pasë, m'ia shti fëmijëve n'ven t'pelenave, se s'kishe mo ku merr.

Kukësi o konë shumë baltë, ujë. Ku e qitshe kamën, veç shi e ujë. Fati jonë ish konë qashtu, bile 16 prilli mahet n'men që ka pasë shumë shi. Qai shi na ka pshtu pa na mytë, se ikshin serbët, ndryshe na kishin mytë. Aty vjehri ka shku ka ble pampersa. Bajagi shtrejtë. Po s'kishim mo, u zatetëm. Aty ka thonë vjehri, "Duhet me hekë djalin, t'na pshton djali" e jena nisë për Lezhë, se s'kishim mo ku me nejtë. Jena nisë për Lezhë, atje na kanë shti me ni shpi të pabome meremet. Kish pasë 50 vjet që s'ish hi kërkush n'to. As dyer, as xhama, veç kazermë, a Zoti e din çka ish konë. Ja nisëm e pastrum, kena flejtë n'drrasa. Dikur ia nisa me pasë dhimtë n'gji. Jonë ardhë mjekët italianë. E falënderoj Zotin ma s'pari edhe murgeshat italiane. Ato m'kanë sjellë tesha, ushqim për djalë, për çikë, për fëmijë t'motrës. Edhe fillun dhimtë e gjinit, po gjatë kontrollës mjekët italianë m'thanë "Gjini u bo varrë, po smujë t'keqe s'ka". Po zahere pi stresit, hupi gjini.

Tani mas nja 2-3 dite që jena vendosë, kom marrë lajmin që ma kanë mytë familjën krejt. Na dy motrat s'dishim kurrqjo, po vishin njerzit. I kom ni personalisht, e s'kom guxu m'i kallxu motrës që na kanë mytë babën, na kanë mytë vllaun e madh, motrën e vogël. Besa, motrën e vogël e kishin pasë gjujtë, po fati që s'e kanë rrokë. Motrën e kanë pa me dylbi, kanë gjujtë, po fati ka pshtu. Ata kanë mendu që e kanë mytë. Ajo masanej n'banjo kish pasë flejtën. Dy net motra s'ka guxu mo me dale. Po fati ka pshtu.

Po unë nijsha qi m'i kanë mytë familjën, e çdo ditë shkojsha tu u lodhë. Jom konë ra, as 47-48 killa s'i kom pasë. Kërkush s'më njohke.

Tani mas ni kohe o ardhë vllau prej Gjermanisë, na ka lypë. I ngojshin do aparate me rreze t'dillit e nijshum qi Hasan Krasniqi p'e lyp familjen e vet. Familja e babës jonë konë të izolum, s'kemi ditë kurrqjo, as për prindët, as për vllazni. E di, kur kanë thonë "O, ju erdh vllau". Vëllau na tha, "Motër, dije që veç juve dyjave ju kom". Na s'kemi ditë tre muj për familje kurrqjo. Vllau na dha pare, u munu me na përhradhë.

Motrën e vogël e kishin pasë qitë katër herë prej shpije deri n'Fushë Kosovë. Ajo kish lindë fmine ne janar, une ne mars. Çdo herë e mendojsha ku osht e qysh osht.

Dikur vllau shkoi mas dy dite, se nejtë nja ni javë e shpenzoi shumë, edhe e ka ni lajmin. Kur më ka pa ku e kom lidhë une djalin, e kom lshu ni drrasë mi ni gur, e e kom ndrru djalin qaty. Prej 16 prillit kemi nejtë dekteri dikur jom dalë n'Shengjin me ni familje që m'ka strehu për shkak t'djalit edhe t'vjeçrës. Po aty kemi pagu. Aty kemi nejtë deri dy ditë masi u çlirue Kosova. Vllau shkoi prap n'Gjermani, se veç shpenzojke.

Mandej u ndreq situata, menihere i'a nisëm m'u kthy. Masi u nënshkru ajo marrëveshja me Sllobën. Une jom konë n'Shengjin tu nejtë n'atë familje ku edhe sot shkoj, se ma kanë kqyrë djalin shumë. Sot i boj pushimet n'atë familje, se osht bash n'plazh. Tu nejtë, kur p'e shoh po vjen djali i mixhës t'burrit. Vike sikur tu keshë. Po ma bon "Ti nusja ...o ardhë dikush m'iu pa". Thashë "Kush o ardhë, se na s'e kena kërkon?" Tha "Ju ka ardhë vllau". O konë një ndjenjë e papërshkrushme. Vllau pi Kosove, qi kom mendu qi nuk osht gjallë.

Po hi, p'i thom motrës, "Hajde se o ardhë Beja". Tha "Qysh osht e mundun?". Tani jena bashku, o ardhe vllau edhe motra e vogël. I kishin pasë marre KFOR-i, siç jonë hi, e kanë marrë familjen e babës tem e kanë çu n'shpi. Aty te shpija e babës kishin nejtë katër muej serbët. O konë krejt e rrënune, kanë dashtë me djegë n'tre vena, sot jonë fotot ku ia kanë shti flakën, veç fati që nuk o dhezë. Rryma ish konë dhezë pak, dera e hymjes, tepihi n'korridor ku ka pasë pllaka. Se o konë shpija e babës e rregullume shumë, i kanë pasë kushtet e mira edhe s'ka dalë flakë e o pshtu shpija. Bile nana ma vonë kallxojke, "Ma kanë dhanë edhe telefonin ushtria e KFOR-it", tu i thonë "Fol me djelt që i ki jashtë, thuju që u kthym n'shpi, jena mirë".

Kur dolëm m'u taku me vllaun, e kom pa edhe motrën e vogël. O konë hala e pamartume atëherë. Edhe djali i tezës me ta ish. Jena bo bashkë, na kanë tregu që i kanë maltretu shumë. O konë edhe i rrehun. Tash osht i operum s'di sa herë.

Na tha vllau, "Merrne vetën, forconu, t'vdekun s'ka". T'malltretum e me vujtje po. Bile motrën e vogël e kishin pasë lypë. Babës ia kishin ba, se i kishin pa fotot në shpi, e i kishin thonë, "T'kujtna jonë kto vajza?" se motrat i kom shumë t'bukra. Jonë konë bi-onde, t'pashme. Baba o detyru me thanë "S'pi njoh". Bile ushtria kanë nejtë n'katin e parë e t'dytin t'stacionum. Baba o detyru me nejtë n'podrum. Nuk e ka lëshu shpinë. "Kjo o ndjersa e babës tem, ndjersa jeme", iu ka thonë. Dikur e kanë qitë me zor prej shpije. Tani u dashtë me shku n'atë fshatin ku e kom pasë nanën e vllazninë, t'izolum.

Tani u nisëm na me ardhë për Kosovë. Unë isha shumë e lodhne, e shihsha vetën që s'jom mirë hiç, po kur p'e merrshe ni lajm t'mirë, po t'jepka pak vullnet. Kur jena ardhë n'shpi, e di që i ka thonë vjehri burrit për mu, "Ktá s'guxojna me çu n'shpi, kjo duhet m'u vendosë te baba jem domethanë. Se, e shihshin qi p'i marr senet ngat zemrës. E shpija e burrit ish krejt e djegtë. E di që gati tre muj të parë s'më kanë lanë me shku hiç n'shpi t'burrit. Kam nejtë pesë muj vetë e dheta te baba.

Mas ni kohe, masi nisëm me marrë veten, e di që ka ardhë motra e madhe me burrin. Ajo u kthy në shpi të burrit, se atyne nuk ia kanë djege shpinë. Me motrën na u takuem mas nja tri javësh a ni muji. Noshta o konë fundi i korrikut, po e di që o konë koha e nxehtë. Edhe p'e shohim që po vjen motra me dy fëmijët edhe djalin e vllaut. Për me pru djalin e vllaut, ish detyru me ardhë pak ma shpejt. Fati që nuk i kanë djegë Prishtinën.

Na kanë nimu vllaznia, se mo s'kishim as t'ardhuna, masi burrat na dulën pi pune, edhe vjehrrë duel. Ai o kanë tu punu. Tre burra, kunati edhe burri i jem janë kanë n'KEK. KEK-u u mbyll. U detyrun vllaznia me na ndihmu. Vllau që osht jashtë na ka ndihmu shumë, baba na ka ndihmu shumë, nuk muj m'ia hupë. Tash ka vdekë, i ndjeri.

Une isha lodhë e ndryshu shumë, po kur erdh motra, n'momentin që e kom pa, kom dyshtu n'sy t'saj. Nuk e di pse as vetë. M'tha "Nuk e di oj motër, diçka edhe djali nuk oshte mire, po edhe vetë nuk jom mirë". Kur u takum, ma së pari e falenderova Zotin qi ish mirë motra. I thashë, "Na kemi mendu që s'ju gjojmë mo juve." Ato përqafile, ato malle, s'ka që i përshkun. Edhe po afrohem i nalt, shpija e babës ish rregullu e pastru. Se katër muj qaty kanë fletw ushtria sërbe. Ato shtroja, krejt o dashtë m'i hjekë, se i kishin pasë kry nevojën mrena, gjithçka kishin pasë bo. Tani, kishin pasë marrë shumë gjana nëpër fshat e tu i shti në shpi te baba. Kanë dashtë mi mare per veti por kur kane ik skan mujt mi marrë, e tani s'iu ka premtu koha. Ka pasë batanije, ka pasë tepiha. Baba jem o dale, i ka lajmëru njerëzit, "Hajdi merrni, se ka shumë gjana, secili e nje televizorin e vet, tepihat e vet".

Unë motrat i kom pasë ma t'plota se une. Une jom kanë shumë e dobët gjithë, po gjatë stresit u dobesova edhe ma shumë. Veç, n'momentin që e pashë motrën, kemi fillu me qajtë. Tanë kohën syte n'lotë. Po mu diqysh, m'lindi dyshimi, thashë, "Motra jeme, pse kshu? Qe, na u bashkunëm. Jena krejt afër, prindët i kemi gjallë. Duhët me falenderu Zotin, m'iu kthy jetës". Po motra, e shihsha që s'p'e merr vetën. I thojsha, "Ku t'met gjithë ai mish për tre muj, oj motra jeme, çka je dobësu kshu"? "O, kom hjekë", m'tha. "Kom vujte. Ma së pari n'Makovc na kanë lajmëru që po vijnë njerëzit e Arkanit, kanë m'iu djegë, kanë m'iu pre".

Edhe ka shumë t'mytun te dajhtë e mi n'Makovc. Tha, "N'qatë kolonë jom kanë. Se jom kanë te dajhtë gjatë luftës". Tha, "Dej na kanë qitë n'Stankovec, kom jetu n'Marevc e n'Grashticë, e nëpër qato male."

Ia nisa p'i tregoj une qysh kom hjekë pi gjinit. Ishim veç une edhe ajo në dhomë, tu i nderru bebat. Ajo djalin e vet, une temin. Ia nisi po qan. P'i thom, "Çka ki o motra jeme"? Une kishe vetë mirë krejt jom, u munojsha me shliu ato. "Eh" tha, "moj motër, mos t'e din kërkush veç ti edhe une edhe Zoti, se s'kom çare pa e qitë". S'më ka shku nihere menja, me thonë të drejtën. Se une kom dyshtu veç t'voglën qi po ma dhunojnë, se ajo ka qenë vajzë. Nanat s'i prekin kërkun.

Ajo e vogla ish 22 vjeçe. Une kishe veç çikat e reja, se për qi i dhunon dikush gratë që kanë lindë, s'e kom shti n'men. Kur, p'ia nis po m'tregon, diqysh si me ndërpreme, po une insistojsa hala, "tregomë", e ia nisi po m'tregon krejt. Tha, "Jena kanë me kunatën". E ndjera o kanë gru shumë e mirë. Tha, "atë e kanë leju me shku, mu m'kanë nalë".

Motra n'qat kohë o kanë shtazane, e kish pasë lindë nja dy a tri javë para se me e dhunu. Zot, ish ndjenjë shumë e randë me ndigju. M'shtini me bo be n'fmijtë që mos te dinë kërkush. Thashë, "ta dho besën që kurrë s'ka me dijtë kërkush" se ajo iu ka tutë rrethit t'burrit, se osht rreth i gjanë, i ka shtatë kunetë, e katër-pesë kunata, se janë me dy nana. Tha, "Ti masi po insiston mu shprazë, une t'i tregoj ty, po ti ma jep besën që mos te din kurrë as baba, as nana, as motra, as vllaznit".

Jena si n'lidhje me ata t'motrës, se çikën e kunatit e kom për vlla t'tynin, e dalin fjalë. E kom majt atë besë qe 21 vjet, 22 po bohën. Bile, ajo tu m'tregu e unë tu ni dhimtë, noshta ma shumë se t'asaj. ajo thojke, "Tuta po ta pike edhe trutin". Une e kom majt për dhetë vjet pa i tregu kërkujt. Mas dhetë vjete, masi u punësova, Zoti osht i madh, kom nisë kolegëve m'iu tregu. Se e nijsha si barrë. E nijsha rondë. Ajo osht viktimë, pse mos me tregu? Duhët me folë për motrat tona dikush. Po qeveritarët tonë s'kanë bo kurgjo për këto motrat tona.

E ndava me kolegë. Ma shumë me burra, se jena veç dy veta, e shpesh m'ka ra, punoj veç me mashkuj. Se aty jone kanë veç dy gra, nashta s'jena ra n'ndrim. Tash mo s'punojna bashkë.

Kolegët kishin shumë keqardhje. "O kanë luftë", kish që thojshin, po kish edhe që m'thojshin, "Pse s'po fol, hiqe pi kreje, le t'kalon". Po une edhe vetë kisha probleme në bazë nervore. Prej tute m'iki kthiza. U dasht me shku nëpër gra, se mjekët s'dishin. Gjatë luftës m'pati ndodhë. Masi kom lindë, m'ka ikë. Nja tre-katër vjet dej e mora vetën.

Edhe familja janë e vrejshin që asnjona s'jena mirë. Po thojshin, "E kanë që kanë lindë n'luftë", se qashtu u arsyetojsim na. Une nuk jom kanë shumë e plotë. Kom edhe foto. Po motra i ka pasë afër 80 killa. Ku shkuen gjithë ato? Pse u dobësu? Krejt i thojshin, "Mos ki diçka prej burrit?" e ia nisën dyshimet te familja, po une s'e qitsha asni fjalë. Une vetë kom fillu me hekë këtë barrë, me qitë në pah, m'iu ndihmu motrave tona. Vetë kom fillu me kolegët e mi.

Mandej ni koleg më kallxoi për organizatën tuej, tha "Pse Hasije s'i thu motrës me shku?". Nja dy a tre më folën, veç njoni o kanë iniciator. Ai o kanë vetë i burgosun, e din vujtjen. I thashë, "S'guxon me shku tutna, se e ka rrethin qashtu. Burri e din edhe e përkrah shumë". Se burri përnime e përkrah shumë. Thotë motra, "N'jetën e vet kurrë s'ma ka përmendë".

Shumë shpesh jena taku sa jom kanë te baba, se edhe vishin vllaznia na merrshin, e shihshin që jena tu u dobësu. Asnjona s'i kishim kushtet e mira. Bile mu m'u randun. Kushtet e mira i kena pasë para lufte, tanaj ramë në zero. Të tri motrat u bonëm njëjtë. Motrën e vogël e kishim hala pa martu. Dej n'2001-shin s'u martu.

Kom ni dhimbje, po kom ni edhe urrejtje. Qysh me maltretu, qysh me dhunu ni nanë tri javë masi ka lindë. Qysh s'nin njeri dhimtë, po edhe ni gru qi se njoh, nashta e Afrikës me konë, kisha ni dhimbje. Tmerrin qi ka përjetu motra jem s'muj me përshkru. Tani ajo e harroi dhimtën e vet, i kaloj n'dhimtë tjetër, se ai djalë nuk i flet kurrë. Osht sot me të meta.

Me motrën gjithë jena konë t'lidhta, ama tash edhe ma e lidhtë jom. E marr telefonin ka ni orë i flas, për m'ia hekë stresin. Folim për familje, për fmijët. M'dhimët shumë, se le që o konë e dhunume, le që ka hjekë, po tash nuk i flet djali. Po motra e ka ni çikë shumë t'aftë asni notë 4-she nuk e ka. Po s'ka mujtë m'u regjistru n'fakultet, s'ka pasë ndihmë prej shteti kurrë. Kjo m'dhimët ma s'shumti. Vajza i ka bo 24 vjet. E pamartume, ka punu, tash për shkak t'pandemisë o largu.

Munohna m'i folë, me kshillu, m'i dhanë kurajo, mi dhonë noj ndihmë. Veç me gojë, nashta me financa s'kom mujtë se edhe une n'atë periudhë i kom pasë kushtet e këqija. Me financa i kanë nimu baba e vllaznia shumë. Duhët me falenderu Zotin për familjen që e kemi, për vllaznitë që i kemi. Motra e vogël tani u martu n'ven t'mirë. Ai i ka pasë punët mirë, i ka nimu motrës shumë. Çdo herë kur nij që flasin diçka për familjen e myftiut, kur une jom familjare që e kom motrën aty, une ndij shumë dhimtë. Tani vllau i myftiut e ka çu n'Shkup djalin që s'flet edhe motrën. I kanë çu n'Tiranë për m'ia shëru djalin, e këta s'e dinë çka i ka ndodhë motrës. Nuk e din kërrkush. Veç për shkak t'djalit i ka nimu shumë vllau i myftiut.

Veç, une nuk jom ni e turprume asni trohë se motra osht viktimë. Për çka m'u ni? Une nihna krenare me motrën, e me burrin e motrës që e përkrah. E falenderoj shumë se veç ai e din edhe motrës teme kurrë nihere ni t'keqe s'ia ka bo, e ka përkrahë, i ka ndihmu shumë. Motra ka pasë tension, lloj-lloj smundje, probleme me lukth, edhe çdo herë ai i ka nejtë përkrah. Ja ka ble barnat, e ka qitë, s'e ka lone n'shpi. Se e kom përjetu vetë depresionin, ka momente që mos me dalë menihere n'oborr ose n'derë, të dokët që po të myt, po të nxen ankthi, po t'rreh zemra ma shpejt. E ka çu nëpër mjekë, nashta ma shumë se mue që m'ka çu burri jem.

Krejt komunitetit kom qef m'i ndihmu, krejt motrave tona, se janë viktimë. Kom dashtë me ju ndihmue. Pse mos mu zbulu ato viktimat? Asnjona për qef s'e ka bo atë punë. Këto janë ma heroina se herojtë që jonë ra. Se, me ni plum me ra, osht ndryshe. Une e di që osht e randë, ka pasë masakra, po kjo osht masakër, e me t'lanë gjallë. Motra asht viktimë e masakrume, jo e dhunume. E masakrume edhe e mbijetume. Me burrë tandin kur t'e bojsh ndjen pak dhimtë, e jo me tre-katër vetë, e jo me t'çky, e jo me t'hangër, e pa ndjenja. E qysh mos m'iu ndihmu? Na krejt o dashtë poplli jonë m'iu ndihmu. Ma s'pari mas luftës o dashtë qet çështje me zbardhë. As viktimat tjera s'i kisha zbardhe, po geto o dashtë ma s'pari, për motrat tona.

Pi kolegëve t'mi, po edhe përmes televizionit, kom pasë informatë për shoqatën tuj, se e shifsha Feridën që folke. Qaty jom inspiru ma s'shumti. Kom thonë, pse mos m'i zbulu këto sene, pse mos me çu une motrën teme me tregu? Kurgjo me financa mos m'i nimu, veç le të dihet që osht viktimë. Le të zbulohen viktimat, çka kanë bo serbët n'motrat shqiptare. Jo veç te motra jeme, po te krejt. Po motra s'dojke. Ni vit e ma shumë tu e lutë.

I kom kallxu Atifetës, i kom kallxu krejtve që e kom motrën e dhunume. M'ka thonë motra, "A je normal? Me bo me m'thanë mu kta nojsen, ça bohet?". I kom thonë, "Une n'ven tanin kom me shku me kallxu çka t'kanë bo, çka ki hjekë. Që je e dhunume prej serbëve, që ke hjekë edhe n'Makovc, edhe n'Fushë Kosovë, katër herë t'kanë maltretu me djalë trijavësh Prishtinë-Fushë Kosovë. Për qatë arsye jom detyru m'iu tregu kolegëve".

I falenderona ma s'pari Zotit që ma ka dhanë këtë kurajo, se motër-motër, po tutësh që mos p'ia prish familjën ma s'pari.

Nuk e kom pyetë motrën kurrë a e din burri vet që edhe unë e di. S'e kom pyetë se m'vjen shumë e randë. E ruj shumë. Nuk kom mujtë. E falenderoj Zotin për kurajon që m'ka dhonë, e besa edhe kolegët, tani edhe shoqatën. Edhe m'dokët merita ma e madhja osht e qesaj shoqate që ju ndihmon motrave tona. Jom femën vetë, e di çka osht m'i përjetu këto sene edhe kom qef m'i zbulu jo veç t'motrës teme, po të gjitha.

**“NA SHTIJSHIN REND NË STACION TË
POLICISË. MU MË VJEN RËNI DIKUND
MAS MESNATE. SI SOT MË KUJTOHET,
ISH KOHË ME SHI. ATY KE MUJTË ME
NDI VETËM BËRTIMA TË NJERËZVE,
MALTRETIME TË LLOJLLOJSHME.”**

Luli lind në familjen e cila, për shkak të angazhimeve të gjyshit dhe pozicionit gjeografik të vetë shtëpisë ku zhvendoset, bëhet ndër të parat celula të UÇK-së në Kosovë. Djalë adoleshent, bëhet korrier mesazhesh mes figurave të rëndësishme për përgatitjen e luftës. Në vitin '98 bart armatim për ushtrinë. Arrestohet fill pas ofensivës në Grykën e Llapushnikut.

Përdhunohet gjatë mbajtjes në arrest, rrihet, torturohet me metoda çnjerëzore, alivanoset, lëviz burg pas burgu. Në burgun e Dubravës përjeton ditët e bombardimeve të NATO-s, dhe ployën më të përgjakshme të regjimit serb kundrejt të burgosurve gjatë luftës. Thotë se u bë “krejt pa ndjenja, jeta e vdekja ma s’ishin gja!”. Të mbijetuarit e Dubravës, sapo përfundon lufta, i kalojnë në burgun e Nishit deri më 16 mars 2001, kur ndërhyt faktori ndërkombëtar.

Në liri, jeta vazhdon, martohet me të fejuarën. Halli më i madh i tij është si t’i dëftojë gruas për atë njërën torturë të llojit të vet: përdhunimin.

MESAZHI JEM: MOS E MBANI NË VETI

Fëmijninë nuk e kam pasë me kushte qaq të mira. Sikur të gjithë në kohën e okupimit ma. Veç baba më ka punu. Na krejt me një rrogë solidare të vogël, familje me nëntë fëmijë, pesë vllazni e katër motra, baba e nana.

Kanë qenë shumë religjiozë babëgjyshi, baba. Babëgjyshi, i ndjeri, ka pasë qenë i përfshimë edhe në politikë, bile tri-katër herë i dënuem prej regjimit të Jugosllavisë. Me mendjen teme, ka qenë i përfshin në ato lëvizjet e hershme. Ka qenë edhe mjeshtër i armëve, shumë i fortë. Pushkën që e ka mbaru ai, e ka pasë Titoja në dorë. Çdo herë kur e ka maru një, kanë ardhë ia kanë marrë. Iu ka thanë, “Muni me ma marrë, po nuk muni me ma marrë dijen, e unë prapë e maroj edhe s’muni me ma ndalë”. E baba jo, nuk asht përfshi.

Babëgjyshi ka qenë edhe hoxhë, po jo shumë strikt, se rahmet i pastë shpirti, nuk ka qenë sikur tash do që janë ba shumë racista. As 10 vjet s’i kom pasë kur babëgjyshi ka thanë, “Femna duhet me veshë pantolla!” që s’i kanë veshë gati asnjona. Tanë i kanë thanë, “Qysh ti hoxhë edhe po thu?”. “Po qysh e kom unë të drejtën, e ka të drejtën edhe kjo”. Ka qenë njeri shumë i hapun, e kanë dashtë të gjithë. I ka afër të gjithë. Çka ka pasë problem dikush ose që i ka hi mrena, atë problem ia ka kry. Tanë e kanë dashtë. Se ka qenë mjeshtër shumë i fortë, ka punu në një fabrikë.

Jam rritë me një fëmijni pa televizion, as radio, as send. Deri vonë nuk kemi pasë as rrymë, se ishim të dënuem prej regjimit të Serbisë, ish-Jugosllavisë. Babëgjyshit ia kanë marrë krejt tokën edhe e kanë qitë në një bjeshkë. Kemi qenë veç një shpi, midis njëfarë lugshtaje. Shpinë e kem pasë me kilometra larg fshatit, aty ku veç qielli edhe mali shihet.

Na duel baba, kur i kam pasë 11 vjet. Shkoi në Zvicerr. Masandej kishim mundësi me marrë rrymën si të gjithë, po jo, nuk na lejoi kurrë pushteti serb. Kur shkoi baba në Zvicerr, kushtet u banë sadopak ma të mira, një televizor na e pat' pru, po me një agregat kaqherë rrallë e qqyrshim, kur kishim benzinë me ble.

Baba ka qenë për shkollim, qysh në kohën e paraluftës, para se si tash që u ba shumë normale me u pa vajza me djalin e me ecë vetë, e këto. Se osht konë nxanës shumë i mirë në shkollë, po nuk e ka leju babëgjyshi, e as regjimi, mbasi jena konë të përndjekun prej tyne. Po iu thojke motrave, "Don me shkue në shkollë? Urdh-no shko! Me mundësi të miat kom me të ndihmu deri në centin e fundit. Po kur t'shkojsh n'shkollë, dashunohesh me një djalë, më tregon, nuk asht problem. Baba e qqr edhe jemi në rregull". Qysh në atë kohë. Babën e kom hala, e asht njeri shumë tolerant. Nuk e ka qef të padrejtën e asnjani. Vajza e djali te ai janë të barabartë kah trajtimi. I ka thanë vajzës, "Po s'deshte me shku n'shkollë, baba nuk të marton as nuk të fejon pa e pa ti vetë". E ka pru te shpija atë burrin e saj, e ka pa. Asht krejt gja normale edhe ka shku shumë mirë, deri lufta kur nisi aty te na.

Si 11-vjeçar mbeta thuejse përgjegjës për familjen. Gjyshi vdiq kur isha 10 vjeç, mandej baba shkoi jashtë venit, e isha vetë mbajtës i motrave e i vllazënve, si ma i madhi. Nji motër e kam ma të madhe, po prej djemve unë jom, e jam detyru me konë mbajtësi i familjes. Në atë moshë asht e randë. Sot me i thanë kujt se në moshën 11-vjeçare e kam mbajtë shpinë, nuk ia rrok. Po, vetë asht dashtë me krahë me siguru dru për dimën. Të gjitha vetë. Me shumë mundim.

Isha edhe në shkollë, e të shtunën e të diellën, tanë kohën e lirë e shkojsha tu i bajtë drutë me krahë, se me kerr jo. Me motrën teme, me i bo për dimën. I kena pasë një kilometër e gjysë larg shpijat. Asht dashtë me siguru miellin për dimën. Dimnat ishin ma të ashpër, jo si tash. Me ble miellin, me kolicë me bajtë me motrën kadal-kadale, me pasë për dimën.

Raportet me motra e vllazën, bile me motrën e madhe, jashtëzakonisht të mira i kisha. Në atë kohë motrën e madhe e kisha edhe si vëlla, se asht dy vjet më e madhe. Kurrë nuk më lejke vetun. Kam shku në mal me pre dru, ajo gjithmonë me mu. Kam dalë me një punë të fshatit ose naj gardh a diçka me ndreqë, ajo gjithë aty me mu. E kam pasë krahë të djathtë edhe e kom edhe sot. I kom edhe katër vllazni e katër motra tjera, po me këte jena konë të pandashëm, derisa u martu, e edhe sot e kësaj dite jom shumë ma i lidhtë me motrën e madhe.

Nuk ka guxu kurrkush me ardhë me na nimu, se familja jem o konë në përcjellje të policisë. Gati ishim të leçitun prej çdo njeri, nuk kanë guxu as fshatarët tonë me ardhë një ndihmë sadopak me na dhanë, se e kishin të ndalueme, ishin në përcjellje të regjimit të Serbisë.

E kur familja e ndjek një drejtim, edhe fëmija e marrin. Kur të rritet në qat' frymë, nuk ka çare pa e ndjekë qat' rrugë. Kur ka nisë me dalë ushtria jonë, pra qysh në lëvizjet e hershme, gjithmonë kanë ardhë te na. Nuk ka pasë rrugë tjetër që me ardhë te shpijat tona, vetëm një rrugë. E, ishin ma të sigurtë ushtria jonë çlirimtare.

Qysh në hapat e parë kur ka dalë në 1994-1995, te na kanë nejtë non-stop. Me i thanë dikuj se në Kosovë ka qenë Ushtria Çlirimtare në atë kohë, s'e ka besu kurrkush. Prej '94 ata nonstop kanë nejtë në shpi tonë. Natën, se ditën puna e fëmijve mos me u pa. Lëvizja shumë e kufizune, po na shpijat afër malit, e s'ka pasë kurrfarë problemi. Kanë nejtë me ditë e me natë, e kena pasë odën si këtyneherë për pritjen e burrave. Kjo krejt masi më vdiq gjyshi. Por masandej e kisha mixhën çdo herë. Edhe ai ka qenë ushtar.

Shkolla më ka shku shumë. Klasën e parë e fillova tetë vjeç, se kam qenë djali ma i madh, e kisha shkollën larg edhe mbasi dimnat merrshin të ashpër në ato kohë. Aty në shkollë ka pas mësues të përndjekun politik. Edhe këta janë konë të përndjekun politikë, ish-të burgosun, e çdo herë, që nga fëmijnia, unë jom konë urë ndërlidhëse e tyne. Ju kom përcjellë letra që i kanë dërgu msheftë njoni-tjetrit. Prej moshës 11-vjeçare përherë, se baba ma nuk ish aty, ishim vetë.

Kur e kryva klasën e tetë, dola në vit të parë. Kam pasë shoqni, po jo shumë të madhe. Moshatarët e mi kishin shoqni pak ma të zgjanume, po e jona ish ma e kufizume se s'kena mujtë me dalë me lujtë me ta. Ama, veç vitin e parë e kom të kryem. Kur pati fillu viti i dytë në shtator, për shkak të pamfletave që i shkrujshim, se s'kom nejtë rahat as si nxanës, më kërkujshin policia, edhe detyrimisht u desht me ndërpre shkollën. Vitin e dytë si e filluem, mbas dy javësh në mos gaboj, patën ardhë policia, na largojshin. U dasht m'e ndërpre. Masandej jom marrë me bagëti, nëpër mal.

Lidhjen me dajë e kom pasë qysh herët. Kam nejt me njer që jan konë në lëvizje, shumë herët me të mitë. Kam hi në lëvizje kombëtare, e shumë rrallë kom mujtë me dalë në treg ose diçka. Ma shumë dilke motra e madhe, që na ka nejtë gati derisa u martu.

Baba prej Zvicrrë na ndihmojke shumë. Vike herë mbas here, po e maltretojshin. Shkojshin në stacion të policisë ose mixha ose vllavi,

se unë s'guxojsha. Mixha punojke në fabrikë atëherë. Kur dojke me ardhë baba në Kosovë, mixha shkojke në stacion të policisë me lajmëru në cilën ditë vjen e sa ka me nejtë, me marrë vërtetim, e tani me ardhë ai. Kur merrke baba me u kthi në Zvicerr, apet osht dashtë me shku në stacion të policisë e me thanë, “Unë nesër në qikaq ora shkoj”.

E unë u mora me me punë të ushtrisë ma shumë. Qysh prej moshës 11-vjeçare jom me ta. Edhe kur krisi lufta, jom konë i pandashëm me ta. Po sot... Jom konë shumë i zhgënjyem në ato sene. Nuk jam kundër asaj që kom bo për shtetin tem. Borxh ia kena pasë, po bash qeshtu me t'i hupë vlerat edhe mundimin sikur këta tonët, kurrë pa s'kom kurrkund.

Lufta për mu ka fillu në vitin 1995. Kam qenë te kushëritë, baba i ka djem të mixhës. Ata rrishin në Gjermani, po patën ardhë në pushim edhe kom qenë te ta. Shkojshim puna e televizorit; i kishin kushtet ma të mira. Patën ardhë policia serbe, ma patën marrë kushërinin. Për punë sekondash kom pshtu prej atyhit. Kanë hi ata në oborr. Ka qenë dimën, borë, shumë akull. Kom dalë prej dritares së korridorit, mrapa shpisë, se gjithë isha hazër tu nejtë me ikë. Mirëpo, u munova boll me ikë e me ikë, e dikur apet n'burg se n'burg.

Po atë ditë ma kanë marrë kushërinin, e kanë çu në stacion të policisë, i kanë thanë, “E ki një dënim të kerrit”. Veç me i marrë pare, se punojshin të dy në Gjermani. Maltretim qeshtu, e patën rrehë. Tani kërkojshin armë nonstop prej tyne. Se kishin pare. Spiunat që bashkëpunojshin me ta iu thojshin, “Ky ka pare, lypini armë”. Ata hiç pa pasë, se s'jonë konë të kyçun në ato sene. Po, i rrehshin, i maltretojshin, ju merrshin pare.

Unë kom punu me bajtje të armatimit. Kom qenë në Shqipëri shtatë herë. Isha shumë i ri. Po qashtu kom bajtë dokumenta të tyne, si prej Berishës, si prej... Kanë qenë njerëz shumë të rrallë, se nuk kanë ditë tanë çka asht UÇK-ja. Kur patën dalë me maska atëherë, janë konë pak ma çelë. Shkojshim ku t'na çojshin; unë pak ma i ri, që mos me dyshu njerëzit se jom tu u marrë me këto sene. Nuk i shkojke menja kuj, se shumë i ri, i thjeshtë, fëmijë ma. Po gjithë tu i kry punët e tyne.

Kur filloi lufta në vitin 1998, isha kah shpija. Na s'e kena lëshu shpinë kurrë. Në dhëtor të vitit 1997, mbasi i kishim dy shpi, na patën thanë, “A ka mundësi ju dy shpijat m'u ba me nja, e tjetrën me na e lëshu për Ushtrimë Çlirimtare?”.

Tani familja jeme rrishin te dajtë ma shumë, se shpija na u ba si shtab, qysh pa u nuanë Gryka e Llapushnikit. Kur shkuen familja te dajtë, gjithmonë e kisha si relacion. Nana, vllaznitë edhe motra e vogël atje. As te dajtë kushtet jo qaq të mira. E nuk u bojke pa i hjekë, nuk bojke me nejtë.

Nana ende asht gjallë fatmirësisht, po asht shumë e lodhtë. Me tension të naltë. Nana ka pasë rol shumë të madh në jetën teme, se qysh në kohën e fëmijnisë e kom pasë edhe nanë edhe babë. Jom mundu me respektu. Ka qenë shumë strikte, kah paret e kah krejt. Pak shkollë ka pas, po paret të gjitha i numrojke, me cent. Ditën nuk mujke, po natën kur flejshim. Çdo cent e ka ditë kah po shkon. Ka hekë shumë mas meje. Unë herët jom bashkangjitë me ushtrinë, e ajo çdo herë, natën, ditën, gjithë me mu. Sa kam qenë në liri, noshta nuk ia kom ditë vleftën, derisa kom ra në burg. E kur rashë në burg, nana vujke shumë.

Në vitin '98, kur e muerën ofenzivën, Gryka e Llapushnikit që u pat' nuanë prej Ushtrisë Çlirimtare, nana e këta kanë qenë te dajtë. Shkova atëherë, një ushtar aty, e kom pas shok që ka ra dëshmor, më tha, “Ti na vyen ma shumë pa uniformë, se me uniformë”. Kom rreziku shumë, se kom hi në Prishtinë s'di sa herë, kom marrë pare për me i furnizu ushtrinë. Jom konë civil, jo me uniformë e me pushkë në krahë. Sa paret, sa letrat, bacit Adem Demaçi e ushtrisë në atë kohë, unë qito i kom pasë detyrë.

Në '98-tën, kur u mor ofenziva e Grykës së Llapushnikit, ka qenë korrik, e më thotë ai shoki “Te familja me shku!”. “Po” thashë, “si këtu, si atje, osht njëjtë”. Tha, “Nuk asht puna mirë. Ti me shku te dajtë, te familja”. Thashë, “Ma sigurt jam qitu se te dajtë”. “More”, tha, “shko ti te familja”. Se u kthi Gryka e Llapushnikit, hinën forcat serbe, e meta te dajt. Kemi nejtë deri në ofenzivën e shtatorit, më 25-26-27 shtator 1998. Më të 27-tin bij në burg, i kapun prej ushtrisë e policisë serbe.

Na çojnë në stacion të policisë në Shtime. Aty në oborr të stacionit të policisë, i kanë pasë do garazha, ishin plot me mashqi që i kishin pru. Dikund kah ora 2-3 masdite ia nisën rend me na i marrë ma së pari dorëzat e parafinës, me kqyrë mos ka përdorë armë dikush ose barut. Na shtijshin rend në stacion të policisë. Mu më vjen reni dikund mas mesnate. Si sot më kujtohet, ish kohë me shi. Aty ke mujtë me ndi vetëm bërtima të njerëzve, maltretime të llojllojshme.

Hina, m'i bonën dorëzat e parafinës, e tu pritë me më marrë në pyetje. Dy policë më kapën, më shtinën në banjo. Mundohu me rezistu, badihava. Bërtit e piskat, njani ma majke kryet e më krruske teposhtë. Ky tjetri, me thikë, m'i ka hjekë pantolltë, e ka çelë rrypin edhe... m'ka dhunu ai i pari.

Emnat nuk jau di. Në fotografi me i pa i njoh. Fatkeqësisht nuk jeton ma Hamzë Hajra, se ai i kish njoftë. Ka qenë përkthyes në stacion të policisë. E tu bërtitë, tu piskatë, m'ka ni ky Hamzë Hajra, ka ardhë e m'ka pshtu. Ai më ka pshtu prej këtij të dytit, se ai i pari e bani të vetën. Po erdhi Hamza, i mshoi derës së WC-së edhe m'nxori, e ma nuk m'kanë marrë në pyetje. Nuk më çoi ku merrshin në pyetje. Më qiti jashtë. E kisha problem edhe jashtë kur dola. Tjerët, që i kishin marrë në pyetje, dilshin krejt të rrehun. E unë dola pa

m'rrehë hiç. Tani më pytshin krejt, “Çka u ba me ty? Pse neve tanëve na rrehën e ty jo?” Nuk isha në gjendje me kallxu as çka u ba me mu. Se, kur më nxori qai Hamzë Hajra prej WC-së, më tha, “Ti mos gabo me folë me kërkon për këtë punë”. Përveç një djalit të dajës, atij i kallxova. Atë natë kemi nejtë në stacion të policisë pa hangër, pa pi. Ujë pishim shi kur bike, prej strehës së shiut, se s’kena pasë as ujë me pi.

Të nesërmit ata e kishin ba listën. I kishin pasë nda dy autobusa, plot rrugës për Prishtinë. Me 28 shtator, të nesrit, na kanë pru në burg në Prishtinë. Tani nisën maltretimet e burgut, sikur qysh kanë ditë ata të SUP-it. Na kanë marrë në pyetje një tri ditë radhazi; 48 orë kam qenë i lidhun tu na marrë në pyetje, për çdo sen. Krejt tu vetë për Ushtri Çlirimtare, me fotografi i kishin; po vetëm dojshin me më maltretu, se krejt i kishin: fotografi të Ushtrisë Çlirimtare, krejt kush o’ konë ushtar. Kush ish i vramë ja kishin ba X fotos.

Nuk ka pasë lloj maltretimi që nuk e kanë ba. Gjilpanat nërmjet thojve na i shtishin për me tregu. Pyetshin për tanë, për Azem Sylën, për Ymer Elshanin, për udhëheqësit e Ushtrisë Çlirimtare, kah jonë konë. Mas 48 orëve që m’kanë marrë, unë pa hangër e pa pi. Njerit për bukë nuk i bjen ndër mend në atë kohë, po mujka me jetu pa bukë sa të dësh, po pa ujë ish shumë problem. M’kishin lidhë për radiator, e kanë pasë ni tavolinë të vogël në mes. Më gjujke me shishe të plastikës të ujit, një litër e gjysë. Një herë u munojsha m’u mbrojtë, se duert lidhë, po qajo një mënyrë për me t’prishë psiqikisht. Isha i ri, 18 vjeçar. Mas 48 orëve, u ndërrojshin ata të SUP-it në karrike. Po unë s’mujsha me folë mo mas 48 orëve. M’u trash gjuha. Thashë, “Pa më dhanë ujë, nuk muj me folë”. “Po”, më tha njëri, “po me pi qysh të thom unë!”. Thashë, “O ti veç zgjidhja dorën”. Se shishja në tavolinë, e m’e pa, po mos me mujtë me pi, ish ma vdekje se vdekja. Ma zgjidhi dorën edhe e mora. E di që e kom pi, edhe ma s’kam ditë send. Më ka hupë vetëdija meniherë. Veç kur e kom pa veten, kur m’ka dalë kllapia mas kumeditë save, në dhomë.

Kam qenë shumë i maltretum, i rrehun, i llomitun. Deri edhe me vo të zieme, sa asht e nxehtë, m’i shtishin nën sjetulla. Kur e bojsha mend, thojsha, “Ma mirë le t’më mysin, se me u marrë vesh qekjo çka m’ka ndodhë”. Tani erdhi gjykimi, gjyqtarja ish një Danica Marinković. Tha, “Prej sodit je ma i sigurt, se kur del para gjyqtarës – unë jom gjyqtarë hetuese – je ma i sigurt”.

Unë kom folë gjithë, noshta edhe për qatë kom vujtë ma shumë. Jom konë kokëfortë gjithë, nuk jau kom lonë kurrë fjalën e tyne. Si atë ditë që kom dalë para gjyqtarës hetuese, si te këta të hetuesisë të UDB-së që na patën marrë në pyetje, si në gjyq kur kena dalë – e kena pasë gjyqtar Dragolob Zdravković-in – nuk jom pajtu me të tynen çka kanë thanë. Një gjashtë-shtatë muejt e parë nuk e merrsha fort afër këtë punën e dhunimit, po diqysh si në mjegull. Kur i kaluem këto maltretimet e mëdhaja, erdh tu m’u randu se çka m’ka ndodhë. Çdo herë vitet që po ecin, nuk po vjen tu u letu kjo puna e dhunimit, po tu u rrodu. Në çdo lëvizje, me çdo njeri, me çdo anëtar të familjes kur t’rrish, e ndin dikun tu bisedu, e thu, “E paskan marrë vesh këta, po bisedojnë për mu!” Asht ngarkesë shumë e madhe.

Kam nejtë gjashtë muejt në burg të Prishtinës. Aty na kanë ba maltretime që mos pyet. Mas gjashtë muejtve na çuen në burg të Lipjanit. E kanë pasë si ligj, si rend shtëpiak, që kur të transferojnë prej burgit në burg, qaq të rrehin sa nuk munesh me përshkru me fjalë atë rrehë. Kur nisën bombardimet e NATO-s, në Lipjan jom konë.

Prej Lipjanit na çuen në burgun e Dubravës. Atje na jepshin bukë pak ma shumë. I kishin pas hekë të burgosunit prej aty edhe e kishin pasë ba bazë ushtarake. Kur kena shkue krejt bira-bira me thika kanë qenë të bome dyert e dhomave të burgut. Në Dubravë i kanë pru krejt të burgosunit politikë: Ukshin Hotin, Avni Klinakin, Nait Hasanin, Bislim Zogun e Enver Dugollin, prej Mitrovicës së Sremit, ata me gjithë ne. Kom pasë fatin, kur m’kanë çu në Dubravë, kom nejtë me Ukshinin, me Nait Hasanin, me Avni Klinakun. Me Avninë kom nejtë shumë edhe në burg të Nishit, masi u kry masakra e burgut të Dubravës.

Në Dubravë me 16 maj 1999, e dille, si sot më kujtohet, u liru Ukshin Hoti. Vetë i treti ka dalë prej burgut. Dy tjerëve nuk jau di emnat fatkeqësisht. Me 19 maj e kanë bombardu për herë të parë burgin, po e ka gjujtë vetëm një pavijon njëherë, e na i kemi thy dyert e kemi dalë jashtë, se gardianët ikshin kur u bombardojke. Me datë 19 veç një herë ka gjujtë, mandej me 20 edhe një herë të dytin pavijon, po jo ku ishim na. Kur ka bombardu herën e parë, e ka mbytë një person, ka qenë i Ferizajit. Kur ka rrokë bomba, ka ra copa e pllakës edhe e ka mbytë, se ata jonë konë të mbyllun në izolim.

Edhe të dytën herë, me 20tin e ka bombardu vetëm një pavijon, veç një herë, e me 21 e ka bombardu gjithë ditën e gatë krejt burgin. Nuk kanë lanë objekt pa e bombardu mrena burgit të Dubravës. Na i patëm thy dyert, patëm dalë jashtë. Kemi qenë para kuzhinës kur ka fillu me bombardu. Ma së pari e ka gjujtë nxemjen qendrore. E dyta predhë ka ra në kuzhinë; na jemi kanë para kuzhinës edhe prej aty kemi dalë në fushë të sportit.

Atë natë kemi flejtë në fushë të sportit. Mrena nuk ishim të sigurt prej bombardimeve. I nxorëm do batanije, do shilte që i kena pasë në krevet, e i vendosëm në fushë të sportit. U nijshin ata gjithë natën që lëvizshin, folshin. “Diç Serbia”, thojshin. Lëvizje tanë natën ka pasë, e në mëngjes koxha herët ka dalë me megafon prej pikës vrojtuese e ka thanë, “Banu rresht, dojna me ju numëru e me ju hekë prej këtu, se këtu ma nuk ka siguri”. Tamam jemi ba rresht në fushën e sportit, ia ka nisë me gjujtë me kallashnikov, me granata dore, me snajper. Sot 20 e sa vjet u bonën mas luftës edhe me m’pyetë, nuk e di qysh kam pshtu kur ia nisën me gjujtë.

Ka qenë një vend si pjerrët, e na ka mbrojtë shumë prej gjutjeve të tyre. Unë për veti iu kom lutë Zotit, se pa thanë Zoti nuk po ta merrka shpirtin kurrkush. Iu kom lutë veç me ma marrë shpirtin. Ma mirë i dekun se me jetu me qet' brengë qysh jetoj sot. E 100 herë iu kom lutë Zotit, "Merrma shpirtin! Mos më le me metë". Se, veç një trohë me u marrë vesh, qysh me jetu? Edhe katër ditë nejtëm aty. Po kah kena mujtë tani tu u mshefë, në podrum të kuzhinës, te salla e sportit. Jena mshefë edhe nëpër shahta të kanalizimit, se në burg të Dubravës janë shumë të mëdhaja, dy me dy. Kanë hi kah kanë mujtë, veç një lëvizje që e shihshin, e ekzekutojshin me snajper. Edhe atë ditë kemi nejtë në podrum të kuzhinës, me "ho po hinë, po na ekzekutojnë".

Unë as që i çojsha mendtë, u lutsha për veti, "Hej Zot ishalla m'rrok një plum, veç mos t'jetoj me qet' brengë". M'u bajke si duq në fyt, si frymën me ma nxanë ajo punë. Po, nuk u ba. S'dashti Zoti. Edhe qe ku jom sot.

Kena nejtë tanë natën, e të nesërmit në mëngjes na kanë hi nëpër burg. Tha, "Dorë-zonu!" Na ishim të dorëzum, armatim s'kishim, të burgosun ma. Kanë hi, i kanë gjutë bumet e dorës nëpër shahta ku kanë qenë plot të burgosun rend, edhe nëpër podrum të kuzhinës. Në atë kohë hin ushtria e rregullt. Na i shihshim, se ushtria e rregullt pak ma të ri, u vërejshin. Paramilitarët njerëz ma të vjetër, rezervista, u njihshin. Kanë hi, e një gjysë ore, a ma shumë n'koftë kanë, a din qysh janë gjutë nërmjet veti? Thojke, "A ta heki kryt kollaj, e kom dorën e lehtë unë?" Se këta edhe të burgosunit serbë i kanë veshë, i kanë armatosë. Dihen ata me emna, me mbiemna, i kemi me foto, me tana. Edhe nja i gjysë ore janë gjutë nërmjet veti. Hinën ushtria e rregullt, foli një i naltë i tyni, tha, "Kush një plum nuk guxon me shkrepë". Tha, "Na jemi ushtria e rregullt". "Veç mos tentoni me ikë anej murit, se dije që asht i vramë qai që afrohet prej NATO-s". Tha, "jem të rrezikum edhe na, e s'kem çka me ju ba".

Dulëm. I tubutum të plagosunit, kanë qenë përmi 300 të plagosun në mënyrat ma çnjerëzore. I kena ba xhenazet, të deknit, secilit ia kemi shkrujtë emnin, mbiemnin, i kemi palu letrat e me një kесе të llastikit ia kemi shti secilës kufomë me e pasë një shejë identifikimi, me ato mundësitë çka na menojsim. I kena mblu, se ish maj, temperatura shumë e madhe, çfarë ere... Kena nejtë katër ditë me to. Nisi me iu ardhë era. Na ishim pa hangër. U banëm krejt njerëz pa ndjenja, sa jeta e vdekja ma nuk ishin kurrë! U bojka njeri njëjtë, si të vranë, si s'të vranë, krejt njëjtë.

Mbas katër ditëve na kanë hjekë prej aty, na kanë kthy në burg të Lipjanit. Aty kemi qëndru edhe tri javë. Me 9 qershor në mbamje na kanë lidhë duert me sixhima të tallës qaq fort saqë mundim iu bike njerëzve. Na kanë zgjidhë të nesërmen në mëngjes, me 10 qershor 1999 e na kanë nisë për Sërbë. Ka ardhë Express Nish-i na ka marrë, si sot më kujtohet, e na kanë çu në burg të Nish-it. Atëherë jom konë hala i padenum. Masandej kem dalë në gjyq, na dënutën... Edhe pse u kry lufta, hala i kanë vazhdu maltretimet, se sa ish regjimi i Milloshit kena pasë maltretime shumë të mëdhaja si shqiptarë. Po kur ra Milloshi prej pushtetit, e arrestutën, u liruem pak, nuk të maltretojshin ma, se hini Kryqi i Kuq e këto organizatat ndërkombëtare me na vizitu, e nisi me u qetësu pak situata. Tani ma nuk kena pasë maltretime të mëdhaja po veç je kanë i dënum, ki pasë me vujtë qat' dënim. Ata gardianët në Nish u shtyshin me punu te na, se u japshim cigare t'mira prej shpijes që na i bishin.

Në burg në Nish, erdhi nana ma së pari në vizitë, po e kish munue kerri shumë. Ka ardhë bashkë me nanën e Enver Dugollit, e me nanën e Bislim Zogut. Janë ba një kerr edhe kanë ardhë. Nana jeme ka pak ditë shkollë, e aty na thanë duheni me folë serbisht. Iu thom unë, "Po me të shqip duhet m'u nalë e me ia spjegu shumë mirë, se nuk ka shkollë kjo". E nuk duelëm. Sa u gëzuem që erdhën e p'i shohim, po nuk duelëm në vizitë, se qysh me folë serbisht me nanën? Vendosëm mos me dalë, ma mirë mos me pa hiç e mos me na pa sesa me folë serbisht. Nuk e dishin asnjana serbishten. Nana janë nuk e ka ditë serbishten kurrë. Gratë nuk e kanë ditë asnjona.

Nejse, bonëm ankesa me avokatin për të drejtat e njeriut në Serbi... S'po më kujtohet me emën, ka qenë shqiptar. Ai na vizitoi edhe e bonëm një lutje që, nëse na takon vizita, unë duhet me folë në gjuhën teme, se nana nuk din tjetër. E na lejuen. Vjen nana të dytën herë, po vjen me të fejunën, se i fejun kam qenë kur kom ra në burg. E sa maltretimin e kanë pasë ato. Nana nuk i ka ditë rregullat e burgit se nuk guxon me i dhanë kurrkujna kurrë në dorë, veç duhet me bisedu në tavolinë. Unë kam qenë gjithë marakli në orë. Kur më pa që s'e kom orën me veti, e ka hekë prej dore me ma dhanë. "S'bon"! E dashtën tri herë atë ditë me ma ndërpre vizitën. Ma shumë folsha me gardiantë, tuj u spjegu për nanën, sesa me nanën. Më dhimet shumë, se ka ardhë shumë mas meje, e ka hekë shumë. Çdo herë në Nish ka ardhë me infuzion në dorë. Tepër e mundon kerri. Me turlifare tableta e kena provu, badihava.

Edhe e fejunja vike çdo herë me nanën tani. Jena pasë feju qysh 1997-ën. Nanën nuk e lejke vetë kurrë. Qashtu edhe baba i sajna, kurrë nuk e ka lanë pa ardhë.

Në vitin 2000 çohen të burgosunit serbë aty edhe lypin falje të dënimit. Dalin i thejnë krejt, i kallin burgjet. U banë trazina të mëdhaja. Na metëm mbyllë. Kati i parë ka qenë për këta me vepra ordinere, e na në dy katet sipër kemi qenë. Kati i dytë grupi i gjakovarëve, 145 sa kanë qenë, e na në katin e tretë. E bonëm si barrikadë te dera, se dulën ata jashtë, janë kanë shumë. Drogirasha. Edhe dhetë ditë ashtu ka shku. Kanë ardhë Nataša Kandić e Flora Brovina me na vizitu. Se Flora nuk jam i sigurt a kish dy javë a një muj qysh u pat liru prej burgit.

Në qershor të 2001 vjen prej gjykatës se patën miratu në parlament të Serbisë ligjin për me na falë dënimin, prej presionit ndërkombëtar. E më vjen letra që lirohna.

Isha dënu se kena mbajtë mbledhje për me shkëputë Kosovën prej Jugosllavisë e me ba Shqipërinë e Madhe. Na akuzojshin që kem shku në Shqipëri, kemi bajtë armë e kena mbajtë mbledhje qysh me nda Kosovën prej Serbisë me e bashku me Shqipërinë. Na akuzojshin me këto nene, neni 125 lidhun me nenin 136, si terrorizëm.

Vjen Kryqi i Kuq na merr , ditë e xhuma ka qenë. Më kanë pritë në Prishtinë, se s'i ka lanë KFOR-i me u afri në kufi. Kam ardhë në Prishtinë, ku ishin krejt farefisi. M'u pat dokë kontrast shumë i madh. Kur pata ra në burg kanë qenë shumë të vogël, si vllaznia, si krejt. Po tash kur dola prej burgut, m'u dokshin që jonë rritë shumë të mëdhaj. Erdha në shpi, gëzim i madh. Erdh edhe baba prej Zvicrrë mas një jave, se s'mujke me ardhë. Nejtë një javë ditë, po këta miqtë tanë i ranë në qafë, se baba thojke, "T'shkoj në Zvicerr edhe një muej ditë, kthehna e po kom qef me bo një darsëm se e kom djalin ma të madhin". Po i ranë në qafë tanë, "Krejt kena me t'i ba, ti veç ec"! E nuk kish kohë as baba ma shumë me nejtë. Mas një muje që u lëshova prej burgit jom martu. Meniherë u martova, sa isha liru. Tani gëzim, e nuk më rake me menu fort për ata se çka m'ka ndodhë. Kur m'ka lindë djali i madh u kanë pak ma lehtë, po çdo vit nuk vike tu u largu ajo, po tu u ranu çdo herë. Jo p'e merr vesh kjo, jo p'e marrin vesh fëmija, jo anena... Gjithmonë njeri me tutë edhe presion të vetvetit, gjithherë tu e majtë sikur në faj, mos po ma përmen dikush! Edhe sot, me i ndi tu bisedu njerzt e familjes, shkon menja, "E paskan marrë vesh, e po bisedojnë për mu!" Qajo ndjenjë asht shumë problem, edhe nuk heket çka asht ma e keqja, po çdo herë tu u ranu.

Tani djali i dytë m'lindi mas dy vjete. Tani në 2015-tën e kom edhe qike ma të voglen. Prej qershorit të 2004-ës jetoj me qira në Prishtinë. Edhe krejt kjo veç pse thojsha me veti, nesër e merr vesh dikush edhe sa ma larg, veç mos ta marrin vesh kurrkush.

Kur kem dal me qira, djali i vogël, i ka pasë dy muj-tre, kena nejtë katër ditë e katër net me një tepsë shumë të vogël, veç sa me majtë shpirtin pak. Po qashtu e kom edhe gruen, që nuk dorëzohet. Shkojshim edhe te miqtë, "Qysh i keni senet?" "Shumë mirë, tana të mirat!" E s'kishum as bukë në shpi. Sa kisha dalë, me punu nuk mujsha se ish korriki, e problem. E jom dalë qe sa vjet me qira qashtu veç prej hallit, se kurrfarë problemi s'kom pasë as me shpi as me familje. Po veç prej tutës mos p'e marrin vesh këta.

Tani e miratutën këtë ligjin për njohjen e statusit. Qendra për rehabilitim ka qenë edhe ma herët te Menza e Studentëve qatje nalt dikun. Kom pasë ardhë katër-pesë herë deri aty ku u konë Klinika Gjermane e Synit në rrugë nalt. Kam ardhë katër-pesë herë deri aty e jom kthy. Nuk mujsha me folë me kërkon. E kur u ba ky ligji për njohjen, erdha. Pritum një vit masi aplikutum derisa e pranutën. Tash asht një lehtësim shumë i madh.

Po lehtësimin ma të madhin e kom pasë kur i kom tregu grues. Para se me ma njoftë statusin i pata tregu. Nuk kam besu që e pret në qat' mënyrë, po dashti Zoti, e kom përkrahjen e saj shumë të madhe. Edhe e di, kam ndihmë shumë prej saj. Sa herë bisedoj me të, gjithë thotë, "Kqyre, ka kalu ajo tash. Kqyre jetën përpara, veç mirë meno, kqyri fëmijë". Munohet gjithë me ma largu. Ajo osht diçka që nuk largohet kurrë, se osht në zemër, edhe grueja e kup-ton shumë mirë, po munohet gjithë me m'përkrahë, me ma largu. E kom krahë të djathtë.

E gjithë m'shkon mendja, edhe me gruen kur bisedojmë, thom, "Qysh me ia bo me ba me marrë vesh fëmija?" Më thotë, "Nuk e merr vesh kërkuh!" Ajo m'përkrah tepër, ama brenga jeme asht me marrë vesh fëmija nesër, çka? Noshta nuk ndodh kurrë, po gjithmonë njeri e menon atë ma e keqja që osht.

Mesazhi jem asht, mos e mani mbyllë në veti, qysh e kom mbajtë unë për shumë vjet. Se unë ish konë mirë herët me bisedu me gruen. Prej që kom bisedu, asht lehtësim shumë i madh. Bisedojeni me të afërmit, me qata që i besoni ma shumë. Mos e mbani në veti se asht shkatërrim i vetvetes. E di që këto brengat tona nuk na heken kurrë, kemi me i marrë me veti n'vorr. Po, ndani bile së paku me të afërmit e juj. Unë për veti prej që kom ardhë këtu, që kom bisedu me ju personalisht edhe me t'shoqen, jom ndi disi ma i lehtësum!

**“I MENOJSHA RRETHANAT, PO VETË DHUNIMI OSHTI I
RANË! DIÇKA QË S’DON ME BA, PO JE E DETYRUME.
O KÁNË RANË, M’KA MËRZITË. E QITSHA VETEN NË
POZITË TË SAJ. ME MENU BURRIN, ME I MENU FËMINË,
ME E MENU TË ARDHMEN, ME MENU GJITHÇKAFIN.
MOS ME MENU PËR DHIMTËN QË E NDJEN, PO ME
MENU TJERA SENE. AJO S’U DORËZU. PËR NEVE!”**

Që nga paslufta, Merita rritet duke e ndie si boshllëk të madh në qenien e vet mungesën e babës. Jo se nuk ka babë, por nuk e ka pasur kurrë afër. Drejtues i një firme në Gjermani, ai vjen tepër rrallë te gruaja dhe dy fëmijët e vet në Kosovë. Kureshtja për ta mësuar arsyen për këtë ftohtësi të tij dhe për lotët asnjëherë të shterur të së ëmës përshkon gjithë jetën fëmijërore të Meritës, e madje ia formëson karakterin.

E sikur kjo të mos ishte barrë e mjaftueshme në vitet e rritjes, jetën e dy fëmijëve dhe të nënës së tyre e vështirëson edhe më fort banimi nën të njëjtën çati me familjen e vëllait të babës, axhës së dy fëmijëve, e sidomos qëndrimet dhe komentet e gruas së tij kundrejt tre familjarëve, të cilëve kryefamiljari ua kishte kthyer shpinën. Kur Merita bëhet 16 vjeçare, dhe është tashmë mjaft e pjekur, i kupton të vërtetat e vjetra sa lufta vetë.

KUR E MORA VESH KURRQYSH S'E KOM ARSYETU!

Jom 24 vjeçare. Jom rritë në fshatin Jezerc, ma i miri fshat që e njoh. Jo veç pse osht vendlindja jeme, po osht shumë i kompletum. Kushtet janë kánë shumë të mira. Prej kur kam qenë pesë vjeçare e mbaj në mend shumë mirë kur m'pat çu mami në parashkollor. O kánë shkolla shumë e mirë, klasa shumë e mirë, mësuesi m'ka përcjellë pothujse deri në klasën e katërt. Osht periudha ma e mirë që e maj në mend shumë freskët.

Babi nuk ka ardhë shumë shpesh, ka qenë në Gjermani. E ka pasë një firmë ndërtimi, punëtorët e vet. Jam rritë me mamin. E kam vetëm një vëlla. Me dy mixhallarë, njani i ka pasë pesë fëmijë, tjetri katër. Jemi kánë familje e madhe. Kemi jetu bashkë. Mas lufte babi vike ma rrallë, për neve u kujdeske mami.

Mami osht marrë me të qëndisme. Në një shpi afër neve pat' ardhë një organizatë, aty do gra vishin edhe jepshin punë me qëndisë. Qëndiske shumë mirë, edhe si çikë kish kepë e qëndisë. Mami thotë, "O kánë edhe lehtësim për qat' periudhë, edhe kena marrë pare, po edhe o kánë shumë kënaqësi se vishin gratë e mahallës. Jena taku, kena folë, kem nda shumë njohuni".

Në kohën kur s'ka qenë babi, mami o kánë nanë e babë, e o kujdesë shumë për neve. Deri me një periudhë, edhe mixhallarët janë sjellë mirë, po mas një kohe njani mixhë dël në shpi të vet. Qat' shpi e ndërtoi baba, po ai pa marrëveshje dël, e na mbetëm në shpinë që e ka maru babi ma herët me njanin mixhë, mandej shkoj tu u keqësu situata. Gruja e mixhës, qajo që na ra nejtë me to, ish e vështirë si person. E ka pasë një xhelozë me mamin, "Pse ti burrin jashtë, e unë jo?" Ose kur lajke tesha, mami i kish dy fëmijë, ajo pesë, e u ankojke, "Po shkon soda!" Babi çojke kajherë pare, po edhe i kanë keqpërdorë shumë mixhallarët, e u pat' ftofë prej tyne tani. Në fillim pak si ma i lidhun o kánë babi me mamin, po ma vonë veç shkoi tu u distancu, vike rrallë, na u mërzitshim për të.

Periudhën ma të mirë e kom kalu në shkollë. Njanëse e mirë jom kanë. Kur fillova me u rritë, si unë, si vëllau, e kuptojshim që po bi-jmë shumë në sy që baba po na përmendet që s'po vjen. M'u dokke sikur ishim në qendër të vëmendjes. E u ndijsha e pavlerë. Edhe me frikë që mos po më gjykojnë. Sado që provojsha me thanë, “Babi osht jashtë!” thellë e disha që në fund të botës me kanë, kur nuk interesohet për ty, osht e kotë. Mami nuk na tregojke pse nuk po vjen babi.

I shihsha mixhallarët qysh po sillen me fëmijë të vet, iu merrsha lak-mi. Mami nuk na ka lanë keq asnjherë, na ka mësuar, na ka edukuar e krejt. Po mungesa e babit osht vërejtë jashtëzakonisht shumë. Sidomos kur ishim me mixhallarë e i shihshim fëminë tjerë me dy prindë.

E maj në mend që e kam pyetë mamin, po nuk m'kujtohen saktë fjalët që m'i ka thanë. Prej moshës 12 vjeçare që u bana pak a shumë me ditë, filloi me më mungu kujdesi i babës jashtëzakonisht. E maj në mend kur pati ardhë prej Jezerci, m'kish ble sene, çokollada. Edhe pse shumë detaje të vogla janë ato që i maj në mend, cikërrima, ama e maj në mend që o kanë i afërt.

Me fminë e mixhallarëve moshatarë jem kanë, kena lujtë loja të ndryshme, me llastika, me tela, me rretha, msheftas. Kem pasë ara, kena mjellë pasul, kena shku me hjekë pasul, kena marrë shtalba, si katuni ma qysh i ka. Mëngjes e mbramje jem shku, iu kem ndihmu të mëdhajve në ara.

Në shkollë u nisshim pesë-gjashtë fëmijë sa ishim si mocanikë, dytri vjet ma i madh dikush, shkojshim bashkë në mëngjes ose masdite, qysh e kishim orarin. O kanë shumë mirë një periudhë, se janë edhe ata fëmijë t'vogjël, po kur nisëm m'u rritë, nisën me ndiku pse s'po na vjen babi. U ndikojshin për të keq. Thojshin, “Ku e ki babin? Pse ai s'osht ngusht për juve?”. Tu u rritë i nijshin edhe prindët e vet tu thanë, “S'po vjen. S'po din ku e ka grun, ku i ka fëminë”. “E ka tjetrën atje, thojshin, “ka fëmijë tjerë”.

E maj në mend shumë herë se kom kajtë prej grues të mixhës, se m'kish shumë inat edhe u sillke keq. Për shembull m'pati thanë ndër sy, “Je katil!” Për një fëmijë osht e ranë kjo, E maj në mend, u ngjitsha në të dytin kat, dhomën ku e kem pasë, e kajsha. Mami m'mbrojke.

Po kur nuk e ki babën me të mbrojtë, me ia bo, “Ti nuk guxon me i thanë fëmisë tem qeshtu!” tjetër sen osht. Edhe fëmija s'tutet mandej që i del loti, se nuk i dridhet zemra.

Jom kanë e urtë. Po, i nijsha tu bo fjalë në shpi gratë e mixhallarëve me mamin e u ndikojsha shumë. Tani s'kisha qef as n'shköllë me ba fjalë me kërrkon, se m'u dokke sikur kanë me m'u gjujtë edhe mu. Nuk ki besim në vete.

S'kom pasë fuqi me iu kundërvu kujt, me kundërshtu, me mbrojtë veten. Qetash me më thanë diçka të keqe mami, shkatërrohna. Unë e kom pasë andërr me m'mbrojtë babi jem, me thanë grues të mixhës, “Ti nuk guxon vajzës teme m'i thanë kështu! Mjafton ti m'i kqyrë fminë e tu!” Po, nuk e kom pasë atë.

Mami osht kujdesë shumë mirë për neve. Ka pasë mbledhje në shkollë se e kem pasë afër, edhe o kanë shkollë e mirë. Sa herë ka-loj anej, m'vjen me kajtë. Sa kujtime të mira, po qaq edhe të këqija. Shoqninë e kom pasë të mirë. Unë kom mësuar, kom pasë shumë qef me lexu. Kur lexojsha, harrojsha gjithçka, qysh po sillen në shpi. Disa investitorë të huj patën ardhë edhe e patën ba bibliotekën perfekte në katun, e furnizun edhe me kompjutera, me tavolina, me plot libra shqip të mirë. Edhe mësuesi i klasës parashkollë që m'ka dhanë mësim deri në klasë të katërt ish në kryesi të bibliotekës, çka ish përparësi për mu. Ai ma dike gjendjen, që s'vike babi me vjet. M'përkrahke. Janë ba disa vjet qyshse ka deké, e edhe sot hala jom pishman që s'jom shku me ia taku grun, ose me i shku te vorri, edhe pse s'e kom larg. O kanë njeri i mirë, gjithë ma ka përkdhelë kryet, e m'u dokke dokë sikur baba jem osht tu ma përkdhelë.

E kom pasë në klasë çikën e mixhës, të qasaj grues së mixhës që bajke fjalë. Edhe atë e dojke, po jo sa mu. Ama edhe çika e mixhës e ndejke që mësuesi po m'don ma shumë mu, e shumë xhelozojke. Po, o kanë vështirë për mu, se mixha u merrke shumë me të, e unë i lakmojsha. Të dy prindët e kanë venin e vet. Nuk munesh me thanë e zavendësoi baba nanën ose nana babën. Edhe pse mami na ka folë neve shumë. Nuk o dorëzu, o munu të paktën para neve mos m'u dorëzu, mos me na pru neve krejt me një gjendje.

I kom pasë dy shoqe shumë të mira. Po edhe shokë. Djemtë në përgjithësi të mirë janë kanë, bile ma të mirë se vajzat. Janë kanë ma të arsyshëm në përgjithësi, shumë të sjellshëm, shumë të mirë. Më merr malli shumë me i taku, po janë ba 11 vjet që jena largu prej katunit edhe jena distancu shumë. Tani do kanë studiu në Prishtinë, jena shpërnda.

Në katun shkojmë kajherë. Po shpi tonën tash aty s'kem. Shkojmë me ia ba përhapër atje dikuj ose për kryshnosh. Ama me nejtë shumë-shumë jo, se jom ftofë me çka kam përjetu atje. Po trollin tonë e kem aty. Gjaja që m'gëzon ma së shumti atje janë bjeshkët.

Shkolla. Dominojnë kujtimet, senet që i kom përjetu në qat' shkollë. Jonë kanë dy fusha, e futbollit edhe e voleybollit. Voleyboll kam pasë qejf me lujtë. U bajshim grupe me shoqe. Ka pasë raste kur edhe çika e mixhës o sjellë shumë mirë me mu, kur nuk ka folë nana e tyne diçka. Po kur ka folë nana e tyne, nuk i kem pasë as na fëmija raportet mirë. Vetëm vëllau që s'ia vnojke menjën asniherë, si djalë. Po edhe ai pa krahë. Ama ai ma nuk folke, e mu m'nxitke me folë gruja e mixhës, se durohesh, durohesh, po kur ta plasë zemrën, je e detyrume me folë. Mandej m'vike shumë gjynah prej mamit.

O kanë periudhë e vështirë kur nisën shumë me ba fjalë. Gruja e mixhës nuk u qitke n'kry kurrqysh. Mami tha, “Ma mirë me dalë!”. Foli me vllazninë e vet, se dajtë e tezet vazhdimisht na kanë përkrahë shumë. Tani jena largu prej Jezerci, se s'patëm ven aty pse të rrimë. Para se me i ba unë 13 vjet, jena largu. Kah viti 2009-2010. E kishim presionin prej grusë të mixhës po edhe e shihsha mamin që çdo herë e ma shumë osht tu u frigu. Si e re nuk kuptojsha qaq shumë. E kur dolëm prej katunit, e shihsha që mami osht tu u brengosë prapë hala shumë, vazhdimisht kajke.

Di që mami e ka thirrë babin edhe i ka tregu, “Unë nuk rri ma këtu! Kam m'i marrë fëminë e me dalë se s'muj.” S'e maj në men shumë, m'doket ka thanë, “Dilni!” Ai na ka gjetë shpijën ku kena me banu, prej atjeshit, pa ardhë këtu hiç. Na ka dhanë numrin e dikujt. Edhe jena vendosë në Ferizaj, në hymje. Ish një shpi trikatëshe, në të dytin kat na, në të parin pronarët, në të tretin vishin herë-herë një burrë e një gru me do fëmijë, po nuk i maj në mend se s'rrihin shumë. Na aty kena nejtë tre vjet me qira. Mami e ka pasë një shoqe shumë të mirë, pronaren e furrës. Shkojke merrke aty bukë. Ajo i thotë, “Kam nevojë për një pastrues!” Atëherë mami shkojke ia pastrojke tepsiat e lokalit, nuk o kanë shumë punë e ranë. Edhe e ka pasë me gjysë orari, mirë e pagujke. Domethanë, mami na ka majtë me qato pare që i ka fitu. Baba nuk o kanë shumë i interesum. Di edhe që u smu, i duel sheqeri, i hupi të pamunit.

Prej moshës 13 vjeçare masanej jom kanë në Ferizaj. E vazhdova shkollën atje, në “Rasim Kijina”. E lashë shkollën fillore në katun. U ndava prej shoqnisë. Shumë mirë m'kanë pritë shkolla e re, edhe më erdh njifarë fuqie se ishim lodhë psiqikisht, na pushoi kryet! Në fillim u mërzitëm shumë me lëshu venin, kem kajtë shumë. Hala i maj në mend lotët edhe zanin e vëllaut. Veç, shumë u lodhëm edhe erdhëm në shkollën ku nuk na interesojke a kena me pasë çka me hangër a jo. Veç me dalë prej aty. Osht shumë e vështirë me lëshu vendlindjen, s'ka ven ma të mirë se vendlindja. E kem pasë vrellën afër, i ka pasë tre çepa. Afër shpijave tona, qitke ujë. O kanë asfalti, shumë shpejt e kanë pasë shtru. Shitoren e kena pasë afër, stacionin e trenit afër, ka pasë edhe autobusit. 20 minuta larg Jezerc me Ferizaj. Kumeditë ku me shku, ai ven ka me metë ma i bukuri për mu. Koha detyrimisht të mëson me u përshtatë me vene tjera, po nuk osht që e harron vendin tand.

Po edhe gruja e mixhës nuk na la kënaqësi. Na gërditi. Sado që e ki në zemër vendin tand, prapë kur u kthejsha atje, i menojshe fjalët e saj, të bamet e saj. Për shembull, nëse unë ose vllavi jem ni banane e kena marrë, na ka ba zhurmë. Edhe kur ato banane i ka ble baba jem, na ka ba zhurmë.

Në Ferizaj, filloi me m'u rritë vetëbesimi. Në shkollën e re pak pata vështirësi, pata ramje të mësimit, se stresi. Më qitën në një klasë ku nuk e njifsha kërrkan. Po prapë thojsha, “Ma mirë që nuk më njeh kërrkush”. Sado që u gëzova që u largova prej grues t'mixhës, osht prapë frika se qysh qysh kanë me të pritë, a kanë me të injoru, a kanë me të pritë me gëzim në rrethin e tyne? Mas një ore një arsimtar më tha “T'i kena gjetë dy shokë të katunit tan' me një klasë”. Njani që o kanë në katun, o kanë në klasë me mu në Jezerc. Tjetri o kanë në paralele tjetër, po edhe ai me mbiemrin e njejt. U gëzova ma shumë që janë ata dy djem, sesa me pasë kanë çika. Erdhën m'folën e m'pritën mirë, m'qitën në bankë të parë e shumë mirë m'pritën. Ai që e kish mbiemrin e njejtë me mu shumë u gëzu, po edhe tjetri që e kom pasë n'klasë, edhe ai shumë mirë, të dytë mësojshin. Me atë që e ka mbiemrin tem kemi hala kontakt. Kanë pasë dalë para neve në Ferizaj se i punojshin prindët, nana mësimdhanëse. Dulën para neve një dy-tri vjet. E, shumë mirë u adaptova, lexojsha, shkrujsha, vizatojsha, tana kisha vullnet me i ba. Edhe pse kishim shumë dhimtë, se babi nuk vike.

Tani, prapë vështirë kur më ra me ndërru shkollën, me dalë në klasë të 10-të, në shkollë të mesme. E dhashë testin, u pranova ku deshta. I kam qef gjuhët e huja, u regjistрова. Po, periudha o kanë ma e vështirë, kur e shihsha mamin që prapë nuk osht në rregull. Një kohë kom menu që vazhdimisht po mërzitet për babin, gja që osht shumë e lehtë me mendu, e nuk i bojsha presion me pytë.

Mami shkrujke, e unë nuk e kuptojsha, se isha shumë e re, pse me shkrujtë ajo për burrin. Tjetër sen osht tash që e kom arritë moshën edhe e kuptoj, bile shkruj vetë. Po në atë kohë kom menu që veç po shkrun kot. Vazhdimisht ish shumë e lodhtë, shumë e ndieshme. Pata lexu shumë pak njëherë, se ajo i rujke shumë fletoret, i mshefke. Po me shkru për burrin tan', e me ta lexu fëmija, nuk osht marre. Unë për veti isha ndje krenare. E shpreh mallin për të, dashninë për të, që je tu e pritë me gëzim. Me shkru për shembull “Kom vullnet me të pritë, edhe pse të ndamë jem tash sa vite, për dashninë tonë po të pres”, ose, “E di që ti më dashunon hala edhe qajo po më ban me kanë hala qetu ku jom me fëmijë, me i rritë, kom vullnet me vazhdu”. Normal që nuk i kom lexu këto. Po mami kish shprehë sa dashninë, sa urrejtjen që s'po i vjen burri. Masandej, në qat' moshë, dy fjalë isha në gjendje në një fletë me i lexu, e me kuptu krejt se çka po bahet fjalë. Nuk më thirrshin kot në shkollë ‘spikere’, e emrat ma të mirë m'i ngjitshin.

Erdh' momenti kur edhe mami pati nevojë me kallxu ma. S'ka mujtë me duru. Unë u rrita, i kuptova senet. U bana 16 vjeçare. Nisa me insistu, “Pse s'vjen babi, pse osht larg? Duhet me pasë një arsye shumë të fortë për mos me ardhë te na”. Ajo kallxojke që e kanë dashtë shumë njani-tjetrin, e kanë respektu shumë njani-tjetrin. Kallxojke që kur o ardhë prej Ferizajit ose prej jashtit, sa me gëzim e ka pritë para lufte. E unë nuk mujsha me kapë pse ai ma s'po don me ardhë.

Ata të dy nuk janë njohtë para se me u feju e me u martu. Thojke mami, “Unë vetë nuk e kom zgjedhë. M'ka thanë baba jem, janë ardhë me krushq, e m'kanë marrë. Zoti qysh ma ka shkru.” Mandej kanë thanë bashkë, “Në dorë të Zotit, qysh e paçim zemrën, na e pruftë Zoti” e qesi fjalësh. E ngojshe me shumë vëmendje. Po thojsha, “Çka e bani babin me ndryshu? A ka diçka që më duhet me ditë për me kuptu qetë që osht tu më mytë përditë?” Se u rritsha pa babën.

Para se me kuptu arsyen, babi pati ardhë, jo shpesh, po e maj në men që pati ardhë. Ndoshta pse e re, s'e kom ditë qysh me u sillë, e noshta edhe tash s'muj me ditë shumë. Ama, kur e mora vesh, kurrqysh s'e kom arsyetu. Kurrë!

Mami më thojke, “Babi osht shumë i mërzmë në do sene, nuk i pranon. Osht korrekt në do sene”. E përmendke luftën, qysh o kánë shumë e vështirë për krejt, qysh kanë hjekë gratë. Në përgjithësi folke. Kur u rrita, e kuptova. Kur je fëmijë, s'munesh. Se vetvetiu nuk ma kapke truni qysh aq shumë e kanë dashtë njani-tjetrin edhe vjen një momenti - tap, distancohesh! Bahen pesë vjet edhe ta merr menja, o dekë tjetri për mu.

Vazhdimisht kallxojke diçka, për shembull një ditë po, dy-tri ditë jo. Një ditë m'ka kallxu qysh me babën janë dashtë, “M'ka ble sende para luftës”. Përpara nuk ka kajtë në prezencë temën. O rujtë. Thojsha, “Normal që për babin e ka, e ai s'po mun me ardhë se iu kanë pshtjellë punët në firmë”. Zot i madh!

Dilsha në Ferizaj, i shihsha në mbramje tu ecë burrë e gru, tu hi në kafe, në restorant. E, të bahet krytë lamsh prej pytjeve, dita-ditës tu i analizu senet. Diçka kish ndodhë, e dis-ha, se mami e përmendke luftën, thojke, “Kánë hjekë gratë. Gjyshi ka vdekë prej frikës si po na ndodhë diçka neve grave”. Kallxojke për grun e mixhës, qatà të vështirën, kur janë kánë me një shpi, qysh e kanë marrë shkitë e kanë çu me një dhomë nalt. “S'i kanë ba kurrëgjja”, thojke, “veç e kanë frikësu”.

Nana e shoqes tem u tranojke mas fëmijëve të vet, po edhe baba! Qysh osht e mundun baba jonë mos me kanë ngusht për fëmijë të vet. Ama kur mami m'ka kallxu, s'i kom pasë ba presion. Kisha qef me shti me folë, se e shihsha që ka nevojë. Tani, e shihsha që osht lodhë psikikisht. Kajherë thom, mos t'i kish motrat e dajtë si e afrojshin, se jonë kánë shumë të lidhtë e jonë ardhë, me tana na u kanë gjetë. Plus një teze e kena pasë shumë afër.

Me babën ndigjohemi kanjiherë. Merr sa me kallxu që o' gjallë. Po çkado që t'i ndodhë atij, dhimta nuk asht ashtu që të therr në zemër. Mu më kán zemra që s'e kom pasë dashninë e tij edhe më ka mbetë zbrazëti që s'ka m'u plotësu asnjiherë. Tash me ardhë, edhe 20 vjet me nejtë me mu e mos me m'u shkapë kurrë, nuk m'i plotëson ato vitet kur e kom ndi mungesën e tina. Në moshën kur na kena pasë ma së shumti nevojë me e pasë, ai s'o kánë. Kjo osht zbrazëti që kurrë nuk plotësohet. Më dhimet shumë mami për qetà. Se me kánë baba gjallë, e me u ba nana edhe babë edhe nanë, për fëminë osht shumë e ranë.

E ia nisi mami me kallxu momentin kur i ka kallxu babit. S'kom mujtë me përballu, me ngu çka po thotë. O kánë shumë e ranë. Ama m'ka kallxu qysh ka hjekë. Në ato momente ka thanë, “Du me dekë!” Po, thotë, “Kom thanë edhe në ato momente shumë të vështira, kush ka me m'i kqyrë mu fëminë?” E më thotë, “Ju jeni arsyeja kryesore që kom vazhdu”.

Mami m'ka thanë që jo shumë kohë mas lufte, si ka ardhë, i ka tregu babit. E babi osht tip që i man senet shumë mrena. Mami thotë, “Tepër u mërzit!” Hupi. Mbet tu thanë,

“Pse më ndodhi mu?” Po mami thotë, “Nuk më ka fajësu edhe mu”. Po thotë, “Filloi një ftofe, mospërkrahje”. Veç mospërkrahje krejt i përkufizon. Mjafton mos me të përkrahë, me të injoru.

Thom qysh s'e kom kuptu ma herët, farë budallice jam! Lexojsha libra, u përmensha në shkollë për të mirë, e s'jam kánë në gjendje me kuptu nanën teme ma herët. Noshta edhe e kom akuzu najsen. Ama asnjiherë nuk e kom arsyetu babin, me thanë ka arsye. S'osht arsye hiç. Se nuk osht i vetmi që i ka ndodhë.

Sot, me një anë mrena e një njifarë, jo lehtësim, po të paktën e di pse babi s'po vjen. Qat' arsye edhe e lypsha. Si çikë e re që don me e pasë babën, don me ditë arsyen pse nuk e ki. Thojsha, o edhe ma e keqja n'koftë, veç ta marr vesh bre. Se gjithçka ndodh për një arsye.

Kur e kuptova, sado që o kánë vështirë, o kánë mirë që e kom zbulu. E arsyetojsha mamin plotësisht e kajsha baraz me të. Në fillim nuk kom folë, veç e kom ngu. Se ajo nuk ka folë vazhdimisht. Po ka folë si kadal-kadale. Edhe e di që prej vllaut o rujtë shumë, se ai djallë, e krenaria e djalit me u prishë më doket edhe ma e vështirë. Vëllau nuk e din as sot. Se edhe në katun kur kanë ba fjalë, vazhdimisht e ka mbrojtë mamin tu thanë, “Mam hajt shko në dhomë, mos fol, mos u merr me ta”. Shumë i ri o kánë, po shumë i gjindshëm. Kaniherë thojsha nashta e zbulon, se sytë e kuq shumë herë me ia pa njeri nanës së vet, mendon pse.

Në katun, s'më kujtohet saktë, a ka pasë fjalë, ama e di që mami u frikësojke. E unë nuk e dijsa arsyen. Mendojsha, pse s'po i vjen burri nuk osht arsye m'u frikësu. Thojsha noshta ai osht i martum, e mami po frikësohet me mësu tjerët që osht i martum e ka fëmijë. Po ai nuk ka kriju familje tjetër. Se mas disa vjetve e ka marrë vëllaun andej. Masandej e ka qitë në Itali vëllaun, para se me i ba 18 vjet. Unë e kryva shkollën fillore, ai shkoi.

Baba e pa që u smu shumë edhe nuk osht në gjendje me vazhdu me punë. I hupi të pamunit, bojke çdo muj kontrolla, boni operacion, e di që njanën pëlhurë e hoqi. I thanë mjekët, “Qaq shumë ke majtë 10 vjet mërzi në veti, sa syza s'ki me guxu kurrë me ngjitë, po edhe vazhdimisht ki me hi me i hekë pëlhurat, se sheqeri t'i ka dëmtu sytë”. Tani tensioni, luhatjet, o kánë tu metë në dializë.

E kur nisi mami me folë, tu folë ia nisi me e lëshu veten. Për mu o kánë shumë e ranë. S'di qysh kom mujtë me shku në shkollë, po njeri i ri po vazhdojke. Kajherë s'ki çka bon, se nuk thojnë kot që me të ri shkon gjithçkafi.

E babën nuk e kom arsyetu, se njeri para se me u ngutë me folë, para se me u ngutë me ba një veprim, me marrë një vendim, duhet me i kqyrë tana rrethanat, tana arsyet, tana shkaqet qysh janë kanë.

Në fillim nuk i kom menu sendet qeshtu pastër si tash, po u bana 17 vjet, 18 vjet, e kryva shkollën e mesme. Nisa me u formu si njeri, si karakter. Thashë nuk ka arsye. Se nëse jo me nanën teme, t'ish lidhë për neve fëmijëve. S'ka arsye me u shkëputë prej fëmijëve, hiç kurrqysh. Po edhe nëse fëmija merret me kumeditë çka, ti si prind duhet me ba tanën, me i nejtë afër. Me i folë, të paktën. Nëse ai don me të ngu, mirë. Nëse s'don, të paktën ke provu.

I menojsa rrethanat, po vetë dhunimi osht i ranë! Diçka që s'don me ba, po je e de-tyrume. Domethanë s'të kanë pytë. Qekjo o kánë ranë, m'ka mërzitë. E qitsha veten në pozitë të saj. Me menu burrin, me i menu fëminë, me e menu të ardhmen, me menu gjithçkafin. Mos me menu për dhimtën që e ndjen, po me menu tjera sene. Se ajo s'u dorëzu. Për neve! Qeto më kanë ba mos me pasë raporte të këqija me mamin edhe mas kësaj. Në asnjë moment. Edhe jom krenare që s'e kom leju veten me ra në pozitë që me ndi urrejtje për mamin. Kom kërku te vetja mos p'e gjej qet' ndjenjë tu u rritë, tu u pjekë. Thojsha: me urrejtë, pse? Me pikëpyetje të madhe në fund. Po s'e kom gjetë atë ndjenjë në vete asnjherë. Bile jom ba edhe ma e lidhne. Më doket sikur kom hi thellë në shpirt të saj e më thotë, "S'ma kupton kërkush zemrën sikur ti!". Më thotë, "Edhe dhetë çika me i pasë, nuk të plotësojnë ty!" E m'dhimet, ndjej për ta dhimbje. Sado që o kánë e vështirë për mu veç me paramendu. Osht, thom vazhdimisht, shumë e ranë.

Po nuk ka qenë e vetmja. S'e ka ba me dëshirë. Nuk kom leju me ndryshu kurrigia, përkundrazi e kom kthjellë më duket. E kom shti me kajtë, tanë natën ka kajtë. Ka folë me za të vogël, po vetmeveti se ka pasë nevojë me qitë. Masi m'ka tregu, ka folë me mu. Ka folë edhe ma vonë edhe tash ndodh i vjen me folë, e sa gëzohna. Thom, "Ooo sa mirë!" Edhe para se me ardhë këtu me u lajmëru te ju, ka pasë shumë raste kur ka folë. Jo veç mamin tem, po secilën gru që më kish dalë përpara e kisha kuptu.

Në fillim thojsha mos e din dikush, se edhe osht shumë e ranë me ditë dikush tjetër. Plus më pengojke që s'o babi këtu. "Burri s'po i vjen" thojsha, "veç priti fjalët ma të këqija për ne". Qetash jonë largu pak njerëzia, p'i kqyr secili punët e veta, s'po merret me kërrkanin. Ama në at' kohë o kánë hala herët, njerëzit të kanë kqyrë me njëfarë syni.

Tani na u largum prej Ferizajit. Nji vit shkoi e u largum. Shkoi vëllau në Gjermani te babi, tani në Itali. Mas dy vjete i mur letrat, e ia nisi menjherë me punu, se pat shku pa i ba 18 vjet. Na çojke pare kapak. Vëllau osht shumë i mirë. O kánë pak temperament kajherë, po i mirë. Kur o kánë këtu kena nejtë shumë bashkë, edhe si fëmijë, edhe si të rritun. Ai i ka pasë do djem mocanika të katunit, ka dalë ka lujtë me ta, i ka rujtë loptë, po edhe bashkë kena kalu. Në mesditë babi në katun gjithë na ka marrë dyve, na ka shti mrena

edhe kena flejtë. Kena ardhë prej shkolle, i kena ba detyrat...Po ai shpejt i ka ba, se ka dashtë me dalë me lujtë me shokë. Po shumë mirë e kena çu mes veti edhe hala shyqyr Zotit vazhdoj me i pasë shumë mirë raportet.

Po, për me i tregu, nuk di. Nuk kam frikë aspak që e akuzon mamin ose që sillet keq, po s'du me përjetu ai çka kom përjetu unë. P'e kursej. Vllau e krijon kismet familjen e vet, le ta vazhdon jetën e vet. S'du me pasë ai kërkesën që e kom pasë unë në vete derisa e kom shtjellu mamin, nji lamsh që o kánë, derisa e kom qitë në veti. Tash problemin ma të vogël me pasë, m'kallxon. Për çdo gja osht e hapun, jo vetëm për atë përjetim.

Ndodh najherë prej mërzisë së madhe, e kap kajherë, asht shumë e shkatërrune, ka qef me u shprehë. Unë s'i baj za. Edhe mu m'ka ndodhë se prej dhimbjes thojsha, të bi, te harroj, veç le t'më pushon kryet pak. Se në fillim qaq shumë e kom menu, sa s'di qysh ia kom dalë. Pse mamit thojsha. Se gjithkush e don nanën e vet. Nuk s'e krahason nanën e vet me kërrkanin, i doket ma e mira. Se edhe mami thojke, "S'jom kánë e keqja e kërrkuj asnjherë. S'kom dashtë me lëndu asnjherë". Kur u rrita i thojsha, "Mam s'ki çka ban, s'je e vetmja. S'e ke ba me qef. Edhe o kry ajo punë! Duhesh me vazhdu për neve, çka bajna na mos me të pasë ty!" I thojsha, "O kánë luftë. Në luftë ndodhin këto sene". Vazhdimisht qesi fjalësh. Kaniherë nuk e di as kah më vishin fjalët.

Kur ia kom nisë unë vetë me folë me nji djalë, frika e vetme e mamit o kanë, "Po t'mash-tron!" Më thojke, "Nuk du me ta pasë dertin! Nuk du me i pasë mendtë te ti. Të lutna mos ma le mi kry, kursem pak". Qeshtu, në qet' kuptim. Po, i kom folë për atë djalë. Thojke, "Nuk po bazohna në çka po më kallxon, po të besoj ty qysh je". Se jom me nji djalë të Gjilanit qe pesë vjet. S'kom leju me ndiku te lidhja jeme pjesa e mamit, e kom mbajtë në veti.

Unë si e kom kry shkollën e mesme jom regjistru në fakultet, menaxhim i turizmit. Në vitin e parë mas disa mujve m'ka përcjellë, jem njoftu. Në fillim kisha njëfarë frike me kuptu ai për mamin tem, se sa ia nisëm me u pëlqy, me i hi në zemër njani-tjetrit. Tani thojsha, me ba me kuptu ai, osht shumë ranë. Po s'e di, i kom lanë gjanat vetë me rrjedhë.

Qe shtatë vite vllau punon jashtë edhe na mban neve. Po tash prej Italie ka kalu në Gjermani. Atje janë edhe dajtë, nji teze. Vëllau ia bani letrat mamit, e muer e qiti në Itali, e shetiti, e muer në Gjermani. Sikur me i thanë unë, "O vëlla qite mamin se ka shumë nevojë me ecë, ka shumë nevojë me pa". Qajo o kánë nji lehtësim për mu. E m'u dokke sikur s'ka ndodhë kurrigia, edhe pse s'muj me thanë ashtu krejt komplet. Kur kalon nji kohë, edhe pse osht diçka që nuk harrohet kurrë, bahet detyrimisht si ma e lehtë. E di që për mamin gjithë ka me kánë shumë e freskët sa herë që e menon. Po kur e disha që p'e merr vëllau, p'e shëtit, shkojke te vllaznia e vet, dilke, ka ndodhë prej këtushit vetë u çojke e shkojke atje.

Mami u gëzu kur shkoi vëllau, thojke, "Bahet i zoti i vetit! Jo veç për mu, se unë jom sa m'ka falë Zoti jetë. Sa kom rrnu, s'rrnoj!" Po për vëllaun u gëzu shumë. Edhe vëllau e don mamin shumë, shumë. Po vëllau fol edhe me babin, man ma shumë kontakt.

E për babën, s'e kom atë ndjenjën që e kom babë. Nashta tentoj me folë a diçka, po nuk më hin në zemër. Qitash ma mos të vjen me ka pësë vjet, a ka dhetë. Po qajo kohë, jena kánë të vogël, kena pasë nevojë. Se qetash? Qetash mamit, muj me thanë që s'ia nin. Se iu ka rritë djali, iu ka rritë çika. Thotë, “Unë kom luftu për juve edhe s'ma ka hupë Zoti. S'ma ka hupë Zoti shpresën që e kom pasë për juve!” Edhe vëllau, ruje Zot, osht shumë i gjallë, shumë i dashtun edhe dorëdhanës. Thotë, “Mam', sa ma shumë që po jap, ma shumë po m'bjen Zoti. Parja vjen e shkon, shëndetin me pasë!”

Na tash kemi qe shtatë vite a tetë që kemi kalu prej Ferizajit ne Prishtine. Kur e lëshum Ferizajin pothujse o kánë e njëjta dhimtë si kur e lëshum katunin. Kah ana e Prishtines i kam dajtë, afër një katuni. Po në Ferizaj, pronari e rriti qiranë, e mami hala ish me frikë. Thojke, “Ma mirë sa s'osht vëllau këtu, largohemi për një kohë. Ndryshojnë pak senet, i kena dajët ngat”. Baba as s'u interesojke.

Edhe në Prishtine me qira jemi. Vëllau tha, “Unë në Itali jom ardhë me një qëllim, me punu, me fitu, me ju majtë juve e veten”. “Merita”, tha, “ti shko në shkollë si krejt. Nëse don me mësu, unë kom me të shkollu. Nëse don. Se kurgja, e sidomos shkolla, nuk shkon me zor hiç”. Pra, na ka përkrahë vazhdimisht. Sa herë ka ardhë, na ka marrë, na ka qitë, na ka ble. E shumë shpesh vjen. S'ia huq pushimeve për vitin e ri, verës. Ia ka nrxanë renin seneve të veta, ka kerr shumë të mirë. Tash kismet e blejna banesën tonë në Ferizaj. Domethanë mas tetë viteve me u khty në Ferizaj. Po na mungon veni aty. Edhe ka kalu një kohë, po thotë mami, e nuk interesohet kërrkush ma çka ka ndodhë e qysh. Kur jena largu, mami u gëzu. Kah ni anë o kánë shumë vështirë, ama prapë thojke ma lehtë, me tejkalu pak. Se edhe unë kom pasë frikë kur jam dalë prej shpisë, mos p'e din dikush. Masi e kom kuptu, o kánë moment acarus, edhe pse s'ia kom shprehë mamit. Se kallxojke mami qysh ka ndodhë, ku ka ndodhë, ndërtesën e krejt. Thojke, “Janë kánë gra plot. O kánë frikësuese”. Thojsha naj gru me kánë, nashta çikën e saj e kom në klasë. Kur u largum prej Ferizajit, sado që ke e dhimshme, i thojsha mamit, atje s'e din kërrkush, t'e rujna kryet. Edhe vëllau m'u dokke sikur po nihet ma lehtë, ia lehtësum si po shkojmë me qef.

Kjo dhimbje ish çdo herë e njëjtë, si ta kisha marrë vesh dje, a nesër, a mas dhjetë viteve, dhimbja osht çdo herë e njëjtë. Nashta ma mirë i kisha menu rrethanat, po për moshën që kom pasë, çuditna me veten. Qysh jom përmbajtë, qysh jam kánë në stres, po s'ia kom shprehë mamit.

Sot, jam krenare sa me nanën, sa me vëllaun. Se ka shumë randësi buzëqeshja e nanës. Vjen prej shkolle, hin mrena edhe e sheh nanën tu të buzëqeshë. Derisa o shku vëllau, o kánë shumë e mërzitne. Edhe kur shkoi vëllau, u mërzitke tepër. Edhe tash ia ruen fletoret edhe kimikat që i ka lanë në gjysë, çantën. Po ai shkoi atje, u mësu me rrethin shumë shpejt, e mësoi gjuhën. Gjithçka shkoi shumë mirë. Edhe e deshti punën. Hala pa shku, o kánë shumë i ri, thojke, “Mam, du me shku te dajët! Mushma një çantë tesha se kam me iu nimu diçka!” Se dajtë janë shumë punëtorë. E i kom pasë katër dajë, një u deké, janë metë tash tre, dy jashtë, një këtu.

Kur shkoi edhe vëllau, mami tha, “I çel sytë! Osht punëtor. Për veti, për neve”. Tash osht edhe një lehtësim ma i madh nëse e blejna banesën, nëse kthehemi në Ferizaj. Se mami thotë, “Kánë ndryshu kohët, ma kërrkush nuk të kqyr çka ke ba, ka kalu ajo kohë”. Në fakt unë kom arritë me ia pru qet vetëbesim, se përpara thojke, “M'sheh najkush, ja naj gru m'ka pa tu ikë”. E ka pasë qet' frikë të madhe.

Po, kalun shumë vjet edhe koha detyrimisht të mëson me gjithçka që të ka ndodhë. Edhe tu folë, tu folë, e mësova me u shprehë, mos me i majtë senet në veti, se e pa edhe ajo që sa ma shumë që i majke senet në veti, u smujke edhe na bajke dam neve. I thojsha edhe, “Qysh mam e ke çu djalin me punu, a don me punu ai veç për hapa tu”. Kur e menojke, e nalke veten se thojke vazhdimisht, “Fëmija të shtin në zjerm!” Edhe sot thotë, “Evladi t'kall”. “Unë”, thotë, “prej fillimit veç për juve edhe vazhdoj veç për juve!” Po tash u ba edhe sikur psikologe e vetit. Ma e shirë osht, nuk ngurron me kallxu diçka, e për mu ky osht plus shumë i madh.

Më dhimet shumë për krejt çka ka përjetu, që e ka çu jetën pa burrë. E më dhimet vetja që kom mësu në moshë të re për të, e çuditna me veten qysh kom mujtë me përballu. Edhe m'dhimet vetja që s'kom pasë babë kurrë.

Kur ka vendosë me shku i dashuni jem në Amerikë, s'ia kom shprehë. Masi o shku ai, kom thanë, “Po tutna po don me m'njekë fati i mamit!” Vetë ndjenja që o shku, edhe pse nuk janë të njëjtë babi jem me të. Po thojsha mos unë nuk po muj me shku. Osht pak stres. Për dokumenta hala s'kom apliku. M'duket hala s'ia ka nisë me punu ambasada amerikane. Ai ka vetë para do mujve, po i kanë thanë jo.

Kajherë thom, ishalla s'e ban Zoti me i përjetu kërrkush ato që i kanë përjetu këto gra, si nana jeme. Po, tutna në zgjedhjen që kom me ba. Tash ma kam besim në veten edhe në atë djalin. Po tutna, thom, Zoti na ruajtë me ndodhë diçka, me i rritë fëminë pa babë. Qysh me i përjetu unë të njëjtat sene si mami?

Me shku unë në Amerikë, vëllau ka thanë, “S'e la mamin këtu!” E nëse më vjen mundësia, unë vetë kam me marrë edhe s'kam me lanë kurrë me u taku me babin, hiç kurrë! Nëse mu ma bjen Zoti me shku në Amerikë, e marr mamin. Mos me lanë m'u taku me babin. Se thom që kur të del në pension, ai vjen, kur të lodhet noshta vjen. E qysh e njoh unë nanën teme, gjithë thotë, “Ma ka plasë zemrën”. Po, kom frikë që mos po kthehet e thotë “hajt le të rrin, kujdesna unë”.

I kom thanë edhe nanës. Veç me më ardhë mundësia, që ishalla më vjen. Nuk më thotë sen, më kupton shumë mirë edhe s'ma merr menja që kish me kundërshtu. I thom, “A ke nejtë për neve? Unë kom me të marrë!” Edhe s'e la me mbetë me babën.

Vëllau thotë, “Unë s'e la. Unë e marr!” Po unë për inati të babës nuk e kisha lanë aty. Kur na u ka dashtë, s'o kanë, e tash kur të lodhet, me ardhë? Jo. S'isha kanë e denjë me më thirrë mami bijë. S'ma lejon zemra, zbrazëtina që e kom në zemër s'ma lejon.

Babi e mixhallartë s'janë kanë kurrë taman të fesë, ama dajtë kanë qenë shumë të përkushtum, e kanë praktiku fenë muslimane. Veç hallën e kam shumë të mirë. E di që ka ra kjo me mamin e o distancu babi. Nuk po thom që ka mytë njerëz e o marrë me punë të këqija. Ka ra qai rast e mu m'ka dalë prej zemre. Ama halla osht dukat. Shumë mërëzitet. Fol e krejt, po babi nuk i ka tregu asnjherë pse nuk vjen. I ka thanë që iu kanë pshtjellë punët, smutë nëpër kontrolla, vazhdimisht qeto arsye. Ama halla për neve o kanë shumë e mirë, e dashtne. “Ah”, thojke, “mjera unë për vëllaun tem. Çfarë gruje e nuk po i vjen”. Po nuk e din përjetimin e mamin. Shumë na don. Tjerat kunata nuk i don, se unë i kom tre mixhallarë, njani osht në Gjermani me gru e me një djalë, djalin e ka të martum. Edhe dy mixhallarët këtu. Shkon edhe te ata, vjen edhe te na. Vëllau sa herë të vjen në Kosovë, na merr e shkojmë te ajo. I thirrëm për drekë ose darkë, edhe pse s'vjen babi, na veç me të jemi të lidhtë.

Edhe para lufte, kur babi jem thojnë ka çu shumë pare, ia kanë keqpërdorë e o ftofë. Besa edhe djemtë e mixhallarëve të tij janë shkollu me pare të tina. Kallxon halla që për qetë edhe ndaj vllaznive të vet e djemve të mixhallarëve të vet o ftofë. E për neve thotë, “S'ka arsye. Mjera unë për vëllaun tem, çfarë fëmish!” Lutet për neve, tepër na don. Çka i ban vëllaut, durë ia puth.

Unë me punu s'kom punu asnjherë. Përveçse jam marrë me trajnime, jam shku dikun. Se, vëllau na siguron. Unë nuk merrna për momentin me kurrë. Mami edhe tash e ka pasion maqinën me kepë. Vëllau ja ka ble në Itali kur e ka marrë mamin atje, ia ka zgjedhë çfare p'e don. Kep kajherë, naj t'afërmi, për naj teze a për babën e vet. Pare s'i merr kërrkujt asnjherë, veç kep. Unë kom pasë qef me ia hapë dikun një butik, një punëtori të vogël me kepë. I thojsha, “E kalon kohën!” Po qaq shumë më doket që o mërëzitet, as syzat s'i kryjnë punë. S'ka syza që i përshtaten. Nashta i përshtaten një muj ditë, po mas një muji s'i kryjnë punë asnjë palë syza, se qaq shumë i ka lëndu sytë tu kajtë.

**“IA KOM NI BRITMËN DERI QË O LODHË.
BRIMA E TIJ HALA NË VESH MË RRIN. VETË
T’U U TUTË PËR VETI.
O ALIVANOSË. ATA KANË DALË TU
RROPLLU, TU BRITË FJALËT MA TË RANA.”**

Nita martohet dhe kalon me jetu në fshatin e të shoqit, diku në komunën e Klinës. Aty, kur nis lufta, sheh se forcat e ushtrisë, të policisë e të armatës serbe stacionohen, vijnë e shkojnë, fill jashtë dritareve të shtëpisë. Familja e burrit ka edhe një shtëpi të vogël në Mitrovicë. Me të shoqin dhe vajzën ende foshnjë, Nita ik atje. Jashtë shtëpisë në Mitrovicë përditë ndihen klithmat e shqiptarëve, që policia serbe i torturon në një kafene krejt afër.

Një grup paramilitarësh u futet në shtëpi. Nitën shtatëzanë dhe foshnjën nuk i prekin. Të shoqin e fusin në njërën dhomë. Tortura dikund gjysmorëshe brenda asaj dhome do të mbetet ajo që do t’ia diktojë përjetë gjendjen shpirtërore burrit, e me të, fatin gjithë familjes së Nitës.

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

1. **What is the main purpose of the study?**
 2. **What are the research objectives?**
 3. **What is the study area?**
 4. **What is the study population?**
 5. **What is the study design?**
 6. **What is the study hypothesis?**
 7. **What is the study significance?**
 8. **What is the study limitation?**
 9. **What is the study conclusion?**
 10. **What is the study recommendation?**

1. *...the ...*
 2. *...the ...*
 3. *...the ...*
 4. *...the ...*
 5. *...the ...*
 6. *...the ...*
 7. *...the ...*
 8. *...the ...*
 9. *...the ...*
 10. *...the ...*
 11. *...the ...*
 12. *...the ...*
 13. *...the ...*
 14. *...the ...*
 15. *...the ...*
 16. *...the ...*
 17. *...the ...*
 18. *...the ...*
 19. *...the ...*
 20. *...the ...*
 21. *...the ...*
 22. *...the ...*
 23. *...the ...*
 24. *...the ...*
 25. *...the ...*
 26. *...the ...*
 27. *...the ...*
 28. *...the ...*
 29. *...the ...*
 30. *...the ...*
 31. *...the ...*
 32. *...the ...*
 33. *...the ...*
 34. *...the ...*
 35. *...the ...*
 36. *...the ...*
 37. *...the ...*
 38. *...the ...*
 39. *...the ...*
 40. *...the ...*
 41. *...the ...*
 42. *...the ...*
 43. *...the ...*
 44. *...the ...*
 45. *...the ...*
 46. *...the ...*
 47. *...the ...*
 48. *...the ...*
 49. *...the ...*
 50. *...the ...*
 51. *...the ...*
 52. *...the ...*
 53. *...the ...*
 54. *...the ...*
 55. *...the ...*
 56. *...the ...*
 57. *...the ...*
 58. *...the ...*
 59. *...the ...*
 60. *...the ...*
 61. *...the ...*
 62. *...the ...*
 63. *...the ...*
 64. *...the ...*
 65. *...the ...*
 66. *...the ...*
 67. *...the ...*
 68. *...the ...*
 69. *...the ...*
 70. *...the ...*
 71. *...the ...*
 72. *...the ...*
 73. *...the ...*
 74. *...the ...*
 75. *...the ...*
 76. *...the ...*
 77. *...the ...*
 78. *...the ...*
 79. *...the ...*
 80. *...the ...*
 81. *...the ...*
 82. *...the ...*
 83. *...the ...*
 84. *...the ...*
 85. *...the ...*
 86. *...the ...*
 87. *...the ...*
 88. *...the ...*
 89. *...the ...*
 90. *...the ...*
 91. *...the ...*
 92. *...the ...*
 93. *...the ...*
 94. *...the ...*
 95. *...the ...*
 96. *...the ...*
 97. *...the ...*
 98. *...the ...*
 99. *...the ...*
 100. *...the ...*

1. **What is the difference between a "strong" and a "weak" argument?**
 A strong argument is one that is based on solid evidence and logical reasoning. A weak argument is one that is based on weak evidence and faulty logic.

2. **What is the difference between a "valid" and an "invalid" argument?**
 A valid argument is one that is logically sound. An invalid argument is one that is not logically sound.

3. **What is the difference between a "sound" and an "unsound" argument?**
 A sound argument is one that is both valid and based on true premises. An unsound argument is one that is either invalid or based on false premises.

4. **What is the difference between a "deductive" and an "inductive" argument?**
 A deductive argument is one that moves from general principles to specific conclusions. An inductive argument is one that moves from specific observations to general conclusions.

5. **What is the difference between a "qualitative" and a "quantitative" argument?**
 A qualitative argument is one that deals with qualities or characteristics. A quantitative argument is one that deals with quantities or numbers.

6. **What is the difference between a "descriptive" and a "prescriptive" argument?**
 A descriptive argument is one that describes how things are. A prescriptive argument is one that describes how things should be.

7. **What is the difference between a "factual" and a "value" argument?**
 A factual argument is one that is based on facts. A value argument is one that is based on values or beliefs.

8. **What is the difference between a "logical" and a "non-logical" argument?**
 A logical argument is one that follows the rules of logic. A non-logical argument is one that does not follow the rules of logic.

9. **What is the difference between a "rational" and an "irrational" argument?**
 A rational argument is one that is based on reason. An irrational argument is one that is not based on reason.

10. **What is the difference between a "sound" and an "unsound" argument?**
 A sound argument is one that is both valid and based on true premises. An unsound argument is one that is either invalid or based on false premises.

[illegible][illegible]

1. **What is the main purpose of the document?**
 2. **What are the key findings of the study?**
 3. **What are the limitations of the study?**
 4. **What are the implications of the study?**
 5. **What are the conclusions of the study?**
 6. **What are the recommendations of the study?**
 7. **What are the future research directions?**
 8. **What are the acknowledgments?**
 9. **What are the references?**
 10. **What are the appendices?**
 11. **What are the glossary and abbreviations?**
 12. **What are the contact details of the authors?**
 13. **What are the funding sources?**
 14. **What are the ethical considerations?**
 15. **What are the data availability statements?**
 16. **What are the competing interests?**
 17. **What are the author contributions?**
 18. **What are the copyright and permissions?**
 19. **What are the supplementary materials?**
 20. **What are the final remarks?**

1. **What is the main purpose of the document?**
 2. **What are the key findings of the study?**
 3. **What are the implications of the findings?**
 4. **What are the limitations of the study?**
 5. **What are the conclusions of the study?**
 6. **What are the recommendations of the study?**
 7. **What are the future research directions?**
 8. **What are the acknowledgments?**
 9. **What are the references?**
 10. **What are the appendices?**
 11. **What are the footnotes?**
 12. **What are the glossary terms?**
 13. **What are the abbreviations?**
 14. **What are the symbols?**
 15. **What are the units?**
 16. **What are the dates?**
 17. **What are the locations?**
 18. **What are the names of the people involved?**
 19. **What are the titles of the people involved?**
 20. **What are the organizations involved?**
 21. **What are the funding sources?**
 22. **What are the ethical considerations?**
 23. **What are the data sources?**
 24. **What are the data collection methods?**
 25. **What are the data analysis methods?**
 26. **What are the results of the data analysis?**
 27. **What are the conclusions of the data analysis?**
 28. **What are the recommendations of the data analysis?**
 29. **What are the future research directions?**
 30. **What are the acknowledgments?**
 31. **What are the references?**
 32. **What are the appendices?**
 33. **What are the footnotes?**
 34. **What are the glossary terms?**
 35. **What are the abbreviations?**
 36. **What are the symbols?**
 37. **What are the units?**
 38. **What are the dates?**
 39. **What are the locations?**
 40. **What are the names of the people involved?**
 41. **What are the titles of the people involved?**
 42. **What are the organizations involved?**
 43. **What are the funding sources?**
 44. **What are the ethical considerations?**
 45. **What are the data sources?**
 46. **What are the data collection methods?**
 47. **What are the data analysis methods?**
 48. **What are the results of the data analysis?**
 49. **What are the conclusions of the data analysis?**
 50. **What are the recommendations of the data analysis?**
 51. **What are the future research directions?**
 52. **What are the acknowledgments?**
 53. **What are the references?**
 54. **What are the appendices?**
 55. **What are the footnotes?**
 56. **What are the glossary terms?**
 57. **What are the abbreviations?**
 58. **What are the symbols?**
 59. **What are the units?**
 60. **What are the dates?**
 61. **What are the locations?**
 62. **What are the names of the people involved?**
 63. **What are the titles of the people involved?**
 64. **What are the organizations involved?**
 65. **What are the funding sources?**
 66. **What are the ethical considerations?**
 67. **What are the data sources?**
 68. **What are the data collection methods?**
 69. **What are the data analysis methods?**
 70. **What are the results of the data analysis?**
 71. **What are the conclusions of the data analysis?**
 72. **What are the recommendations of the data analysis?**
 73. **What are the future research directions?**
 74. **What are the acknowledgments?**
 75. **What are the references?**
 76. **What are the appendices?**
 77. **What are the footnotes?**
 78. **What are the glossary terms?**
 79. **What are the abbreviations?**
 80. **What are the symbols?**
 81. **What are the units?**
 82. **What are the dates?**
 83. **What are the locations?**
 84. **What are the names of the people involved?**
 85. **What are the titles of the people involved?**
 86. **What are the organizations involved?**
 87. **What are the funding sources?**
 88. **What are the ethical considerations?**
 89. **What are the data sources?**
 90. **What are the data collection methods?**
 91. **What are the data analysis methods?**
 92. **What are the results of the data analysis?**
 93. **What are the conclusions of the data analysis?**
 94. **What are the recommendations of the data analysis?**
 95. **What are the future research directions?**
 96. **What are the acknowledgments?**
 97. **What are the references?**
 98. **What are the appendices?**
 99. **What are the footnotes?**
 100. **What are the glossary terms?**
 101. **What are the abbreviations?**
 102. **What are the symbols?**
 103. **What are the units?**
 104. **What are the dates?**
 105. **What are the locations?**
 106. **What are the names of the people involved?**
 107. **What are the titles of the people involved?**
 108. **What are the organizations involved?**
 109. **What are the funding sources?**
 110. **What are the ethical considerations?**
 111. **What are the data sources?**
 112. **What are the data collection methods?**
 113. **What are the data analysis methods?**
 114. **What are the results of the data analysis?**
 115. **What are the conclusions of the data analysis?**
 116. **What are the recommendations of the data analysis?**
 117. **What are the future research directions?**
 118. **What are the acknowledgments?**
 119. **What are the references?**
 120. **What are the appendices?**
 121. **What are the footnotes?**
 122. **What are the glossary terms?**
 123. **What are the abbreviations?**
 124. **What are the symbols?**
 125. **What are the units?**
 126. **What are the dates?**
 127. **What are the locations?**
 128. **What are the names of the people involved?**
 129. **What are the titles of the people involved?**
 130. **What are the organizations involved?**
 131. **What are the funding sources?**
 132. **What are the ethical considerations?**
 133. **What are the data sources?**
 134. **What are the data collection methods?**
 135. **What are the data analysis methods?**
 136. **What are the results of the data analysis?**
 137. **What are the conclusions of the data analysis?**
 138. **What are the recommendations of the data analysis?**
 139. **What are the future research directions?**
 140. **What are the acknowledgments?**
 141. **What are the references?**
 142. **What are the appendices?**
 143. **What are the footnotes?**
 144. **What are the glossary terms?**
 145. **What are the abbreviations?**
 146. **What are the symbols?**
 147. **What are the units?**
 148. **What are the dates?**
 149. **What are the locations?**
 150. **What are the names of the people involved?**
 151. **What are the titles of the people involved?**
 152. **What are the organizations involved?**
 153. **What are the funding sources?**
 154. **What are the ethical considerations?**
 155. **What are the data sources?**
 156. **What are the data collection methods?**
 157. **What are the data analysis methods?**
 158. **What are the results of the data analysis?**
 159. **What are the conclusions of the data analysis?**
 160. **What are the recommendations of the data analysis?**
 161. **What are the future research directions?**
 162. **What are the acknowledgments?**
 163. **What are the references?**
 164. **What are the appendices?**
 165. **What are the footnotes?**
 166. **What are the glossary terms?**
 167. **What are the abbreviations?**
 168. **What are the symbols?**
 169. **What are the units?**
 170. **What are the dates?**
 171. **What are the locations?**
 172. **What are the names of the people involved?**
 173. **What are the titles of the people involved?**
 174. **What are the organizations involved?**
 175. **What are the funding sources?**
 176. **What are the ethical considerations?**
 177. **What are the data sources?**
 178. **What are the data collection methods?**
 179. **What are the data analysis methods?**
 180. **What are the results of the data analysis?**
 181. **What are the conclusions of the data analysis?**
 182. **What are the recommendations of the data analysis?**
 183. **What are the future research directions?**
 184. **What are the acknowledgments?**
 185. **What are the references?**
 186. **What are the appendices?**
 187. **What are the footnotes?**
 188. **What are the glossary terms?**
 189. **What are the abbreviations?**
 190. **What are the symbols?**
 191. **What are the units?**
 192. **What are the dates?**
 193. **What are the locations?**
 194. **What are the names of the people involved?**
 195. **What are the titles of the people involved?**
 196. **What are the organizations involved?**
 197. **What are the funding sources?**
 198. **What are the ethical considerations?**
 199. **What are the data sources?**
 200. **What are the data collection methods?**
 201. **What are the data analysis methods?**
 202. **What are the results of the data analysis?**
 203. **What are the conclusions of the data analysis?**
 20

[illegible]

1. *Allopatric speciation* takes place when allopatric divergence occurs

2. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

3. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

4. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

5. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

6. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

7. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

8. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

9. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

10. *Allopatric speciation* occurs when two populations of a species become isolated from each other

[illegible][illegible]

1. **¿Qué es un verbo?** Es una palabra que indica una acción, un estado o un proceso. Ejemplo: *correr, leer, estar, ser*.

2. **¿Qué es un sujeto?** Es la persona o cosa que realiza la acción o que está en el estado. Ejemplo: *El niño corre.*

3. **¿Qué es un predicado?** Es la parte de la oración que dice algo sobre el sujeto. Ejemplo: *El niño corre.*

4. **¿Qué es un complemento?** Es la parte de la oración que completa el significado del verbo. Ejemplo: *El niño corre rápido.*

5. **¿Qué es un adjetivo?** Es una palabra que describe o califica a un sustantivo. Ejemplo: *El niño es inteligente.*

6. **¿Qué es un sustantivo?** Es una palabra que nombra a una persona, cosa o lugar. Ejemplo: *El niño, la casa, el parque.*

7. **¿Qué es un pronombre?** Es una palabra que reemplaza a un sustantivo. Ejemplo: *Él, ella, eso.*

8. **¿Qué es un adverbio?** Es una palabra que modifica a un verbo, adjetivo o otro adverbio. Ejemplo: *Rápido, muy, allí.*

9. **¿Qué es una preposición?** Es una palabra que relaciona una palabra con otra. Ejemplo: *En, sobre, entre.*

10. **¿Qué es una conjunción?** Es una palabra que une dos palabras o frases. Ejemplo: *E, y, o.*

11. **¿Qué es una interjección?** Es una palabra que expresa una emoción o sentimiento. Ejemplo: *¡Ay!, ¡oh!, ¡ay!*

12. **¿Qué es una partícula?** Es una palabra que no tiene significado propio. Ejemplo: *Al, lo, de.*

13. **¿Qué es una copulativa?** Es una partícula que une dos palabras o frases. Ejemplo: *E, y, o.*

14. **¿Qué es una determinativa?** Es una partícula que determina a un sustantivo. Ejemplo: *El, la, los, las.*

15. **¿Qué es una posesiva?** Es una partícula que indica posesión. Ejemplo: *De, a, de.*

16. **¿Qué es una demostrativa?** Es una partícula que indica demostración. Ejemplo: *Este, aquel, aquel.*

17. **¿Qué es una relativa?** Es una partícula que introduce una oración relativa. Ejemplo: *Que, quien, cuyo.*

18. **¿Qué es una exclamativa?** Es una partícula que introduce una oración exclamativa. Ejemplo: *¡Que, cómo, cuánto!*

19. **¿Qué es una interrogativa?** Es una partícula que introduce una oración interrogativa. Ejemplo: *¿Que, cómo, cuánto?*

20. **¿Qué es una optativa?** Es una partícula que introduce una oración optativa. Ejemplo: *¡Que, cómo, cuánto!*

21. **¿Qué es una imperativa?** Es una partícula que introduce una oración imperativa. Ejemplo: *¡Que, cómo, cuánto!*

22. **¿Qué es una copulativa?** Es una partícula que une dos palabras o frases. Ejemplo: *E, y, o.*

23. **¿Qué es una determinativa?** Es una partícula que determina a un sustantivo. Ejemplo: *El, la, los, las.*

24. **¿Qué es una posesiva?** Es una partícula que indica posesión. Ejemplo: *De, a, de.*

25. **¿Qué es una demostrativa?** Es una partícula que indica demostración. Ejemplo: *Este, aquel, aquel.*

26. **¿Qué es una relativa?** Es una partícula que introduce una oración relativa. Ejemplo: *Que, quien, cuyo.*

27. **¿Qué es una exclamativa?** Es una partícula que introduce una oración exclamativa. Ejemplo: *¡Que, cómo, cuánto!*

28. **¿Qué es una interrogativa?** Es una partícula que introduce una oración interrogativa. Ejemplo: *¿Que, cómo, cuánto?*

29. **¿Qué es una optativa?** Es una partícula que introduce una oración optativa. Ejemplo: *¡Que, cómo, cuánto!*

30. **¿Qué es una imperativa?** Es una partícula que introduce una oración imperativa. Ejemplo: *¡Que, cómo, cuánto!*

[illegible][illegible][illegible]

1. *What is the purpose of the study?*
 2. *What is the research question?*
 3. *What is the hypothesis?*
 4. *What is the significance of the study?*
 5. *What is the scope of the study?*
 6. *What is the methodology?*
 7. *What is the data collection method?*
 8. *What is the data analysis method?*
 9. *What is the conclusion?*
 10. *What are the limitations of the study?*
 11. *What are the implications of the study?*
 12. *What are the future research directions?*
 13. *What is the overall summary?*

[illegible][illegible][illegible][illegible]

1. **Identificação:** Nome: [REDACTED] Data de Nascimento: [REDACTED]
 2. **Endereço:** Rua [REDACTED], nº [REDACTED], Bairro [REDACTED], Cidade [REDACTED], Estado [REDACTED].
 3. **Contato:** Telefone: [REDACTED] | E-mail: [REDACTED]
 4. **Objetivo da Visita:** [REDACTED]
 5. **Assinatura:** [REDACTED]
 6. **Assinatura do Recebente:** [REDACTED]
 7. **Observações:** [REDACTED]

a e tij hala në vesh më rrin" ■

Maloku

BRIMA E TIJ HALA NË VESH MË RRIN

Jom rritë në një fshat të madh në Vushtrri. Jemi konë tri motra, katër vëllazën, baba e nana. Jemi konë të lumtun si fëmijë, i kemi pasë kushtet e mira. Prindët janë marrë me bujqësi, babi ka punu edhe në fabrikë në Prishtinë. Me motrën e vogël jemi konë shumë të lidhme njona me tjetrën, kemi nda lojna. Edhe me vllazën i kemi pasë raportet shumë të mira. Me vëllaun e dytë, edhe me atë jom konë e lidhun.

Me nanën jom konë shumë e lidhun. Edhe me babën, po me nanën ma shumë, si vajza që lidhet me nanën kryesisht. Mirë kena jetu në fshat. O konë vend i bukur.

Loja jonë e preferume, u bajshim tri-katër shoqe, lujshim kishe jem tu nejtë, e bajshim një sofër të bukur, i imitojshim të rritunit. S'kemi pasë si tash, i kemi pasë qato lojnat e thjeshta. Do lodra prej drunit, baba ma shumë na i punojke.

Unë kisha dëshirë me punu diçka prej letrës. Kom menu, kur të rritna e të shkoj në shkollë, boj diçka për veten, çeli diçka. Gjithë kom menu me pre prej letrave fustana të bukur, ose të kukullave, ose lodra për fëmijë.

Baba e ka pasë odën e burrave. Aty katuni i ka bo tubimet e mshefta, mbledhjet. Po neve si fëmijë nuk na kanë lanë me u afri kurrë aty. E kemi ditë që kanë me ba mbledhje kryesia e fshatit aty. Deri në luftë, parti e këto, krejt qaty i kanë majtë takimet, se o konë e njoftun oda e babës tem, o konë e madhe. Veç e di që nana na thojke, "S'bon me shku atje!".

Ramazanin e kemi majtë mirë, krejt familja. Baba osht falë derisa ka deke. Tash unë vazhdoj falem. Edhe babëgjyshi, dy hallat, janë falë. Ramazanin tash edhe fëmija e majnë.

Kujtimet e fëmijnisë më duken shumë të bukura. Noshta s'i kemi pasë kushtet si sot, po jena konë ma të lirë, ma të kënaqun se tash. Kur i bana gjashtë vjet, menova me shku në shkollë, po s'më lanë derisa i bana shtatë. Kur jom kanë gjashtë vjeçare, kam shku me një djalë të axhës një muej ditë në shkollë, s'më kanë lanë me hi se shumë e re. Kom nejtë te dera e shkollës. Kisha qejf, se mentaliteti atje, "Vajza me shku me një djalë të axhës asht ma mirë, ma e sigurtë...". Hala më kujtohet ajo kënaqësi, një muej që kom nejtë para derës së shkollës. Veç qaty m'u dokke mirë, qaq kom pasë qef me shku në shkollë. E kom në shumë mirë veten kur u përgatisha për shkollë.

Tani shtatë vjet kur i kom bo, jom shku, jom konë shumë e kënaqun. Edhe pse kena ecë dy kilometra në kamë, përditë. Hala nuk i harroj ato ngjarje, fëmija tuba-tuba qysh kemi lujtë, qysh kemi dalë kur o konë borë, kur ka qenë shi. Nuk e kena ndi, veç jena kënaqë. Kena pasë shokë e shoqe. Grup jena konë, fëmijë shumë. Se jena fshat bukur i madh. Kemi qenë të lidhun si vëllau me motër. Ishim të fshatit, të gjakut. Unë e kom pasë edhe një shoqe të axhës t'babës, jemi konë shumë të ngushta mes veti, por jemi dalë edhe në grup shtatë-tetë fëmijë që kena shku në shkollë bashkë.

Qaq mirë që m'u ka dokë që kemi marrë laps e fletore me shkru, me mësu. Sot kur i çoj fëmijët e mi, hala e ndij atë kënaqësinë teme. Më doket që po marr frymë lirshëm kur iu thom fëmijve, "Ki me shku në shkollë, ki me kanë i arsimum".

Unë tetë vjet jom kanë në shkollë. Gjithë kom mendu që kom me dalë e arsimume, nashta naj mjeke, naj mësuese. Po, e kom ditë që s'ka me m'u dhanë mundësia me shku, për shkak të rrugës. E gjithë jam shku qato tetë vjet tue mendu që kam me ecë. Prindët gjithë kanë thanë, "Nëse na jepet mundësia me dalë prej fshatit, keni me u shkollu tanë, si vajzat, si djemtë". Unë vllazninë i kom të shkollum. E na asnjana motër jo, veç për shkak që s'kemi pasë mundësi me udhëtu. E vllaznit ma shumë në kamë kanë udhëtu. Dy kilometra e kena pasë shkollën fillore, tani në Skënderaj shkolla e mesme s'di sa kilometra asht me shku.

Edhe ata tetë vjet që jemi shku, m'u ka dokë që jemi kënaqë, po prej dëshirës së madhe, prindët ma mundësuen me shku në kurs të rrobaqepësisë, gjashtëmuor. Në '92-tën, e kam kry shkollën, vitin tjetër jom shku në kurs në Skenderaj. Kam ecë dy kilometra deri ku e kemi pasë autobusin. Herë me autobus, herë në kamë. Me vllazni, me fëmijë të fshatit, qysh kemi mujtë kemi udhëtu. Kam qenë shumë e kënaqun që e kom ndjekë atë kurs edhe e kom kry me shumë sukses. Sot e kësaj dite unë e zhvilloj qat' profesion edhe shumë me kënaqësi e punoj. Edhe ju ndihmoj tash fëmijëve të mi, burrit, me qat' profesion. Kënaqem me atë punë, me gëzim e marr, punoj. Sa të kom me punu, jom shumë e kënaqë, e mendoj veç punën që e kom aty. Kur ja nisë ajo maqinë me qepë, unë kënaqem.

Kam një shoqe që e kom pasë të afërme edhe shoqe të ngushtë, po kur i ka ba 13 vjet e ka marrë axha në Gjermani, me i ndihmu vëllaut të vet. Sot e asaj dite ajo asht në Gjermani, po kurrë nuk i këputim kontaktet. E sa vjen, kënaqemi si me konë fëmijë, e flasim për lodrat me çka kena lujtë, qysh kena nejtë, qysh jemi shku te ajo, qysh kemi hangër bukë atje, qysh ajo te une, çka ka përgatitë nana e saj për ne, çka e jemja. E pres

kur vjen. S'kalojnën tri-katër ditë, flasim. Nëse jo, shkrujmë mesazh. Ajo i ka dy fëmijë. Shoqe të shpirtit e kom. E din që kemi hjekë na në luftë e osht përpjekë me gjithë shpirt me më ndihmu, me më nxjerrë prej këtuhit e me më çu anej. Po krejt në detaje punën teme nuk e din.xxxx

Në moshën 18-19 vjeçare e kom fillu lidhjen me burrin që e kom. Kena pasë lidhje ma herët në atë familje edhe familjarët na e kanë propozu martesën. E kom pasë çikën e axhës te Fehmiut në mahallë aty edhe ajo ma ka propozu burrin, e tani jemi marrë vesh me familje. Unë, si gjithë vajzat tuj mendu që jom rritë tash, e jom ba e bukur, e madhe, e du me vendosë për burrin. Fjalët që m'i bishin të burrit, i folsha me nanën ma shumë. Nana tu më tregu cila pjesë asht e mirë, cila bon.

Jam taku me burrin pesë-gjashtë herë para se me u feju. Mirë ka qenë. Mirë neve na ka shku gjatë asaj periudhe. Tani kena vendosë mas një vjeti me u feju. Janë taku familja me familjen. Kemi ba një aheng familjar, jemi nda të kënaqun dy palët. Se unë jom konë pak e re, po kur i bana 19 vjet, vendosa m'u feju, tani edhe një vjet e gjysë nuk jena martu. Kur u bana 21 vjeç e tre-katër muj, jemi martu. Mirë o konë ajo periudha. Andrra kemi pasë, me jetu bashkë të kënaqun, me pasë një jetë të lumtun. Tu mendu gjana të bukura, me na shku mirë jeta. Kom mendu me i pasë fëmijtë e mi.

Dasma ka qenë shumë e bukur. Edhe prindërit e burrit, e kanë pasë mas tri vajzave burrin tem. Ky ka qenë gëzimi i asaj shpije, unë nusja e parë në familje. E kom ni veten shumë të kënaqun në atë familje, më kanë pritë mirë. Gjithçka ka shku mirë.

Edhe unë kom ba dasëm në shpi, në katun me shoqet, qysh janë ato tradicionalet. Për një vajzë kur martohet, në katun tonin bahen shumë vajza e i bijnë dhurata. Tri ditë ka zgjatë dasma jeme, me shoqe, me familjarë, me gratë e fisit. Jemi katun i madh e jemi kanë të lidhun shumë shoqe ndërmjet veti. Unë kom shku tani atje në fshat te burri, në pjesën e Klinës.

Mas dy vjete martesë, jom ba nanë. Jom ndi shumë e lumtur, vajzën kur e kom pritë. Nanat gjithë kanë dëshirë vajzat me i pritë. Burrat presin djalë, kështu besoj. Unë kom pasë dëshirë gjithë të parën vajzë me pasë. Jemi konë shumë të lumtun, kur ka ardhë vajza, mas 20 vjete i pari fëmijë në atë shpi. Krejt familja thojnë, "U ngjall gjithçka aty me atë fëmijë!".

Vajzën, kur vjen ditët e para si bebe, e sheh, shumë e bukur, shumë e omël. Tani çdo ditë e sheh, fëmija shkon tu u rritë, tu u zhvillu, tu dhanë ngrohtësi. Munohet me ty si nanë me kontakti, me u kënaqë. I pari fëmijë asht gjithçka. E lidh familjen. Fjalët e para ia maj në men gjithë, kur ka ecë e maj në men shumë mirë. Lodrat që ka luftë për herë të parë, sot hala i kam. Kur bahesh nanë me fëmijën e parë, asht ndjenjë e papërshkrume.

Ia kujtoj fjalën e parë, "Nanë" kur më ka thanë. Hala zani i saj më rrin gjithë, ose "baba" ose fjalët tjera kur i ka folë. E ka pasë një lodër të bukur, si fazan. Hala sot e mban, edhe pse i ka ba 21 vjet. Edhe na lidh gjithçka me atë lodër. Edhe kur ka ecë, prej meje drejt ka shku te babgjyshi i vet. Sa janë gëzu kur e kanë pa tu ecë.

Mas dy vjete e gjysë e kom pasë shtatzaninë tjetër. Ka ndryshu tani gjithçka. Fëmija i dytë më ka lindë mas lufte. Vajza e madhe i ka pas ba një vjet e gjysë kur u përkeqësua situata, filloi lufta.

Për çdo natë kemi pasë trazira tylifare. Maltretime tylifare. S'kemi guxoftë me dalë hiç prej shpisë. E kena marrë vajzën, burri edhe unë. Vjehrria kanë thanë, "Ku po rrijnë këta të fshatit, po rrina edhe na! Ju muni me shku poshtë në Mitrovicë. Shpinë e keni, nashta niheni ma të sigurtë". Baba i burrit gjithë tu i thanë, "Neve po na njohin këtu, ti je i ri. Munesh me i marrë gruen e çikën, me u largu prej këtuhit. Jeni ma të sigurtë në Mitrovicë". E kemi pasë shpinë, jemi shku me çikën e me burrin.

Burri ka punu me një lokal para lufte. Shumë e kanë njoftë gjinja. Tani jemi bajtë, në fillim të marsit '99 kemi shku në Mitrovicë. Në katund, i kena pasë serbët përballë. I pashim ushtrinë, paramilitarët, hishin në fshat, kontrollojshin, dilshin, shkojshin, vishin apet. Një herë na thojshin, "Jo na me juve s'kem kurrëja!" Ata menoishin që mos po vijnë prej tjerave fshatra aty dikush. Për çdo natë tu na kontrollu, tu na i marrë burrat, tu i nda. I ktheishin apet.

Na kanë hy në shpi. Njiherë aty kurrëja s'ka ndodhë që kena pa. Veç hishin kontrollojshin, thojshin, "Mos gaboni me lanë banorë të tjera fshatrave këtu!" Tani, në fund të shkurtit, në fillim të marsit, ia nisën p'e bijnë armatimin. Unë e pasha prej dritares së dhomës, o konë njifarë armatimi shumë i randë, drejt e në dritare të dhomës teme, shumë ngat. I pashim ata qaty u armatosshin. E na, qysh me nejtë këtu mrena? Veç tu kqyrë për dritare, mrena tuj nejtë, se në oborr nuk guxoishim me dalë. Burrat rujshin natën. Tani vjehrria tha, "Ju duhet me u zhdjergë në Mitrovicë gjithqysh". Jemi dalë. Qat' natë që jemi dalë prej atyhit në tre të natës, ka pasë breshni plumash, si shi kur bjen. Veç prej së largti, drejt në rrugë na qitshin. Njiherë krejt jonë dalë qashtu katuni, po apet jonë kthy ata të moçmit. Me marrëveshje, bajagi s'ka kurrëja pala serbe me shqiptarët, po na nuk jena kthy ma aty në fshat. Kena nejtë në Mitrovicë.

E kemi pasë një shpi të vogël, qaty kena nejtë do ditë. Po gjithë me frikë tu nejtë. Natën, ditën. Herë kishim rrymë, herë s'kishim. Me bebe, shumë vështirë o konë. O konë një lokal para shpisë, u njiqe aty brimë, zhurmë për çdo natë, tu rrehë policia. S'mujsh me nejtë rahat, s'guxojshe dritën me dhezë. U duhke veç një dhomë në qysh, edhe atë me mbulu mirë, mos m'u dokë drita që jemi aty tu nejtë. Vajza kur më kajke, u dashke me i nejtë gati, me e mashtru, mos me iu ni zani përjashtë hiç. Sa ditë kemi nejtë nuk e di. Veç kur nijshim krisma të dyerve tjera,

e menojsim që në tonën po hijnë. Gjithë kena nejtë me qatë frikë. Burri s'guxojke me dalë hiç. Edhe kur jom dalë me marrë bukë, jom dalë përmes një oborri tjetër.

Marrshim ushqim, te një shpi mrapa neve. E ka pasë një podrum. Aty burri ka çu përpara miell e do sene, i ka rezervu, i ka lanë aty. I kena njoftë ata si kojshi, i kemi grumbullu do sene qaty sa për vajzën, për ne. Qysh kemi mujtë. Edhe kojshitë jepshin diçka, na atyne, ata neve. Na 'kojshi' iu kemi thanë, se kushedi të ardhun prej kah ishin. Shumicën ma as nuk i kom pa kurrë në jetë.

Tani e di që kanë ardhë paramilitarët, se i pashim me kerre të mëdhaja, përmbi duvar kah kalojnë, kah kthehen, kah shkojnë. Kur jonë ardhë te na, e kanë thy derën e oborrit, kanë hy mrenda, si para mbramjes. Unë shumë jom tutë, jam kanë në fillim të shtatzenisë dytë. Vajza ka fillu me qajtë. Burrin, ia kanë nisë prej derës, me fjalë fyese ma të ranat. Ishin një katër veta, njani rrike te dera përjashtë. Dy jonë hi mrena, tjetri ma larg në oborr. Ishin me maska, me dorëza, veç sytë jau ke pa. Kanë fillu me rrehë burrin. Vajza tu piskatë në tjetrën anë. Shumë e ranë o konë, tmerr.

E kanë marrë burrin tu e rrehë, tu e ngrehë zhag, me çu në një dhomë tjetër. Në qat' dhomën ku kena nejtë, jonë hi mrena, tu piskatë, tu sha. Burrit s'guxojsha me iu afriu, ata tu e rrehë, "A ti këtu, a? Na ty po të lypim!". Mu më kanë thanë, "Largohu! Merru ti me beben!" Ia kom ni britmën deri që o lodhë. Brima e tij hala në vesh më rrin. Vetë t'u u tutë për veti. O alivanosë. Ata kanë dalë tu rropllu, tu britë fjalët ma të rana.

Krejt kjo ka zgjatë deri një gjysë ore a ma shumë. Kur jom shku unë, e kom gjetë të alivanosun, të përgjakun shumë, teshat e shkyme në tana anët, shokë e poshtë i zhveshun. E kom pa gjakderdhjen në zorrën e trashë! I shkymë në kry, durve. Trupit! I rrehun, i llomitun! Në ato momente nuk kom menu që ka mujtë me i ndodhë diçka ma e keqe. Veç thojsha, "E paskan rrehë shumë!". S'kom ditë çka me ba me vajzën. E kom kapë do ujë, ia kom gjujtë. Kom pritë derisa o kthjellë.

Masanej, kur i ka ardhë vetëdija, ka lypë ujë, i kom dhanë. Jom munu me ia pastru ftyrën edhe kemi nejtë qashtu dej u terru. Kur u terru, kanë ardhë do persona shqiptarë. Iu kom kërku ndihmë. Si kom ni që po diktohet dikush që po lëviz, kom thanë, "O, po du ndihmë!". Tani e kanë çelë derën, persona që nuk i kom njoftë, veç kanë qenë shqiptarë. Thanë, "Shumë shpejt me marrë dikun me çu me kontrollu, e kqyrim na natën". E di që e kanë përmendë Bajram Rexhepin, kanë thanë, "E kena na doktorin tonë, e çojna atje".

E kanë marrë, jonë munu ndihmë me i dhanë, e kanë kthy edhe na kanë thanë, "Ju duhet me u largu prej këtuhit, mos me nejtë ma këtu!". Masanej, kur u kthjell, rrike shumë në heshtje, s'folke shumë. I lodhun, i llomitun.

Menxi kemi depërtu deri në kolonë me dalë mas një jave qashtu. Kemi dalë me vajzën, me burrin të smutë, tu më ndihmu najkush. Kërkon me njoftë jo. Veç kur e pajshin që asht i rrehun, asht i lodhun, asht i sëmutë. "A asht i plagumë randë?" më vetshin. Qysh kemi mujtë, jena shku prej atyhit në Tavnik. Në kamë jena nisë, tani ma ka qitë dikush burrin në traktor, e kemi nejtë aty, edhe dy a tri ditë, derisa jena dalë. Tavniku asht në Mitrovicë, veç ma nalt. Ka pasë shumë popullatë aty.

Unë u tutsha kaniherë, thojsha, "Qe kur t'më vdesë". Shumë e randë o konë! S'ka mujtë as me hangër, as me pi, veç ujë kapak. Çka kisha u munojsha me rujtë për tã, me i ndihmu. Kish gjind që ndihmojshin kaniherë me diçka. S'disha, a për vajzën e vogël a për burrin me ba ma përpara. Kjo e vogël, ai i plagum, i llomitun. Shumë keq! Tani rrike veç tu heshtë, tu mendu, edhe kur u ndijke mirë. Veç në heshtje! Edhe u tutke shumë natën. Tanë natën, "Po vijnë qetash! Kanë me na e ba ma zi!" Qesi sene tu mendu. Mandej prej Tavniku jena dalë në kolonë e drejt për Shqipni.

Unë kom mendu që atij s'ka me i ndodhë kurrë. Gjithë jom tutë për veti edhe thojsha, "Hajde mu, po vajzës çka i boj?" E për burrin e kom kuptu ma vonë se ka pasë vazhdimisht gjakderdhje në zorrë të trashë. Thojsha, "Qysh ka mujtë me ndodhë kështu? Pse p'i shkon këta gjak kështu?" Burrin sa herë e kom vetë, veç heshtke. Tani e kom kuptu që kanë ba qiso sene me gra e burra tjerë. Tani gjatë luftës rrisha si në mendime tu u kujtu, "Edhe këtij zaherë i ka ndodhë qashtu!" Po ai me folë s'folke, me kallxu s'kallxojke. Shejat ishin për me u pa, po s'po mujsha me besu që munet një burri me i ndodhë. Jom munu me ja hjekë burrit, me thanë "Qe po shkojmë për Shqipni. Kena me u afriu te mjeku, kena me pasë ushqim të mirë". Po atina ju keqësojke gjendja ma shumë. Shkojke për çdo ditë tu u lodhë, tu mendu, plagët henëz ishin të mëdhaja. E papërshtueshme asht. Ishalla Zoti i nimon gjithkujt që i ka përjetu këto sene!

Në Shqipni dojke me folë diçka, po unë ia ndërprejsha, "Shumëkujna p'i ndodh, qe edhe këtë e kish prekë, edhe këtë".

E për me më tregu krejt, masi u kry lufta, më ka tregu. Për dhunën seksuale. Gjatë luftës nuk mujke me folë. E shihsha që po hesht, po mendon shumë. Në Shqipni u munojsha me u marrë me tá, që ky me e marrë veten, me u çu. Vishin organizata me i kontrollu. Qaty në shator ardhshin mjektë, i pastrojshin varrat, e qeshtu. Mas luftës, kur jena ardhë në Kosovë, e lejsha njëherë ky me u marrë me veten, pak m'u kthjellë. Tani më ka tregu, "Jom alivanosë, po e di që edhe punën seksuale ma kanë ba!".

Në qat moment jom ndi shumë ranë, sa edhe veshtë më kanë ushtu. Noshta vetë me përjetu ma ranë s'më kish ardhë. Nuk kom ditë a asht tu më thanë përnime, a veç po më vjen si andërr diqysh. Ndjenjë shumë e keqe, e ultë. E kena pritë, lufta-luftë, jo plumi, jo rrehja, jo diçka tjetër. Po qashtu? Shumë randë! Edhe burri u ngushtojke, "S'po di qysh me të kallxu!".

Për mu o konë shumë e ranë. Tash qysh? A me majtë msheftë, a me i tregu dikujt a çka po bahet me burrin. Thojsha bahet puna e tina edhe ma keq, munet me hupë krejt. Hupi shumë peshë, shumë ish i lodhun. Me muej nuk o ardhë në veti. Me muej! Unë tu mendu, qysh tash me ia dalë? Qysh kom me rritë vajzën, qysh kom me u marrë me burrin, asht i smutë, nihet shumë keq. Duhet me përkrahë, me i nimu.

Jom mundu me përkrahë, tu mos ia përmendë kurrë çka i ka ndodhë, me i thanë, "Hajt se lufta o konë për te tanë! Tanë kanë përjetu diçka, edhe na e kena pasë fatin me përjetu qetá. Qe e kem' vajzën, rritet vajza. Tash lufta o nalë. Na s'dojna me menu tash për luftë, dojna me mbijetu. Unë ty du të ndihmu mos me e mendu, me u shëru". Kurrë s'kena folë për luftë, s'jena shku me to në kallabllak fort, që me kallxu ngjarjen gjithkush të veten. Gjithë iu kom shmangë, "Hajde na po dalim dikun tjetër". Deri që e kom pa që p'e merr veten, e ka pa që p'e përkrahi. E kom pa që ka ndiku te ai. Sa herë i kom thonë, "Nuk dojna me folë na për atë pjesën, se o konë e o shku. Shumëkujt i ka ndodhë, e ka mytë krejt, sot s'asht ma hiç". U ngjallke pak. "Mos me konë ti, s'di çka kisha ba!" gjithë më ka thanë.

Tani vajzën e dytë e kom lindë. Kem fillu me u marrë me fëmijë. I thojsha, "Qe tash duhet me u marrë ti me vajzën e madhe, unë me të voglën". Tu u mundu pak me ia hjekë. Kaniherë rrike i heshtun, s'folke. Tu i folë, e merrke veten, ju dokke që po i hjeket. Kur e pata vajzën e dytë, m'u duk që masi jena ba ma shumë, jena ma mirë. Qeshtu për çdo ditë tu i folë, tu u mundu m'e angazhu.

Nja tre-katër vjet mas luftës i ka vazhdu gjendja e randë. O konë shumë e ranë edhe për mu. Tu mendu përditë, qysh ka me kanë sot, qysh nesër, a po i keqësohet gjendja, a po shkon tu u përmirësu? Unë fëmijën e vogël, ky i smutë. Herë-herë u mbyllke krejt në veti, unë kah me ia majtë? Çka me i ba?

Më ka thanë, "Mos e ndaj as me prindët e mi, as fëmija kur të na rriten, nuk du. Ti je personi që e din edhe ti ki me konë i vetmi që e din". Edhe e kom majtë me vite. Jom mundu me iu përshtatë burrit, qysh don ai, e me i ndihmu. Gjithë tu e mendu që as ai mu s'më kish lanë pa më nihmu. Për qatá s'kom deshtë kurrë me ia kujtu. Vajzën e dytë e kom gjetë veç me ia largu, me u marrë me familje, me konë të lumtun.

Na i kemi mas luftës katër fëmijë, njo para luftës. Edhe për çdo ditë thotë, "Më bajnë me u kënaqë fëmijët e mi. Ti je personi i parë që më ndihmon e më ke ndihmu gjithë". Jeta jonë asht e mirë. Me burrin mirë i kam raportet. Po hala ky i ka do pasoja, dhimbje koke, nervozë të mrenshme. Kaniherë bile fëmija më pysin, "Pse bre babi aq nervoz?" Thom, "Vetë, vetë nervoz!". Thotë, "Kryet më dhem shumë!". Bon vakia 24 orë i dhem kryet, edhe me pi hapa, badihava. Po gjithë munohna me i thanë, "Hajt po dalim këtu!" Mos me lanë me i mendu qato sene. Edhe prej që kemi qenë këtu, më doket merr frymë pak ma mirë. Merret me fëmijë. Kur e sheh që don me u ba nervoz, largohet pak, mbyllet.

Po, mirë asht, kundër qysh o konë, ky po shkon përditë kapak tu e marrë veten. Nashta me i harru s'ka me i harru kurrë. Kurrë nuk harrohen ato sene, veç për pjesën e luftës nuk don me folë. Shumë pak ose hiç. S'don me kujtu atë pjesë. Për mu, derisa jonë rritë fëmija o konë shumë e vështirë me i rritë, knej burrin me trauma të luftës. Unë hala tut-na në gjumë kur flej. Thom, "Kur të çohna nuk e gjej aty!" Shumë herë ka ndodhë e kom gjetë në oborr. E kom marrë tu i folë, "Hajde se asht ftohtë, po hijmë mrena!" Hala e kom ndjenjën që nuk e gjej flejtë në shtrat. E i foli, "Pse je dalë tash?". "Jo veç po dal se po më dhem kryet paki!". Fëmijëve nuk iu kallxoj që ka diçka. Munohna me majtë larg fëmijëve.

Edhe najkujt që i ka ndodhë qeshtu si mu, ishalla Zoti i ndihmon, se shumë vështirë asht për një gru qashtu me i rritë fëmijën, me e pasë tanë jetën tu e mendu që ka me më pasë pasoja burri. Tu mendu a po i keqësohet gjendja a po përmirësohet tash.

Kaniherë thom ishalla i vjen prej Zotit, i fshihen ato sene edhe s'i menon kurrë ma. Shumë pak e lo vetun, thom mos po i ndodh diçka, se ai mu s'më kish lonë. Edhe fëmija më thonë kaniherë, "Shumë po i rrin gati. Pse p'e përkrah kaq shumë?". Unë iu thom, "Duhet, se ju jeni pesë fëmijë e babi asht një. Na duhemi me i ndihmu". Për mos me ndi as ai veten keq, as fëmija. E shoh që i vjen shumë mirë, kënaqet kur thom ashtu. Thotë, "Ju duhet me na ndihmu gjithmonë neve. Na tash shkojna tu u plakë. Ju duhet me konë që na përkrahni neve".

Vajza e madhe i ka ba 21 vjet për 22, e dyta 19. E kanë kuptu që asht nervoz. Edhe e dijnë fëmija që prej luftës i ka metë nervoza. Fëmija e përkrahin, i rrijnë gati, mu më vesin shumë, "A e kanë rrehë babin? Çka i kanë ba? Ku ka qenë babi?". Edhe kur bjen fjala për luftën, kur fol dikush, fëmija gjithmonë pyesin, "A jeni tutë shumë?". Edhe tash, kur e sheh që po bahet nervoz shumë, largohet, nuk don me konë me fëmijë.

Unë kom pas mendu jetë krejt tjetër. Kom mendu që kom me konë e lumtun e me burrin. Kom mendu një jetë krejt ndryshe! E që kthehna në këtë jetën krejt ndryshe, s'e kom mendu kurrë. Shumë për mu ka qenë e ranë. Shumë keq prej luftës e knena një jetë, shumë të vështirë. E kur hesht, që mbyllet në veti, nuk flet, tutesh që bahet ma keq me i tregu dikujt, me folë me dikun.

Duhet me menu tash për jetën që e kemi knena me fëmijët. Edhe pse unë shum e meno, shpesh e meno. Edhe pse nuk du, e mendoj. Më rrin edhe zani i tina shumë në vesh kur e kanë marrë, deri që u shu ma, që s'u ndi.

Gjithë mendoj që ndryshon, hajt se një ditë ndryshon. E tu ia pa shëndetin, ishalla don Zoti nuk i keqësohet gjendja, shkojmë përpara. Merremi me fëmijë, nuk mendon burri për të kalumen. E shoh edhe vetë nihet i kënaqun kur i sheh fëmijë që janë mirë. Vajza asht para diplomimi. I ka qejf shumë këto senet që i foli për fëmijët e për jetën tash. Nalet e më dëgjon. Thotë, “Po more, bahet mirë!” Nash-ta me kohën, tu u rritë fëmija, tu i harru. Krejt s’harrohen kurrë, po unë menoq qashtu. Gjithë më thotë, “Më ke ndihmu shumë!”. Në shpi kur vjen, më lyp. M’e pritë mirë, i doket lehtësim shumë i madh.

Po, bahet nervoz. Nuk e ka pasë tre vjet që kemi qenë të lumtun para luftës, unë e njoh fort mirë. Një vjet të fejum, e dy të martum. Unë kom mendu që burri ka me punu qysh ka punu përpara, për fëmijët, për me ecë. Kjo më mundon shumë. Se iu kanë kufizu senet. Kom menu që ka me punu e me gjallnu për fëmijë e familje. Senet që o kanë tu i punu, iu kanë ndërpre. Veç me mendu asht e ranë për një gru. E për burrin mos të flas. Gjithë kom mendu, “Deri kur të bahet ky mirë, duhet me punu vetë, më i majtë fëmijët, me i rritë, me i shkollu”. Qeto i kom mendu edhe më bren edhe tash. Thom me pasë kanë si përpara, kish punu vetë, kishim jetu. Mundohet me ndihmu, po nuk e ka kurrkund vullnetin që e ka pasë. Ka lodhje, ka stres.

Mirë kish me qenë mos me kanë burri i smutë. Me pasë gjendjen financiare pak ma të mirë, fëmija kushtet ma të mira. Po ishalla bahet mirë. Se asht jeta e fëmijëve përpara, na duhet me menu edhe për fëmijë. Po, edhe pse e ka këtë ngarkesë, menon për fëmijë. Thotë, “Ishalla fëmija ecin përpara!” Mendojmë bashkë për këto sene.

Mendoj, po ato gra që e kanë përjetu vetë, qysh mbijetojnë? Luftë o kanë, na e kena ditë që nuk ka me sjellë gja të mirë, po qesi senesh?

Munohem gjithë me e lidhë në familje, me përfshi. Thom, “Kjo o ardhë prej babës, e ka pru babi”. I doket mirë, krejt ndryshe bahet. E shoh që e kalon qatë pjesë të ditës shumë mirë. Edhe fëmija e dijnë që e ka traumën e luftës, i rrijnë gati. Edhe lodhje ka kaniherë.

Thotë, “Kurrë s’kom ba po jom shumë i lodhun!” Mas luftës ka ndodhë ka dy ditë s’ka hangër bukë hiç.

Unë ndihem shumë ranë, se na u kanë imponu senet prej luftës e knej. E kom harru veten! E kom lanë anash. Kaniherë mendoj sa e ranë asht qekjo për mu, a po bahet ma keq a qysh po bahet. Unë tu mos mujtë me mendu kurrë për veten. Diçka që s’munesh me ba llaf me kërrkon. Kaniherë thom, “Qysh muna me jetu me gjithë këtë presion?”. Thom, “Mos po paqefem edhe unë, gjithë këtë siklet në kry”. Edhe mu më shkon tensioni nalt. Tu e mbajtë mbyllun gjithë. Nuk asht diçka që t’u ka thy, e që blehet a ndreqet. Asht pjesë e jetës, e nuk mund e bon llaf me kërrkon as qysh i ka ndodhë, a çka të ka ndodhë!

Duhesh me majtë veç mshelun. Ruju prej burrit se asht i smutë mos ta lëndoj, ruju prej fëmijëve. Më duket që po i boj presion vetit, aq e randë. Kaniherë më doket që shumë jam lodhë, shumë e mbyllne mrenda. Më ndikon shumë edhe në psiçikë, edhe në lodhje. Më vesin edhe fëmijët kaniherë, “Mam çka ki sot?”. Thom, “Prej lodhjes, prej punëve”. Se tutesh po i ban ma keq, me e ba llaf me dikon.

Gjithë munohna me ia hjekë vetes, edhe pse kajherë ngarkohna shumë. Me një person që i ka pasë qato trauma, asht koxha vështirë. Gjithë e ki të njëjtën, gjithë e mendon të njëjtën. Edhe pse s’ki qejf, të kujtohet. Thu, “More, a po di me i ndihmu, a s’po di?” Janë sene që lidhen qashtu. Ama brenga nuk të hjeket kurrë.

Mendoj ishalla shkojnë senet ma mirë. Burri me kanë mirë, me u mundu vetë për të ardhmen e me pasë naj punë. Foli kaniherë me burrin, e thotë, “Ta kisha pasë një punë të mirë”. E di për çka e ka. I kujton ato sene, i mendon si unë. E jeta vazhdon, qyshdo që të jesh.

Po, për këto sene që i ka përjetu, këto duhen dikun me kanë. Shumë herë menoq, mos ta dijnë fëmija e mi për kon osht, po me marrë me shkru dikun e me e lanë. Bash mirë më vjen që m’keni marrë me i folë qeto fjalë, se këto dikun duhen me kanë. Janë fakte të gjalla që i kanë përjetu gjinja.

**“KUR E VETA, “ÇKA KI?”
MË THA, “UNË NUK JOM MA PËR TY.
MU M’KANË DHUNU POLICIA SERBE.
A JONË KANË POLICË A USHTARË,
NUK E DI, PO M’KANË DHUNU”.”**

Me

I intervistuari i këtij rrëfimi nuk do të ndihej rehat as sikur t'i vinim një emër të shpikur, ndaj po i vëmë vetëm NN (No Name). Në kohë lufte NN ka dalë nga fshati me gjithë familjen në traktor, por mandej është ndarë prej tyre. Me një shok ka vazhduar dhe ka qëndruar në fshatin Shajkovc.

Lidhjet me familjen e vet i humb për do kohë. Por në kohë lufte e humb, për kohë më të gjatë, edhe lidhjen me një vajzë, me ‘simpatinë’ e vet, që në fshat vinte shpesh si mysafire tek fqinjtë. Si adoleshentë, kishin lidhë njëfarë dashurie platonike e shpresa për një të ardhme bashkë.

Fill pas lufte, kur NN lëviz me banim në Prishtinë, ata ritakohen rastësisht.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

NUK JOM MA PËR TY

Si familje jena kanë shumë të qetë. Kushtet i kena pasë mesatare. Unë kom qenë ma i vogli nër gjashtë motra e katër vllazër. Baba na ka dekë shumë herët. Unë qatëherë jom konë dikun rreth shtatë vjeçar. Kena jetu në fshat. Nana na ka dekë mas luftës. Pra, kom jetu me nanë e me vllazni. Krejt motrat jonë konë të martume. Villau ma i madh, kur pat dekë baba, i ka pasë dikund 35-40 vjet.

Kena jetu me ni pension të babës, që i ka ardhë pi jashtit, e nuk kena hjekë shumë. Shpinë e kena pasë si në katun mo, dykatëshe, e madhe. Asht hala atje në katun. Po, tash s'jeton kërkush mo atje. Asht e braktisun.

Shkollën s'e kena pasë larg. E kena pasë dikun nja një gjysë ore me ecë n'kamë, po nuk ka pasë probleme. Mësusat të mirë kanë qenë. Bile shumë të aftë. Qetash do kanë dalë në pension, do nuk janë gjallë ma. Ka qenë një jetë shumë e bukur. Nuk ka pasë shumë bollëk si sot, po kena qenë të lumtun me çka kena pasë.

Atëherë ni biçikletë me ta pasë ble prindët, asht sikur sot me ta ble një veturë dikush. Ka qenë kënaqësi një palë të mathne, një palë patika me t'i ble, ke nie njëfarë hijeshie. E qe, sot i blejmë edhe nuk asht njëfarë kënaqësie. Ka qenë jetë mesatare, po e bukur.

Si fëmijë shumë i lumtun jom konë. Edhe ma i lumtun me takimin e kësaj që sot asht sot gruja jeme. Atëherë kemi qenë fëmijë. Unë kam qenë dikun 14-15 vjeç. Ajo vike n'katun tonë, se i ka pasë do dajë, vike te do sebepa të vet. Jena njoftu si fëmijë. Ka qenë shumë vajzë e bukur, e lezetshme.

Unë kom punu pak privatisht tu u rritë. Tu shku në shkollë, tu punu kapak. Veç gjimnazin e përgjithshëm e kom përfundue, deri në vitin e katërt. Tani na rroku lufta. Kur ka fillu lufta, unë kom qenë diku 19-20 vjeçar. E di që në fshatin tonë veç ia mbërriti barbaria serbe, edhe kena marrë e jena shpërngulë prej atyshit. Për fat, nuk kena pësu keq, se asnjë familjar, asnjë t'afërm, asnjë kusheri nuk e kena humbë.

Kena mbërri në Prishtinë. Prej Prishtine kena vazhdu për Shajkovc. Kena dalë me traktor, me çka kena mujtë sene me mledhë. Nuk pritëm me na ardhë me na kallë. Se veç mbërrini barbaria serbe, kallke shpija afër, u nijshin krismat, nuk guxojshe ma me nejtë në katun tandin.

Nana, kurrë s'e harroj, kur i thojshim, "Duhesh me dalë!" veç iu dridhshin buzët, se e dike që çka t'lejs, ma e jotja s'asht, se po ia len në dorë të pabesit! Ai njeri që të qet prej shpije, menon veç keq. E di që nanës shumë iu ka dhimtë gjithçkafi. Ka pasë ngarkesë shumë të madhe se edhe jena kanë kallabllak vllazni, e nuk e ka ditë çka po bahet as me fatin tonë. Nana ka qenë shumë bujare, shumë e butë, zemërgjanë. Ka qenë e qetë, e butë me ne. Nuk ka ditë kurrë me na bërtitë. Muj me thanë, prej që ka m'dekë nana, diqysh ka dekë gjithçkafi. Ka ndryshu jeta 90 përqind.

Komplet me traktor, me kojshi, me sebepa, me çka ka jena në katun, jena nisë rrugës së Gollakut, asht kah Keçekolla. Edhe për Keçekolle kena ra në Prishtinë. Po, masanej jena da. Unë nuk kom vazhdu me familjen, jom kthy mrapa. Jom metë me do shokë të mi. Familja kanë ecë.

Nuk e kom ditë ma kah ka shku familja, se ata jonë nalë në Prishtinë e unë kom kalu në Shajkovc. Gjatë luftës kom nejtë me miqasi, me dostllak. Qashtu larg familjes kena nejtë nja 3 javë a ni muej. Tani prej Shajkovci kom mbërri në Prishtinë, jom taku me familje. S'kom ditë për ta, veç që nijshim që në Prishtinë jonë nalë shumica edhe mirë jonë, se në Shajkovc qat' ditë që kena mbrri na, paramilitarët jonë tërhjekë prej Shajkovci. E te ujësjellsi në Batllavë kanë nejtë policia edhe ushtria.

Veç, kena hjekë shumë për bukë. Në një oborr të një familjari që na e ka lëshu, kena nejtë diku rreth niqind vetë. Bile kah kena hangër bukë, me një shok, na ka ba nana e tij me shejë, "Çohnu, se nuk ka mal!". Jena çu untë. Edhe na ka detyru me rrokë rrugën prej Shajkovcit e me ardhë në Prishtinë, me e ba një zgjidhje. Me gjetë ushqime. Që me pasë ushqim për te tanë.

Ushqim kur kish, kush ka mujtë na ka përgatitë. Ata s'i kom pasë të familjes, as nanë as motër, po i kena pasë si miqasi, të njofshëm. Me qet' shokun, që s'jom nda prej tina në luftë, i kom thanë, "Ku të jesh ti, jom edhe unë!" Po ai pak u tutke, se thojke, "Me na nalë ushtria ose policia serbe, të vetin ty ku e ki familjen", masi unë isha vetëm.

Hala sot jena shokë shumë të mirë. Jom në gjendje çdo ditë me thirrë në telefon, po nuk guxoj se tutna e pengoj. Punon në postë, ka një post shumë të lartë, e nuk guxoj me pengu. Po kur më thirrë, çdo herë i thom, "Më shkon mendja çdo ditë me të thirrë, po nuk guxoj me të pengu!". E m'ka thanë, "Në 12 të natës me më thirrë ti, jom në gjendje me t'u përgjigjë". Po unë nuk du m'e pengu. Nji njeri që e du, nji njeri që më ndihmon, nuk kam qejf fort me pengue, se çdo njeri i ka hallet e veta, i ka problemet, telashet.

Gruja, kur ishim fmi, o konë jetim, e për qata ka nejtë ma shumë te dajtë e vet. O konë shumë simpatike. Nana i ka dekë shumë herët. Ia maj në men pak nanën. E masi i ka dekë, e disha që asht jetim, se e ka pasë babën si invalid. O konë simpatia jeme e parë edhe mendjen e kam pasë, do të vdes ajo pranë meje, e unë pranë sajna. E hajt, hajt, kena kalu bashkë, domethanë të gjitha fjalët, shikimet, si të fëmijës. Po tani lufta na shpartalloi.

Ajo ka marrë me dalë prej Kosove. Jonë konë tu shku në kolonë me babë e me hallë, në kufi me Maqedoninë. E kanë nxjerrë prej kolonës, e i ka thanë babës vet, "Veç po ia kontrollojmë dokumentat". Edhe ia kanë lypë letërnjoftimin. E kanë marrë, qysh kallxojke, "M'kanë çu ma anej, ish konë nji si kerr, si xhip". Edhe aty kanë nisë, e kanë dhunu kur ka qenë çikë, në moshën 18-19 vjeçe.

Mas përfundimit të luftës, kur ia nisëm pak me marrë veten edhe me dalë, e kom pa tu marrë ndihma në një lagje të Vranjevcit në Prishtinë. Ishim bashkë me qet shokun. E kom pa në rend tu pritë. Si e kom pa, jom befasu. Se i kish, me thanë një vit, një vit e gjysë gati, që s'e kisha pa. Se para lufte, na rroki qajo hallakama, s'mujshim m'u taku fort, masi ma s'vike.

Kur e kom pa, jom afri i kom folë, na ka folë. Veç më kqyrke, se s'ka besu. Ka thanë me vete, "Ky o martu". Noshta e ka pasë edhe, qysh thojnë një fjalë, mizën mas veshi, i ka ditë problemet e veta, e ka mendu, "Këtij ma nuk i interesoj". E veta, "Qysh je? A je mirë? A jeni pshtu?" Tha, "Po!" I thashë, "Unë jom t'u jetu në filan veni". E ka marrë një çikë të motrës teme, të nesrit ka ardhë te shpija jeme.

Unë përpara jetojsa me vllazni, po tani u shpërndanë vllaznia, do në katun, e do jetojsim në Prishtinë. Të nesrit erdh me mbesën teme në shpi. Jena gëzu kur jena takue, që u pamë, po nuk ka ditë kurrkush. S'kena ditë! As unë s'kom ditë në fillim çka është problemi.

E i kom thanë, "Qetu jetojna. Që don, vazhdojna!". Ka nejtë sa ka nejtë, e ka pi një kafe, ka shku në shpi. Kur jom taku së dyti, i kom thanë, "A je në gjendje me vazhdu ku e kena lanë?" M'ka thanë, "Unë jom në gjendje me vazhdu, po e kom një problem, e kom një hall shumë të madh". Si sot më kujtohet. Jena dalë në qytet, jo në kafe, po me ecë. Sot edhe venin e di ku jena konë. Ia ka nisë me kajtë. S'e kom ditë për çka. Kur e veta, "Çka ki?" më tha, "Unë nuk jom ma për ty. Mu m'kanë dhunu policia serbe. A jonë kanë policë a ushtarë, nuk e di, po m'kanë dhunu".

E veta qysh ka ndodhë rasti. Më tregoi krejt. Bile ma pati tregu edhe shejën në kry, që i ka metë, se e kanë vra gjatë dhunimit në qatë veturë. Unë në ato momente, të drejtën me kallxu, e nijsha pak veten sikur p'e dijnë krejt dynjeja. Po, i kom thanë, "Hajt se e gjajmë një zgjidhje". Ka shku n'shpi tu kajtë, se ka menu që unë ma nuk e du, as s'e dashuroj ma. Ka ardhë prapë me mesë temen. Kena nejtë në shpi, kena hangër e kena pi. Po unë, kur e kqyrsha, sikur m'u dokke randë, randë m'u dokke. Nuk e di, po m'u dokke sikur p'e dijnë krejt dynjeja. Nuk po di as me përshkru, qaq ish ndjenjë e keqe, e randë. Po, i kom thanë, "Do t'i msheli sytë". Baba i vet e ka ditë, edhe një hallë e veta e ka ditë, po nuk më kanë tregu kurrë. Kur jena takue, baba i vet ka mendu që unë do të luj me tã, e do ta qes në rrugë prapë.

Po na jena taku prapë, e i kom qitë krejt m'anash ato punë, i kom lanë ato farë senesh, ma nuk i kom menu. As s'i kom përmendë, as s'e kom ba llaf ma atë punë. E jena fejue, jena martu, kena kriju familje. Sot, qe ku jena. Gjithçka domethanë ka përfundu me qaq.

Nana e ka dashtë shumë. Po lufta kurrë nuk na lejke me u afri fort ngataz. Gjithmonë me sakrificë. S'kena mujtë m'u taku. Se gruja edhe si fëmijë kur ishim, ka ardhë te na. Nja tri vite ka ardhë te na, ka nejtë, e jena taku, e u taku edhe nana me tã. Se qajo pjesa ku jetojmë na ka pasë të shkume e të ardhne me gjithkan. Nana e ka dashtë shumë, qysh si fëmijë. Po e ka dashtë me një prapavijë, që e ka ditë që nesër do t'i bahet pjesë e jetës. Po nuk ka pasë ymër nana jeme, e sot nuk asht në mesin tonë.

Na u martuem meniherë mas luftës, në 2000-tën mos gabofsha. Unë kom qenë dikun 20-21 vjeçar. Dasëm s'kena ba. Pos jena shku me nja katër-pesë vettura, e kena marrë. Se nana na diq pak para se m'u martu, gjatë fejesës. E nuk met ma kurrfarë hijeshie për me ba dasëm. Jena shku e kena marrë edhe kena ba ni mledhi ma t'vogël, me motra, vllazni, mixhallarë çka i kom, edhe kurrkush ma shumë.

Si të martum nuk kena pasë probleme. Bile, me lindjen e vajzës së parë ka ndryshu jeta shumë. Se na jena kanë të ri kur u bonëm prindë. Ish njëfarë kënaqësie, njëfarë vullneti me pasë fëmijë. E kena pasë edhe një jetë të mirë në Prishtinë. Edhe kom qenë në punë shumë të mirë. Punën e kom pasë shumë të bukur. Ka qenë gjithçka bukur, prej si u martova e lindi vajza. Përpara, e kom pa shumë herë të mërzitne, i kom thanë, "Nuk ki çka bon, duhet me u pajtu me fatin!" Po prej që na kanë lindë fëmija, e kena hekë mërzinë, s'na ka interesu. Domethanë, nuk i ka shti vetes mërzi. Ajo asht varrë që nuk mshelet kurrë. Po duhesh me tejkalue me kohën. Se nëse vazhdon çdo ditë me i majtë mendtë në një punë të keqe që

i ka ndodhë, mun me pasë edhe pasoja. Se pasojat vijnë mas një kohe të gjatë. Po, me kalimin e kohës duhet me i kapërcy këto, duhet me i harru.

Tash çika i ka ngat 20 vjetëve, fëmija ma i vogël i ka pesë vjet. Me fëmijë më folë për luftë ndonjiherë ka ndodhë. Po, për qet' punën e mamit të vet nuk ka ndodhë kurrë. Po, po ma merr mendja që jonë ka e dijnë fëmija, se po i shtohen telefonatat. Po vesin, "Ku ketë?". P'e dijnë. Po duhesh me ardhë te ajo ditë, që duhesh me iu tregu edhe fëmijëve, me u pajtu.

Unë i lutna shpesh Zotit, shyqyr që nuk ka asi senesh ma, me na i prekë fëmijët tanë, me iu ndodhë qysh i ka ndodhë grues. Po më vjen keq edhe për krejt ata prindë, që noshta sot s'jonë në mesin tonë, për çka iu ka ndodhë fëmijëve të tyne. Qe, nashta unë sot nuk muj me ba ballë me m'i ndodhë diçka fëmijës tem. Nashta s'kam çka baj, po nuk muj m'e ba ballë! Po këto sene kanë ndodhë. Çka s'na ka ndodhë prej barbarisë serbe!

Unë punoj hala në të njejtin vend. Punën s'e kom ndërpre. Për momentin roje jom. Edhe gruja punon. Qe dhetë vite kurrë nuk o nalë. Bile, me ndihmën e sajna edhe me ndihmën teme, sot e kena një shpi mesatare, një jetë mesatare. Fëmijët janë në shkollë. Veç gjatë pandemisë e kanë ba me internet shkollën.

Unë ia kom pa hajrin shumë grues teme, më ka ndihmu për gjithçka. Për qatë nuk muj kurrë me braktisë, as nuk kom mujtë me ia kthy shpinën kur ka qenë vajzë e re. E kom dashtë se unë jom kanë i ri edhe ajo o kanë shumë e re, po për mu jeta atëherë o kanë ku rafsha mos u vrafsha. Nashta kisha gjetë edhe ma të mirë, po nuk kom mujtë me ia kthy shpinën, për shkak se e kom dashtë. E, dashnia m'u ka shtu edhe ma shumë që ma ka tregu realitetin. Edhe jena pajtu me gjithçka. Sot unë jom shumë i lumtur. Gruja mu më ka ndihmu. Pa grunë nuk kisha mujtë as shpinë me mbaru.

Të dytë punojna, të dytë jetojna së bashku të lumtur sot. Probleme familjare, të thashë e më the, idhnime, këto ndodhin. Po kur idhnohna, kurrë në jetë nuk i përmendi qato çka i ka pasë gruja. Nuk i përdori si vegël për me ia nënçmu karakterin ose me fy me fjalë, që nuk ban me na i ni as fëmija e as kurrkush. Qe, qekjo asht jeta jeme.

**“PREJ ’99-TËS E AS SOT NUK GUXOJ ME FLEJTË
VETË. SHOH ANDRRA, TU MË RREHË E TU MA
MYTË ÇIKËN E VOGËL. I SHOH, E M’DOKET SI
DITËN, EDHE ÇOHNA HYGJYM E BAJ ME IKË...
I SHOH NË ANDËRR. A ME MË MYTË MU, A ME
MYTË ÇIKËN, MË VESIN, E UNË PRANOJ QË MUE,
E ATA HYGJYM BAJNË ME MA MYTË ÇIKËN,
E UNË HYGJYM KAH ÇIKA.”**

Nga Gjermania, ku ndodhej qysh prej vitit 1977, Pëllumbi kthehet në vitin ‘90. Në vitin ‘99 lufta plas në fshatin e tij. Policët serbë e kapin në makinë me kusherinjtë e vet. Pëllumbi mbahet plot 21 ditë në bodrumin e një lokali, ku merren në pyetje civilët e zënë robë. Policët torturoes duan të mësojnë prej Pëllumbit për familjarët që i ndodhen në UÇK, veçmas për të vëllanë.

Lexuesi duhet paralajmëruar se Pëllumbi përshkruan tortura jashtëzakonisht shqetësuese, që i vuan nga dy herë përditë, e që pothuajse çdo herë sosin me alivanosje.

Ditën para se ta shkarkojnë përfundimisht, e rrahin rëndshëm dhe, gjysmë të vdekur, e lënë skaj do kontejnerëve. Sot, Pëllumbi përshkruan edhe krajata familjare që shkojnë përtej ditëve të luftës, e që i kanë lënë shumë probleme gjithë shëndetit të tij, jo veç atij fizik.

HALA NUK GUXOJ ME FLEJTË VETË

Jom Pellumbi, fëmija i dytë i prindëve të mi. Boj pjesë në një familje as të varfër, as të pasur, që janë marrë me blegtori. Unë iu kom nimu prindëve për çka kanë pasë me dhen, lopë, edhe tjera. Nana o kanë amvisë, o marrën me veg, ka ba qylyma edhe çorapa. Kanë shitë, se kena pasë dhenë.

Jom shkollu nëpërmes prindëve. Në atë kohë nuk janë kanë qaq të moshum, sa mos me na shkollu neve fëmijëve. Katër fëmijë jemi shkollue, me qato kushte. Shkollën fillore e kom krye në fshatin tjetër më të afërm. Prej klasës së parë deri në të tetën.

Dita e parë e shkollës m'kujtohet se kena shku në kamë me shokë e shoqe të fshatit, se prej fshatit tem e deri në fshatin ku msojshim ka mbi tri kilometra. Po, o kanë kënaqësi me udhëtue, se shkojshmi tu lujtë.

Me familje kena pasë raporte të mira, sidomos me babën, se e kom trashëgue emnin e babëgjyshit. Baba gjithmonë m'ka marrë me veti nëpër oda, se u merrke me pajtime të gjaqeve e të ngatërresave që bojshin fshatarët nërmjet veti, jo veç në fshat temin, po edhe në tjerë. E thirrshin babën, se e ka pasë shkollën e kryme në '40-'41. Nuk e di çfarë shkolle, kurs, a çka ka kry taman. Nuk e di a e ka kry në Prishtinë a në Gilan,

po 99 përqind në Gilan, se e ka pasë ma afër. E ka krye me gjithë një shok të vetin. Ai ish serb i fshatit tonë, janë kënë një gjeneratë, e në bazë të tij e kanë kry kursin të dytë, e janë punësu. Ka punu si polic në Gjakovë, po sa vite nuk di. Baba ka mësue shkrim-lexim edhe shqip edhe serbisht, po ma shumë serbisht. Tanaj u marrë me aktivitete të odave; ku e kanë thirrë, ka shkue. N'do vene m'ka marrë edhe mue, po nuk maj në men ku. Krejt i kom ditë odat kah ka shkue baba deri në '99-2000, kom mujtë me dhanën shumë emna e vene të sakta se kah ka marrë pjesë, po tash nuk i di.

Shkollën e mesme e kom regjistru në Ferizaj, meniherë mas t'krymes t'shkollës fillore, edhe atje katër vite në gjimnaz. Gjimnazin e kam kry, udhëtimin tu e ba në kâmë, se s'ka pasë transport, kushtet janë kënë qysh janë kënë.

Me vllazni raportet i kom pasë shumë mirë, me motër edhe ma mirë se me krejt, se jemi kënë gjashtë vllazën e një motër. Ajo o kënë e zgjut, marak ka pasë me shku në shkollë. Po baba nuk e ka lanë me vazhdu. Në atë kohë nuk i lashin me shku, se u deshke krejt në kâmë me udhëtu, e prej fshatit tem deri në qytet asht mbi shtatë kilometra larg. E për qat' qëllim, baba nuk e ka lanën, se s'kish as shoqe, e vetëm nuk e la. Na vllaznia e vazhdum shkollimin.

Unë e kom ndërpre në '76-tën. E kom kry shkollën e mesme, po nuk kam vazhdu ma tutje, se mundësitë i kom pasë. E në korrik të '76-tës kom shku në shërbim ushtarak. Meniherë mrena tre-katër muejve mas shkollës së mesme i kom hi ushtrisë. Nji dajë i jemi ishte tu punue në komunë, që i çojshin ushtartë, e m'tha, "O dajës, e kom një ven të lirë me të çu ushtar, a po shkon?" Pranova, se ish shumë afër, , as pesëdhjetë kilometra jo. Më tha, "Si shofer".

Kom ardhë në Prishtinë, ushtar i ish-Jugosllavisë, shtatë muej kom nejtë në kazermën "Marshall Tito". Mas shtatë muejsh, i kemi kry përgatitjet për shofer, po më refuzun se s'kish shqiptar, i vetmi unë isha në atë kohë. Nuk më çun për shofer, më çuen si vëzhgues i kambësoresë. Prej Prishtine m'kanë çue në Mitrovicë në "Meto Bajraktar". Atje kom punue si postier edhe kom nejtën shtatë muj, se pushimin ushtarak nuk e kom shfrytëzue.

Ushtrinë e kom krye në '77-ën. Muji nuk më kujtohet. Kur e kryva, mrena një muji ma së shumti, kom shku e kom nxjerrë pasoshin edhe kom shku për n'Gjermani. Thashë t'shkoj t'punoj, e kur t'kthehna, ta marr një kamion. E kom pasë llogaritën dy vjet-tri edhe m'u kthy, me marrë një kamion, me hi me marrë lejen, e me vazhdu si vozitës. Po si shko-va në Gjermani ma nuk u ktheva.

Deri në vitin '90 kom punu në Gjermani. Shtatë vite në fillim si kamarier, se shkova e kryva një kurs . Aty i aftësojshin edhe për shitoret e mëdhaja në qat' kurs, se i dhashin dy landët, edhe për kamarier edhe për arkatar. Për kompjutera, për paret ku i çojnë, në qat' kurs e kom pas krye. Tani shtatë vjet kom punu kamarier, e gjashtë vjet e gjysë kom punu në shpi të mallnave n'kasë. Edhe kom bo punë tjera. Se nuk ish sikur këtu vetëm një punë me kry, po, kishe punë në arkë, punojshe në arkë, s'kishe, punojshe punë tjera.

Qato vite sa kom qenë në Gjermani, një herë në vit kom ardhë në shpi. Shkojshmi në mars, ardhshmi në korrik, se o kënë punë sezonale. Domethanë i kryjshmi në dhjetor, në dhjetor ardhshmi pushojshmi tre muj edhe e fillojshmi vitin tjetër. Katër vite kom punu punë sezonale. Tanaj i kom marrë jo të përhershme, po të përkohshme. Deri në vitin '90 me qato letra kom punu. Në '89-tën jam smue, po smujës emrin nuk ia di; rashin vetllat. I thojshin mungesë e vitaminit, po s'e di cilit, me të ra qimet krejt. Jo veç flokët, po krejt komplet. Kur ardhshna në '89-tën te shpija, nejshna një javë, fillojshin me m'dalë, shkojshna në Gjermani, m'rashin. E shtyna një vit qashtu, më çojshin në spital, apet i njejt problem m'u shfaqke. Po ditën si kom ikë prej spitalit, se ishna me një shqiptar, prej Gjakovës, ishte ngat me mu në krevet edhe kish pasë ndërru jetë, e unë si e pashë ata, të nesrit e kom nxerrë biletën, në ballon e kom ardhë te shpija, e ma në Gjermani s'kom shku prej të '90-tës. U frigova. Se të njëjtën smujë e kishmi.

Për dy muj ditë kom ardhë në gjendje qysh jom konë ma para, me fuqi, m'kanë dalë flokët, edhe kom fillu me punue me deviza. Kemi ba ndërrime të pareve prej markave në dinarë, prej dinarëve në marka. Këmbim të valutave tjera me dinarë të ish-Jugosllavisë. Kom punu deri në vitin '98. Atë vit, qysh u bonën kushtet e luftës, e ndërpreva.

Në maj të '98-tës, na patën marrën n'pytje krejt familjen, lypshin armë. Baba jem në atë kohë i ka pasën mbi 70 vjet. Për me pshtu, krejt familjen i kom pshtu. E kanë thirrë babën, mu, edhe vllavin, tash që osht dëshmor, në polici të sërbeve. Po vllavi s'pat ardhë, se unë pata thanë, "Vllavi osht në Zvicër, unë e baba jemi në shpi". I kem pasë tre familjarë gati si me një emën, Qahil vllavi jem, Qamil një kusheri, Qail një tjetër.

Mandej '99-ën kom nejtë në shpi, s'jam marrë me kurrë. Kom nejtë me gru e fëmijë, se nuk i kisha të rritun. Vllavi, ish i kyçte në Ushtri Çlirimtare të Kosovës. Iu kom nimu kapak ushtarëve, se ishte edhe vllavi në atë lidhje. E kom pas msheftë një allti, se e kom pas pru prej Gjermanie, po s'kom pasë guxu kërkujna m'i kallxu. Në qat' kohë e kom marrë e ia kom dhanë vllavit, i thashë, "Masi je kyçë në ushtri, qe ku osht". Unë s'e kom pasë marrë që kur të bahet lufta me e pasë, po jom konë marak edhe e kom pas ble, e kom pas rujtë. Vllavi e ka fillue me qat' armë, tanaj janë furnizu prej kushërive, se krejt kushëritë janë kanë në luftë.

Në 99-tën, në prill ka pasë luftë në fshat. Iu kom nimu, se jam shpija e funit ku o' zhvillu lufta, tani ushtarët i prunën armët deri te shpija jeme, prej atjehit i kom nimu me i çu deri ku ish tu u zhvillu lufta. Dy orë e gjysë ka zgatë lufta në fshat. Dy janë plagu. Vllavin tem e ka kapë, po jo sa me hi në atë [listën] si i plagostë. E ka pasë rrokë në flokë, ia ka pasë hekën. Ka pshtu, kurse dy tjerë u plagun.

Atë ditë kena ikë prej fshatit, kemi dalë me një kodër një kilometër e gjysë a dy larg, ku janë strehu krejt lagjja. Atje na kanë kqyrën, e kanë përcjellën situatën ushtria jonë. Atje kom nejtën deri me të 15-tin mos gabofsha. Prej aty na kanë gjujtë forcat serbe, e kemi ikë, kemi shku në fshatin tjetër. Largësia mes fshatit tem edhe këtij fshatit ku nejtëm krejt lagjja o kanë afër gjashtë-shtatë kilometra. Kur jam kthy në fshat tem, o kanë i 29-ti prill më doket. Ditën e di ma shumë sesa datën, o kanë e ejte, se rastësisht e takova një hoxhë të gjeneratës teme e m'tha, "Ku do ta falmi xhumanë nesër?" Thashë, "O hoxhë, t'shkoj unë te shpija. Tana nesër dita e re, nafaka e re, edhe shihmi".

Atë natë vllavi me gjithë një tre ushtarë më thanë, "Rri edhe i merr do rraqe prej shpije që me i çu nesër". Dy ushtarë e kishin pas' ba plan me shku në fshatin jo fort larg prej neve të nesrit, të premten. E kom ra me flejtë vetë. Në ora gjysë n'tetë ka ardhë një kusheri e m'ka thanë, "Hajde se jemi tu ecë!" Nuk kom ditën se ku jemi tu shku. Kemi hypë në kerr edhe jemi nisë. Kur e kemi lëshu rrugën kryesore për me shku në at fshat, aty kemi hasë në polici e në ushtri, ishin kanë tu e minue rrugën. Prej fillimit të kohës e deri te e nalmja jonë na kanë gjujtë me armë, po na nuk jemi nalë. Po kur jemi nalë, aty ish kanë një tenkë e vnume në rrugë edhe aty na kanë zanë forcat serbe, aty na kanë maltretu. Ka pasë edhe ushtarë edhe policë; ushtarët nuk na kanë maltretu në qat' moment, po veç policët. Një tre a katër prej tyne i kom njoftë, po ata mu nuk më kanë njoftë me emën po m'kanë njoftën me nofkë se gjithmonë kom nejtë me dy shokë me mbiemrin të njohun, që jonë kanë shumë të fortë e jonë marrë me deviza. E ata kanë mendu që edhe unë jom i qasaj familje. Na kanë rrehë aty, ma së shumti policia. E kanë pre një dru e na kanë hi bum-bum-bum. Atij kushëritit, ushtarit, ia thyen kâmen, e edhe mu shputën poshtë ma thyen.

Prej aty na kanë çu në stacion policorë. Tu na çu, mësova rrugës, kah komunikojshin me radiolidhje policia nërmjet veti, iu thonë, "gjujini prej kerrit edhe merrjauni letërnjoftimet". E mora që e kanë për ne, në bazë të gjuhës që e kuptova. Po s'ish kanë fjala për ne. Pak ma larg, një pesëqin metra, apet komunikimi tjetër që u ba, iu thanë, "Po atij tjetrit ia kena marrë edhe letërnjoftimin edhe cigaret që i kish pasë". E mësova që nuk bahet fjala për mu e për kushërinin, po për persona për neve të panjohun. Vonë, masi jom liru prej burgit, e kam mësua kush ishin kanë, se të dytë i kishin pas vra. Ai i pari ish kanë i fshatit afër, e kom njoftë. Tjetri ish kanë i një fshati tjetër, po të dytë ishin konë pasë marrë kapak me tregti.

Na kanë çu në stacion policorë, edhe atje na kanë maltretu. Ishin kanë policia tu nejtë në xhami. Edhe ju tha një prej këtyne, "Shkoni thirrni, le t'i shohin terroristat që i kemi zanë". Erdhën. Po prej tyne, një pjesë të policisë i kom njoftë se tetë vite më ka ra me punu në çdo ven të Kosovës.

Erdhën policët prej xhamisë, më morën më hipën në kerr, gjoja që m'ka thirrë zëvendës-komandiri, se komandiri ish i vramë. Edhe zëvendës-komandirin e kom njoftë, po ai nuk m'ka njoftë shumë mirë, e nuk o' ballafaqu me mu, po ma ka qitë një tjetër aty. Ky m'i ka pa paret. Tha, "Pse kaq shumë pare?" Unë me qëllim i kallxova paret, se jom kanë me bundë edhe e kom çelë se zheg, e thashë le t'm'i sheh. I kom nxjerrë e i kom thanë, "Qeto pare janë të policisë". Thashë, "Kam dëshmitar që m'i ka dhanë, punëtori yt m'i ka dhanë. I ka vjedhë paret e juve, ja kom dhanë markat, sot m'kanë metë paret".

Janë kanë mbi 4000-5000 marka vlerë, ja kom qitë përpara. Tha, "Pse p'i len këtu?" Thashë, "Me ma ba çaren, me m'nimu". Tha, "Unë muj me të nimu mos me të çu me një ven ku bahen maltretime të mëdhaja. Muj me të çu në Bankkos, aty janë krejt gra". Nuk m'tha tjetër. E ka mushë letrën, ia ka dhanë policit çka m'çoi atje nalt, i tha, "Këta me çu atje". Na kanë marrën prej stacionit policorë, na kanë çu me kushërinin drejt te Bankkosi në Ferizaj.

Unë isha anës djathtë të kerrit. Kur erdhëm, prej dritares i pashë dyert, ishin të çelta, se i ka pasë dyert e mëdhaja Bankkosi. Aty kom pa gra, të reja ishin kanë shumica. Një prej tyne ka dalë edhe si m'ka pa, m'ka njoftë e m'ka thanë, "Ti, çka lype ti këtu?" Unë e çela dritaren i kallxova. "Aa, terrorist!" tha. I ka dhanë zor me ma mshu, po unë ja mshela dritaren, s'e lashë. M'rroki, po jo mirë. Ka dalë anës tjetër kah kushërinin, se ishim unë në dorën e majtë ai në dorën e djathtë të lidhtë me pranga. Kushërinin e ka rrehë ma shumë edhe ka hi mrena. Një një orë kemi nejtë, se nuk na pranojshin aty, mbasi policia çka ishin aty e kishin pas përdorë vendin për punë seksuale. Policinë i kom pa me uniformë, pa uniformë nuk kom pa asnjë. Qaty kemi nejtën një orë a një orë e gjysë. S'na kanë pranue, e na kanë çue te "Pranvera". Aty kemi nejtë edhe

nja tri-katër orë jashtë. “Pranvera” o kánë një lokal, e kanë pasë përdorë kur i kanë nxënë civiltë e i kanë çu sefte aty, pa marrë parasysh femna a mashkuj, ma së pari me jua marrë shënimet, tana me i çu në vene tjera. “Pranvera” o kánë një lokal për civiltë që i kanë burgosën në podrum. Podrumi aty ish dikun katër metra me pesë. Pa hi në podrum na i kanë marrë shënimet. Mu më kanë marrë policia se isha civil, kusherinin kanë ardhë e kanë marrën ushtarët. Ai o kánë ushtarak.

Kusherinin, nuk e di sigurt a e kanë çu për Prishtinë në spital. Nuk kom pa, veç çka m'kanë thanë aty. Mu m'kanë nalë niherë në “Pranverë” në Ferizaj. Aty podrumi o kánë katërdhetë deri pesëdhjetë centimetra i mushtë me ujë. Qaty kom nejtën 21 ditë, ka mundësi edhe 22. Prej podrumit më hypshin në të dytin kat, aty më çojke një rom. Tjerët nuk e di kush i ka marrë, se në kohën që kom nejtë unë, përmi dy orë nuk na majshin, dy orë-tri orë e i çojshin. At romin nuk e kom pa tu e marrë tjetërkon, e mu më çojke në të dytin kat, në anën e djathtë, ku u kánë Avdi Bajgora, me Boban Krstić-in, ash-tu e ka pasë emnin edhe mbiemnin, jonë kánë edhe do tjerë aty në një pjesë tjetër që u pashin, po emnat nuk kom mujtë me jau mësu, përveç këtyne dyve.

Në atë pjesën tjetër m'çojshin me nënshkru, se këndeje më marrshin në pytje e andej dilsha me nënshkrue. Na kthejshin në podrum, po ka pasë rast që niherë para dite, niherë mas dite me na marrë. Për mu nuk iu ka interesue pse jam kánë me ushtarin, a ku jam kánë tu shku. Interesimin ma të madh e kishin për familjen, sa ushtarë jonë edhe ku. Mrena qasaj kohe, njëta që dy kusheri janë vra. Mu më kánë zanë me të 30-tin prill, një kusheri e kom pasë komandant, e ish konë pasë vra me 22 prill. Na nuk e kemi ditën familjarisht, po e mësova në burg që dy kusheri kokan vra, po apet nuk iu besojshna atyne. Më thanë, “Feimi edhe Alija janë vra”. Ama, janë kánë dy Ali

me të njëjtin mbiemër. Njani o kánë komandant i Brigadës së fshatit. Të nesrit më kanë thirrë apet, m'kanë vetën për vllavin, masi ai ish i kyçtë ushtar. Maltretimet u bonën ma të mëdhaja, si u vranë ata ushtarët, se me fjalë të tyne thanë, “I kena ni në lajme që u vra vllavi yt”

Po, mendojshna që osht taktikë e tyne, e për vëllaun nuk e pranojsha që osht ushtar. Se në '98-tën, e kisha dhanë deklaratën që osht në Zvicër. Thojsha muni me lypë deklaratën me gjetë. E kishin pasë gjetë që me të vërtetë e kom dhanë qatë deklarate që nuk osht ushtar, po në Zvicër. Do informata shumë të sakta i merrshin edhe i dhashin, po zor me më bindë me thanë unë që me të vërtetë ai osht ushtar. Për tjerët krejt e pranojsha çdo gja çka i thojshin të sakta, vetëm për vlla nuk e pranojshna, se e disha që e kom dhanë deklaratën qysh ma herët edhe ishte e plotfuqishme ajo për mu, po edhe për ata, se i kish shtatë-tetë muj ajo ngjarje. Në ato momente më kanë vnu poshtë e më thanë me nënshkru një letër, po unë nuk pranova se ajo letra i kish do rreshta të shkrueme çka i pata thanë, e blanko ish një dhjetë cantin ma poshtë për me nënshkru unë. Unë nuk pranova me nënshkru në fund, e m'i dhanë një dy shpulla që me nënshkru qaty. Thashë, “Unë nuk e nënshkruaj me më mytë, qekhâ me nënshkrujtë jo”. Nuk më lanë me nënshkru nalt. Thojke, “Vetëm khâ poshtë!” Tani çka kanë dashtë me shkru ata në fund. Edhe në rregull. Nejse.

Për çdo ditë që ishin ato maltretimet poshtë-nalt, poshtë-nalt, më vetshin ma së shumti për vëlla. Për çdo ditë ka një maltretim ish me bajonetë, me thikë. Për çdo ditë në mbramje ardhshin më marrshin.

Për 21 ditë nuk kom nejtë me shumë njerëz, se shumë pak i lashin aty, ka një orë-dy orë. Me nejtë shumë kohë ose një ditë e një natë nuk ka bo vaki. Vetëm një rast ka ndodhë që kom nejtë me njanin, ia mësova edhe emnin. Ia mësova, se më ra me nejtë me të një ditë e një natë.

Maltretimet në fillim më çojshin me i bo në kafen e Gogës, një kafe aty afër podrumit, një tri-katërdhetë metra larg. Ma kanë vizatu shejën e NATO-s në ballë me thikë. Dhimta po dihet. M'i nejtë gatitu derisa ma vizatoi me thikë; gjaku nuk u nalke. Nuk e di sigurt, a gjysë ore a një orë sa kom nejtë aty. Ka ardhë i njëjti person që i bajke gjinjen, se më kujtohet i thanë “Shaban, [Serbisht] bjere [Serbisht] çoje”. E mësova, po s'e disha a emën a mbiemër e kish. Ditën o kánë maltretime tjetër, ma kanë pre gishtin e madh. Aty nuk i tha Shaban, po Ismet. Veç mrena krejt qatyne 21 ditëve sa kom nejtë aty, ia mësova emnin atij, e kish pasë emnin e vërtetë Ismet Shabani, rom i Ferizajit. Jom interesu, i kom lypë dy-tre Ismeta, po qai person nuk o' kánë asnjani. Ka pasë mundësi mos me kánë i Ferizajit, po s'un e kom zbulu kush e tek o' kánë. Jo që m'ka bajtë mu, po edhe a ka bo një tjetër sen, më interesojke me ditë. Po s'un e kena gjetë tek o' e ku rrin.

Maltretimet në ditën e dytë fillun e vazhduen për edhe 19 ditë tjera, të njëjtat metoda i përdorshin. Kom pasë plagë prej fillimit të kresë, atë vizatimin e shejës së NATO-s, e deri në maje të gishtave edhe një pjesë të voes së shmajtë që ma kanë damtue. Për 21 ditë qato maltretime m'u kanë ba në “Pranverë”. Datën e sigurt se kur jam lëshue nuk e di, veç në bazë të maltretimeve që i bajshin, i njehshna, ta di përafërsisht sa e qysh. Me të njehme e di që dita e fundit o kánë e 21-ta.

E qaty, nuk e di sigurt a e ka pasë edhe bajonetën në dorë, edhe e ka pasën fshisën, se më tha, “Heki pantollt!” I kom hekë. “Heki donet!” Nuk e kom ngu. Nuk e di, se jam kânë i ramë në guj e në krah, kryet e kom pasë kah muri. Nuk e di a qai polici që m’i ka bo qato maltretimet, a qai romi që nejke aty, se m’ka ra të fiktë. Nuk e di a me bajonetë a me fshisë, se m’ka ra të fikët, sa orë kom nejtë [pa vetëdije] nuk e di. Kur i kom dhanë zor me u çue, e kom pa që gjaku m’u kish terë në pjesën e përmasme të trupit edhe se ishna tu nirthtën, i kom veshë donet, pantollt, e jom pshtetë për muri. Aty o kânë një karamboll, se në pjesën tjetër nejshin, i bojshin maltretimet knej, e në pjesën atënë nejshin, lujshin karamboll. Me i pa nuk kom mujtë, po u nijshin shumë zâna tu lujtë, u nijke e krismja e topave. Ka dalë i njejtë polic, maskën e ka vnu, e m’tha, “Kush të ka thanë me u veshë?” I thashë që kom nirthtë, tha, “A ke dik-tu najsen?” Me i thanë jo, thashë po e përdor apet, e nuk guxova me i thanë jo, se e dishna mos po më ndodh hala najsen edhe i kom thanë po. I ka thanë atij romit, “Merre çoje në podrum!” Edhe m’ka çu ai në “Pranverë”, në podrum m’ka lëshu, kom hi mrena qashtu zhag. Uji m’ka nimu. Iu ka nimu nashta edhe tjerëve, po tjerët nuk kanë pasë maltre-time sikur të miat.

Nji natë prej qetyne 21 ditëve, se nuk po i di bash me ren, ma kanë hekë një copë me dana në anën e djathtë të trupit. Qatë natë i kanë pru dy vetë, të dytë ishin me këmisha, ishin si nër tridhetë vjeç. I njejtë person që m’i ka ba qato maltretime mue, t’parit para meje i ka mshu me bajonetë në anën e majtë të krehës, e ka ra ai në tokë, qaty në kafe ku kemi nejtë, se ish një llastik edhe do qebe të zeza. Qaty i gjujke që gjurmët mos me metë kur rrjedh gjaku, se llastiku s’e lake, e qebja e pijke edhe u hekke. E pashë kur i mshoi përmas, kurgja s’ka folë, e ka lëshu në tokë. Me siguri e kish prej përvojës, noshta nuk ish rasti i parë i tij, se bash qashtu me lëshu sikur ai kasapi që e pret’ lopën e ia din damarin ku e ka. I ka mshu, ai as që i ka livritë. Ra qaty dekun. Të dytin, që kënë bashkë ata dy, e kanë kapë edhe i kanë mshu nërmjet brive edhe plancit, edhe ai s’ka livritë, ra përmas, se qashtu e lëshoi. Qaty i lanë të dytë.

Atë natë kom nejtën deri në mëngjes, se ka pasë rrymë, e kallshin rrymën që i bojshin qato maltretime. Hishin me lujtë karamboll, po qaty ku na i bojshin maltretimet, e shkymke ai romi dritën, e dalke përjashta nejke. Aty mue m’u ftof jeta, se e pashë që s’kishna ku me shku. Njani prej tyne, që i mshoi atij tjetrit përpara me thikë, e kish pasë një paqetë cigare në xhep edhe kom hi ja kom marrë. Thashë, kur të del, edhe në të më paftë tu e pi, se e pishna duhanin në atë kohë, le t’më mytë edhe mu. E kom marrë e kom pi, po fati, ai nuk dul. Kur dul tha, “Shumë tym!” Unë s’fola kurrqy.

Tana i tha romit me më marrë me më çu. I tha, “I thirr ata shokët me i marrë kufomat!” Se kah i kanë çue, nuk di. As kush janë kânë nuk kom pasë mundësi kurrqysh me marrë vesh, po edhe me pas pasë mundësi

me i hallakatën, atyne dokumentet jau kanë marrë 99 përqind. Nuk kom mujtë me ditë kush ishin, veç që ishin të ri. Jom interesu, kom vetën, po kurrkush nuk ka mujtë me thanë që i kanë gjetë. Po noshta edhe i kanë gjetë familjartë e tyne. A janë kânë të Ferizajit, kanë mujtë edhe mos me kânë, se i marrshin prej Elez Hanit, si gratë, si burrat, i prushin prej asaj ane ma së pari në “Pranverë”, femnat e mashkujt. Mashkujt i nalshin, tani prej “Pranvere” kush iu ka vyjtë, i çojshin te Bankkosi, e kush s’iu ka vyjtë, i lëshojshin.

M’kanë kthye, m’kanë çue në “Pranverë”, m’kanë thirrë për deklaratë çka kom pa pramë. Qato fjalë m’i ka thanë Avdia me gjithë Bobanin. Thashë, “Unë pramë s’kom mujtë me pa kurrqy se jom kanë këtu”. Tha, “Po ti ke mujtë me pa dishka”. Thashë, “Jo, s’kom mujtë me pa kurrqy, se nuk shihet. Unë në kâmë s’po muj me nejtë. Ajo dritarja e vogël, çka me pa”. Tha, “Je kanë në kafe të Gogës, e ke pa rastin që ka ndodhë”. Thashë, “Nuk e di, se mu ma kanë hekë një copë qaty”. Thashë, “M’ka ra të fikët, çka ka ndodhë nuk kom mujtë me pa”. Më veti, “A o kânë najkush aty?”. Nuk guxova me thanë po. “Ti”, tha, “ki me pi një ilaç, se ke nejtë shumë në ujë. Ai të ndihmon se asht për mos me të lanë me u ftofë, se bubregtë e këto, ka mundësi me t’u prishë prej ujit”.

Jo që më mashtroi, po prej zorit e kom pi, ish kânë një shishe e vogël ngjyrë e mavit, gati sikur havaja ngjyra. Ma ka dhanë, edhe e pashë kur më shkoi teposhtë që ish thartinë tepër shumë e fortë. Tha, “Go-jën me majtë mshelë”. E kom majtën me thanë me sekonda, se jo me minuta, e veç e kom ni që dhamtë ia kanë nisë me më krisë. E diktova edhe thashë, “Ma shumë s’kanë çka me m’ba”. E kom çelë gojën, e kom qitë të bardhtë e dhamve, se diktova që m’kishin pas pëlçitë shumica e tyne. E gjujta edhe ma dha një shpullë, tha, “S’ke guxu me çelë gojën kaq herët. Veç unë kur të thom”. I thashë, “Nuk mujta me dajnisë, se m’vrajti”.

Tha, “Prap ki me pi krejt qetâ, t’kallxoj unë a munesh a s’munesh”. S’dis-ha çfarë ilaçi o kânë, a çka, e di që s’o kânë për të mirën, po për t’keqen teme. Dhamtë qaty më ranë mrena kohës sa kom nejtë aty, tana në podrum ardhshin tu m’u zvogëlu. Dy anët e buzëve mrena m’u banën krejt puçrra-puçrra, se e shtisha gishtin, edhe m’djegshin. Qaty dhamtë më shkun, u zvogëlu shumë. Nuk u kanë dita e fundit kjo. Ka mujtë me kanë e treta ose e dyta e parafunit. Dita e fundit o kânë kur përmi gishtin e dorës majtë ma kanë hjekë një copë atë ditë edhe m’ka thanë, “Dita e funit o’ për ty qekjo edhe ki me kânë sikur shokët tjerë!” M’kanë kthi në podrum. Në mëngjez m’kanë hypë nalt qaty ku nejshin, o kânë një dhomë e vogël edhe një Destan Shabani rrike aty. Destanin e pashë atë ditë aty, tjerave ditë e kom pa veç në të kapërcyme, se e kom njoftë ma herët masi u merrshin me hulumtime rreth neve. Qatâ e kom pas njoftë. Polic ka pasë punu, po ka qenë civil. Kanë ardhën, njani kush o kânë nuk e di, ai m’ka rrehë shumë. Qaty në anën e majtë krejt me një shtagë të bejsbollit. Bubregin e majtë ma kanë prishë edhe brijtë e anës t’majtë.

E di që e kom hupë vetëdijen e kush m'ka marrë nuk e di, po m'kanë qitë te një kontejner anës majtë, se o kánë xhamia e vogël anës djathtë, e “Pranvera” edhe Kafja e Gogës anës majtë, krejt ngatangat. Kontejner i hekrit, aty m'kishin pas pshtetë. Fati jem, ishin kánë tu dalë do gra, tu shku për te stacioni i trenit. Përmas xhamisë o kánë një udhë e vogël me shku te stacioni i trenit. Qatje m'kanë pa ata, gjaja jau kom lypë ni cigare, po mu nuk më kujtohet. Edhe m'paskan vetë, “Kush je, tek je?” se unë shumë i ajtë n'atë anë. Pak më kujtohet kur m'kanë çu në kâmë, e iu kom kallxu i kahit jam, edhe kanë kthy ato gratë e m'kanë marrë, se qysh m'kanë çu nuk di, janë kánë nja pesë-gjashtë a ma shumë, edhe një mashkull me to.

Ia kom ditë emnin edhe atij mashkullit, po tash nuk e di. M'kanë çu te një shpi, m'kanë shti e m'i kanë ndërru teshat. Njana prej atyne grave m'i ka dhanë do si done të gjana. M'i kanë hjekë të miat e ajo m'i ka veshë, jom qetësu një orë a dy, nuk e di, m'kanë mlu. M'ka ardhë vetëdija edhe m'ka vetë kush jom, tek jom. Jom kánë në gjendje me i kallxu se kush jom. M'ka vetën për njonin çka ka nejtë aty po, fati i tina, vetëm ni ditë e ni natë. Të nesrit e muerën. Me atâ pata mujtë me komuniku edhe me ia mësu emnin, hem unë atij, hem ai mu. Thashë, “Nji natë kom nejtën me ta, ish kánë i Ferizajit. E di çka kanë folë, çka e kanë vetën”.

Tha, “Unë jom gruja e tij”. Fati ma sjelli mirësisjën, edhe pse i pata gjithë ato tortura, me tō ma sjelli të mirën. Ia kallxova rastin e burrit të vet. Thashë, “burrin tan e kanë çue për Vranje”. Se i nijshna, kur u bojshin maltretimet nalt, poshtë mjujshe me i ni tu komuniku.

Ajo e kish pasë gjetë njanin që kish pas' punue si taksist, po i ka bajtë kush ka dashtë prej fshatit aty afer e krejt n'atë anë me kerr me kali, e i ka çu te stacioni i trenit. Ai jau kish pas marrë ka dhetë marka për person me i bajtë prej fshatit deri atje. Kjo gruja ka dalë, e ka gjetë qat' taksist edhe e ka gjetë venin e saktë ku me më çue mue. Ish kánë te Topojanët e Gremes, e kish pagu taksin, edhe ma ka dhanë ni shteg cigare. Më tha, “Me qetâ me kapërcyel”. Ajo nuk ka ardhë me mue. Më ka hypë në atë kerrin. M'ka çu te një fshat shumë afër qytetit.

Atje m'kanë kqyrë ni muj, se kom nejtë deri me 22-tin [qershor] aty, ni muj ditë. Po në bazë të asaj qysh e di une, 21 ditë më kanë majtë policia me tortura. E në bazë të atyne qysh thojnë këta, dalin mbi 21 ditë. Po ma e sakta 21 ditë janë në bazë të shenjave që i kom nëpër trup. Do më thojnë ke ardhë me të 19-tin, po nuk e di sigurt, nuk çon peshë një ditë. Atje m'kanë kqyrën ni familje patriotike Më erdh tanaj puna mirë e mbarë, se shumicën i njihsha, mbasi jonë kánë bash dajtë e qetij kusherinit që o kánë ushtar, që e kanë nxanë me mu.

O kánë një burrë aty që u kujdeske shumë për mu. Vllavi i tij i ka pasë dhentë, e i kanë pre katër-pesë delme, e m'kanë pshtjellë me likurën e tyne. Edhe atij ia di shumë për falemin-erës që e ka ba atë punë për mue edhe pse s'më ka njoftë, e këta tjerët, qata ushtarët, ni shumicë m'kanë njoftë. Për vëllaun edhe djalin e mixhës që i kanë vra, kom marrë vesh sa isha aty.

Ni mjek ma ka dhanë ni ineksi, veterinar, ai ish i Gaqkës aty. I kom pas pá edhe ata që ishin konë pasë nisë me shku me marrë penzijen në Shkup, nja nizedë vetë, krejt të lagjes, ishin konë pasë mledhë krejt qaty çka kanë punu në Shkup. E njoni prej tyne kish pas' punu si veterinar në Shkup. Ai ma ka dhanë ineksien e parë. Tanaj o kánë edhe mjeki Sylejman Topalli. Edhe ai m'ka nimue me do barna tjera, m'i ka prue një vajzë e re. Ajo ish kon' pasë marrë me barna ushtarake, ju kish pas' bajtë ushtarëve, nëpërmas ni ushtari të qasaj lagjes

M'i ka pru do barna për dhimtë. Emnat e barnave nuk i di, veç me i përdorë i kom përdorë. Me 22 qershor m'kanë çue për Shkup, se familjen nuk i kom pasën në fshat. Unë shkova në fshat, u interesova ku e kom familjen, m'kallxuen që i kom në Shkup. Aty nuk më kanë njoftë familja, për një muj ditë që kom nejtë te Topojanët. Nuk kanë mujtë me më njoftë.

Kemi nejtë dy ditë n'Shkup. Me familje jemi kthye në fshat kah i 22-ti, 23-ti ose i 25-ti qershor, nuk e di sigurt. Qysh ish ba për krejt Kosovën, edhe për familjen teme: shpijat e djegta, ni lopë e kishin pas vra, e kishin qitë në bunar. Ushtarë çka ka pasë, janë ardhë me u interesue për mue. Mrena dy dite në shpi që erdhëm, kom shku drejt e në ambullantë me i ba do mjekime për do varra të çelta. Atë ditë ish kánë një mjek i mirë, e te ai jam kqyrën. M'ka kqyrën, për zorrë të trashë më tha, “Nuk asht e infektume, po ka do cista, kanë dalë jashtë, po s'ka nevojë as me i pre as kurrigjo. Me një krem lirohen edhe përthahen”. Edhe do

ilaçe tjera m'i shkrujti, m'i dha do fasha tha, "Nëse ka nevojë!" Dola unë në barnatore, e u interesova, po as në Ferizaj nuk mujta me i gjetë. Nëpërmes ni dajë, në Shkup i gjeta ato barna edhe i mora, e m'kanë nimu.

Ni ditë kom pasë me u lajmëru te mjeku në ambullantë, se infuzionet i kisha ni ditë po, ni ditë jo. Sa kom marrë nuk muj me ditë se nuk janë me dy e tri, po janë me qinda, e deri në ditën e sodit i përdori infuzionet. E kom pasë edhe lukthin e prishtë në "Pranverë" sa kom nejtën, se me hangër nuk na kanë dhanë, me pi nuk na kanë dhanë. Çka kom mujtë, ujë kom pi në qat' venin ku kom nejtë. Nja dy ditë a tri kom pi qashtu, e ditëve tjera e vnojsha cepin e këmishës edhe pijshna ujë. Po kishin pas' depërtue edhe nëpërmjet këmishës, a noshta para këmishës, qato dy-tri ditët e para, kime e bërlllog të ujit, se kanalizimi i EC-së direkt prej katit të parë në podrum. Çka kanë kry nevojë nalt, rake aty ku neishmi unë edhe tjerët. Sa kom nejtë unë për qato nizet ditë, podrumin niherë e kanë pastrue. Ka hi qaj Ismeti, ia ka hjekë atë pjesën ku u kanë cevi në to. Ia ka hjekë edhe u pastrue, po nuk e ka ia, veç ia ka derdhë ujin edhe e ka mshelë, tana e kanë lshu nja dy orë a tri orë ujin nalt atje edhe u mush nja nizet cantin, edhe e lanë qashtu.

Qat' ujin tanaj unë e kom pi. Në vitin 2000 ia nisi lukthi tu m'vra, shkova te mjeku, i njeiti m'tha, "Duhet me ba një inçizim". I kallxova unë krejt çfarë uji kom pasë pi. Tha, "Ka mundësi me u pas zanë, duhet me ba ni inçizim". Në Kosovë në atë kohë nuk kisha mundësi ku me shku, po edhe e zuna n'asgja, e kom nejtë mbi ni vit veç me barna, që kapak ma letojshin dhimtën, e nuk i hina punës lukthit.

E kom pasë edhe ni sulm në zemër para se me u operue. Në vitin 2002-2003, nuk e di sigurt, e kom pasë sulmin. Mjeku më tha, "Të ka ardhë krejt prej lukthit". Kom nejtë në spital 21 ditë në Prishtinë. Mrena tri-katër vjete tanaj kom pasën sulm n'krye, nja dy ditë-tri ditë vetëdije s'kom pasë. Se pjesën e mbrapme të kresë e kom pasë të preme në dy vene, edhe ni t'mshume, e jam kánë në Ferizaj, m'doket Enver e ka pasë ai neurologj emnin. Qaty te truni jom kqyrë. Prej aty m'kanë çu në neurologji, e kom ba ni kontroll. Mrena dy viteve tjera, domethanë edhe 2017-tën, ma kanë operue lukthin se u blloku krejt. Nuk kom ditë çka, qysh, tek. Kirurgu o kánë Imer Ibishi. Më ka thanë, "Krejt kanali i zorrës ku lidhet me lukth asht i damtum". Ma kanë hekë gjysën e lukthit, edhe zorrën ku lidhet me lukth. Mjeku m'ka thanë pesë cantin, po sa munet me kanë e vërtetë e din ai, edhe e kanë ba kombinim zorrën me lukth plus një urë lidhëse, p'i thojshin.

Po edhe prej 2017-tës e deri tash kam probleme me lukth. Bubregin e anës së majtë, ku e ka rrokë ajo shtaga që m'ka mshue, qat' pjesë e kom shumë të damtume. Kanë thanë me hi në operacion, po nuk kom hi, mos po muj me ba najsën me barna. I përdori për bubreg se nuk e pranon pastrimin ana e majtë, në bazë të mjekëve çka më kanë thanë. I përdori për bubreg, i përdori edhe për lukth, se po më qet pagjakësi.

Dy vite kom pasë problem edhe me mushkni. Në 2019-tën jam kánë në spital, se kom pasë gjakderdhje të mrendshme edhe të jashtme edhe për gojë edhe për zorre të trashë, se lidhja kur u ba e qasaj lidhëses prej zorrës tek asht kánë, në bazë të mjekësisë, do-farë çka po gjujkan për tretjen e ushqimit që hin, dy prej tyne po gjujkan shtremët. Se kur asht operu kumeditë, nuk gjujkan drejt e në ushqim, nuk e di qysh shkon me mjekësi, dy ma mshojnë niherë në vit edhe vjen puna te gjakderdhja.

Qeshtu puna jeme. Këtu jetoj me grue edhe me një re. Gjithë këto që i kam probleme trupore, te mjeku m'çojnë reja edhe shoqja. Djali shumicën e kohës asht në punë, po shumicën e gjanave të lukthit që m'shakton pagjaksi i kam natën, atëherë djali m'çon. Përndryshe në shpi rrimë, krejt kohën e çoj me gruen, me rejën edhe dy fëmijë të djalit.

Me gruen u pata njoftu sa jom kanë në shkollën e mesme. Gruja nuk u kánë në shkollë, po jam njoftue se motrën e grues e kam për vlla. Jem njoftu në '76-tën. Qatëherë unë jom kanë ushtar, vllavi o kánë i martum. Masanej, '77-tën u lirova prej ushtrisë, shkova për Gjermani, e '78-tën u ktheva. E pata ble ni kerr, e çova kunatën te baba i vet; e shoqja jeme, çka e kam sot, ish kánë klasa e tetë në '78-tën. Qaty u njoftum. Në '80-tën e kom marrë. Njoftimin e kena bo dy vjet ma herët. Me dalë kemi dalë, nuk na kanë nalën. Po, kemi dalë familjarisht.

I kam krejt gjashtë fëmijë, katër djem e dy vajza. Të t'katërtit i kam të martum, me fëmijë, punojnë. Unë e gruja jemi të papunë, ajo amvise. Unë merrna kapak me bujqësi, nuk muj qaq po me qatá çka e kom merrna veç sa m'u argëtu ditën, se nuk muj me punu fort, po dal sa mos me lanë tokën djerr, e punoj kapak.

Kam psu ndryshime shumë të mëdhaja mas atyne torturave. Prej '99-tës e as sot nuk guxoj me fletë vetë. Shoh andrra, tu më rrehë e tu ma mytë çikën e vogël. I shoh, e m'doket si ditën, edhe çohna hygjym e baj me ikë, se në 99-tën çika m'ka le, nuk e di a i ka pasë ni muj a jo. I shoh në andërr. A me më mytë mu, a me mytë çikën, më vesin, e unë pranoj që mue, e ata hygjym bajnë me ma mytë çikën, e unë hygjym kah çika. Qekjo andërr ma së shpeshti më përsëritet.

Qe 20 vjet gruja kurrë vetë s'më ka lanë, kurrë hiç as që don me shku në familje të vet. Shkon ditën rrin deri në mbramje. Në mbramje ose unë shkoj e marr, ose shkojnë e marrin djemtë. Unë qe 20-21 vjet, kurrë vetë nuk rri në shpi. Familja m'kqyrin mirë. Edhe duhet se edhe unë i kom kqyrë krejt familjen qysh para lufte. I kom pasë kushtet ma të mira, i kom shkollue, nuk i kom lanë me hekë. Gruja ku ka dashtë ka mujtë me shkue, nuk e kom pengue, kushtet ia kom plotësu para '99-tës. E masandej 99-2000 gruja m'ka kqyrë, m'ka pastrue tre vjet, krejt qato varrë çka i kom pasë trupore, m'ka mjekue si me kánë motër medicinale. Tash edhe unë po duhet me ia kthye uhanë e atyne çka m'kanë kqyrë.

Momentalisht merrna me qeto sëmuje trupore prej lufte çka kanë mbetë. Telashen ma të madhe e kam me lukth edhe me pagjakësinë. Nuk maj ymyt që kanë me m'u shno-shë, se koha e ka ba të veten, do vjet i kom ba, e di që nuk vjen tu u përmirësu gja. Me barna jam tu e majtë dhimtën, se lukthi nuk po m'len me hangër. Para se me hangër patjetër duhet me pi për çdo ditë ka ni kokërr.

Qe, qeky ish rrëfimi jem, me krejt çka tregova deri tash.

Ju falenderoj juve e gjithë shoqatën.

**“PO NA ÇKA DIJMË, ÇKA MUJMË, DUHET ME I
NIMU, ME IU GJETË. NA MOS T’JU BOJMË ASNI
TRYJNI! AJO KA BOLL NERVOZË, IDHNIM...
VEÇ E ÇOJMË SITUATËN KEQ E MA KEQ. NA
DUHET M’U KONË T’GATSHËM N’ÇDO KOHË ME
IU NIMU, M’U KONË T’VETDISHËM, ME QËNDRU
AFËR TYNE SA TË MUNEMI.”**

Në deka, në dasma dhe, siç tregon Refiki, në luftë, përherë janë bashkë. Kur fushata e shtetit serb për spastrimin e Kosovës egërsohet, edhe popullsia e Llabjanit detyrohet të marrë arratinë. Por forcat serbe nuk i lejnë familjet të ikin të bashkuara. Ndajnë burrat e rinj nga të tjerët.

Që aty nis përditshmëria me keqtrajtime, tortura, poshtërime, për Refikin, të vëllanë dhe rreth katërqind të burgosur të tjerë të zonës. Kur nënshkruhet përfundimi i luftës, me autobusa i shpërndajnë nëpër burgje të Serbisë.

Vetëm pas ndërhyrjes së Kryqit të Kuq Ndërkombëtar, Serbia detyrohet t'i lirojë të burgosurit. Aty Refiki rigjen të vëllanë, nga i cili e kishin ndarë që ditën e dytë. Gëzohet sa thotë, “Po t’kisha n’qat moment me pa edhe familjen e me dekë, absolutisht s’e kisha dert”.

Megjithatë, kur pas rreth nëntëdhjetë ditësh i kthehen shtëpisë tashmë të shkatërruar, ku ribashkohen me nënën dhe dy motrat, mësojnë për dhunën që kishte vuajtur pjesa tjetër e familjes.

MOTRA KA KCY PREJ TRAKTORIT DREJT NEVE

N'familje, shtatë anëtarë jem konë, tre vllazën, dy motra, nana edhe baba. Baba ka punu postier. Na fëmija kem shku n'shkollë t'katunit. Qaty osht shkolla për disa katunde.

Kushtet i kemi pasë shumë t'dobta. Nuk ka pasë sikur tash që ka, por ia kem dalë edhe atëherë. Une n'shkollë fillore ia kom nis 81-tën. Qatë vit edhe babën ma kanë burgosë, se o konë n'demonstrata, me studenta. Baba o konë 40 ditë n'burg, e une nuk kom vazhdu me shku n'shkollë. Atë vit e kom humbë. Vitin tjetër jom regjistru apet. Kushtet i kishim shumë të vshtira, pa të ardhuna, pa kurrëgj. Besa edhe ni vit pat shku dej sa u kthy baba n'punë ku ka punu.

Dy vllazën i kom ma t'mdhaj. Ata janë munu me t'vetën dikun me punu për me mujtë me mbijetu. Kemi pasë presion tanaherët pi shtetit Serb edhe pi serbëve kem vujtë si familje e komunitetit Boshnjak. E kemi ble tokën, n'vitin '85 jonë ardhë shkijet me na e marrë, 1 hektar e 20 ari. Pra, edhe qatë që ke mujtë me mrri, edhe qata s'e ki pasë. Veç o dashtë me krah me punu. Se nuk kem pasë rrugëdalje tjetër.

Baba o konë në punë, nana ka dalë me i folë shkaut. Na e kemi ble tokën prej shtetit. Po shkau ia paska dhonë shtetit, edhe nana nuk ka lonë me marrë tokën tonë, se me qatá na ka majtë. I ke majtë tri lopë, diku ka shitë, diku ke ble, diku diçka ke bo për me mujtë me tejkalu, se o konë kohë e vështirë. Kur o dalë nona, i ka thonë shkaut “jo se tërfurk t’shpërrthej”. Me tërfurk t’hekrit i ka dalë, e motra e vogël o konë dyvjeçare. Nanën edhe motrën ma kanë burgosë 12 orë.

Nanën ma kanë dënu me t’holla se s’kanë mujtë me majtë në burg, masi o konë fmija i vocërr me to. Po mandej lufta i ka pshtjellu krejt ato sene.

N’vitin ‘89 na ka deké baba. Ai ka pasë punu postier. Për 12 katune ka shpërnda thirrje. Jonë konë për vakcina t’fmive, për ushtarë, për dënime, për kerre, për këto. Ai ka punu 28 vjet pa ndalë. Pi mërzisë të qasaj toke që e kanë shkatërru, n’89-tën ka vdekë.

Vllaun e dytë e kom pasë ushtar n’Banjallukë. N’qat kohë une jom konë dikun n’klasë t’tetë. E patën pranë vllaun e madh n’fabrikë t’tullave . E falënderoj shumë kojshinë tone. Ai ka bo që ma kanë marrë vllaun n’punë. E ka pa që s’kem kërkah t’ardhuna edhe i ka thonë “me ardhë me punu se nuk keni kah”. Na ka ndimu shumë. Edhe katuni na ka ndimu shumë, edhe qi jemi konë t’komunitetit Bosnjak, tona herët me ta jem konë, si n’deka, si n’dasma, si çka me konë, na jem konë aty. Edhe n’ditën e sotit i kem raportet e mira me ta. Nuk na kanë nda as pi dasme, as pi deke, as pi zijaftit, as çka o konë aheng, aty jemi konë, e edhe për luftë.

Mas asaj kohe ka ardhë edhe vllau prej ushtrisë. U hi ka punu afër dy vite. N’ven t’babës, se baba m’ka deké tu punu. Ka punu vllau diku deri n’vitin 91, kur ka shku për Itali. Masanej une kom punu n’vend t’tij disa kohë. Erdh vendimi për shtetin serb m’u nënshkru n’atë vakt. Kur erdh ai vendimi, e kom lëshu punën edhe s’kom punu mo aty. Kohë mas kohe kem punu diku n’firma private, diku këtu, diku aty, për me mujtë me jetu.

Shkollën e mesme veç ni vit e kom kry. Nuk kem pasë t’ardhuna, u dashke me bo ekzistencë t’gojës për 5-6 anëtarë. Atëherë jonë konë kushtet shumë ma t’vshtira sesa sot. Une pi mashkujve jom konë ma i vogli. Motrat shumë m’kanë dashtë, jemi konë familje që me ni za kemi folë. Kur kem punu, kem punu të tanë. S’jem shku kujt me ia shtre dorën. Baba n’ato t’vetat o munu me na rritë, me na shkollu, po erdh koha e u afriu ditë-ditës edhe lufta.

Lufta ka shkatrru shumë. Sidomos peji komunitetit Bosnjak na kanë shkatërru ma së shumti. Në kohë t’luftës edhe pak para se me fillu, fshatrat tona kemi pasë shumë njerëz që kanë ikë pi lufte e kanë ardhë te na. Kur u bo gati krejt katuni jonë, prej atyhit jonë dalë n’fshatin ma të afërt me ikë prej luftës si tanë tjerët. Aty tash nuk muj me thanë me sa njerëz jem konë, po ka pasë shumë, se e di kanë qenë, dikun 936 traktora. Me prekolicat t’vnume, qysh kanë mujtë me depërtu. Roje kem bo sa here o lypë, si une, si vllau jem.

Me 7 maj jonë ardhë tre paramilitarë serbë. Me shamija t’lidhne n’kokë. Edhe jonë çu njerëz ma që kanë pa e që kanë pasë përvojë, o dashtë me thonë mos ikni qosheve, maleve. Puna osht që duhet me qitë ni kmishë t’bardhë a ni diçka, m’u dorëzu. Me tonë njerëzit aty, edhe familja jeme e unë aty. E kanë çu ni kmishë, a bez, edhe jonë dorëzu. Na ka rrethu ushtria e Serbisë. Çdo traktor tu e kontrollu, tu e plaçkitë, tu marrë pare, dukat, tu i nalë mashkujt, tu i maltretu femnat. Ju kanë marrë dukat, ju kanë hekë unazat prej dore, çka kanë pasë, paret. Jem nisë prej atyhit rrugës për Stragan prej Llugave t’Drinit, e çdo 20 metra jonë konë 5-6 ose 10 paramilitarë serbë. Unë isha në traktor t’kojshive, e kisha edhe familjen, isha n’cep t’traktorit për mos me qitë aty ni femën ose ni plakë a ni plak. Secili veç t’thojke pare e dukat, e çka ki me dhanë. Kur jem avitë te shpija e Ballkanit që i thojnë, e që i ka autobusat Pejë-Prishtinë që vijnë, si sot m’kujtohet, na kanë nalë aty edhe po shoh që kanë nisë m’i ndalu djemtë e ri. Po moshën s’e kanë kqyrë ata fort. Njoni thojke nali, tjetri thojke lshoji le t’ecin. Jemi largu prej atyhit, m’kanë zhdrypë mu, vllaun, ma kanë zhdrypë ni kojshi që o djalë hasreti, krejt n’ren edhe pesë tjerë t’katunit. Na jena konë 936 traktora të nisun përneherë, traktor mas traktori.

Prej familjes i kisha dy motrat, nana edhe plot ka pasë njerëz, e puna o konë veç a munësh me nxonë ni vend, ni qoshe. Se metën gjinja edhe rrugës, s’kishin me çka me shku. Qai që shkojke kambësor, atá e hekshin. E vrajshin, se janë kanë kriminelë t’Serbisë, çetnikë. E për qatá duhet me dhonë deklarata sa ma shumë, m’i kallxu t’rive lufta çka ka bo.

E po na zhdrypin aty. I kom pasë n’xhep 30 marka, krejt ka 5 mark, për m’ia da familjes, që barem n’gjejshim për bukë, se shpirti ish i amël. As njo as dy, m’ka ra kondak t’automatit shkau mrapa shpinës. E na thojshin, “ec knej”. Aty njoni sa mujke kontrollon

nëpër xhepa çka ka, tjetri sillke sa mujke me kondak t'automatit. Njoni ish ungjë, e kish kthy karrikën përmys edhe i kish qitë duert e thojke, “ktò daje knej, ktò daje anej”. Jom kthy me kqyrë familjen edhe vllaun, se ma zhdrypën, n'qat moment as vetë nuk e di kah m'kanë ardhë t'ramet, çfarë t'sjellti m'kanë bo. M'ka thanë, “Ama letërnjoftimin”. Ia kom dhonë, m'tha, “Ti koke Boshnjak”. Thashë, “po”. Tha, “Pse je dalë prej shpisë, kush t'ka ngucë”? Thashë, “Vojska”, ushtria n'sërbisht, se s'kishe rrugëdalje tjetër. Tha, “UÇK-ja apo ushtria e përgjithshme?” Thashë “paj UÇK këtu s'kom pa, ushtria”. Qaq m'sjelli, gati m'qiti n'ofsajt. I kom pa vllaut tem tu i sjellë tre veta. Motra e madhe ka kcy prej traktorit me kapë vllaun. Qaty u bo nifarë përlëshje edhe pi t'sillmeve, m'ka hupë kontrolla, me familje, me krejt.

M'kanë kapë dy vetë e m'kanë shti n'qatë shpi mrena. Noshta sot me shku e di, po s'jom ra kurrë mo anej, pi qasaj kohe. A jonë konë 100 a 90, a sa jonë konë nuk e di. As nuk e di për vlla, as për nanë, as për motra. Aty na kanë lonë rreth dy orë a ma tepër.

Pi atyhit na kanë marrë edhe na kanë çu te shkolla, n'fshatin Staragan. As majtas as djathtas mos me kqyrë, por vetëm përtokë, me duert nalt. Aty jo mu ungjë qysh duhet, po gunjaz, që m'u mpi komtë e mos me mujtë as me u çu. Edhe aty sa mujshin sjellshin n'neve. Aty nisi terri m'u avitë. E kanë marrë ni djalë t'moshës 40 vjeçe diku, e çojshin te ni shpi tjetër, ia qitshin kallashnikovin n'krye, edhe ia kërsitke. U largojke ai, vike tjetri. E kishin skaju atë djalë për me na shti neve tjerëve tutën qi na vrajnë. E kanë marrë atë djalë, ia kanë nalë traktorin buzë rrugë edhe qato sene çka i ka pasë, krejt ia kanë qitë n'tokë. “Hyp n'traktor”, i thojshin. Ai dojke me hypë, ia qitshin kallashnikovin apet, e iu gjujke tjetri.

Ka kalu noshta ni orë qashtu. Osht ardhë ni autobus edhe ni kamion me ceradë, jo furgon i mshelun. Aty jonë ardhë policia e Serbisë. E kanë nisë njo ka njo tu na kontrollu çka kem n'xhepa, letërnjoftimat krejtve tu na i marrë. Edhe rrypin e pantollve ta hiqshin. Edhe gjithsenjanin e rrehshin edhe të hypshin n'autobus. Aty u mush plot autobusi edhe kamioni. Aty do kohë na lanë, as sahat as sen, na kanë çu n'Gjyrakovc. N'Gjyrakovc na kanë qitë te ni barnatore bujqësore private. Tonë qata njerëz, jonë konë afër 100, na kanë lonë n'qatë dhomë. Dera mshelë, dritaret mshelë. Natje kur jem çu, o konë dy cantin ujë. Se kur s'qarkullon ajri, uji bohet pi njerëzve, pi torturave, pi tonave.

Dikush kish duhan me veti, dikush edhe shkrepse, po nuk dhezke shkrepse, se s'kish ajër. Qaq na kanë pru shpirtin n'teh. Pi atyhit s'o konë as 500 metra me na çu n'burgje, a çka ishin nuk di. Jonë konë do dhoma shumë t'vogla. Qaty krejt kriminelit e Pejës çka jonë konë shkije, që na merrshin n'pytje. Kur na kanë çu aty, e kom pa vllavin, i kom pa kojshitë, i kom pa njerzt. Na merrshin n'pytje ka dy, tre, katër policë. Ishin UDB, na vetshin “pse jeni ikë, kush ju ka ngucë, për çfarë arsye jeni

ikë? Pse je ik ti me vlla, ju jeni Boshnjak, nuk keni pasë nevojë me ikë, pse me ra tash n'burg? Keni pasë mundsi me nejtë, me shku m'i thanë policisë ‘jam i rrezikum, amni armë, po rri qetu’”. Thashë “Jo, na le e rritë me vllaznit tonë shqiptarë edhe dasëm, dekë, krejt me ta i kom”. M'veti, “Po a i ke pasë edhe shkijet n'kodër nalt”? “Kurrë s'iu kom hi te shpija, as tokën kurrë s'jau kom shkelë. Ku t'shkojnë krejt katuni, edhe na kemi me shku”. M'tha, “Ti pe nënçmon shtetin e Serbisë”. Thashë “Nuk e di, kjo o' Kosovë”. Tha “Kosovë a? Nënshkruju këtu”. Derisa jom nënshkru, veç e kom pa veten n'korridor prej shkelmave, prej t'sjellmeve.

M'kanë çu dej n'dhomë. Aty jonë konë përreth njoni i Nabërgjanit, une, vllau edhe njoni nuk e di i cilit katun. Tu na rrehë, pa na e nda gazepin asniherë. E kanë marrë vllavin n'pytje. Vllau nuk jau ka bo qefin, vrana, mytna, amo une shkinisht nuk t'foli. Se ai e ka qashtu edhe badihava. I kanë shti m'u nënshkru 30 ditë paraburgim, e vllau e ka kapë atë letër edhe e ka ndrydhë. Janë dëshmitarët që kallxojnë. Kur e kanë pru vllaun afër dhome, gjashtë veta e kanë rrehë. E rrëzun. Vllau qysh e qiti dorën n'tokë për mu çu, ia shkeli me këpucë t'ushtrisë edhe ia çau te gishtat krejt dorën.

Aty kem qëndru katër ditë e katër net. Çdo orë na çojshin me marrë ujë me ni kove t'plastikës nja 10 killshe. E mushshim kovën ujë, e derisa vishim, kova ish bosh, se ish e pëlcittë në njonën edhe n'tjetrën anë. Tu ecë, ata tu na rrehë. Qashtu na marrshin me na torturu. Iu tekke, hajde thojke me neve. Vishin të merrshin, të qitshin n'atë dhomë, e t'rrehshin atje. Kur të bishin, veç e çelshin derën edhe të shtyshin mrena. T'katërtën ditë na kanë pru ka dy rrisa bukë edhe dy vezë t'zime. Nuk punojshin mo fëlçitë, se katër ditë e katër net pa përtypë, nuk mujshe me përtypë.

Qaty kem qëndru deri natje. Natje jonë ardhë autobusat prap. Njo ka njo tu na marrë, tu na rrehë, tu na hypë n'autobus. Pi aty na kanë çu n'Pejë. Ku osht tash policia jonë, përmas aty osht burg. N'Pejë na kanë zhdrypë pi autobusit me shkelma, shuplaka, kondaka, me gypa t'ujit. Tanë e dijnë çka o akatelli; osht gyp i ujit që shkon përtokë. Me qasi. Edhe na kanë ungjë rreth m'rreth, qysh osht vendi për t'burgosun, me pushu. N'secilin qosh m'u ulë, ama jo qysh duhet, po n'guy edhe n'ci-ment, e mos me mujtë mu çu n'komë, e me t'sillë pak. Edhe gjithsecili që vike, na rrehke. Gjithsecili qi vike, lypke pare. Deri edhe jaknet ku o patenti i kontrollojshin, mos kemi mshefë pare. Na kanë shti me knu për Serbinë, na kanë shti me knu për Milošević-in, nuk kanë lonë torturë pa bo n'trup tonin. Aty kemi qëndru tridhetë ditë. E kanë pasë ata gjykatën, jo gjykata themelore n'Pejë ku osht tash, po si gjykatë e kishin, ku osht enti për punësim.

Para lufte, m'qitke puna me dalë me kerr, e m'nalshin do policë që i njijsa. Kur ni polic po ma bon, “Boshnjak, a je edhe ti me këta?” I thashë “po”. Tha, “N'qoftë se je konë veshë, kem me ditë, kom me t'avitë te zidi edhe me zollë. Kjo nuk ta merr shpirtin, po me zollë kom me t'shkatërru. Le ty, po edhe familjen kom me ta shkatërru”. Nuk kom bo asgjë, as s'kom folë. Aty noshta ka pasë edhe noj gardian shiptar, nuk muj me thonë, po ka pasë edhe t'komunitetit Boshnjak. O konë njo qe e njijsa. Edhe sot kisha dashtë me pi kafe me to, çka kisha bo une me të, janë punë t'mia. Tha, “Ti Boshnjak, m'u bo UÇK”? “Po, kur m'ka deke baba, nuk m'ke ardhë ti n'varrim, po tonë ky katun. Tanë qita t'mitë jonë”. Më tha, “çka t'tha ai i pari?” Thashë “m'tha shkaku kush o konë n'UÇK n'zollë kom me ta da krytë.” Tha, “Kurrgjo s'ka me t'bo ai, çka kom me t'bo une”. Thashë “Nëse jep Allahi pi neltit jetë, po t'njoh mirë, kush je e çka je, e ishalla kryhet kjo, edhe kem m'u ndeshë”.

Noshta 5-6 minuta s'jonë shku, prangat n'dorë, dy polic dej n'kerr, ai ish shofer i kerit, po ish edhe gardian me sa e di. M'ka marrë n'kerr edhe m'ka çu dej te enti për punësim. Tha, “Qetash ki me dalë n'qosh edhe sa vite kanë me t'denu, ti ki m'i ma-jtë”. Pi atyhit, n'dytin kat ish nifar prokurorë edhe ni avokat shka. Une e përdori duhonin, po n'qatë kohë gati shkun 3 javë a ni muj, nuk kisha dhezë duhan edhe kur p'e shoh paqetën, pak m'preki. “A e pin duhanin?” m'tha ajo prokurorja. Thashë “jo”. Tha, “Sytë po t'thojnë po, e ti po thu jo. Ani mirë”. M'i hoqën prangat.

Tha, “ti i komunitetit Boshnjak, pse me neve jo, po me këta?” Une iu thashë t'njejtën fjalë. “Jom mimoritar, nuk e mohoj, jom krenar me qata çka e kom, po une me vllazën t'mi, ku shkojnë ata, edhe une shkoj”. “Pse, a vllazën i ki?” tha. I thashë “Po”. Tha, “N'pikë t'natës, dej n'6 natje je konë n'roje”. Thashë “Po”. Tha, “Edhe roje po bon. Roje kush ka qenë nalt n'kodër?”. Thashë, “Une nuk kom qenë n'roje”. Edhe krejt çka ka pasë n'gjuhën shkinishte t'tynën, më ka sha.

Kom qëndru n'burg, ni muj a pak ma shumë, jonë dikun letrat, po nuk e di saktë. Me të 10-tin qershor, e di që n'ora 3 t'natës na kanë thirrë, se pat përfunduar lufta. Në 3 t'natës tu na pritë policia n'derë, na ishim n'burg. Se, kur kta t'NATO-s bombardojshin n'caqe t'serbve, u nijke. Aty e kanë bombardu ni mramje, diku nontë here i pat ra te armata e shkive ku o konë, paramilitarët serbë rrishin n'kasarne. Nontë herë iu ka ra edhe n'Zastavë, ajo fabrika e madhe, se edhe aty ka pasë. Ata që ishin ia bojshin, “Lej t'burgosnit, mos jau çel derën. Ikim na n'podrum”. Ka dhonë fati, kanë pasë noshta n'dhanuna që ka t'burgosun aty, e nuk kanë gjujtë. Qajo na ka pshtu. Me të 10-tin, n'ora 3, u çuen, “çka keni tesha merrni me veti se kanë me ju çu për Serbi n'burgje”. Dikund 400 t'burgosun jonë konë n'Pejë, e tanë na hypin në tetë autobusa. Tu dalë prej burgut, njo niqind metra dej n'rrugë kryesore, dy rena polic jonë konë. U dashke me hi çdo i burgosun n'mes tyne. Na kanë rrehë, nuk muj as me përshkru çfarë dhune na kanë bo. Le qi na kanë qitë prangat n'dorë, po jonë edhe do lloj t'plastikave qi kur te mshelish, ajo vetëm me kputë se mo nuk çelet. Edhe n'autobus prej këtu e n'Leskovc. Tonë ditën patëm udhëtu. Sa i çelshim duert, ato i kanë thepat edhe na prejshin.

Vllau ishte n'tjetër autobus. Edhe n'burg na kanë da, nuk na kanë lonë në t'njejtën dhomë. Kemi qëndru ka 17-18 me ni dhomë. Tonë rrugës na kanë rrehë, na kanë shti me knu për Serbi, për Milošević-in, për qisi kriminela, dekterna n'Leskovc. Le që na kanë maltretu, n'autobus tonin nuk ka ndodhë, po në ni autobus përpara, shofer o konë ni Dragan Vitojepašić, i Llabjanit. Ai ka punu edhe n'Kosovatrans. Ni i burgosun e paska pasë edhe ni sapun për ftyrë, po i pshton sapuni n'tokë e bjen ngat shoferit. E i thotë, “Ju po doni sapuna a?”. Thotë, “M'ra, se e kom marrë me la ftyrën”. Ia bon, “Ah po, s'ka pikë problemi”. Këta paskan pasë sapuna me paketë n'autobus. Edhe krejt t'burgosunit i kanë shti me hongër sapun. Qai qi s'e ka hangër edhe o rrehë, edhe masanej e ka hongër sapunin. Na ka kallxu ni mik i nipashit tem. Ai m'kallxoi, “Ni t'burgosnit i ra. Na kushtoi ai sapun shumë”.

Jem nisë prej Peje me hi n'Prishtinë. N'Prishtinë kanë mujtë me na pshtu rustë. Se rustë n'qat moment jonë konë n'Prishtinë. Po ata rusë, vlla e motër me kta shkijet. Veç kanë fotografu edhe ecni, grahni.

Kemi mrri n'Leskovc, aty 400 t'burgosun t'Pejës. Na kanë rreshtu, po nuk ishin veç shki-jet e Leskovcit, po edhe kta të ktuhit, se erdhën me autobusa. Kanë nisë, diku shuplakë, diku boks. Une jom konë ma n'fund. Qysh i ka ra radha vllaut tem m'u konë ma i pari n'rresht, e kanë marrë, gjashtë vetë e kanë rrehë barabar afër ni ore. Unë boll e kom pa ça jonë tu i bo vllaut tem. O ardhë ni polic mjek, i policisë shkijeve edhe ju ka thonë “Mo s'keni nevojë me ngucë”. Edhe i ka thonë ni të burgosuni pi Llabjanit e njonit të fshatit Ramun, “Kapne ngrehne zhag edhe ia Ishoni ujin.” Kur ja Ishun ujin, vllau ja nisi pak m'u kffjellë. Ata dy kojshitë, jonë edhe dëshmitarë, edhe m'i vetë sot, t'tregojnë edhe 400 t'burgosun tjerë, se qaty o' da rreha. E nuk ka thonë për veti asgjë, po ka thonë “Vllaun ku e kom? Vllaun mos ma kanë vra?”. Pi atyhit apet n'autobusa. Dikon n'Leskovc, dikon gjeja çarën. Po aty ka pasë shumë që s'kanë mujtë me hypë n'autobus, si shoqnia jonë, t'burgosun që jonë konë.

Ka pasë policë që e kanë dhezë nxemësen, i kanë thonë ni t'burgosunit: "Hajde m'u nxe". Ju kanë djegë teshat, le teshat, po edhe koma. Dikur kur o shku n'autobus, autobusi tu livritë, dej n'asht i ka shku mishi. Kur e kom pa, m'u rrënqethke trupi. Edhe 400 vetë për to tanë kemi kajtë. Nuk mujke me qëndru n'kamë. Ka pasë njerëz me shkrepse ia kanë dhezë jaknën t'burgosnit t'shkretë. Edhe s'ka guxu me hekë pi trupit, dej që iu ka djegë.

Pi atyhit na kanë çu për Zajeqar. O konë ora 12 a noshta 2 e natës, nuk di. Nuk guxojke kurrkush me vetë se n'cilin burg na kanë transferu. Tu na zhdrypë pi autobusit, tu na rrehë. U bohshin ka 4-5 veta na rrehshin, çdo të zezë. Ata të Zajeqarit, sa kom mujtë me vrejtë, nuk ishin shumë agresivë ndaj neve. Po kur e panë çka po na bojnë kta t'Kosovës, edhe ata u bonë agresivë. Dej që kryesorin e burgut e kanë thirrë edhe o dashtë këta policë të e ktuhit, me hekë armatimin, me i hekë ato mjetet që kanë rrehë. Se thojke "Këtu ka ligj". E panë që na kishin lodhë, se bon vaki na lejshin me ka ni rrishtë bukë n'pramje deri n'natje, dita shumë e gatë, organizmi s'munët m'i qëndru.

Qaty dy javë, a ma tepër diçka, kem qëndru n'burg. Edhe aty kem pasë maltretime t'mëdha. Përditë rreh n'pramje, rreh n'gjysë dite. Dy ditë ka qëndru vllau me mu. Si e morën vesh si jem vllazën, na kanë nda. Vllau ish n'dytin kat, une n't'parin. Na qitshin n'shëtitje, 107 hapa, se i njehsha, n'atë parkun që e kishin, ku dilshim mu cillë n'rreth. E çojsha kajhe-re kryet tinza mos p'e shoh vllaun dikun n'dritare. Përmi ato dhoma ishin rojet, si t'shikë që e çojshë kryt, piskatke, shajke, britke. Kish edhe shumë t'burgosun, si e shikë duqin e duhonit që e kanë gjujtë rojet, u munojke me marrë msheftas me shti n'xhep, e n'dhomë masanej me dhezë.

Nuk m'u duhke as duhoni, as vlera e shpisë, as e tokës, as pasuni as kurrqjo, për vlla kisha qef me ditë, për nanë, për dy motrat. As ku jonë, as ku kanë mujtë me shku, as çka kanë bo me to, tre muej ditë s'kom ditë. Me kërkon s'kom komuniku, përveç me qata shokë çka i kem pasë n'dhomë. Kem pasë t'burgosun 68 vjeçar, pi Radavcit. Ishim 16-17 vetë në dhomë. Ai u falke tri herë n'dite për tanë ne, u falke për secilin ekstra. Ma t'gata janë konë qato dy javë se sot me nejtë dy a tre vjet n'burg. Nuk kem ditë a pshtojmë, a nuk pshtojmë, a po na vrasin a po na prejnë. Tortura shumë t'mëdha. Nuk e ki ditë, qitash vjen ni kamionetë, minibus, a kompanjollë e shkive me dy-tre policë ose ushtarë edhe me t'marrë, meqë i burgosun, kush ka mujtë me ditë? Qysh i zhdukën shumë njerëz?

Aty buka o konë pak ma e mirë, po e pagujshim me tjera sene. Çfarë tortura na kanë bo. Tri-katër ditë pa dalë pi burgut, ish masdite vonë, ish korridori krejt pllaka, po ndihën do njerëz tu ecë, kërkush tu mos folë. Po ndihët ni tavolinë e madhe, ish dera e kputme dikun njo 5 santin ma e çuet prej pllakave n'dysheme. Ni i burgosun po na thotë, "E di që

jem n'burg t'Zajeqarit". "Ku i bjen more ky Zajeqar"? Kurrkush na s'e dijsim, po ai i dike ato skutat, qysh e tek. Ky o konë kryesori i dhomës për shtatë t'burgosun, se jo tanë me thonë, "komandant jom unë". Prej t'burgosunve njoni u dashke me folë, tjerët m'u kthy me ftyrë ka muri, njoni me folë. Edhe ai kryet teposhtë, me thonë, "Nuk e kem qita, po na mungon qikjo". Nëse lypshe për shembull bukë, ata na jepshin edhe rrehë.

Nëse s'kishim ujë, edhe ma fort na dalldisshin. Po nihët qajo tavolinë, po ky na tha "s'po muj me vrejtë çka osht". A dojnë me na rrehë, a me na pre, nuk kom pa. Po nihën do njerz, do zona, po kalojnë, po vijnë do tjerë, po kurrkush s'e dike çka o ka bohët, se ish n'korridor e s'mujshim me ditë. U munojke njoni me kqyrë për bire t'derës, po nuk mujke me ditë çka o ka bohët. Sa ka kalu kohë, nuk e di. Veç vishin e merrshin çilsin e dyrve edhe kërshitshin n'derë "hajde, çonu terrorista, çonu". E shaj me nanë e babë n'gjuhën e tyne. U bojshim gati, i vetmi qai u dashke me dalë me folë, na tjerët asnjoni, as me livritë. Po fol ai. Foli me ni gardian. I tha "prej sotit munësh me çu kryet kur t'folish me mu", ai gardiani.

Na ishim në stres mos po na dajnë, mos po na çojnë tjetërkun, në Nish a në Leskocv apet, a në Beograd. Tha, "Bohi gati, delni tonë pi dhome edhe ni qoshe e zini, se vjen ni gardian". Jemi dalë secili.

Qëtë natje para se me ndodhë kjo na ka ardhë ni gardian, nuk e nxike dera. Haj medet, i madh, me dy t'sillne n'kry, na palaviti. Tha "Qato letra, vendime që jau kanë dhanë në paragurim, me m'i dhanë. Kush nuk i ka, duhet m'u lajmru te unë". Une n'jakne edhe vendimin tem edhe t'vllaut. Qysh m'ia dhonë t'vllaut? Vendimin tem ia dhashë atij përfaqsusit të dhomës. "Njehi sa t'burgosun i ki, a po të dalin qaq vendime? Që jo, lajmrom ta di". Pi kallxoj atij kolegut për vendimin e vllaut, "A guxoj m'ia dhonë?". Ai po i thotë, "njoni e ka edhe vendimin e vllaut". Tha, "duhet me ma dhonë mu atë vendim". I nxora kadal edhe ia dhashë kolegut. Plus u tutshim puna e qasaj tavolinës. N'fund dulën, ky që kqyrke, tha, "ni duq i letrave po shihet". Na i dhamë ato, thashë n'bazë t'dhanave mos po na i japin apet 2 a 3 muj, ose 6 muj paraburgim, me shku napër gjykata ose me na transferu tjetërkund.

Ish edhe ni i burgosun me ne. Ata ishin tre vllazën. Katër i kanë zanë, njoni u ka ikë, tre kanë metë. Ata janë t'Dobrushës. Dobrusha komunitetin ma t'madh e ka boshnjak, se rrijnë aty e në Vitomiricë, Bajë, pak e hiq n'Gjurakoc, pak nëpër Istog noshta. I ka thonë atij "Ti merresh me kta t'burgosnit edhe me iu përkthy". I thotë ky "po". Por p'e shoh atë t'burgosunin përtej tavoline, nuk ma kojti fort. Senet aty ndryshojshin n'çdo kohë. Te na, përfaqësusin e dhomës p'e vesin, "Ku je konë n'burg"? "Gjurakocv, Pejë, Leskocv, Zajeqar". "Nënshkruju qetu." U nënshkru, edhe i foli diçka prej pak ma larg, po pi tute, as s'mujshim me kuptu. Ai u nis knena, tjetri u nis anena. Me vetë na diçka, hec e vete, se ish aty

gardiani, na bojke “shuni”. Kur na bojke “shuni” u kputëm mo, nuk ka shanca për neve mendojshim. Kur shkuem aty, “Emnin mbiemnin, nënshkruju qetu”. Ai i Dobrushës po ma bon me sy, demek, nuk o keq, mirë o puna. Kurrëgjto tjetër; n’dhomë apet.

Na prunën darken, ka ni rrishtë bukë, ka ni diçka. Masandej pak para nontëve, po kërset gardiani n’derë. Çeli derën me kqyrë a osht gjithçka n’regull. Ish noshta nja 2-3 vjet gardian. Ish magjar. Tha, “17 jeni n’dhomë, jeni shumë” tha. Na dha duhan. Unë thashë me veti, ky veç me sherr e ka, se 17 cigare me t’i dhonë përnatë, e ka me na bo qi edhe konzervans ka me na dalë se jo duhon. Qysh e morën tjerët, e mora edhe une. Po na thotë, “Ju nesra e Ishoni Serbinë”. T’m’u rrënoqeth trupi. Thashë, “A o normal qeky njeri? Kah me na çu neve tash?” Tha, “Ju jeni t’lirum, për qata ju kom qitë ka ni cigare. Po nuk keni me shku vetë n’Kosovë. Ka me ardhë Kryqi i Kuq ndërkomtar. Me ju marrë me autobusa K-For”.

U bo masditja. Qai kryesori i dhomës tha, “erdh vakti”. Po na s’po shohim kurrëgjto, hale t’lidhun. Tha, “nuk bon me marrë qaq përngut”. Thashë, “Vallahi unë s’po shoh mirë këtu. Ti je vetë, po une e kom edhe vllaun këtu”. “E di vllaun tond”, tha. Thashë, “Le qi osht n’burg, po a din çka kanë bo n’Leskovc? Kanë me na bo, po tutna, ma zi”. Se m’kish hi frikë tash. Erdhi pesë, erdhi gjashtë, erdhi shtatë, u bo terr, s’ka gja. I thashë atij, “A t’dulën fjalët e mia?” Tha “mos u mërzi, se mos u lshofshim sonte, nestra lshohemi gjithqysh, se i kem dhonë deklaratat kur jemi konë n’burg”. Thashë, “Mos po na kthejnë vendimet qysh i kem pasë?” Tha “jo”.

U çuem natje, n’6 sahati, e kem ndreqë venin. Kryesusi i gardianëve tha, “Këto i keni mirë, ama dhomën shumë keq doni me lonë”. “Po nuk kemi bo kurrëgjto, se osht shumë e zhyttë.” Tha, “Qeto keramika pa vizllu, ju pi ktuhit s’dilni”. Dikush e muer pak ujë, e stërpiki, dikush ia gjujti do sodë, se gzimi ma i madhi ish qai. Qai shoku i Grashicës e ka marrë ni qebe, “Kapne 2 vetë, edhe ngrehne nëpër dhomë e cillnu me to. Tash tonë m’u ulë ni qoshe, shtretnit m’i prekë jo”.

I kryem ato. Shkoi ora nja dikun. Po nihet dikush n’korridor te dhoma jonë. O ardhë po rreh me çils n’derë. “Hajdeni, jeni t’lirum” tha. Nuk mujsha me besu. Hajde për veti u lirova, po çka me bo me vlla? Une tu menu për vlla, e ai ish konë tu mendu, “A e lshojnë vllaun e vogël?” M’dokët jonë konë dy autobusa prej Zajeqarit, tanë i kishin zanë pozitat, dikush diçka tu folë. Vllau ish ungjë n’dytën shkallë edhe qitu iu bashkojshin lotët. Kur e kom pa vllaun, m’u ka dokë krejt dynjeja e jemja. Po t’kisha n’qat moment me pa edhe familjen e me dekë, absolutisht s’e kisha dert.

Qaty edhe njo tri orë kem jetë jashtë. Gardianët kurrë nuk kanë folë me ne. Dikush kish pare me ble noj paqetë duhon, noj keks, se ish aty ni kantinë. Thanë qi autobsuat e Kryqit të Kuq ndërkombëtar jonë ardhë, po drejtoresha hala s’ka mrri. O ardhë ni drejtoreshë e Kryqit t’Kuq edhe m’doket gjërmonisht foli, ata kishin respekt për të. Ja prunë karrikën, u ungj ajo. Edhe po i thotë ai kryesori “Lista osht. Mujnë me dalë. Autobusat jonë afër edhe mujnë me hypë t’burgosunit, kurrfarë problemi nuk ka”. Ajo tha, “Jo qashtu. Letra osht, kimiku, e gjithsecili i burgosun me m’u nënshkru në sy temin”. Edhe t’thirrke emër e mbiemër, ish përkthysi aty.

Qatëherë, edhe e pashë vllaun, edhe ata t’huejt, pak m’ra stresi. Ata i kishin shoferat e vet. Ka njo, ka njo, gjithnjani mu ungjë, çdo t’burgosni ka dy litra langje, koka-kollë ose ujë t’tharptë. Ni qibrit, dy paqeta duhon Marlboro, sanduich. Jem nis prej atjehit tre autobusa. U dukke m’u lidhë rruga Zajeqar eh te ky burgu tjetër, në ni qytet tjetër të shkive. Aty ish rrugë edhe e pritshin autobusin. Edhe aty na ka marrë koxha kohë. Ishin përpara e përmas xhipat ndërkombëtarë, autobusat n’mes. Mrrinën ata me autobus, edhe dy xhipa, njo përpara, njo përmas. Aty jemi bo bashkë katër autobusa, prej Zajeqarit e pi Leskovcit, edhe përniherë me na pru për Kosovë. Pa mrri edhe njo 100 metra n’kufi n’Merdare, komandati i policisë së Serbisë po kthehet n’kerr, se ish KFOR-i aty, nuk kish me kalu qysh dojshin ata. Na pi gzimit, edhe atij m’ia bo pak gazepin, i thojshim “N’ardhsh knena, qeshtu ka me t’gjetë”.

Ata t’KFOR-it me autoblindën përpara, me autobusa na kanë pru dej n’Prishtinë. O konë ni depo e madhe, aty ish in pozicionu kta t’KFOR-it, kish amerikanë edhe anglezë. Na kanë bo ni pritje si as mendu kush s’e ka. Çdo i burgosun ka pasë me hongër e me pi. E kishe si n’shpi, me marrë n’daq çokolladë, n’daq naj keks, n’daq ni pemë, banane a shefteli, a çkado. Bukë me hongër po, paketa me pasul, çka o njo e mirë e Zotit që na kanë pritë aty. Aty qat natë kem flejtë.

Jonë ardhë djem t’ri, vajza, gra ma t’moshume, burra, na kanë pru do telefona. Nëse e ki najkon n’Shipni, n’Mal t’Zi, n’Maqedoni, jashtë n’Zvicër. Une për fat e kom ditë numrin e vllaut n’Itali. Ni femën pak ma e moshume më tha, “A don telefon?” Thashë “Po, veç dy fjalë, te lajmëroj vllaun n’Itali”. Tha, “Jo, fol sa t’dush”. E kom thirrë vllaun, i kom kallxu qi jem konë n’burg, na kanë maltretu, na kanë rrehë, çka s’na kanë bo, po apet jem gjallë. E kom vetë, “Ku o familja?” për nanën e dy motrat. Tha, “jonë n’Shipni, vijnë a nesra, a masnesër, a mas ni jave, nuk e di. Mirë jonë me zor”. Kur m’tha me zor, atëherë e dita qi diçka paska ndodhë. I thashë, “Kallxom qysh kanë kalu, çka kanë bo?” Tha “Kur t’vijnë ato, t’kallxojnë. Gjallë jonë, mirë”. Kom folë njo 15 minuta me vlla, kom lajmru për kojshin çka jonë kanë me neve n’burg, qi jonë tanë gjallë. Më kallxoi për do kojshi, ni vlla ia kanë vra ni kojshisë, po edhe tjetrin vlla ia kishin vra. Atëherë m’u ka kputë shpirti, se veç qai gjumë na ka da, qaq kom pasë jarani me të, jom konë n’shkollë, si ni familje jem konë.

Mos t’harroj, qatë natë kur na kanë pru prej Serbisë, shumë e falenderoj një komandant. Qaty o ardhë, na ka pritë. Me gjithcilin o vetë dorë për dore. Na ka jep do fjalë shumë t’forta. E falenderoj që o ardhë te na, ni gjys ore, po neve na u dok shumë e madhe ajo punë.

T’nesrit, jonë ardhë autobusat, na kanë marrë me na çu prej Prishtine nëpër Klinë e për Prizren e Gjakovë. Dikush s’e dike për t’vetin a e ka gjallë, a dekë, a kah jonë shku, a kah i kanë çu, a kthehen mo. Na kanë çu për Pejë. Kur kem mrri aty ku osht kombinati i drunit, na ka pa ni kojshi i jemi. Prej atyhit e përmi korzë jonë dikun 4 kilometra, po nuk e ka nalë vrapin mas autobusit qysh kur na ka hetu. O ardhë tu nga. Me tanë neve u renit aty. Aty ku o konë komuna e moçme, tash osht kadastru. Qaty na ka pritë edhe komandant tjetër. Kem nejtë njo gjys ore, na ka majtë do fjalime, fjalë t’mira. ai osht njeri shumë i madh, shumë i aftë.

Jem nisë teposhtë me ardhë prej shpisë. Kena ardhë prej komunës poshtë n'Pejë. Ishin konë stacioni i UÇK-së. Kur m'kanë vrejtë, i kom pasë çizmet e gata, t'zeza. Po del ni djalë i ri, ish veshë n'tesha t'UÇK-së, s'dojshe tjetër, veç m'i thonë, "O ushtari jonë". Tha "Mirëdita", i thashë "Mirëdita". Tha "A ka mundësi me t'vetë diçka? Ti me këto çizme kah je konë edhe kush je ti?" Thashë "unë me t'u prezantu ty po, po edhe ti me m'kallxu kush je". Tha, "Mu po m'sheh n'uniformë." Thashë, "Po, une knaqna kur të shoh n'qatë uniformë". Thashë, "Une jom Filan Fisteku, dje m'kanë lëshu prej burgut, jom konë i burgosun. Ka edhe tjerë. Na Ishun n'qendër edhe po du me shku pi shpisë". Tha, "Jo, duhet m'i lajmru komandantit kryesor". Thashë, "Ti lajmëro kon t'dush, o zotni, une du me shku n'mujsha me zatetë qatë familje dej sa jonë gjallë, se kama kamën po ma merr. Jom lodhë. Mo nuk muj me qëndru".

Aty o dalë njo i veshun, tash i ndjerë. Kur m'ka pa, tha "kojshi". "Vlla", thashë. O ardhë njoni me kombi, Mercedes 207. Nuk kish pasë ulëse, veç 2 përpara. E ka nalë ky. "Ku je ka shkon?" Tha, "Po shkoj, e permeni ni katun". "Sa vetë janë qita?" Na njehi tetë veta. "Kta ki mi çu në filan katunin. Bo çka t'bojsh, mrena ore jom qitu, ki me ardhë me m'kallxu a i ki çu apo jo, se jonë konë t'burgosun, po t'mitë jonë".

Hypëm n'kombi.. Na tetë. U shperndan tanë nëpër shpija. Të funit metëm une me vllaun. Na jemi n'fillim t'katunit. Pshtjellën me tulla shpija. Ishin ra drunat, ish bo tunella.

"Vlla?" "Hë?" "Kah ka shkelë kerri shkel, mos kanë qitë farë mina a diçka". Kem ecë kama-kamën zhag tu e ngrehë. Pa mri te shpia, nja 4-5 minuta ni kojshi e kom teshë aty, ish ra me dy kojshi tjerë prej Shipnisë. Kur na ka pa, ia ka nisë me kajtë për neve. Diku 60 e diçka vjeç. Vjet ka vdekë. "Jom gëzu sikur mi pa fminë e mi, jo juve. Shyqyr Zotit keni pshtu e jeni gjallë. Familjen e keni n'Shipni", na tha. "Nesra a kur vijnë nuk di".

Me hi mrena në shpi nuk ke mujtë. Qysh i kom mathë çizmet, mi dathë mo s'kom mujtë. Jom shtre. Na kanë pru ka ni çaj t'lulave. Thashë "jo çaj, po 'i pikë ujë". I kqyrsha shpijat e rrzume, asni njeri. I thom vllaut "A shkojmë e kqyrim a o djegë qajo koliba jonë, a kem ku me shti kryt"? Kur jem shku, çka me shku, lopë, kuaj, qen ishin hi n'shpi t'moçme.

Shpija, mos t'folim mo. Jem ra qaty. Veç edhe dy motrat m'i pa, atëhere le t'i hin flaka, nuk kom mo shka qes. Jom ra qaty n'dhomë, qysh o konë jastëku, as s'e kam kqyrë, se qaq i lodhtë jom konë. Nat-je kur jom çu e kom livritë jastekun, qeni, Bubi, i coftë nër jastëk ish konë. Ia kishin qitë përsipër, po unë as s'kom kqyr, veç e kom pshtetë kryet. Lodhë, s'mujshim m'u çu. Kom thonë, "Vëlla, nestrit t'bojmë

çmos ni dhomë me ndreqë". Ajo 3 me 2 osht. Me tepih e me krejt me i gjujtë jashtë, dërrasa kishim për me qitë diçka sipër e me fletë.

Nesrit masdite erdh ni kojshi, qi o ardhë me këta tonët, nonë e motra, prej Shipnisë. Ai nuk e vajtojke shpinë, po ni djalë t'mixhës. I thashë, "A jonë tonët tu ardhë"? Tha "Po". Tha, "Te fabrika e vitrinave ia ka lëshu guma e furgonit, dej te ndreqin". S'mujke kamioni me dalë se rruga e ngushtë. Ni kojshike ka thirrë me emën temin e t'vllaut. So përgjigjë kurrkush, se na jem konë te kojshia tjetër. O shku ka thonë, "Paskan rrejtë, se s'jonë ardhë". Nonës teme pak i vyke. P'i thom vllaut, "Hajde kqyrim familja jonë çka po bohët". Pa mri te kamioni, edhe pak metra, motra e vocërr tha, "O gjallë jonë, kqyri po vijnë, po menxi po hecin". Jonë ardhë. Nisën me spjegu, iu thashë, "Veni nuk osht këtu me fol kurgjo. Jeni tetë shpi n'qetë furgon".

O ardhë vllau i komandantit, ka pru do miell me krejt çka kom pasë nevojë. Nuk ia harroj katuni çka ka bo për mu, ishalla vjen dita me ia kthy edhe une qysh m'kanë pritë.

Atë natë nisën motrat e nana me kallxu, thashë "Kurgjo për sontë! Kurgjo dej n'sabah. Boll që ju pava gjallë, nesrit vazhdojmë". Po ku me hi? Shpinë e kishim t'punume veç muret edhe kulmin, dy kat e gjysë. Pi ernave të kqija s'kom mujtë me nejtë. I kem qitë me vllaun e me motrat do syngjera n'dytin kat, ni qebe e kom qit n'dritare, njonën n'derë. Qaq kom pasë forcë. Jem ra. Kah 5 sahati si bylbyl jom dalë n'ballkon, thashë, "Falë Zotit u bashkum familja", përgjashto qatë vëlla n'Itali, po ai s'ka luftë, ai o mirë.

Jonë çu motrat, na e kanë qitë ka ni kafe. Na kanë kallxu krejt. Qysh i kanë marrë, çka iu kanë bo dhunë. Motrat kallxun që i kanë marrë, motra e madhe ka kcy prej traktorit me vrapu drejt neve, po ata e kanë marrë. I kanë bo llom, çmos kanë bo me të. Nuk ish lehtë hiç me ndigu. Se kur t'prek n'familje, t'prek n'shpi. Çdo njeri duhet m'u nisë prej vetit, se kur t'ia dhunon ni motër, osht dhimbje e madhe, atë plagë s'munet kurrkush me shëru. A munët kush mu me ma shëru plagën qi jom konë 90 ditë gati n'burg t'shkive? Jo. As asaj nuk munët m'ia shëru kurrkush plagën. Po na çka dijmë, çka mujmë, duhet me i nimu, me i ofru ndihmë, me iu gjetë. Na mos t'ju bojmë asni trysni! Ajo ka boll nervozë, idhnim, po me bo m'u çu edhe na me ia nimu, çka bohët aty? Veç e çojmë situatën keq e ma keq. Na duhet m'u konë t'gatshëm n'çdo kohë me iu nimu, m'u konë t'vetdishëm, me qëndru afër tyne sa të munemi.

Motra prej atëherë ka ndryshu shumë. Vetë me lonë nuk bon, në çdo kohë duhet ni njeri m'u konë pranë saj. Osht traumatizu. Shumë shpesh i kujtohët ça i ka ndodhë, çka i kanë bo, e duhet me bo shumë ma shumë për to. Bile m'u munu me ia hupë kapak, pa marrë parasysh a qëndron n'shpi, a osht n'qytet, a kudo. Me avitë.

Motra nuk ka kriju hala familje. Osht edhe problem me kriju familje. Ajo jeton n'atë psikikë, tana ato osht e vshtirë m'i përballu. Edhe kemi m'u munu me krejt kapacitetet tona familja jonë m'i nimu. Ku t'osht nevoja.

Shumë herë jom mundu me hi n'atë temë me tá, ia kom nisë. Nalet, kan, nervozohet edhe m'duhet m'i ikë temës që mos të hi n'gjynah. E marr me dalë n'qytet a diku, me ia hupë pak. I thom, “Motër, kjo o konë n'kohë t'luftës. Kjo del vetë, ku t'o nevoja, duhet me shku, me kriju familje. Shih, kjo e ka fmijën e vocërr, ajo i ka fmijën ma t'mdhaj”, për me mujtë me bindë qi duhet me i pasë. Po nuk osht e lehtë.

Sa i përket hjekave të mia e të vllaut n'burg, na i kem harru tonat, kundrejt atyne t'motrës. Se osht tmerr, osht ma e rondë. Mashkulli mashkull, punon dikun, del dikun edhe e harron pak. Ama ajo veç mshelet n'shpi, nuk del vetë kurrkun, asaj veç i pshtillet n'kry, “kqyre çka m'ndodhi mu”.

As unë nuk kom bo familje hale. Jetoj me nanën, me dy motrat edhe me qatë vlla. Na s'jem martu asnjoni. Dhashtë Zoti së shpejti si tonë tjerët edhe ne.

Shumë kom pasë probleme me këtë motër. M'u ka dashtë m'i harru t'miat, me nga për to. Me avitë atá niherë. Edhe kushtet i kemi t'dobëta. Prej bujqsisë edhe pi krahëve t'punës po shihët çka kush munet me mrri. Nuk kom firmë teme. Nuk kom diçka t'madhe. Jetoj me 120 euro që m'i japin pse kom qenë n'burg, nuk kom ma tepër. Ato pare a m'dalin mu ilaçe me ble për shpirt temin, për motër e për nanë? Po, shpresoj. Shpresoj që ka m'u bo mirë, kanë m'u rregullu shumë sene, nuk ka me shku qeshtu. Edhe neve, dhashtë Zoti me na ndihmu me kriju familje. Me pasë familjet tona, une, motra e vllau, e gjithcili.

Qita t'rijtë i kisha lutë, le të dinë për luftë çka kem hjekë, edhe vetëm shkollë e punë me kqyrë. Sa i përket krahit t'punës, sa i përket tokave e ktyne, mosni. N'shkollë dej n'fund. Edhe punë. Kurrqjo tjetër. Se pa shkollë kurrqjo. Mos t'mashtohen se po boj biznes. Ka biznese, ama shkolla osht numër nja. Se shkolla i ka tonat, e ka edukatën, e ka me konë i shkolluem e me ditë. Pra, t'rijtë i kisha lutë ma së forti, luftën mos t'e harrojnë çka kanë hekë këta ma t'moçmit, t'rijtë le t'mushën men. E jemja osht me kallxu, edhe ishalla gjithkuj Zoti i nimon e nuk ia harron.

**“GJITHMONË N’SHPIRT E KOM DHIMBJEN
PËR TO. SE OSHT RONDË, E VEÇ TRUPI E
SHPIRTI I SAJ E DIN. E ÇDO NANË, ÇDO
MOTËR, QI I KA NDODHË, MILIARDAT ME
JAU DHANË, ATO S’JANË T’KNAQNE.”**

Në Baballoq, ku lind dhe rritet, Shpejtimi përvojat e këqija me përfaqësuesit e shtetit jugosllav i ka që fëmijë, kur policët ia përgjakin duart me kërbat. Dhe përvoja e tij është vetëm vazhdimësi e historisë së përvojave të hidhëta të familjes e të gjithë zonës.

Në vitin 1998, Shpejtimi i bashkohet UÇK-së. Pas largimit nga shtëpia, humb çdo kontakt me familjen. Kur plagoset në luftë, familjarëve u shkon lajmi se është vrarë, e madje çelin të pame për të. Kur më në fund kthehet nga lufta, me ta parë, të gjitha grave të familjes u bie të ligët. Shtëpinë në fshat e gjen rrafsh me tokë.

Pak vjet më vonë, Shpejtimi mëson për fatin e të shoqes gjatë luftës nga një njeri, grua e të cilit kishte qenë vetë viktimë e dhunës seksuale. Vendos të mos i thotë gjë të shoqes, derisa ajo ta marrë guximin për t'i treguar vetë.

S'I KOM PRITË KTO FJALË PREJ TEJE

Kom lindë n'fshatin Baballoq, komuna e Deqanit, n'vitin 1962. Jom fëmija i parë i babës edhe nanës. Kom pesë vllazën e dy motra. Fëmininë e kena pasë shumë t'lumtun, kena pasë shumë dashni. Në familje përveç nesh e kishim edhe ni mixhë. Babëgjyshi ka qenë i hastretit, e i ka pasë dy djem. E, si fëminë e parë, m'kanë deshtë veçanarisht shumë. Ma së shumti m'kanë deshtë gjyshja e babëgjyshi.

Baba, n'moshën trivjeçare kur jom konë, ka dalë n'Slloveni. Ka punu si mjeshtër në ndërtimtari. E babëgjyshi ka qenë gjithmonë me neve. Baba vike n'vit ni herë. O konë kohë e mirë, shumë knaqësi, sa me kohën e sotit osht shumë larg, se tash i kanë njerëzit t'gjitha, ama knaqësinë e lezetin e maparshëm nuk munëmi me pasë kurrë. Edhe shëndetin e kena pasë ma të mirë, të gjitha jonë konë ma t'mira n'kohën e vjetër. Sepse t'gjithë as nuk kanë pasë interese, as nuk kanë pasë dallime, o konë ni knaqësi, ni muhabet, ni sen shumë i mirë.

N'moshën 6-7 vjeç, kom hi n'klasën e parë n'shkolllën fillore n'Baballoq. O konë bukur larg me udhëtu, po aq e kena ni veten mirë, saqë me shokë e shoqe t'asaj shkolle edhe sot jena miq, e vazhdojmë prej fëmijërie. Kurrë s'jena largue, as s'jena da, megjithëse dikush jonë martue, dikush jonë dalë, po prapseprap aq të afërm, që kur zatetemi, sikur n'ato ditët e përparshme kem muhabet, kem hajgare, kem ni dashuni, pa kurrfarë interesi. Po dashuni shumë e pastër, njerëzore, sikur me femnat, sikur me mashkujt. Ma i kem raportet e mira me t'shkolllës fillore se me t'shkolllës mesme. I kom 4-5 shokë që nuk bohët dy ditë pa u taku edhe dy shoqe qi jena konë pi klasës t'parë e deri n'klasën e tetë.

Vllaznia e mi gjithmonë m'kanë ndigjue. Kur iu kom thanë "shuj" apo dishka, astenjoni s'kanë folë, se e kam pasë ni autoritet si ma i madhi edhe i kom udhëzue, po edhe mu m'ka udhëzue babëgjyshi, gjyshja edhe nana. Se për babën, shumë pak e maj n'men, e derisa jom rritë krejt 20-25 ditë ka qenë prezent.

N'qatë kohë t'shkurtë, na e pruke pi atjehit nifarë dashnie, po si fmi nuk mujshim bash me ditë. Ma shumë babës i kom thonë bac, e babëgjyshit i kom thonë babë. Aq m'kanë afri, sa s'kom mujtë m'i thonë gjyshit babëgjysh. Edhe gjyshës i kom thonë nanë, e nanës i kom thonë n'emën t'vetin qysh e ka pasë. Se edhe jom ra me flejtë me gjyshën me babëgjyshin, nuk m'kanë lonë kurrë me fjetë as me nonën, as me babën, as me vllazni. Derisa jom bo n'moshën madhore, kom fjetë n'gji t'gjyshës teme.

Si t'vogjël kur kena lujtë, jonë konë mullinat që blujshin, edhe na gjojshim do dhé, shpojshim do bira edhe tanë ditën lujshmi me qata, sikur po blujna mill. Po qesum misër edhe po blujmë mill, e dishum si mulli. Lujshum me boça si fmi, qi i qirojshim si kalla-moqin, i shkoklojshim, i marrshim ato, marojshim si shpija. Qashtu dilshmi n'natyrë, jo me mledhë lule, jo nëpër livadhe, pra u konë ni jetë shumë shumë e mirë, ni knaqësi fminore. Eh qito i kena pasë, na tjera lojna s'kena pasë, nuk jonë konë si t'sotit që i kanë lojnat, t'gjitha ato. Natyra ma së shumti na ka udhëzue, na ka mësue me lujtë. Veni, dheu, mali, me marrë me dushka me maru shpija. Qito i kena pasë. Se ashtu o konë jeta n'katun.

Shkollën e mesme, n'qatë vit kur ka fillue shkolla orientuse, e kom t'kry n'Skenderaj. Edukatën fizike e kom deshtë, po edhe matematikën, edhe fizikën.

Familja nuk u konë qaq fort e lidhme me fenë. Babëgjyshi n'xhami veç Bajrameve o shkue. Jonë konë t'lidhun ma shumë rreth pune. Iu ka interesu me pasë punë, edhe familja. Me politikë absolut astenjoni nuk jonë marrë. Baba ka punu n'Sloveni 36 vjet. Na tjetër nuk kena pasë rrogë prej atij shteti kurrë. Ai shtet s'na ka deshtë, s'na ka përkrahë, s'na ka ofru as punë, as kurrigjo. Për ta, na jena konë sikur kundërshtarë t'shtetit. Gjithmonë e kem kqyrë me ni sy t'keq. S'ke guxu me bo as kërkesë për punë, se stërgjyshin na e kanë pasë vra shkitë.

Ai shtet o konë i kundërt për neve, nuk osht konë i i dashtun, as pleqtë nuk na kanë lejue, as familja. Edhe me na konë marrë n'punë, nuk ka kishin lanë me punue. Se kem pasë viktima na edhe n'Luftën e Dytë Botnore prej tyne.

Jemi marrë me bujqësi e ndërtim. Gjithmonë e kem deshtë profesionin, edhe sot e domjë. Une për veti deri qitash qi jom operu, gjithmonë e kom punue, kom marue shpija, kurrë nuk jam nalë. Deri para problemeve shëndetësore, kom punu fizikisht, si ndër-timtar. Tash dy vjet nuk punoj. Prej shteti nuk kem ndihma. Shojja tash, se deri tash kurrigjo. Ato vite jonë shku bosh. As nuk ka pension, s'mun e gzon, se privatizmi nuk osht marrë për bazë kurrë. Kena punu për veti, shtetit s'i intereson aspak. E vetmja mundësi osht pensioni i vjetërsisë. Po, për ata nihere hale jom i ri. Po falë Zotit edhe juve që na keni përkrahë, qi keni ndërhy, e ju ka dhonë Zoti atë menje. Se qi jena konë na n'luftë, ma n'luftë jonë konë gratë thuja, se na.

Për familjen tonë edhe mbarë venin tonë qitu ku jem na tu jetu, lufta zene se ka fillu prej 1987-tës, kur kanë hi forcat serbo-sllave t'Beogradit. Prej atëherë jom i trishtuem. Kurrë nuk m'hjeken pi mende, krismat, brimat e tyne.

N'87-tën jom konë i ri, hala i pamartum. I gjujshin me topa, qi na u dridhke edhe toka. Për ni person. Ajo osht turpi i turpit qi s'ka histori qi jau fal. Për ni person, as s'ka pasë ballona, po dihet mizorllaku i tyne kundra popullit tonë, për ni njeri m'i pru edhe tenkat e Beogradit e helikopterat me ia hypë përsipër. E prej këtij viti ka shkue ren, ka ardhë 3-4 herë. Ka qenë lufta, thojshin qi qikjo ka qenë e para që ka krisë, e dyta ka krisë aty, masanej te Jashart. Edhe prej atuhit mo s'o nalë.

Shqetësime gjithmonë, se çdo lajm ka lajmrue qi Drenicën do ta shkatrojnë shkitë. Edhe gjithmonë kena nejtë me veshë n'krah, ni krismë, ni dishka, po hijnë sot, po hijnë nesër. Prej qi ka krisë, mo lufta ka fillu, qikjo luftë e UÇK-së, derisa iu dul UÇK-ja për ledine përpara. Se gjithmonë hap mas hapi na u kanë flugë, na kanë njekë.

M'u taku me ta m'i thonë "doberdan", t'rrehke pse i fole. M'kanë rrehë si fmi, mytë m'kanë pendrek duerve. Krejt m'u kanë ajë duert. Shkova, nuk i thashë as 'doberdan', as hiç kurrigjo. Veç ma ka bo "Pse s'flet ti?". Thashë "Po s'ju pashë". "Qysh s'ju pashë?", pendrek duerve. "Kthehu përmas tash edhe thuj 'doberdan'". Dhetë here m'kanë shti m'u kthy, me shku, me iu thonë. Kur ju fola t'mramën herë, ma boni "Për çka ti flet me neve?" Thashë, "Ju m'thatë". "Po a? Shtriji duert". Dekterna që m'kanë përgjakë, qaq jonë konë idiota. Fantazi kanë pasë, e dëshirë me na ba neve sikur na me kanë xhunglasha.

Kështu qi na s'kem guxu as me dalë, rrallë kem dalë. Mu prej aty m'ka metë frika, që ku i kom pa, trupi m'rrenqethet edhe sot, se kom hangër qytek. Tri herë jom rrehë pi tyne. Ni herë, në vitin 1994, m'kanë marrë e m'kanë çu n'92 n'Prishtinë. E dijnë shumica ku osht stacioni i policisë 92-sh. M'kanë shti nalt, pi Beogradi jonë ardhë m'kanë rrehë! Tonë ditën e tonë natën dej t'nestrin n'ora 9. E lypshin ni armë. E une s'e pranojsha qi e kom. Arma u konë pa leje. Po dikush e ka lajmëru edhe me numër. Ai e dike, si me konë n'shpi teme. Defakto, çka lypshin ata ish shumë e vërtetë. Po une s'e pranojsha, se

me pranue t'mytshin krejt. M'shtishin n'borë, e herë ma bojshin ujë t'voktë, në nifarë kabine, e m'rake t'fiktë, çka s'kanë bo n'trup temin. Gjithë ditën, gjithë natën m'kanë rrehë, n'ora 9 m'kanë qitë pi atyhit. N'guj e n'brryla jom dalë. Shkallëve teposhtë në dy vende e kom shky kryet dej jom dalë. Se rrshitsha teposhte, s'bojshin kamët punë. Qyte-tit e kom pasë t'ndalume me dalë. Edhe mo, si ka krisë lufta, iu kom bashkue UÇK-së.

Jam martue n'vitin 1989. Kom vajzën e madhe, djalin, vajzën e vogël. Mas pesë viteve martese, n'94-tën, e kemi fmijën e parë. N'qatë kohë qi jom rrehë. Si i martum n'fil-lim kena jetue n'Baballoq, me vllazni n'bashkësi dej mas lufte. Jena kanë pesë vllazni, nana, po jena kanë veç gjysa t'martum. Ama të gjithë jena kanë n'raporte shumë t'mira. Babën edhe nanën i kom pasë edhe mas lufte gjallë. Nana m'ka vdekë qe tre vjet, baba qe shtatë vjet, po jem kanë t'afërt mes veti. Edhe me rrethin, kojshi, bashkëfshatarë, me asni njeri nuk jena kanë n'këtë jetë keq. Nuk ka kush qi munët me folë keq për neve, po as unë për kërkantin, se janë kanë raportet shumë t'mira, ka qenë ni bashkëpunim i mirë mes nesh.

Vllaznia e mi, dy janë dalë n'Siloveni, njoni n'Gjermani para lufte. Une jom kanë veç me ni vlla n'shpi gjatë luftës. Ata kanë tentu me ardhë, po si kanë lanë me ardhë m'u veshë. Po kanë dhanë kontribute materiale për ushtrinë tonë boll. Kanë nga me shokët e vet, kanë dhanë kontribut t'madh, se nuk osht veç ai qi e ka marrë pushkën, po edhe ni thmi qi ka pru ujë e ka dhanë kontributin e vet. Se asni ushtar pa hangër e pa pi nuk ka mujtë me rrokë armën. Arma kryesore o kanë haja edhe pija, tani me dalë ma tutje.

Sa i përket luftës, prej qi ka krisë pushka e parë n'Vujnikë, dikun 1997-tën, Drenica o n'flakë. A po do bastisje, rrehje, tana t'zezati i kena pasë prej tyne. Nuk na e kanë deshtë t'mirën kurrë. Janë kanë gjithmonë kundështarë tonë. Armiku i joni o kanë shkavi. Ajo dihet.

Po prej 1997-tës lufta nuk osht nalë n'rreth Dukagjinit. Po, dekterna 1998-tën qi u hap krejt, nuk e kanë përjetu shumica. E na e kena përjetu ma herët. Pej 1997-tës mo as s'kena guxu me dalë me punu, as me dalë lirshëm. Gjithmonë jena kanë t'myllun, me dro.

Shumë fshatna t'rrethit s'kanë guxu me livritë. Konë e kanë nxonë ia kanë maru çorbën, e kanë shti nër dru. Edhe familjet filluen me marrë frikën, dojshin m'u largu, po s'dishin kah me shku, çka me bo.

Une jam kyçë, n'1998-tën, n'mujin Janar. Kem bo roje prej 97-tës gjithë. Rojet e natës janë kanë nëpër katune t'armatosne, me qato çka kem pasë. Kryesore mos me na zonë ratë, me na hi mrena, me na mytë. Prej qi ka krisë, e kem ditë që shkau për ne po përgaditet. Disa janë kanë t'ushtrum n'Shipni, disa këtu. Po në 98-tën erdhën tanë edhe u formu UÇK-ja. Kur u formu, ata e muerën vesh, e n'98-tën janë shkue edhe aty ka krisë pushka e parë. Na n'atë kohë jena kanë me familjen edhe me vlla, me nanë e me babë. Herën e parë kur jena çu, u kohë ora kah 9, kur ka krisë ni automat. Po n'atë kohë telefona nuk kish si sot.

Tani erdh lajmi, "Hajdeni kush muni me na nimu, se po dojmë me dalë me ia ndërpre rrugën shkavit". Qaty e kom kapë pushkën edhe kom ecë, e jena shku te veni. Aty e kena nxanë rrugën, osht marrë ni bager pej ni kompanie me zor, se s'guxojshin me dhanë ata, edhe ia ka qitë trup asfaltit. Kur janë ardhë tenkat e shkive aty, janë gjujtë me zolla, me qato çka i kem pasë. Aq kanë pasë humbje, sa mos me ta marrë menja. Iu duk atyne nihere lojë ajo punë, po kur e panë që u kall tenka edhe ra n'pru, atëherë janë zbythë. E kanë ikën mrapa. Kur janë dalë deri n'fund, janë kthy, tani krejt fshatnat pereth s'kanë lanë shpi pa ia kthy mitrolezin e automatit, m'i gjujtë për inati qi patën humbje t'madhe. E gjujtën shkollën, e vrajtën ni mësus, n'mësim me ditar n'dorë. Prej atëherë, mo s'kem pasë qetësi dekterna qi ka përfundu lufta. Une edhe njo tre muej ditë mas asaj nuk i kom pa familjen teme.

Familja tu u sillë, nëpër qato fshatra jon kanë. As s'kanë ditë ata për mu, as une për ta. Atyne, n'vitin 99, kur jom plagosë, iu ka shku lajmi qi jom vra. Edhe e kanë kry edhe t'pamën për mu. Nuk mujshin me ditë kurrëgj hiç, se jom kanë n'brigadën tone. Ish largësi bukur e madhe. Prej fshatit tonë i ka pasë dikun 40-50 kilometra.

Familja jeme, une e disha veç qi janë dalë prej Baballoqi. Qi i kanë nxanë, menihere si janë dalë n'asfalt, i kanë kapë shkitë. Me sytë tonë i kem pa. I kanë dërgue për Deqan. Prej Deqanit i kanë çue nëpër do tjera katune. Kanë deshtë m'i mërthi për Shipni, apet i kanë kthy për këtë anë. Grues teme i kishin pasë ba aq presion sa s'ta merr menja. Ajo thotë qi ishin kanë ardhë Baballoq, ishin vendosë n'lagjen dy. Presionin ma t'madhin ia kishin bo pse burrin e ke t'veshun n'UÇK, po na gjuen përditë plumi, po na vjen për krye. E kanë ditë qi jom i veshun. Familjen teme qitu n'lagjen dy e ka marrë komandat Stoshiqi i shkive. Shumë prej tyne kanë qenë vendas. Jonë kanë bash t'Kosovës edhe na kanë ngjoftë. Po qiky komandanti qi u kanë i paramilatërve, Stoshiqi, ky s'o kanë i Kosovës. I ka thanë grues teme, "Burri yt osht i veshun, po kallxona ku osht, shkojna e vrasim edhe ty po t'ishojmë me fmi". Grueja i thotë, "Burri jem o n'Gjermani. Po ta jepi numrin". Fati që e ka ditë numrin e vllaut t'vet përmeng. I thotë, "A e din numrin sigurt, qi s'o numri, kem me t'vra". I thotë "Vramë".

Djalin e kena pasë tre vjeç. E, çika e vogël s'e ka pasë as ni motmot. Grueja djalin ngryk, ia jep numrin. Edhe komandati i thotë aty njonit, "Sille qet numër, kqyre a osht i Gjermanisë". E sjell, thotë, "Po, gjerman osht". Thotë, "Ani e thirrur ma vonë. Kapi fminë e hup" edhe e largojnë. E çojnë ku kanë nejtë ata, me ni shpi ma nalt. Paramilitarët aty kanë deshtë me i pre.

Krejt familjet shkitë i kanë pru në Deqan. Po toni i kishin pasë hi shpi për shpi. Kishin pasë bo zi e terr. Une i kom ni ato, po s'kom pasë çka. Noshta m'u konë liri si sot, 70 here e kisha vra gruen teme. Me konë ditë qi m'virin, pa e vra me dorë teme s'e kisha lonë, po o konë luftë, nuk kom mujtë me mbrojtë. Noshta edhe mu ma kishin bo ma zi me m'nxonë. Edhe n'mashkuj e kanë bo t'njejtën. Po jom nalë, jom kujtu. A kom mujtë me mbrojtë? Jo. Kom thanë, sen s'o kjo punë hiç, kur e kom marrë vesh. Mas lufte koxha ni kohë o shku, s'më ka tregu. Kom ni prej tjetërkujna, po s'ia kom çelë kurrë muhabetin.

Kur jom kthy prej lufte, tanëve iu ka ra t'ligtë, kur jom hi n'oborr: gjyshës, nanës, grues, çikës s'madhe. U takuem qitu n'lagjen dy, ku jem konë. S'kanë lujtë këta. Shpia në fshat rrafsh. Sen s'ka pasë pshtu. As temelet nuk jonë konë kund. Se o konë shtab i UÇK-së shpija jeme.

Ni grue e një shoqit tem i kish tregu burrit. I shoqi i saj m'tregoi mu. Tha, "Ish konë edhe gruja jote edhe shumë ishin konë aty". Nihere mu sill krejt. M'u rrqeth trupi krejt, thashë "O Zot, qysh me u ba kshtu?". U nala, e shtrëngova veten pak. E qita gishtin n'krye. A ka mujtë mos me bo? S'ka mujtë. A ka mujtë me ikë? S'ka mujtë. A ka mujtë me kanë e preme, e gjujtmë nëpër bunara, qysh jonë kanë tjerat? Ka mujtë. A ka mujtë m'ia hupë edhe kufomën krejt? Ka mujtë. Çka kom mujtë me mbrojtë unë? Pse s'e mora mas veti gruen? S'mujta me marrë, e Ishova me duer t'mia. Se s'mujta. Atëhere kur po vike momenti ma i rrezikshëm, njeri mo s'p'e dike që e ka kërkonin përveç shpirtit. S'po t'rake n'men as për fmi, as për gru. Rrenë osht kush thotë. Kur t'rrok fuqia e madhe luftarake, nuk t'bjen n'men për kërkonin, vetëm për shpirtin tan.

E bana men që i kom msu tana, edhe thom, "More Zot, ana mend, a po don m'i zon mentë? More Allah kah po don m'i çelë sytë. Çka me bo? Me e lshu? Nuk ban. Fëmija. Me i thanë pse? Po ajo munet me thanë, 'Po ti a ke i zoti qi m'mbron? Jo. Ditën e mirë e bofsh. Ti s'je konë i zoti qi m'mbron. Pse m'ishove pi dore? Pse m'le, pse m'the ec? Pse s'm'afrove ngat vetit me dekë afër teje?' S'mujta valla me t'majtë". Eh, tash çka me i thanë? Thashë me veti, une m'i thanë kurrigjo, dej t'flet grueja vetë. Ia nisi n'qet shoqatë m'u lajmëru atëhere, në mos gabofsha n'2002-tën. Jom konë edhe une n'atë intervistë, jemi shku n'Prishtinë te parku. Na kanë pasë thirrë për vujtje t'luftës, po kur jena shku atje, na kanë kallxue detajisht qysh jonë senet.

Drites, koleges t'juj, i tregova une për ni rast të ni femne qi e kanë dhunue serbët. Edhe grueja t'shko i t'u sarakuq krejt. Atë grue e kishin mytë n'bunar, e kishin coptue. Kanë lujtë nihere me tá, edhe e kanë pre, e kanë gjujtë n'bunar. Kur ia nisi grueja po kan. Thashë, "Pse po kan, po t'dhimët a çka"? Pak a shumë e disha pse. "Jo", tha. "Burrë, po du me t'tregu se gjithmonë mizraku n'thes nuk rrihet". Tha, "merre edhe ti i thikë shlië e prejëm, e gjumë n'bunar". "Pse?" Tha, "edhe mu m'kanë ba qashtu". "Çka je tu thanë bre?" Me za ia ka lëshu me kajtë.

Jom nalë, e kom kqyrë, i thashë, "Pse po kan"? Tha, "s'kom mo ftyrë para teje". Thashë "Ja-a, ti ftyrën e ki veç ma mirë se qi je kanë. S'kom mujtë me t'mbrojtë gru". Thashë, "Çka bohët me zor, ka zgjidhje, ka rrugë". M'ka kapë për qafe. Tha, "S'i kom pritë kto fjalë prej teje". Thashë, "Kanë mujtë me ma bo edhe mu". "Pse?" Thashë, "Atij i ka hije gjithçka me bo, se osht shka. Me konë bo me qef", i thashë, "vallai veç ta kisha lypë lulën e ballit. Tjetër sen nuk kishe pasë pi meje. Asni fjalë veç qitu e kisha lypë ku e kie ballin. Po kjo ça e kanë ba, une mashkull jom, me m'zanë, ma kishin bo veç ma zi se ty". Thashë, "Po për këtë punë burrat e fortë falin. Prej meje e ki t'falne, kurrë mo n'jetë s'du me përmendë mo. Thue se s'kem pasë send mi këtë tokë. Me vazhdu jetën tonde me gjithë mu bashkë. Pa asni t'keqe".

Tha, "Dekën e kom kujtu natën ka nimijë herë. Jom zi e jom djegë tu munu me t'kallxu". Tha, "S'kom guxu kurrë". "Sen s'osht", i thashë, "ka plot". "Qy-qy, une me ty kom punë, me plot s'kom punë, me kërkon". Thashë, "Noshta dikush s'fal, prej meje e ki qishtu. Edhe sot e niqind mijë vjet tymin e duhanit s'ki me prishë për atë punë. Me mue jo".

Për mu o konë e rondë, saqë toka nuk e ban. Ni vit e kom ditë, s'i kom kallxu. Ajo e ka majtë n'veti, unë e kom majtë n'veti ni vit. Po, ajo osht send qi me pikën e zorit bohet, me dhunë. Osht hakmarrje me dhunë. Shkaut i ka hije, atij i ka hije. Shiptarit nuk i ka hije, se jemi t'ni feje. Ai osht tjetër fe. Atij i ka hije me t'vra, me t'pre, me t'masakru, se nuk osht komb i joni, osht i huj. Osht armik i përbetum. O konë Lufta e Parë Botnore, armik i përbetum, o konë Lufta e Dytë Botnore, armik i përbetum, o ardh edhe kjo e treta që e përfshijti marë Kosovën, u vërtetu që osht armik i përbetum, i gjithmonshëm. Çka i ka ardhë shteg, e ka bo n'popllin tonë. Ka vra, ka masakru, ka dhunu, ka bo çmos, çka i ka ardhë n'dorë. Nuk e ka kursy kët popull.

Sa kom pasë dhimbje e stres për familje teme, për gru teme, edhe ma dhimbje kom për nanat tona që jonë me duer n'gji, nuk e dinë hale ku i kanë eshnat e vorrin e t'bijës, a t'birit, a t'burrit, a t'motrës, a t'nonës. Sot jom i djegun ma shumë se për tana. E hale na nuk po kuptojna se n'çfarë shkalle jena ardhë, kqyrim me bo marrëveshje me Serbi. Po çfarë marrëveshje ki me bo, pa t'i pru eshnat. Nuk ka këtu histori që munet me jau falë. Paralel me vrasjen jonë dhunimet. Paralel. Ka njerëz qi edhe jonë da, shkaku i tyne. Për ata që ndahen, që i bojnë zullum grues, kisha me dhonë ni mendim: ata janë njerz t'ligj. Se nuk guxon m'i bo presion grues, apo çikës, apo motrës, nëse n'atë kohë shkitë kanë bo asi punësh t'dobta e t'pista. Nuk guxojna me i marrë n'sy t'keq ato kurrë. Duhet m'i afru ngat vetit sikur kurrë sen s'kanë pasë, edhe m'i dashtë edhe ma shumë. Une ma shumë e du gruen tash qi e di qi ju ka bo me zor, sesa n'fillim kur o ardhë pa kurrigjo hiç.

Gjithmonë n'shpirt e kom dhimbjen për të. Se osht rondë, e veç trupi e shpirti i saj e din. E çdo nanë, çdo motër, qi i ka ndodhë, miliardat me jau dhanë, ato s'janë t'knaqne. Kur rë vehtë se nijë mirë. Kisha me iu bo apel t'gjithve: afroni, duni, se nuk osht dobësi, nuk osht ligësi, po osht trimni edhe osht bujari nëse i afrojmë këto gra edhe këto motra e nana tona. Se sikur neve që na ka vra, e na ka pre, e na ka copët, njejtë osht. Tana këto jonë kanë t'pritne pi tyne. Se ky osht armik i përbetum. Ky o ardhë me t'shkatërru. E ju kisha lutë krejt burrave, nanave, grave pa marrë parasysh kush janë persona t'dhunum prej lufte, t'i afrojmë ngat veti, t'ju flasmi mirë, mos t'i ngacmojmë. Ata që i ngacmojnë jom për me i ndëshku me ligj ku e rokë ma së rani. Osht ligësi e madhe me thanë dishka për ta.

Nana, rahmet i pastë shpirti, dy herë m'ka thanë "Bir. Lumi ti edhe lumja une qi t'kom djalë". "Pse nanë ma thu ktahën?" Tha, "Se njeri i fortë bon si ti edhe fal, i ligu, mos paça punë me to. Ndryshe, kisha me thanë, mjera unë që t'kom evlad. Se, po bre bir, pasha Zotin e madh, me sy t'mi e kom pa kur e kanë marrë, po s'kom pasë çka boj. Brima e saj e ka tmerru atyhën. Edhe jo veç e saj, po konë e kanë kapën, qashtu kanë bo".

Nana m'ka qetësu mu aq shumë, sikur kur ta hek ni zjerm prej barku. Me fjalët e saj, edhe që m'tha, "Bir, pasha Zotin e madh që s'ka be mi të, mu n'pleqni ma kishin bo ma zi e s'kom pasë çka boj. Veç paramendo çfarë situatë jena kanë. Veç çka kom pa une me sy, mos ma pruftë Zoti mo n'jetë teme me pa". Thashë, "Nanë, kjo punë o hi n'dhe. Mo s'kem kurrëgj". Tjetërkush nuk ka ditë pej familjes. Nejse, ma anena s'jom hi kurrë me thonë të drejtën.

Une jetën sot e kom pak t'vshtirë se qe besa, dytë jena qillu t'smutë. Pasha Zotin, rrogë sa merr, as për ilaçe s'dalin.

E, me qatë pension jena, e po mbijetojmë qysh po mujna. Une mas operacionit nuk muj me çu send. Asni kilogram, m'ka thanë mjeku, s'guxon me çu para dursh edhe shokën gjithë me bajtë.

Po thom, une iu kisha dhonë ni përkrahje shumë t'madhe ktyne viktimave. M'i pague me dukat osht pak. Se nuk osht veç gruaja jeme. Janë shumë e shumë. Edhe mashkuj ka qi jonë ra viktimë e qesaj. Une shkaku i rrethanave, i do njerëzve qi jonë shumë t'ligj, qi mrapa interviste t'shtijnë me hi kah s'delët, nuk kom hi me emën. Se përndryshe me zhit jom metë me dalë nihere publikisht me tregu hala çka di me thanë, se publikisht kam qef me i ni të tanë. Po ktu osht qasi veni qi ta imponon, çare as ilaç s'ki pa hi n't'keqe. As s'ka kush qi munët m'u ballafaqu me ta. Ata jonë njerëz ngacmus, që veç kqyrin me ta gjetë pikën e dobët.

Shumë raste ka ndodhë që kanë shkue deri te ma e keqja, s'po du me i cekë me emën, se sot jonë edhe n'burgje. Për qeto fjalë. T'kisha dalë une atëherë, sot ja isha i vramë, ja n'burg. Njeri qi m'ka thanë, që i kupton senet, edhe besa n'polici punon, kryesori i stacionit, "Përditë ki ksi raste. Ju pak i dini, une jom qetu". Tha, "Shumë osht reale me bo çka po thu ti. Veç n'çfarë gjendje jena qitash, nuk bon". Tha, "Del t'provokon që s'ki me mujtë me bajtë. Çka don me t'dalë midis kafe me t'thonë 'qy-qy, ky qi duel e e mbrojke gruen e vet, që ia kanë bo shkijet kshtu e kshtu'. Qysh e nin vetën me ta thonë ty?" Thashë, "Ja vallah, veç mos mujsha me hekë, s'kisha mujtë me bajtë". Me ma thonë nër sy atë fjalë a? Kurrë hiç. E për qeta e kom nalë vetën, se veni o qasisoji.

**“JA TË MARR TY, JA S’E MARR KËRRKANIN.
KOM ME METË GJITHË JETËN BEQAR,
SE PREJ MOMENTIT QË T’KOM PA, M’KE
PËLQY EDHE NUK MË INTERESON,
E AS TI S’KI ÇKA E ZGAT”**

Skenderi ishte 17-vjeçar kur vendosi t’i bashkohej UÇK-së. Qysh më ’98 dikush u thotë familjarëve të tij se kishte ra në luftë. E dinë për të vdekur derisa ritakohen në shtëpi fill pas lufte.

Gëzimi tjetër në jetën e Skënderit është se ia del të martohet me vajzën që i pëlqen, megjithëse ajo refuzonte ta takonte muaj me radhë, e kur i del në takim i tregon pse nuk mendon që do të martohet ndonjëherë. Skenderi e mirëkupton dhe hap krahët.

Fëmija i parë lind me probleme shëndetësore. Gruaja fajëson veten, provon të vetëvritet. Shpërngulen diku në Perëndim. Si kryefamiljar, Skenderi hyn e del spitaleve me të shoqen e të birin. Pas shqyrtimit të kërkesës për qëndrim, autoritetet e shtetit perëndimor i kthejnë në Kosovë, megjithë problemin malinj që mjekët gjejnë tek e shoqja.

SOT JENA NË VEND TONIN, PA PUNË, PA KURRGJO

Si fëmi, kom jetu me babën, nanën, tri motra ma të mëdhaja edhe vëllaun. Jemi kënë në Prishtinë. Nji jetë normale, jo shumë luksoze. Me hjekë s'kena hjekë. Baba ka punu nonstop. Nana u kanë amvise. Dytë jonë kanë të dhanun fort mas meje. Unë me radhë i pesti, ma i vogli. Kur je ma i vogli, ma të mëdhajt të përkrahin e je pak ma i shlrë. Je sugar, që thojnë.

Me motrat e vëllaun lujsim sërrça, me gogla. Gjithë na mujshin motrat, më ka metë si kujtim, se neve djemve na ardhke inati. Lagjen e kishim si atyneherë, me gurë, me lloç. Kishim edhe kojshi shumë, lujsim edhe me ta, ma shumë jashtë, se kerre s'ka pasë shumë atëherë. Shkojshmi n'shollë bashkë, jena kënë nja 12-13 vetë, krejt nji gjeneratë. Si fëmijë jena kënaqë. Jo sikur tashti qysh i kanë senet fëmija, kompjuterin, televizorin. Pak kena pasë, po jena kënë të kënaqun me qatë që e kena pasë.

Herën e parë në shkollë m'pat çu vëllau i madh. Jena kënë nja 32 nxanësa në klasë. Nji mësues të vështirë e kena pasë valla. Na piskitke shumë! Po as na s'mësojshmi qaq shumë. Me detyra më nimojke vëllau ma së shumti. Gjithë o kujdesë për mu. O kanë edhe 9 a 10 vjet ma i madh e u interesojke ma shumë.

Nana o konë fetare. Edhe baba, po ai nuk kish kohë, nonstop nëpunë. Nji të shtune, nji të dielle kur e kish, u munojke diçka me bo, me ndreqë. Nana si natyrë o kanë gjithë e urtë, jo veç ndaj meje, po ndaj krejtve njejtë. Çdo nanë të pisket kajherë se fëmija bon sherre, ama u munue me na edukue në mënyrën ma të mirë. Nji herë, jom kanë katër-pesë vjeç, u pata rrehë me nji djalë. E qaty nana m'pat piskitë edhe m'i pat' dhanë nja dy-tri shuplaka. Qajo më kujtohet. Veç, për t'mirën tem m'i ka dhanë, se unë bana shumë problem. Edhe për mësimet, diçka s'më shkojshin fort, e di që m'piskitke. E vëllau jo, ai u munojke me të veten, po jo tu më bërtitë. Ai bile hala asht ma i qeti prej krejt familjes. Nuk din me i thanë nji fëmije dy vjeç, "Largohu qanena!" Asht tepër i qetë.

Në klasën e pestë m'qëlloi prap nji arsimtar, ma i vështiri në shkollë. Shumë ronë na u duk, po ia dalshmi. Se kur të mësohesh veç me nji mësues, e kur të vijnë përnjiherë 12, asht ndryshe. Arsimtarët tjerë jonë kanë të butë, kalojshmi mirë me ta. Notat nuk i kisha shumë t'mira. Veç edukatën fizike e dojsa, se lujsim me top, edhe arsimtari o kanë shumë i mirë, m'dojke, me ta pata kalu ma së miri prej të pestës deri në të tetën klasë.

Mas klasës së tetë s'kom vazhdu shkollë. U rrita koxha si shumë me trup, e atëherë u prish situata, mësojshin nëpër shpija. Nuk gjeta ven me hi në naj klasë në shkollë të mesme, e nuk e vazhdova. Kom punu kapak çka kom mujtë sa për veti, se për tjetërkon jo. Kom punue si tregtar. U pat' vështirësu se nuk i pagujshin këta çka punojshin, na u pat' përkeqësu gjendja. Si sot për shembull e marrshe rrogën, të nesrit ke mujtë me i marrë veç dy marka rrogë, se hupke vlera e dinarëve që të pagujshin me ta. Tanaj u munojshmi kapak me i ndihmue secili fëmijë babës.

Masanej erdh qikjo hallakama, lufta. U bana pjesëtar i Ushtrisë Çlirimtare. Në vitin '97 jom kyçë. Do shokë, gjeneratë e jemja, vendosën, e iu thashë, “Edhe unë po vij me juve!” Isha i ri, 17 vjeç, po kur t'e dojsh me vullnet, s'ka që të nal. Familja, deri i kom ba ushtrimet krejt, nuk e kanë ditë çka jom tu vepru. Se na ikshmi herët e u kthejshmi mas dreke, shkojshmi i majshmi ushtrimet për me gju. Në shpi iu thojsha që po dal me shokë a diçka. Baba ish në punë, me nanën qysh dojshmi ia bojshmi. “Po dalim!” edhe u kry puna. I kom majtë përmi 15 ditë ushtrime, tanaj na thanë, “Duhet me ardhë mas ushtrimeve”.

Kur erdhi puna mos me ardhë ma te shpija, erdh baba prej pune, qaty thashë, “Unë duhet me u largu prej këtuhi, se momenti në moment vijnë më lypin policia”. Se atëherë lypshin. Thashë, “Me m'nxanë, ma nuk jom i gjallë. Kështu po shkoj me shokë të mi, e kom nisë këtë punë, edhe du me vazhdu deri në fund”. Thashë, “Deri sot jom kánë djalë i juvi, sot jom i krejtve”. Nana valla kajti shumë se isha shumë i ri. Thashë, “Qeshtu o kánë e shkrume”. Ajo mu, “Po të shkrumit asht qysh e bon ti”. Baba tha, “Allahi ta dhashtë të marën, s'di ça të thom tjetër!” Dola prej shpije, u veshi. O kánë shumë ronë. Se kur përshëndetesh, të çojnë të gjallë e munesh me u kthy i dekun. Po ka dashtë Zoti, nuk e kom pasë exhelin, e pshtova.

Mirë kom kalu atje me shokë. Ma hiqshin mërzinë, se kur largohesh duhet me pasë dikonin që të afron, ndryshe osht ronë për një jo shumë të pjekun. Kom dalë, jom kánë nëpër do aksione. Shokët m'i kanë vra. Asht ronë, kur t'e kish shok, me ta vra.

Nji herë në muj ose në dy muj kom ardhë te familja, i kom vizitu, po tinxa. Se edhe lagjja e murën vesh, e u duhke me ardhë natën e me ikë natën. S'ke mujtë m'i besu kërkujna. Qashtu ardhsha, u pastrojsha, rrisha një natë dy. Rrisha veç në shpi, me të shpisë me u çmallë. Tanaj vazhdojsha me shokë u bashkojsha, edhe ecshmi.

Familjes teme në '98-tën dikush iu kish thanë, “Skenderin e kanë vra”. Po kur kanë dalë me kqyrë, nuk më kanë gjetë, se iu kanë thanë, “Nji fshat ma anena asht vra”. Ishin konë pasë mërzitë. Kur m'kanë pa, lotë gëzimi. Qatëherë u pata mërzitë shumë. Tanaj, deri u krye lufta komplet, ma në shpi s'jom shkue. U ba një periudhë koxha e gatë. Masi u liru veni, jom taku me familje.

Familja jeme kurrkush nuk o largu prej shpie. Krejt kanë nejtë. Shumë vështirë e kanë pasë, po nuk kanë dalë, kanë thanë, “Nëse desim, desim në shpi, se djali na ka shku ushtar. Nëse ai des, neve çka na vyen me jetu, jena të moçëm”. Atyne, kur shkojshin shokët, naj letër jau çojsha. U shkrujshmi kapak, po ma nuk mujsha me qarkullue, se u keqësu gjendja shumë edhe u duhke me nejtë nëpër pika ku e kena pasë obligimin.

Mas çlirimit shkoi koxha një kohë, u munojsha me punue, po s'mujsha. Kapak u gjindsha sa për veti. Nuk kom dashtë ma me kánë me uniformë si dikush, e me hi në FSK. Kom thanë, “Du me jetu jetën i lirë! S'du ma me pasë me më urdhnu kush!” Edhe ma s'kom marrë urdhën prej kërrkujna, veç vetë çka kom mujtë.

Kur u kry lufta, nuk e disha çka u ba me familjen, me shokët. Vendosa veç vendimin tem e marr, jo të tjetërkujt. I kom dorëzu armët, uniformën, e kom shku në shpi. Në shpi e kom gjetë nanën jashtë. O kánë gëzimi jem ma i madhi që i gjeta gjallë. Baba s'ish kánë aty. Nana hala s'e kish nisë drekën, e tanaj na boni drekë. Pata ra në peshë shumë, e edhe prej natyrës jom kánë i zaiftë. U mërzitke nana, e më thojke, “Çka ke hangër?” “Po, çka kanë hangër tjerët, kom hangër edhe unë”.

Masanej, kom dalë me shoqni, po ka ana e përfshimjes s'kom pasë ma kurrqja. Prapë kom me shoqni lidhje. Shoqnia ka metë e moçmja, po kah ajo punë ju kom thanë mos më folni kurrqjo, se s'due. Asht e kalume, e nuk du ma m'u kthy anenaj hiç, veç përpara. Mas nja tetë-nantë vjetësh e takova një shoqe të grusë që e kom tash. Në bazë të sajna u lidhëm. U takova rastësisht, me pi kafe si shoqnia qysh dalin çika e djem, e veta për këtë gruen që e kom sot. I thashë, “Çka o puna e sajna që me kërrkanin s'përzihet?” Tha, “Nuk di, osht e mbylltë qashtu”. Thashë, “O' tu më pëlqy qëndrimi i sajna”. Tanaj, jo po dalim me pi kafe, jo s'po dalim. Shkun do muj, u bind me dalë. Kur dulëm, m'pëlqej shumë. Po ia nisi unë për jetë temen m'i kallxu. “Unë”, tha, “nuk du me kërrkanin as m'u martu, as kurrqjo”, se tha, “qeshtu m'ka ndodhë në moshën e re, jom e dhunume!” Në atë moment kur tha ashtu, e kom ni veten që njeri ma i ligu në botë kisha me konë nëse kisha me menu diçka keq, me e shfrytëzu edhe m'e lanë. I thashë, “Nuk duhesh m'u nie keq, se as nuk më intereson e kalumja jote, as ty e jemja”. “Ti”, thashë, “je tu më pëlqy, edhe ja të marr ty, ja s'e marr kërrkanin. Kom me metë”, thashë, “gjithë jetën beqar, se

prej momentit që t'kom pa, m'ke pëlqy edhe nuk më intereson, e as ti s'ki çka e zgat". Kajti e m'u dhimt tepër, se edhe unë kom motra, secilës ka mujtë m'i ndodhë. E disha, në anën tjetër, çka kom hjekë nëpër ushtri. E sërbbët qafira janë kánë, të poshtë. Kanë ba çka iu ka dhanë mundësia. E kom qitë dorën në zemër, "Ma mirë jom me këtë rahat, se me marrë dikanin tjetër". Se s'ka njeri pa probleme.

I kom thanë, "Ti nuk duhet me kërrkanin me çelë këtë temë". Tanaj, unë i kom kallxu pos nanës teme, se me nanën jom kánë ma i lidhtë. Domethanë, jena kanë veç tre persona që e kena ditë këtë punë. Nana ma bani, "Me ta prishë nuk ta prishi, se o jeta jote. Unë sa kom jetu, nuk jetoj. Ti e din vetë, prej meje nuk del gja, ti vendos. Gjithë ke vendosë vetë. Vetë vendos edhe kësaj here. S'muj të përzihna në jetë tanen. Ti kon e don, me qatá ki me jetue". Edhe unë e majta fjalën edhe u martova. Bashkimin e kena ba shumë të vogël, veç familja jonë. Normal, qysh merret me kerre e sene. Unë për veti jom kánë shumë i lumtun.

Kur jena martue, kom pasë koxha shumë vështirësi, se s'mujshmi as me flejtë bashkë. Unë kisha durim, e pritsha kur t'asht ajo e gatshme, jo kur isha unë i gatshëm. Mas një kohe met' shtatzanë. Kur lindi çika, lindi me hemokoniume i thojnë, gjak i mbledhtë në trup. Kur e pa fëmijën ashtu, o nisë prej katit të katërt me kcy. Nji grue e kish pasë pa që e kish çelë dritaren, ajo m'ka thirrë. "Kqyr çka m'ka ndodhë mue. Asht faji jem", më thojke. O kánë shumë vështirë. E kom marrë me t'mirë. I thashë, "Nuk asht faji yt. Çdo nane mundet me i ndodhë ky sen". Tanaj ia nisi fëmija me marrë veten, e pajsha që çdo ditë po ecë fëmija përpara.

Unë jetën e kom menaxhu tu e bo nji tregti me kerre. E marrsha nji kerr ma lirë, fitojsha pak. Kisha sa për qatë familje. Po diçka shumë nuk kom mujtë me ba. U bana marak për fëmijën mos rastësisht ka naj sēmuje ma të ranë a diçka, edhe çka pata në hisen teme, u desht me e hjekë, me i marrë paret e me emigru. Dola. Këtu nuk kisha të holla, me nga mas mjekëve. Dola, emigrova, nëpër mjekë masanej.

Kur lindi edhe çika qashtu, pak e kena pasë nji sy ma të ranë. Nuk e dojshin çiken. Edhe gruen teme nuk e dojshin fort se s'mujke kjo me punu sa u duhtë, tu u kánë me dhimta, me smuja. Ata nuk kanë mujtë me i ditë gjanat sikur unë, edhe për atë arsye deshta me emigrue. E pajsha që s'po na respektojnë fort, s'po na dojnë. Nana u munojke, "çika jem", anej e knej, po kot.

Në emigrim jom marrë ma shumë me mjekimet, nëpër termine, çikën, gruen, vetë. Shumë jom marrë, tu u munu me ia gjetë ilačin ma shumë. E nuk kom mujtë me punue hiç, po me u kujdesë për fëmijë e për grue ma shumë. Mas çikës parë, e kom edhe nji çikë tjetër. Atje më ka lindë. Çikën ma shumë e kom rritë unë. Ushqimin, çdo sen, si nji nanë jom kujdesë, se ka ba vaki shoqja m'ka ra me ka nji muj, dy në spital, i ka pasë terapijat.

Ma e keqja kur na ka thanë edhe, "Ka tumor në krye!" E atëherë ma jom... Edhe pse, unë veten s'e lëshoj kurrë përjetë. Nuk dorëzohna, derisa të kom frymë, po e kom pasë ronë me dy fëmijë, ronë. Edhe e kanë pasë çue shumë larg gruen, e s'mujsha me shku çdo ditë me e pa. Fëmija u mërzitshin. Të vogla. I çojsha nëpër shkolla, nëpër kopshta. I marrsha. Jom kánë me orar të caktum për to. Jom munu maksimumin me ba, se jonë të vogla edhe kom deshtë që mos ta nijne mungesën as të nanës as të babës. Jom kanë shumë i dhanun. Edhe hala jom. Për ta çmos jom në gjendje me ba.

Nisën tanaj m'u rritë, u munojsha me jau plotësu dëshirat, se fëmijë, lakmojnë. Po, e patëm fatin mos me nejtë gjatë, na kthyn. Nuk na dhanë letra. Kosova asht ven i sigurtë, thanë. Keni mjekësi, i keni tonat. Ata nuk dinë sikur na që këtu për nji gjilpanë des, po na kthyn. Prap nëpër mjekë, nëpër sene. E prap s'po muj me u kthjellë, me nisë naj punë, se s'un p'i la vetun. Tash qekjo pandemi, osht ronë për nji babë me i ba tona. Po, po ia dal, e jom i lumtun që muj deri qaty sa lypet prej meje.

Dita për mu nis që sa çohna, e boj kafen, mëngjesin. Ma shumë blej sene, se kajherë edhe unë pritoj. Me fëmijë dal luj, shoqja nuk del shpesh. Ka qef me nejtë e vetme, nuk i pëlqen me nejtë në dritë. Thotë, "Gjinja sikur flasin, çdo njeri që e kaloj m'doket që po fol për mue". Qajo asht arsyeja. Në dy javë, a e marr nji herë e dal, po me fëmijë dal çdo mramje, i shëtiti, naj akulllore, naj sen. "Pse mami nuk po vjen? Pse nuk po munet?" "Asht pa qejf, ka m'i pi ilaçet" qeshtu munohna me jau përhupë fëmijëve, se edhe kur t'rriten fëmija, s'kom qef me na e ditë jetën tonë. Kanë me i pasë problemet e veta, nuk du të miat edhe të nanës t'vet me jau kallxu. Tash nuk dihet mas nji kohe çka ndodh, po menimi jem asht që fëmija mos me i pasë problemet e mia. Kom qef me i majtë për veti.

Kajherë grues boll i jap kurajo, munohna, po mas një dite dy dite m'i ndërron. Munohna shumë, tepër i foli. Tepër. Unë qysh në fillim i kom thanë, "Nuk du me ba kurrigjo muhabet për atë punë. Mijna me ba qysh me pa naj mjek, me u kontrollue". Edhe i thom, "Unë ty të du shumë. Jom i lumtun me ty. Kqyr çfarë fëmijësh kom". Munohna, e marr, ia boj, "Hajde, ti je si unë! Na jena një trup, qe unë po dal, ti s'po vjen. Pse s'po del me mu?" Thotë, "Po pritoj, kom dhimtë". Thom, "Hajde se edhe unë kom fëmijë, po pshtet-na edhe unë, e p'i lana fëminë". Me i dhanë kurajo. "A p'e sheh fëmija kanë nevojë, kanë qejf në loja, hajde dalim". E marr diqysh. Po kajherë nuk don me ni, më thotë, "Veç lem të qetë se kryet, shpina". Atje në përdim i thanë me u ba operacion në krye. Po unë nuk pranova, se më tha mjeku që 95% munet me metë në brisk. Se tha, "Ka dhimtë të mëdhaja". Më tha, "Ti nënshkruaj!". Në pjesën e trunit osht shumë e lëndume. Po nuk pranova. Thashë, "Ma mirë t'e kom gjallë e t'e shoh ngat fëmijëve, se me e ba operacion". Nuk kom deshtë qat' vendim me pasë unë. Se, ku e di çka i ka ndodhë. Nuk kom deshtë as me hi në atë temë me to me diskutu.

Kisha edhe frikë, se s'kisha qef me marrë vesh krejt rrethi punën temë, se asht e ronë. Nëse s'kisha me folë qatë fjalë, ajo ish ni edhe ma keq, e jom detyru me i thanë, "Mos e boni operacion!" Se osht bash në këtë pjesën e çkyeme, e prej sajna janë mledhë si këlbaza, si prej hunëve që na shkojnë, i kanë metë në krye.

E qe, sot jena në vend tonin, pa punë, pa kurrigjo. Shumë ronë për një kryefamiljar. Fëmija nuk jonë tu më shku në shkollë. Jomë metë pa i regjistru, pa kurrigjo. Në çerdhe jo. Asht tu na shkue lamsh, nuk po dihet as çka po bahet puna jonë.

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

316.6 (496.51)

323.28-055.2(496.51)

Përtej dhimbjes drejt guximit : rrëfime për traumën e dhunës seksuale në luftë /
[ideues të projektit Feride Rushiti, Korab Krasniqi ; transkriptimi Aurela Kadriu,
Jeta Rexha, Rita Berisha]. Prishtinë : Forum Ziviler Friedensdienst – Forum ZFD,
2021. 99 f. : ilustr. ; 21 cm.

Lufta e Kosovës -- 1998-1999 -- Dhuna seksuale -- 1998-1999 - Kosovë -
Rrëfime autobiografike

ISBN 978-9951-775-06-9

Aleph [000097809]

Prishtinë, 2021

REALIZUAR NGA:

FORUMZFD (FORUM CIVIL PEACE SERVICE / FORUM ZIVILER FRIEDENDIENST E.V.)
QENDRA KOSOVARE PËR REHABILITIMIN E TË MBËTUARVE TË TORTURËS (QKRMT)

MBËSHTETUR NGA:

MINISTRIA FEDERALE PËR BASHKËPUNIM EKONOMIK DHE ZHVILLIM (BMZ)
AMBASADA BRITANIKE NE PRISHTINE
AMBASADA ZVICERANE NE KOSOVE